

พระสงฆ์กับการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน

วิทยานิพนธ์
ของ
เอกุตรस्ताธิคุณ วงศ์ธรรม

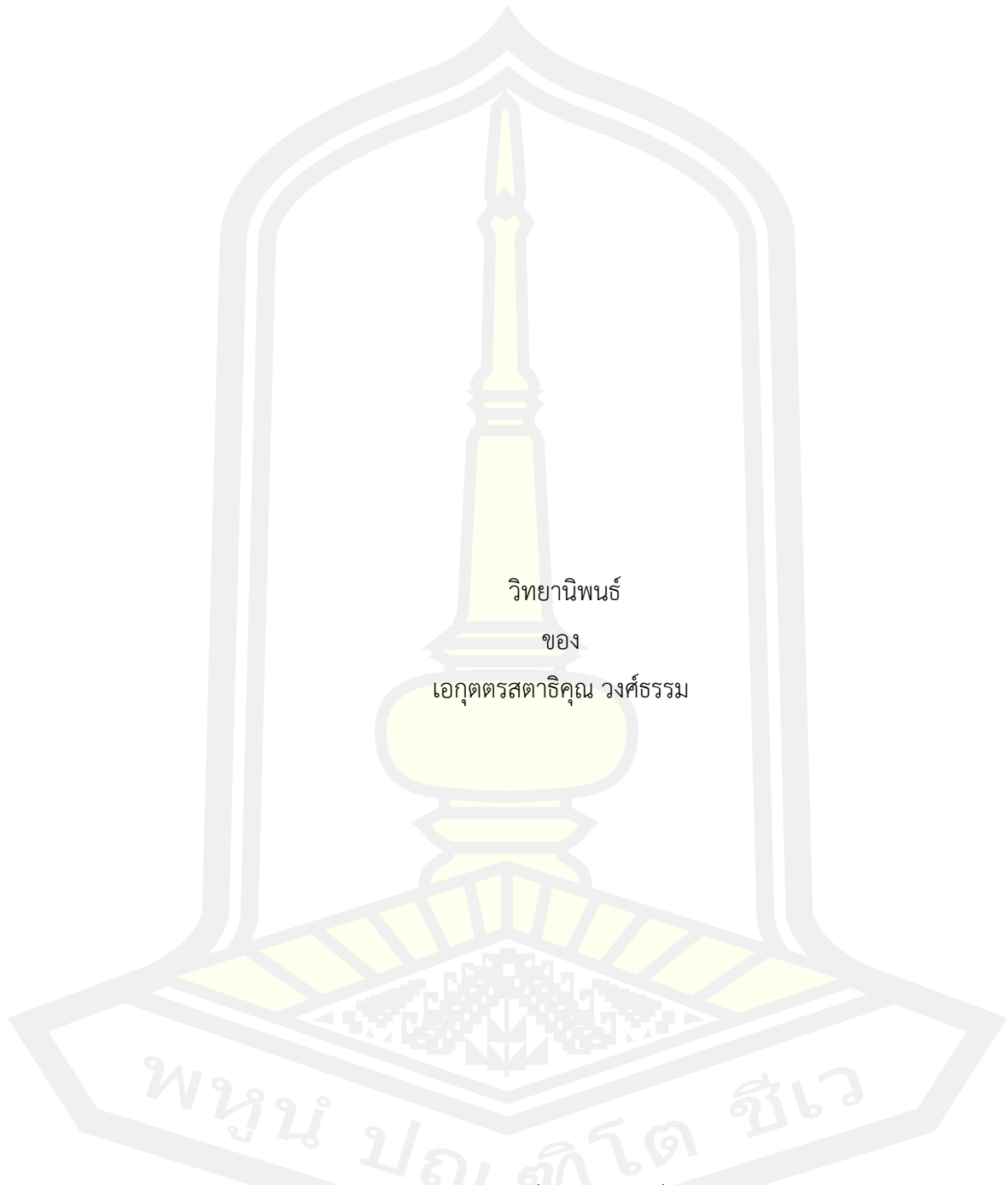
เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์

มกราคม 2566

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พระสงฆ์กับการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน

วิทยานิพนธ์
ของ
เอกุตตรสตาธิคุณ วงศ์ธรรม

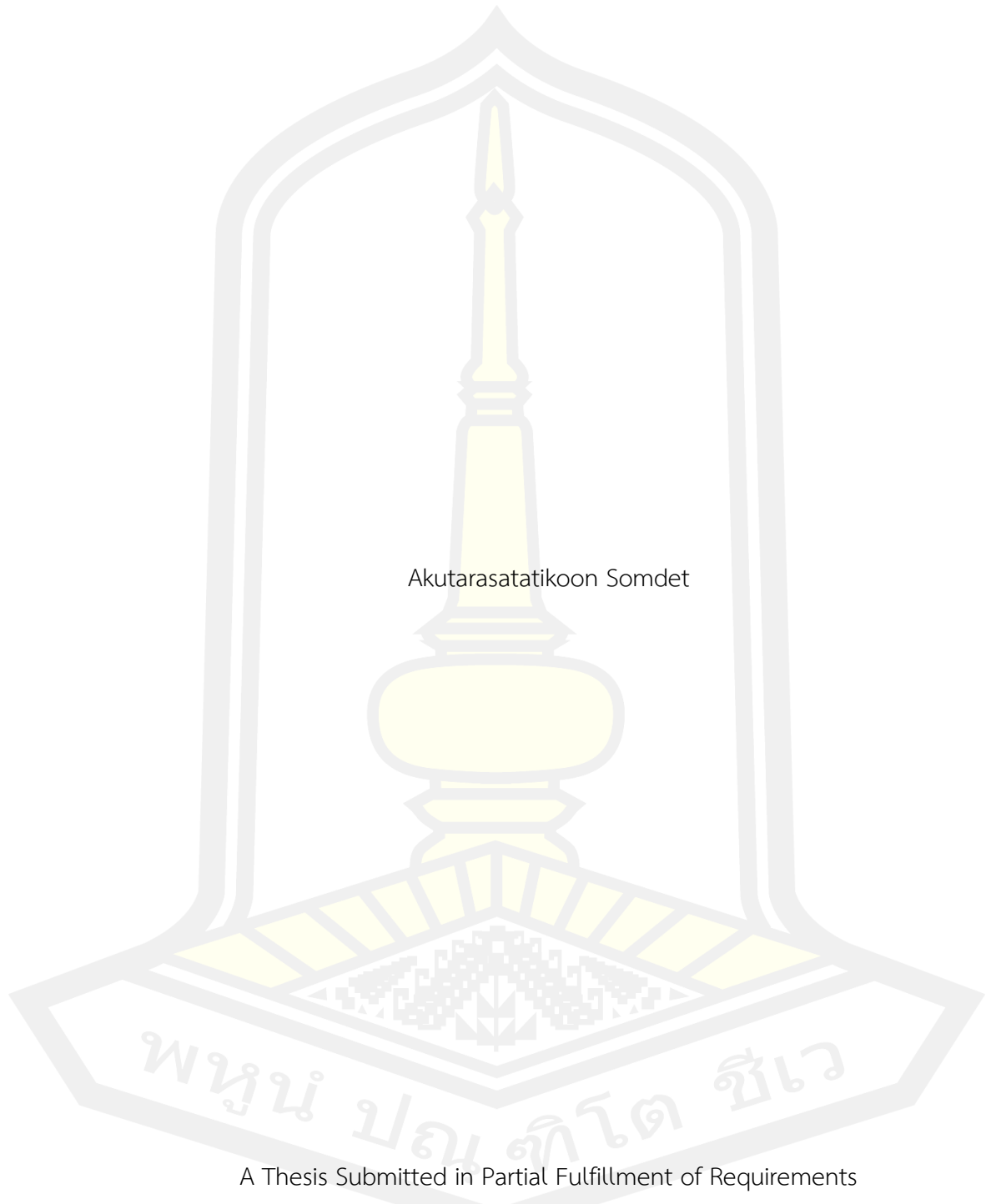
เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์

มกราคม 2566

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Monks and the Use of Wisdom in Isan Community Development

Akutarasatitkoon Somdet

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Doctor of Philosophy (Cultural Science)

January 2023

Copyright of Mahasarakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของพระครูเอกุตตรस्ताธิคุณ
วงศ์ธรรม แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(ผศ. ดร. ไชยสิทธิ์ พงษ์ร้อย)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผศ. ดร. ศาสตรา เหล่าอรรคยะ)

..... กรรมการ

(รศ. ดร. สิทธิศักดิ์ จำปาแดง)

..... กรรมการ

(อ. ดร. บุญสม ยอดมาลี)

..... กรรมการ

(อ. ดร. สมคิด สุขเอิบ)

มหาวิทยาลัยขอนแก่นให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญา ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....
(ผศ. ดร. กนกพร รัตนสุธีระกุล)

คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรม
ศาสตร์

.....
(รศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	พระสงฆ์กับการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน		
ผู้วิจัย	เอกุตตรस्ताธิคุณ วงศ์ธรรม		
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศาสตรา เหล่าอรรคะ		
ปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต	สาขาวิชา	วัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	ปีที่พิมพ์	2566

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง พระสงฆ์กับการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน ครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีความมุ่งหมายในการวิจัย คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน 2) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน 3) เพื่อศึกษารูปแบบการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ทำการวิจัยแบบเจาะจง 3 จังหวัด คือ 1) จังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบด้วย วัดฐิติวิริยาวนาราม (พระครูวิริยธรรมคุณ) วัดป่าเมตตาธรรม (พระครูวิมลสังวรคุณ) วัดโพธิการาม (พระครูโพธิวิริคุณ) 2) จังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบด้วย วัดกลางภาพสินธุ์ (พระธรรมวงศาจารย์) วัดปฐมเกษตราราม (พระครูปฐมธรรมลักขิต) วัดสว่างใต้ (พระครูสิริภัทรโสภณ) 3) จังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วย วัดศรีสวัสดิ์ (พระครูปริยัติโสภิต) วัดสว่างวารี (พระครูสิริปริยัติโสภิต) วัดดาวดึงส์ (พระครูปัจฉิมวราญกุล) ระยะเวลาทำการวิจัยเริ่มจากเดือน มีนาคม 2556 ถึงเดือน มีนาคม 2557 โดยกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 72 คน แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสำรวจ แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง และการสนทนากลุ่ม ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยใช้เทคนิคการตรวจสอบแบบสามเส้า และนำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย พบว่า ประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน มีการเปลี่ยนแปลงในปี พ.ศ. 2506 โดยมหาวิทยาลัยสงฆ์ ส่งพระธรรมทูตไปเป็นครูสอนธรรมะในชนบทห่างไกล และในปี พ.ศ. 2508 กรมการศาสนาได้ส่งพระธรรมทูตไปส่งเสริมงานพัฒนาในชนบทที่ห่างไกล เช่นเดียวกัน ปี พ.ศ. 2516-2519 มีความขัดแย้งทางการเมืองเกิดขึ้นในกรุงเทพมหานคร ทำให้พระสงฆ์ที่เข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ และกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้ร่วมอุดมการณ์ หนีออกไปบวชเรียนในภาคอีสาน ได้นำชาวบ้านพัฒนาชุมชนของตน โดยเริ่มจากการทำถนน จัดหาแหล่งน้ำ สร้างห้องน้ำ ปลูกผักสวนครัว สร้างสาธารณสุขมูลฐาน และพัฒนาด้านวิถีชีวิตเพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของ

ชุมชน

สภาพปัจจุบันการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน พบว่า พระสงฆ์นักพัฒนาได้นำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการพัฒนาชุมชน 5 ด้าน ได้แก่ 1) การก่อสร้าง บูรณะถาวรวัตถุ และการปรับภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม 2) การพัฒนาอาชีพ 3) การส่งเสริมสุขภาพ 4) การอบรมศีลธรรม จริยธรรม 5) การสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ คนในชุมชนสนใจและเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามากขึ้น

สภาพปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน พบว่า การพัฒนาได้รับความสนใจจากชุมชนน้อยคนที่เข้ามาร่วมกิจกรรมการพัฒนาส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุ เพราะกลุ่มวัยกลางคน และกลุ่มเยาวชนจะไปทำงานนอกบ้าน หรือไปเรียนหนังสือ จึงไม่ได้รับความ ร่วมมือเท่าที่ควร

รูปแบบการพัฒนา พบว่า พระสงฆ์นักพัฒนามีรูปแบบการดำเนินการพัฒนา 5 รูปแบบ ประกอบด้วย 1) การวางแผน 2) การจัดองค์กร 3) การจัดคนเข้าทำงาน 4) การสั่งการ และการควบคุม ซึ่งพระสงฆ์นักพัฒนาส่วนใหญ่จะมีสมณศักดิ์เป็นเจ้าอาวาสอันเป็นที่เคารพเลื่อมใส ศรัทธาของพระสงฆ์ และทายก ทายิกา สามารถดำเนินการตามรูปแบบที่กำหนดได้

โดยสรุปการวิจัยครั้งนี้สามารถนำรูปแบบการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของพระสงฆ์ อีสานไปเป็นแนวทางในการพัฒนาได้ตามความเหมาะสม

คำสำคัญ : พระสงฆ์, ภูมิปัญญา, พัฒนาชุมชน, รูปแบบการพัฒนาชุมชน

TITLE	Monks and the Use of Wisdom in Isan Community Development		
AUTHOR	Akutarasatatikoon Somdet		
ADVISORS	Assistant Professor Sastra Laoakka , Ph.D.		
DEGREE	Doctor of Philosophy	MAJOR	Cultural Science
UNIVERSITY	Maharakham University	YEAR	2023

ABSTRACT

The qualitative research entitled Buddhist monks who play the role of Developers : Monks and the Use of Wisdom in Isan Community Development aimed at investigating the following 1) To study the history of the use of monks' wisdom in the development of the community of Isan monks 2) To study the current condition and problems of using monks' wisdom in the development of the Isan community 3) To study the pattern of Use the wisdom of the monks to develop the community of Isan. The researcher selected 3 provinces as the research area through a purposive sampling, they were these : 1) Roi Et province consisted of wat thitawiriyawaram (phrakruwiriathamkun), Wat pa mettatham (prakru wimansangworakun), and wat phothikaram (prakru phothiwirakun), 2) kalasin Province consisted of wat klangkalasin (phratham wongsachan), wat pathomkesaram (phrakrupathomthamlakkhit), and wat sawangtai (Phrakru siriphattharasophon, 3) Maha sarakham province consisted of wat sri sawat (phrakru sriyattisophit), wat sawang wari (phrakrusiripariyatsophit), and wat doawasueng (phrakru patchimwaranukun). Research period began from March 2013 to March 2014. A sample of 72 people divided into :3 groups were a group of key informants, a group of casual informants, and a general informants. Research instruments were a survey form, a participatory observation form, a non-participatory observation form, a structured interview form, a non-structured. interview form, and a focus group discussion form, Reliability of data was examined by means of a triangulation technique and research results were presented by means of a descriptive analysis;

Research results have revealed that as for the background of the use of indigenous knowledge for managing community development, it had a changing point resulting from the universities of Buddhist monks sent Buddhist missionaries to be Dhamma teachers in the far rural areas in 1963 and sent Buddhist missionaries to promote development projects in the far-rural areas in 1965. During 1973-1976, it had a political crisis in Bangkok which pushed Buddhist monks studying in Bangkok and the persons having the same cause escaped from Bangkok to be monks in rural areas of Isan region. They led people to develop their community by beginning with road construction, water-supply management, lavatory construction, making vegetable gardens, providing basic public health, and ending with developing the way of life for responding basic needs of community.

The present condition of using the monks' wisdom in the development of the Isan community found that the developer monks have applied folk wisdom to develop the community in 5 aspects, namely 1) The construction of permanent restoration objects and environmental landscape adjustment 2) Career development 3) Public health work 4) Moral and ethical training 5) Continuation and promotion of local traditions, This is to encourage people in the community to be more interested and take part in the development.

The problem of using the wisdom of monks in the development of the Isan community found that the development has received attention from few communities who participated in the development activities, mainly the elderly. because the middle-aged group and youth groups will go to work outside the home or go to school therefore did not receive as much cooperation as it should.

The development pattern found that the developer monks had 5 types of development actions, namely 1) Planning 2) Organization 3) Organizing people to work 4) Commanding and controlling. Most of them have the rank of abbot who is revered and deteriorating the faith of the monks and tayok tayika can proceed according to the prescribed format.

In conclusion, the organizations concerned can adapt the patterns use of indigenous knowledge for managing community development Buddhist monks to their development affairs in accordance with the feasibility.

Keyword : Thai monks, Wisdom, Community development, Model of Community Development

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ ก็เพราะความกรุณาช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากกัลยาณมิตรหลายท่าน ซึ่งในการนี้จึงขออนุโมทนาขอบคุณท่าน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. โฆสิต แพงสร้อย ประธานสอบ รองศาสตราจารย์ ดร. สิทธิศักดิ์ จำปาแดง อาจารย์ ดร. บุญสม ยอดมาลี และอาจารย์ ดร. สมคิด สุขเอิบ คณะกรรมการสอบ พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ผู้ประสานงานตลอดจนเจ้าหน้าที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่าน

ขออนุโมทนาขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศาสตรา เหล่าอรรคหะ ที่กรุณาตรวจสอบคุณภาพวิทยานิพนธ์และให้คำแนะนำที่มีคุณค่าในการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ ขออนุโมทนาขอบคุณ คณะสงฆ์ที่อนุเคราะห์ข้อมูลแนวทางการพัฒนาพื้นที่ชุมชน ตลอดจนอนุโมทนาของกลุ่มผู้นำชุมชน และประชาชนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ข้อมูลในการลงพื้นที่ภาคสนาม และให้การสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

ขออนุโมทนาขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่นและกัลยาณมิตรทุกท่าน ที่ช่วยเหลือให้การอุปถัมภ์ทั้งสิ่งของและกำลังใจตั้งแต่เข้าร่วมเป็นนักศึกษากระทั่งถึงวันสำเร็จการศึกษา ประโยชน์และคุณค่าของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบบูชาคุณพระรัตนตรัย ประทับด้วยคุณพระพุทฺธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ ขอบุชาคุณบิดา มารดา บุพการีชน ครู อุปัชฌาย์ บุรพจารย์ผู้มีพระคุณทุกท่าน ตลอดถึงทายกทายิกา พุทธศาสนิกชน สุดท่ายนี้ขออำนวยการให้คุณพระรัตนตรัยในการทำงานวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ทุกท่าน จงประสบแต่ความสุขความเจริญ ด้วยพรอันประเสริฐอันได้แก่ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ ธนสารสมบัติ คิดปรารภสิ่งหนึ่งประการใด ที่เป็นไปในทางที่ชอบประกอบไปด้วยธรรม ไม่ขัดต่อกฎหมายบ้านเมืองก็ขอให้พรสิ่งนั้น จงพลันสำเร็จทุกประการเทอญ

เอกฤตตราธิคุณ วงศ์ธรรม

พหุ น บณุ ทิโต ชิว

สารบัญ

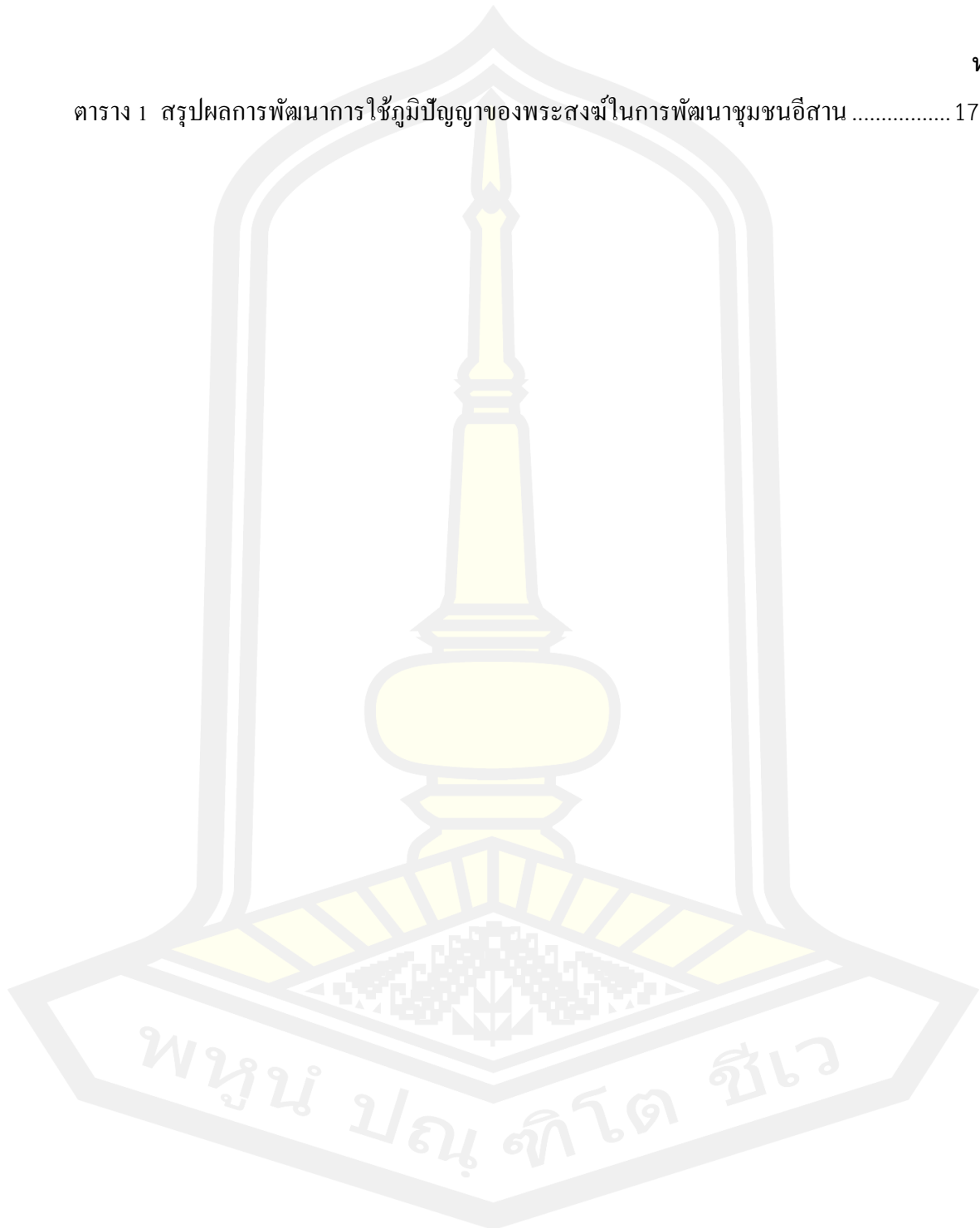
	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ณ
สารบัญ.....	ญ
สารบัญตาราง	ฎ
สารบัญภาพประกอบ.....	ฐ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย	6
คำถามการวิจัย.....	6
ความสำคัญของการวิจัย.....	6
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	7
กรอบแนวคิดในการวิจัย	8
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
องค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษา	10
แผนและนโยบายที่เกี่ยวข้อง	47
บริบทพื้นที่วิจัย	57
แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	67
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	83
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	106

ขอบเขตของการวิจัย	106
วิธีดำเนินการวิจัย	108
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	112
ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน .	112
ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน	130
ตอนที่ 3 รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน	166
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	177
ความมุ่งหมายของการวิจัย	177
สรุปผล.....	177
ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน	177
ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบัน ปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน	178
ตอนที่ 3 รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน	180
อภิปรายผล.....	182
ข้อเสนอแนะ.....	190
บรรณานุกรม	191
ภาคผนวก	203
ประวัติผู้เขียน	215

สารบัญตาราง

หน้า

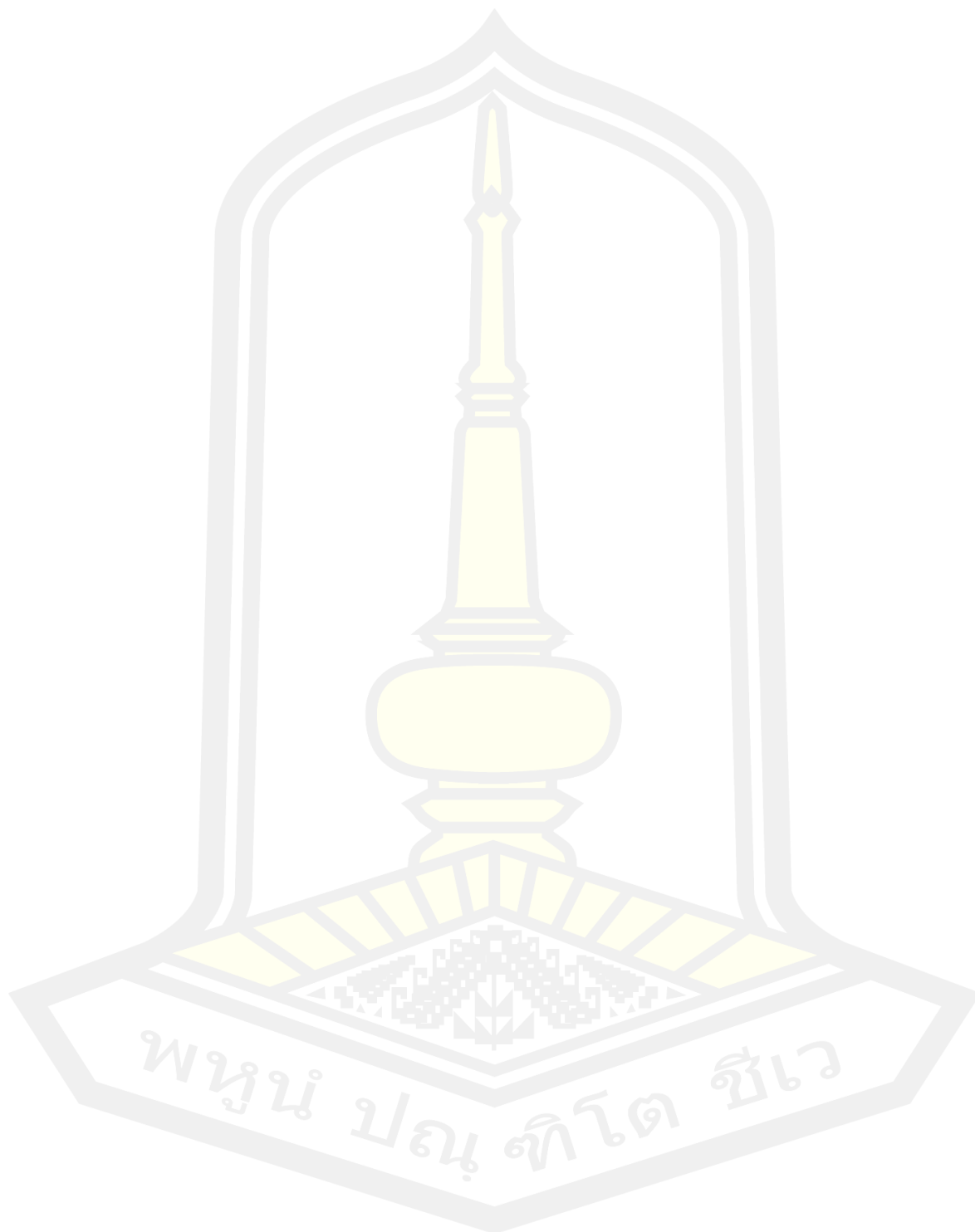
ตาราง 1 สรุปผลการพัฒนาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน 173

สารบัญภาพประกอบ

	หน้า
ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	9
ภาพประกอบ 2 กุฏิสงฆ์วัดฐิตีวชิรวันาราม.....	114
ภาพประกอบ 3 ศาลาการเปรียญวัดป่าเมตตาธรรม.....	115
ภาพประกอบ 4 อุโบสถวัดโพธิการาม.....	117
ภาพประกอบ 5 ศาลาการเปรียญวัดกลางกาฬสินธุ์.....	120
ภาพประกอบ 6 อุโบสถวัดปฐมเกศาราม.....	122
ภาพประกอบ 7 ศาลาการเปรียญวัดสว่างใต้.....	124
ภาพประกอบ 8 อุโบสถวัดสว่างวารี.....	126
ภาพประกอบ 9 ศาลาการเปรียญวัดศรีสวัสดิ์.....	128
ภาพประกอบ 10 ศาลาการเปรียญวัดดาวดึงษ์.....	129
ภาพประกอบ 11 ภูมิทัศน์วัดฐิตีวชิรวันาราม.....	133
ภาพประกอบ 12 พุทธศิลป์ ภายในอุทยานการเรียนรู้พระพุทธศาสนา วัดป่าเมตตาธรรม.....	137
ภาพประกอบ 13 เด็กและเยาวชนเรียนรู้เทคโนโลยีและค้นคว้างานที่ศูนย์ ICT วัดโพธิการาม.....	142
ภาพประกอบ 14 การจัดสภาพแวดล้อมวัดกลางกาฬสินธุ์.....	150
ภาพประกอบ 15 ภูมิทัศน์ภายในบริเวณวัดสว่างใต้.....	153
ภาพประกอบ 16 ชุ่มประตู่วัดปฐมเกศาราม.....	157
ภาพประกอบ 17 แผนผังวัดศรีสวัสดิ์.....	160
ภาพประกอบ 18 พุทธศิลป์ วัดสว่างวารี.....	163
ภาพประกอบ 19 กุฏิสงฆ์วัดดาวดึงส์.....	166
ภาพประกอบ 20 การจัดสภาพภูมิทัศน์ วัดสว่างใต้.....	170

ภาพประกอบ 21 การปรับสภาพภูมิทัศน์ วัดศรีสวัสดิ์..... 172

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

สมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้เป็นอนุตรสัมโพธิญาณ วันเพ็ญ เดือนวิสาขะ สี่สิบห้าปีก่อนพุทธศักราช การอุบัติของพระพุทธองค์ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากในโลก หาผู้ใดเปรียบมิได้ จึงได้ชื่อว่า การอุบัติขึ้นของเอกบุรุษเป็นการอุบัติขึ้นเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคลผู้เป็นเอก คือ ตถาคต อรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า บุคคลผู้เป็นเอกนี้เกิดขึ้นในโลกแล้ว ย่อมให้ความเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อแสดงแบบแนวทางการครองชีพอันประเสริฐแก่โลก ดังที่พระองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเกิดขึ้นในโลกนี้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เองอย่างสมบูรณ์ ถึงพร้อมด้วยวิชา (ความรู้) จรรยา (ความประพฤติ) ดำเนินไปเพื่อความรู้แจ้งตลอดแห่งโลก เป็นสารถีฝึกคนได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูของพรหม เทวดา และ มนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ด้วยธรรม สามารถจำแนกธรรมออกเพื่อสั่งสอนสรรพสัตว์ ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตทำให้แจ้งซึ่งโลกแก่เทวดา มาร พรหม และหมู่สมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ด้วยปัญญา อันหาผู้เปรียบมิได้ แล้วประกาศให้ผู้อื่นได้รู้แจ้งตาม

การอุบัติของพระตถาคตนำความสว่างมาสู่ชาวโลกทำให้โลกเต็มไปด้วยกองไฟแห่งกิเลสตัณหา ให้สว่างสดใสด้วยแสงสว่างแห่งปัญญา คือความรู้ที่เป็นอริยมรรค (ทางอันประเสริฐ) อันเป็นวิถีแห่งการเข้าสู่ความเป็นจริง ความหลุดพ้น และการขจัดเครื่องพันธนาการ แม้สังขารของพระพุทธองค์ จะเป็นสิ่งที่ยากจะเข้าใจให้ลึกซึ้ง แต่พระองค์ได้ตัดสินใจแล้วว่า จะนำหลักธรรมที่ได้ตรัสรู้นั้นแสดงแก่สัตว์โลกทั้งหลาย จนกว่าจะมีผู้เลื่อมใสศรัทธาในบวรพุทธศาสนา ได้ศึกษาหลักธรรมจนบรรลุพระอรหันต์ จนมีพระสงฆ์ที่เป็นอรหันต์เกิดขึ้นในโลกหกสิบเอ็ดรูป (รวมทั้งพระพุทธเจ้า) พระสาวกมีจำนวนมากพอที่จะเผยแผ่พระศาสนา ให้แก่ชาวโลก พระองค์จึงได้ส่งพระอรหันต์สาวกออกไปประกาศพระศาสนาเพื่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลแก่หมู่ชนทั่วไป โดยนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์มาแสดงธรรมให้แก่คนในชุมชนได้รับฟัง และฝึกปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์ จนสามารถเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนาได้ นั่นคือพระสงฆ์

ดังนั้นพระสงฆ์จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ มีความสัมพันธ์กับชุมชนและสังคมอย่างแนบแน่น คนในสังคมได้รับการอบรมสั่งสอนจากพระสงฆ์ ซึ่งได้นำหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาเผยแผ่ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้ประพฤติปฏิบัติ มาดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข (พินิจ ลากธนา นนท์, 2549) นอกจากนี้พื้นฐานของชาวอีสานเองก็นับถือพระพุทธศาสนา รู้จักให้ทาน เคารพ แบ่งปัน และเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เคารพในพระสงฆ์ และรู้จักพระสงฆ์ในฐานะเป็นบุคคลสำคัญ ผู้นำ

ทางด้านจิตใจ และสติปัญญา กล่าวคือ พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาท สำคัญที่จะต้องเคารพเชื่อฟัง ในชุมชนชาวอีสานมีวัดเป็นศูนย์กลาง พระสงฆ์เป็นผู้นำในการให้ความรู้ และให้แนวทางในการปฏิบัติที่ถูกต้อง อันเป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชน หากผู้ใดสามารถนำหลักธรรมคำสอน ความรู้และการปฏิบัติตนที่ถูกต้องตามแนวทางของพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิต ก็จะสามารถนำพาชุมชนและสังคมไปสู่วิถีชีวิตอย่างเป็นสุขตลอดไป

พระสงฆ์มีบทบาทเป็นอย่างมากสำหรับชุมชนแบบชนบทและหากผู้จักดำเนินการให้ดี พระสงฆ์นั้นเองจะเป็นผู้ที่สามารถนำชนบทไปสู่ความเจริญได้โดยวิถีทางที่เหมาะสม และมีหลักเกณฑ์ เพราะความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านยังอยู่ในสภาพที่ดี และความสัมพันธ์แบบนี้มีลักษณะพิเศษจำเพาะคือ พระสงฆ์เป็นผู้เข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริง ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและเชื่อฟังพระ โดยเคารพนับถือและเชื่อฟังนี้เกิดจากความเลื่อมใสศรัทธาไปด้วยความเต็มใจและเต็มกำลัง (พระอนุชิต ชูเนียม, 2550)

เนื่องด้วยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ได้เพิ่มบทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านสาธารณสงเคราะห์ ให้พระสงฆ์มีบทบาทในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคมที่เห็นได้ชัดคือ เป็นผู้นำทางศีลธรรม เป็นผู้ให้คำปรึกษาด้านจิตใจ และส่งเสริมการให้การศึกษาระยะ แก่เยาวชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบริเวณวัด และชุมชนใกล้เคียง พระสงฆ์ในชนบทมีความผูกพันกับชุมชนอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากในแต่ละฤดูกาลมักจะมีกิจกรรมที่สำคัญๆ เกี่ยวกับศาสนาและจารีตประเพณีในชุมชนนั้นๆ ล้วนเป็นการเสริมบทบาท และสร้างความสัมพันธ์ ระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน นอกจากนั้นบทบาทที่สำคัญยิ่งและปรากฏอยู่ทั่วไป ได้แก่ การเข้าไปสอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียน ทั้งระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา การเข้าไปบรรยายธรรมแบบผสมผสานกับศาสตร์ปัจจุบัน ตามหน่วยงานทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนซึ่งเป็นบทบาทเชิงรุก (พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), 2539)

พระสงฆ์เป็นผู้นำท้องถิ่นที่สำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ที่ประชาชนเคารพนับถือ เป็นที่พึ่งของประชาชนในทางศาสนา มีบทบาทในการรวบรวมประชาชนให้เป็นปึกแผ่น นำประชาชนสละแรงงนร่วมก่อสร้างสาธารณสมบัติของวัดและหมู่บ้าน อบรมประชาชนให้รู้จักการเสียสละเพื่อบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม นอกจากนั้นพระสงฆ์ยังมีส่วนช่วยในการพัฒนาชุมชนได้ โดยพระสงฆ์แนะนำประชาชนได้ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา โดยเน้นให้ปฏิบัติตนตามวิธีการพัฒนาสังคม โดยยึดเป้าหมาย 6 ประการ คือ

1. ส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎรให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ในทางศาสนานั้นสอนให้คนรู้จักอดทน มีความขยันหมั่นเพียร และชวนชวายทำตนให้เป็นที่พึ่งแห่งตนเอง ให้แต่ละคนแต่ละครอบครัวพึ่งตัวเองได้ ประชาชนมีโอกาสที่จะเลือกอาชีพได้ตามความสามารถและความเหมาะสมงานพัฒนาสังคมมุ่งส่งเสริมช่วยเหลือประชาชนให้รู้จักช่วยตนเอง

2. ส่งเสริมการสร้างสาธารณสมบัติ การพัฒนาสังคมเป็นขบวนการที่มุ่งให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยการกระตุ้นยั่วยุให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่ม และรับผิดชอบในการทำงานพัฒนาท้องถิ่นอย่างจริงจัง

3. ส่งเสริมการอนามัยและสุขภาพภิบาล พระสงฆ์เป็นแบบอย่างแก่ประชาชนอยู่แล้วในเรื่องความสะอาด ความเป็นระเบียบ

4. ส่งเสริมการศึกษาและสันตนาการ งานพัฒนาสังคมมุ่งพัฒนาตัวตนเป็นสำคัญ ส่วนการสร้างสาธารณสมบัติเป็นงานที่จะอำนวยความสะดวกแก่สังคมเพียงชั่วคราว โครงการสำคัญ

5. ส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงานของท้องถิ่น การพัฒนาชุมชนนั้นแม้จะเป็นการสร้างความสำเร็จให้แก่สังคม ในส่วนที่เป็นประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นก็จะได้รับการส่งเสริมและฟื้นฟูให้ดีขึ้น

6. ส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น การปกครองตนเองนับเป็นเป้าหมายสำคัญที่สุดของการพัฒนาชุมชน นับเป็นเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนา (สามารถ รอดสันเทียะ, ประมาณ เทพสงเคราะห์, สืบพงศ์ ธรรมชาติ, และ อุทิศ สังขรัตน์, 2559)

บทบาทหลักของพระสงฆ์ว่ามี 3 ประการ คือ

1) พัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ให้แก่ประชาชน ด้วยการแนะนำให้ประพฤติตามหลักพระพุทธศาสนา ส่งเสริมให้ประชาชนปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่โอกาส

2) ทำหน้าที่เป็นผู้ให้การศึกษแก่ประชาชนในท้องถิ่น ด้วยการส่งเสริมให้มีการเรียนและสอบธรรมศึกษาแก่เยาวชนและ

3) เป็นผู้นำการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ อาทิ การเป็นผู้นำในการทำงาน การเป็นผู้ประสานเพื่อให้เกิดการร่วมมือจากทุกฝ่าย เป็นผู้ริเริ่มในการก่อตั้งมูลนิธิเพื่อการศึกษาและการพัฒนา

นอกจากนั้นท่านยังเป็นวิทยากรให้ความรู้และกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทนั้นจะเกิดขึ้นและประสบความสำเร็จได้ ต้องได้รับการเรียกร้องหรือตอบรับหรือตอบสนองจากสังคม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งท้องถิ่นที่อยู่ในพื้นที่เดียวกับวัด ที่ยังมีวัฒนธรรมประเพณี ค่านิยม และความเชื่ออื่นๆ ที่มีอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่พระสงฆ์ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับดำเนินชีวิตของประชาชนที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา (พระสุภาพ สุภาโว (บัวบรรจง), 2561)

งานวิจัยส่วนมากในปัจจุบันมักอ้างปัญหาความเสื่อมด้านศีลธรรมของคนในสังคม ซึ่งเกิดจากสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งคือการรับวัฒนธรรมของตะวันตกหรือการประสมประสานและความกลมกลืนทางวัฒนธรรมแล้วเป็นสาเหตุให้สูญเสียวัฒนธรรมเดิมที่พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และส่งเสริม นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการสูญเสียบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีสาเหตุสำคัญเกิดจากการมีหน่วยงานรัฐรับผิดชอบการพัฒนาสังคมโดยตรง ตามที่กล่าวมานี้มีความเป็นจริงอยู่มิใช่

น้อย ถึงกระนั้นควรได้ศึกษาต่อว่ามีแนวทางอย่างไรที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ โดยเฉพาะศึกษาจากกรณีที่ พระสงฆ์นักพัฒนาส่วนหนึ่งยังมีบทบาทต่อสังคมอยู่ แม้หน่วยงานรัฐเองยังต้องอาศัยพระสงฆ์เหล่านี้ และพื้นที่วัดในการทำกิจกรรมพัฒนาชุมชน เพราะรัฐมองเห็นว่าพระสงฆ์ยังมีบทบาทสำคัญในการ พัฒนาอยู่ โดยเฉพาะการเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านหรือได้ความเคารพนับถือและการยอมรับ จากชาวบ้าน ซึ่งนับว่าเป็นเอกลักษณ์และเป็นจุดแข็งของพระสงฆ์โดยเฉพาะ รัฐหรือบุคลากรของรัฐ เองไม่สามารถทำเช่นนี้ได้ เป็นเพียงการทำตามหน้าที่เท่านั้น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระสงฆ์ได้รับการ ยอมรับนับถือผู้วิจัยมองว่าเกิดจากควมมีอุดมการณ์ที่แน่วแน่มั่นคงของพระสงฆ์ในการพัฒนา คุณภาพชีวิตของชาวบ้านให้มีความเป็นอยู่ที่ดี ซึ่งพระสงฆ์สามารถทำได้ตามความเหมาะสมในกรอบ พระธรรมวินัย สอดคล้องกับการตอบสนองอุปการะที่ชาวบ้านมีต่อพระสงฆ์โดยการให้ความอุปถัมภ์ ปัจจัยสี่ เพียงแต่มีการปรับรูปแบบให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและความต้องการของชาวบ้านเท่านั้น ส่วนการแสดงธรรมที่เป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์ท่านก็ได้ทำเป็นประจำอยู่แล้ว มองในด้านหนึ่งคือ พระสงฆ์ยอมมีภาระเพิ่มขึ้นนอกจากบทบาทหลักคือการแสดงธรรม แม้จะมีคนส่วนหนึ่งไม่เห็นด้วย กับบทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในปัจจุบันที่ค่อนข้างมีความหลากหลายและเกี่ยวข้องกับการ ประกอบอาชีพหรือเรื่องเศรษฐกิจนั่นเอง เพราะมองว่าไม่ใช่กิจของสงฆ์ รัฐมีคนทำอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมองว่าพระสงฆ์สามารถทำได้ถ้ากิจกรรมนั้นๆ ไม่ผิดพระธรรมวินัย เพราะพระสงฆ์มีคุณ ลักษณะพิเศษที่ชาวบ้านไม่มีดังกล่าวมาแล้วข้างต้น โดยชุมชนที่เป็นพื้นที่วิจัย 9 แห่งในการศึกษาคั้งนี้ มีพระสงฆ์นักพัฒนาที่มีบทบาทโดดเด่นและเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน โดยท่านเหล่านี้มีบทบาทใน การพัฒนาหรือมีกิจกรรมการพัฒนาที่หลากหลาย เฉพาะที่โดดเด่นมีดังนี้

ชุมชนวัดป่าม่วง อำเภोजังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด พระครูวิริยธรรมคุณ ได้นำพาพระสงฆ์และ ชาวบ้านสร้างศาสนสถานที่มีรูปทรงและศิลปะแบบพุทธศิลป์ จัดสภาพแวดล้อมภายในวัดให้มีความ ร่มรื่นโดยการปลูกต้นไม้ขนาดใหญ่และส่วนหนึ่งเป็นสวนสมุนไพรเพื่อรักษาโรค ซึ่งเป็นการบูรณาการ ภูมิปัญญาสิ่งแวดล้อมกับสาธารณสุข, ชุมชนวัดโพธิ์การาม อำเภอบุพผรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด ได้จัด กิจกรรมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และส่งเสริมการดูแลศาสนสถานโดยร่วมทำความสะอาด บริเวณศาสนสถาน, ชุมชนวัดป่าเมตตาธรรม อำเภโพนชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ได้มีการสร้างพระ ธาตุพนมจำลอง เพื่อเป็นที่เคารพสักการะบูชาของชาวบ้าน มีกิจกรรมแลประติมากรรมภายในวัด เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกทางศีลธรรมและจริยธรรมแก่ชาวบ้าน, ชุมชนวัดกลาง กาศสินธุ์ ตำบลกาศสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์วัดกลางกาศสินธุ์ มีรายละเอียดหรือ เนื้อหาเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน สิ่งของภายในพิพิธภัณฑ์ เช่น พระพุทธรูปโบราณ อนุสรณ์ ในการดำเนินชีวิต เช่น ถ้วย จาน ชาม ไหโบราณ เป็นต้น ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวอีสานโบราณ, ชุมชนวัดสว่างใต้ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้ก่อสร้างมณฑปประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อให้ชาวบ้านได้เคารพสักการะบูชา, ชุมชนวัดปฐมโกษาราม อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้มี

การจัดสภาพแวดล้อมโดยให้มีสนามเด็กเล่นภายในวัด ส่วนชุมชนวัดดาวดิ่งส์ อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม ได้ก่อสร้างศาสนวัตถุที่มีศิลปกรรมทรงไทยและไทยประยุกต์

ชุมชนวัดโพธิการาม อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด ได้ส่งเสริมกลุ่มอาชีพแก่ชาวบ้าน เช่น กลุ่มทอผ้า กลุ่มจักสาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังจัดตั้งร้านค้าชุมชน เพื่อส่งเสริมระบบเงินหมุนเวียนในชุมชนในลักษณะสหกรณ์ชุมชนซึ่งมีการเปิดโอกาสให้ถือหุ้นและการปันผลดอกเบียที่เกิดขึ้นแก่สมาชิกร้านค้าสวัสดิการ, ชุมชนวัดป่าเมตตาธรรม อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ได้ส่งเสริมกลุ่มอาชีพจักสานพลาสติกแก่ชาวบ้าน, ชุมชนวัดสว่างใต้ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้ส่งเสริมกลุ่มอาชีพทอผ้าซิดสำหรับใช้ในบุญผะเหวด ซึ่งเป็นศิลปะอันเกิดจากภูมิปัญญาของคนอีสานโบราณและได้อนุรักษ์ต่อกันมาเป็นเวลาหลายชั่วอายุคนแล้ว, ชุมชนวัดปฐมโกชาราม อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้มีการส่งเสริมให้ปลูกผักสวนครัว เพื่อให้ชาวบ้านได้รับประทานผักที่ปลอดสารพิษ และประหยัดค่าใช้จ่ายอีกด้วย, ชุมชนวัดศรีสวัสดิ์ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้ส่งเสริมชาวบ้านปลูกไม้เศรษฐกิจ เพื่อสร้างรายได้ในอนาคต ส่วนชุมชนวัดดาวดิ่งส์ อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม ได้ส่งเสริมอาชีพ เช่น การผลิตโซฟาจากตอไม้ เป็นต้น

ชุมชนวัดโพธิการาม อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด ได้จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้สาธารณสุขมูลฐานชุมชนโพธิ์น้อย โพธิ์ศรีสวัสดิ์ เพื่อให้มีการบริการสาธารณสุขหรือการดูแลสุขภาพพื้นฐานแก่คนในชุมชน, ชุมชนวัดป่าเมตตาธรรม อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ได้มีการจัดตั้งศูนย์สงเคราะห์ผู้ยาก เลิกสิ่งเสพติด, ชุมชนวัดกลางกาฬสินธุ์ ตำบลกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้จัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพโดยการตรวจสุขภาพผู้สูงอายุประจำปี การออกกำลังกาย การบริหารเพื่อสุขภาพผู้สูงอายุ เป็นต้น, ชุมชนวัดปฐมโกชาราม อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้จัดตั้งศูนย์สงเคราะห์และฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด

ชุมชนวัดป่าม่วง อำเภอจังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด ได้มีการฝึกอบรมเด็กและเยาวชนให้มีความรู้เรื่องพิธีกรรมทางศาสนาและสามารถประกอบพิธีกรรมได้อย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นการได้แสดงออกในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม, ชุมชนวัดปฐมโกชาราม อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้มีโครงการรื้อนมาวัด เย็นกลับบ้าน ซึ่งเป็นโครงการที่พระสงฆ์จัดค่ายคุณธรรมภายในวัด เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์และพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่ลูกหลานชาวบ้าน, ชุมชนวัดศรีสวัสดิ์ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้จัดตั้งศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวัดศรีสวัสดิ์ ซึ่งมีกิจกรรมการเรียนรู้พระพุทธศาสนา อบรมศีลธรรมและคุณธรรมแก่เด็กและเยาวชน, ชุมชนวัดสว่างวารี อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ได้จัดโครงการครอบครัวอบอุ่นด้วยธรรม กิจกรรมในโครงการเป็นการอบรมนิสิต นักศึกษา และนักเรียน นอกจากนี้ยังได้เปิดโรงเรียนสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์อีกด้วย

ชุมชนวัดโพธิการาม อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด ได้จัดกิจกรรมอนุรักษ์และส่งเสริมฮีต12 ของชาวอีสาน เช่น จัดงานบุญข้าวจี บุญผะเหวด ประเพณีสงกรานต์ บุญข้าวประดับดิน เป็น

ต้น, ชุมชนวัดกลางภาพสินธุ์ ตำบลภาพสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้จัดกิจกรรมวันน้ำทิพย์กตัญญูช่วง เทศกาลสงกรานต์ เพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความกตัญญูต่อบุพพการีและผู้สูงอายุ นอกจากนี้ยังจัด งานแห่เทียนพรรษาช่วงเข้าพรรษา, ชุมชนวัดปฐมโกษาราม อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ร่วมกับ เทศบาลได้จัดงานประเพณีแข่งเรือยาว และงานประเพณีบุญบั้งไฟเป็นประจำทุกปี

พระสงฆ์นักพัฒนาของชุมชนเหล่านี้ได้เป็นแกนนำหรือผู้นำพัฒนาทั้งด้านการก่อสร้าง ดูแลและ รักษา บูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ และปรับปรุงภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม การส่งเสริมอาชีพ ส่งเสริม สุขภาพ อบรมศีลธรรม จริยธรรม และสืบสานประเพณีท้องถิ่นของชุมชน โดยอาศัยภูมิปัญญาทาง พระพุทธศาสนา รวมทั้งภูมิปัญญาชาวบ้านพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ และมี คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ควรค่าแก่การศึกษาและเอาเป็นแบบอย่างของนักพัฒนาและอนุชนรุ่นหลังจาก ข้อมูลดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน
3. เพื่อศึกษารูปแบบการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

คำถามการวิจัย

1. ความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสานของพระสงฆ์นักพัฒนา ประกอบด้วย พระครูวิริยธรรมคุณ พระครูวิมลสังวรคุณ พระครูโพธิ์วีรคุณ พระครูศรีปริยัติโสภิต พระครูสิริปริยัติโสภิต พระครูปัจฉิมวารานุกูล พระธรรมวงศาจารย์ พระครูปฐมธรรมลักขิต และพระ ครูสิริภัทรโสภณ มีความเป็นมาอย่างไร
2. สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน ได้แก่ 1) การก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และการปรับปรุงภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม 2) การพัฒนาอาชีพ 3) การ สาธารณสุข 4) การอบรมศีลธรรม จริยธรรม 5) การสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น มีการ ดำเนินการและมีปัญหาอย่างไร
3. รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน ประกอบด้วย 1) การวางแผน 2) การ จัดองค์กร 3) การจัดคนเข้าทำงาน 4) การสั่งการ 5) การควบคุม เป็นอย่างไร

ความสำคัญของการวิจัย

1. ผลการวิจัยคาดว่าจะได้ข้อมูลประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชน อีสาน หน่วยงานที่จะนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล วัฒนธรรมจังหวัดและ สำนักงานพุทธศาสนาจังหวัด

2. ผลการวิจัยคาดว่าจะได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน หน่วยงานที่จะนำไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล วัฒนธรรมจังหวัด และสำนักงานพุทธศาสนาจังหวัด

3. ผลการวิจัยคาดว่าจะได้รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน หน่วยงานที่จะนำไปใช้ประโยชน์องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล วัฒนธรรมจังหวัดและ สำนักงานพุทธศาสนาจังหวัดและพระสงฆ์ที่สนใจเกี่ยวกับการพัฒนา

นิยามศัพท์เฉพาะ

1) พระสงฆ์อีสาน หมายถึง พระสงฆ์นักพัฒนาที่มีอุดมการณ์ช่วยเหลือผู้อื่นโดยการบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม ดำเนินกิจกรรมการพัฒนาร่วมกับชาวบ้านและชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งกิจกรรมการพัฒนานั้นจะส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่หรือวิถีชีวิตที่ดีของชาวบ้านทั้งด้านจิตใจ สิ่งแวดล้อม และการประกอบอาชีพ

2) การใช้ภูมิปัญญา หมายถึง การใช้องค์ความรู้หรือสิ่งที่พระสงฆ์คิดค้นขึ้นตลอดจนได้รับการถ่ายทอดมาจากผู้อื่นแล้วนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนหรือพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดี องค์กรความรู้หรือปัจจัยในการดำเนินชีวิตเหล่านั้นมีความเหมาะสมกับบริบทการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เพราะคนในชุมชนมีความคุ้นเคยและรู้จักเกี่ยวข้อง ใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ในงานวิจัยนี้หมายเอา 5 ด้าน ได้แก่ 1) การก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และปรับปรุงภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม 2) ด้านการพัฒนาอาชีพ 3) ด้านการส่งเสริมสุขภาพ 4) ด้านการอบรมศีลธรรม 5) ด้านการสืบสานและพัฒนาประเพณีท้องถิ่น

3) การพัฒนาชุมชนอีสาน หมายถึง การทำงานร่วมกับชุมชน การปรับปรุง เปลี่ยนแปลงหรือต่อยอดงานของชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้า โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน สามารถตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน การพัฒนาในวิจัยนี้หมายเอาการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์นักพัฒนาอีสาน 5 ด้าน คือ

3.1 การก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และปรับปรุงภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม หมายถึง การสร้างถาวรวัตถุ/ศาสนวัตถุ เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพที่ดี หากมีการทรุดโทรมเสียหายก็มีการซ่อมแซมให้กลับเป็นปกติดั้งเดิม ส่วนการปรับปรุงภูมิทัศน์สภาพแวดล้อมคือการ ออกแบบ ปลูกต้นไม้ เป็นต้น ประดับ ตกแต่งบริเวณหรือสภาพแวดล้อมให้มีความร่มรื่นและสวยงาม

3.2 การพัฒนาอาชีพ หมายถึง การส่งเสริมอาชีพแก่ชุมชน เช่น อบรมความรู้ในการประกอบอาชีพ จัดหาแหล่งทุนพัฒนาอาชีพ จัดตั้งกลุ่มอาชีพ เช่น จักสาน ทอเสื่อ ปลูกผักสวนครัว เป็นต้น โดยเน้นอาชีพที่ชาวบ้านมีความสนใจและมีวัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ไม่ยาก เพื่อให้คนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีรายได้เสริมและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

3.3 การส่งเสริมสุขภาพ หมายถึง การทำให้คนในชุมชนมีสุขภาพที่ดีขึ้น เช่น การจัดตั้ง ศูนย์การเรียนรู้สาธารณสุขมูลฐานชุมชน การตรวจสุขภาพผู้สูงอายุประจำปี การให้บริการตรวจและ ดูแลรักษาสุขภาพของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นต้น ซึ่งมีความพร้อมในการ ให้บริการ สาธารณสุขเบื้องต้นแก่ชาวบ้าน

3.4 การอบรมศีลธรรม จริยธรรม หมายถึง การสั่งสอนและปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรมแก่ ชาวบ้านทุกระดับทั้งชาวบ้านทั่วไป ข้าราชการ เด็กและเยาวชน ให้มีจิตสำนึกและปฏิบัติตามคำสอน พระพุทธศาสนา เพื่อการมีที่พึ่งทางจิตใจ สามารถแก้ไขปัญหาชีวิตและพัฒนาคุณภาพจิตใจและ ปัญญาของตน สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข รูปแบบการอบรม เช่น การเข้าค่ายคุณธรรม การจัดโครงการปฏิบัติธรรม เป็นต้น

3.5 การสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น หมายถึง การอนุรักษ์หรือการรักษา ประเพณีท้องถิ่นให้มั่นคงสืบต่อไป ส่วนการส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น หมายถึง การสนับสนุนประเพณี ท้องถิ่นให้มีความเจริญก้าวหน้าด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น สนับสนุนงบประมาณ จัดโครงการ พัฒนาประเพณี เป็นต้น

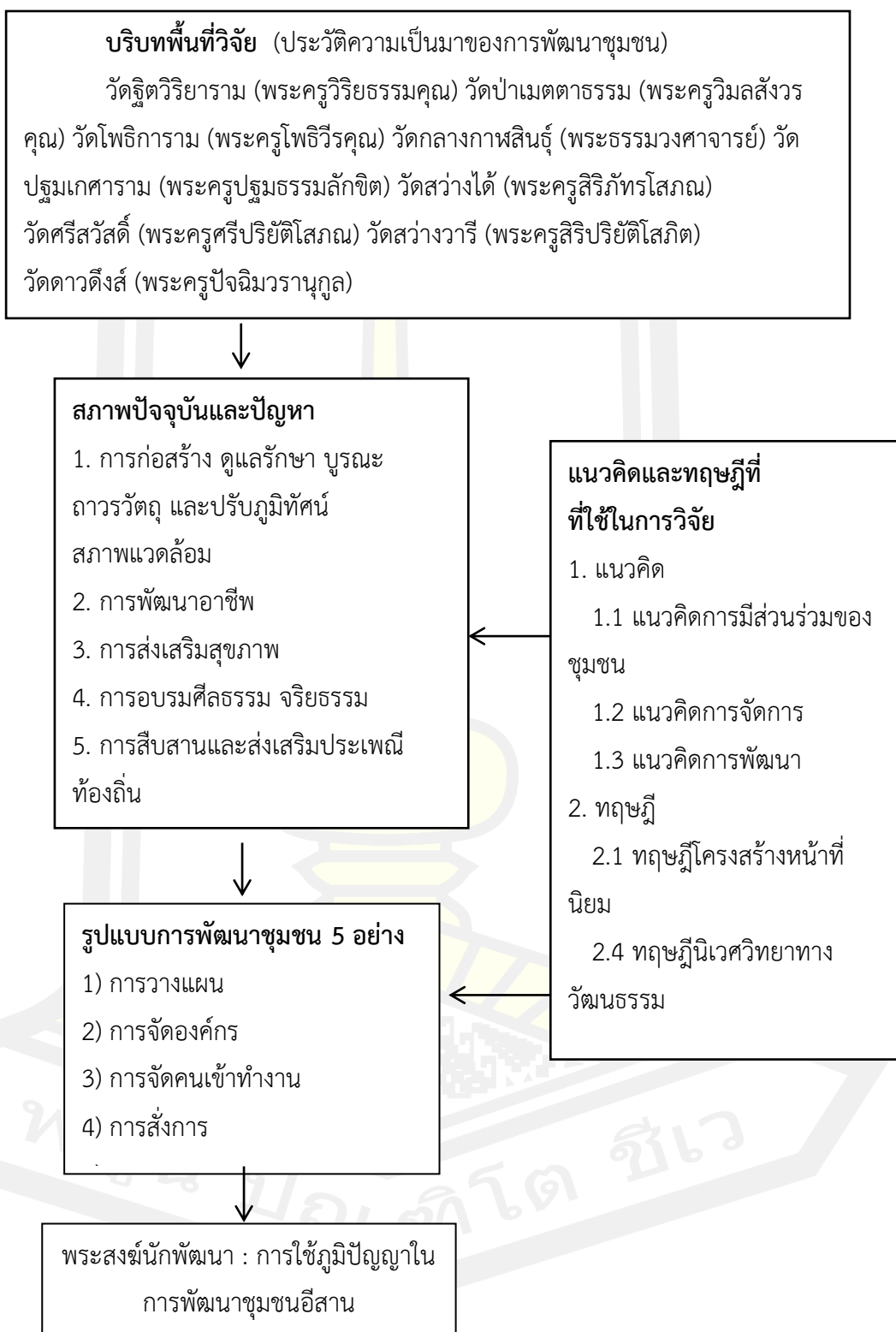
4) รูปแบบการพัฒนา หมายถึง รูปแบบหรือโมเดลการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน 5 อย่าง ได้แก่ 1) การวางแผน 2) การจัดองค์กร 3) การจัดคนเข้าทำงาน 4) การสั่งการ 5) การ ควบคุม

5) ชุมชนอีสาน หมายถึง ชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ในงานวิจัยนี้ หมายถึง 3 จังหวัดของภาคอีสานตอนบน ได้แก่ 1) จังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบด้วย 1.1) ชุมชนวัดฐิติวิ ริยาราม 2.2) ชุมชนวัดป่าเมตตาธรรม 3.3) ชุมชนวัดโพธิการาม 2) จังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบด้วย 2.1) ชุมชนวัดกลางกาฬสินธุ์ 2.2) ชุมชนวัดปฐมเมศการาม 2.3) ชุมชนวัดสว่างใต้ 3) จังหวัด มหาสารคาม ประกอบด้วย 3.1) ชุมชนวัดศรีสวัสดิ์ 3.2) ชุมชนวัดสว่างวารี 3.3) ชุมชนวัดดาวดิ่งส์

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง พระสงฆ์กับการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน ผู้วิจัยได้ศึกษา แนวคิดทฤษฎีต่างๆ และได้นำแนวคิดทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural Functionalism) ทฤษฎีรูปแบบทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion Theory) ทฤษฎีการพัฒนา แนวคิดที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และ ธรรมชาติ โดยใช้หลักวิธีการถ่ายทอดตามหลักคำสอน และหลักแผ่เผยแผ่ของพระพุทธศาสนา รวมถึง ประเพณีท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน และศึกษาสภาพการนับถือศาสนาในปัจจุบัน โดยผู้วิจัยได้ ทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการศึกษาภาคสนาม เพื่อเป็นแนวทาง สำหรับการพัฒนาชุมชนอีสานต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง พระสงฆ์กับการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยแยกเอกสารอ้างอิงออกเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษา
  - 1.1 สังคม วัฒนธรรมอีสาน
  - 1.2 ความรู้เกี่ยวกับพระสงฆ์นักพัฒนา
  - 1.3 ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการ
  - 1.4 ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
  - 1.5 ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน
2. แผนและนโยบายที่เกี่ยวข้อง
  - 2.1 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
  - 2.2 รัฐธรรมนูญไทยกับบทบาททางพระสงฆ์
3. บริบทพื้นที่วิจัย
4. แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย
  - 4.1 แนวคิดที่เกี่ยวข้อง
  - 4.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 5.1 งานวิจัยในประเทศ
  - 5.2 งานวิจัยต่างประเทศ

องค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษา

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับสังคม และวัฒนธรรมอีสาน

ในอดีตหรือปัจจุบัน คนอีสานยังคงดำรงนมาหากินในทุกรูปแบบ และไปในทุกที่ซึ่งมีงานให้ทำ แต่การเติบโตของระบบตลาด วัฒนธรรม และเทคโนโลยีสมัยใหม่ในยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์ที่เข้าสู่ชนบท ทำให้วิถีการทำมาหากินของคนชนบทอีสานเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ชาวอีสานที่

สามารถทำนาได้ข้าวมากพอขายเลี้ยงชีพคือชาวนายุคใหม่ที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีและแรงงานรับจ้าง ในขณะที่การปลูกพืชเศรษฐกิจหลายชนิดทำภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา ชาวบ้านมีอาชีพหลากหลายขึ้นทั้งการเป็นแรงงานนอกระบบอยู่ในชุมชน และการผลิตสินค้าที่มาจากอัตลักษณ์ของชุมชน

นักวิชาการบางท่านสรุปว่า สังคมชนบทอีสานในปัจจุบันเป็นสังคมหลังชาวนา ที่ความเปลี่ยนแปลงในชนบทได้นำไปสู่การแตกสลายของวัฒนธรรมประเพณี ส่งเสริมคุณค่าและบรรทัดฐานแบบใหม่ในหมู่บ้านและยังเชื่อมคนชนบทกับโลกภายนอก แต่ผู้เขียนกลับเห็นว่า ในขณะที่สังคมชนบทอีสานในปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ที่ไม่สามารถนิยามโดยใช้คำอธิบายแบบคู่ตรงข้ามกับสังคมเมือง แต่คนชนบทอีสานก็ยังคงรักษาความเป็นสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมในบางด้านเอาไว้ โดยเฉพาะในเรื่องของประเพณี การทำบุญ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อและการเป็นสังคมเครือญาติในหมู่บ้านเดียวกัน ซึ่งถึงแม้ว่าจะอพยพไปทำงานอยู่ในภาคอื่นก็ยังรักษาวัฒนธรรมการกินอยู่แบบอีสานโดยผสมผสานกับวัฒนธรรมของท้องถิ่น

ดังนั้น ผู้เขียนเห็นว่าชนบทปัจจุบันเป็นสังคมที่ผสมผสานระหว่างความเป็นสมัยใหม่และการเป็นสังคมแบบเดิม ที่ทำให้ชนบทไม่ได้แตกต่างจากเมืองอย่างตรงกันข้าม แต่ก็ยังมีความเป็นชนบทในหลายด้านซึ่งทำให้แตกต่างจากสังคมเมือง

หากกล่าวเฉพาะในเรื่องของการทำมาหากิน อาจสรุปได้ว่า คนชนบทอีสานเป็นผู้ทำการผลิตที่ผสมผสานกันระหว่างการผลิตเพื่อเอาไว้กินเหมือนในอดีตกับการผลิตเพื่อขายอย่างเข้มข้น และพยายามเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตของพวกเขา โดยพบว่าชาวบ้านทั่วไปที่ยังพอมีที่นาแม้จะไม่สามารถมีรายได้จากการขายข้าว แต่ก็ยังต้องการทำนาเพื่อปลูกข้าวไว้กินหรือแจกจ่ายให้กับญาติที่ไปทำงานในเมือง ในขณะที่รายได้หลักมาจากการทำงานอื่นๆ เช่น จากสมาชิกในครอบครัวที่ออกไปทำงานรับจ้างนอกชุมชน การปลูกพืชเชิงพาณิชย์อื่นๆ การเป็นแรงงานนอกระบบภายในชุมชน การผลิตสินค้าที่มาจากอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งได้รับการเพิ่มมูลค่าโดยการสนับสนุนเชิดชูจากกลไกหรือสถาบันของรัฐ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะเป็นผู้ผลิตเพื่อขายในตลาดเป็นหลัก แต่คนชนบทอีสานก็ยังไม่ละทิ้งการทำนาเพื่อปลูกข้าวไว้กินและการหาอาหารจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติมาบริโภค เช่นเดียวกับที่ยังรักษาประเพณีแบบดั้งเดิมบางด้านไว้ (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2557)

ชุมชนอีสานใหม่เป็นชุมชนอนิจลักษณะในความหมายที่ว่า อีสานใหม่เป็นชุมชนที่เปลี่ยนแปลงตัวเอง โดยตอบสนองต่อสถานการณ์เศรษฐกิจ การเมืองและสังคมอยู่ตลอดเวลา ชุมชนในหมู่บ้านอีสานไม่เคยปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงเพราะภายในโครงสร้างและภายในจิตสำนึกของคน มีแรงปรารถนา มีความใฝ่ฝัน ซึ่งล้วนแต่เป็นเชื้อไฟของการเปลี่ยนแปลงที่ทรงพลัง โดยอนิจลักษณะของชุมชนอีสานใหม่ประกอบด้วยเงื่อนไขสำคัญ ได้แก่

1. การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อมกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมแบบใหม่ ภายใต้กรอบเวลาและสถานที่เฉพาะ
2. การผุดบังเกิดขึ้นของแรงปรารถนาความรู้สึก และความหมายต่อประสบการณ์ชีวิตใหม่ของผู้คนรุ่นใหม่ที่กำลังเติบโตพร้อมจะทดแทนคนรุ่นเก่า
3. สภาพแวดล้อมของอีสานใหม่ได้เติมเชื้อไฟและความคิดของการเปลี่ยนแปลงสำหรับเคลื่อนตัวไปข้างหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง

อนิลักษณะของวิถีอีสานใหม่จึงมีรากฐานอยู่ที่ “การมองไปข้างหน้า” และเปลี่ยนแปลงเชิงกระบวนการ ซึ่งเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อเงื่อนไขและปัจจัยสภาพแวดล้อมต่างๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด สำหรับวิถีอีสานใหม่ที่กำลังดำเนินต่อไปในยุคสมัยหลังสงครามเย็น ประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 11 ประการคือ

1. ความหมายของพื้นที่ทางภูมิรัฐศาสตร์ อีสานหลังยุคสงครามเย็น ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาหลังสงครามเย็น ดินแดนที่เรียกว่า “อีสาน” ได้รับการพลิกเปลี่ยนโฉมหน้าครั้งใหญ่จากดินแดนที่เต็มไปด้วยความแห้งแล้ง กันดาร ยากจนด้อยพัฒนา และเป็นดินแดนยุทธศาสตร์ซึ่งพื้นที่หลายจังหวัดอยู่ภายใต้อิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้กลายมาเป็นดินแดนยุทธศาสตร์การพัฒนาของภูมิภาคอินโดจีน
2. การขยายตัวของสาธารณูปโภคครั้งใหญ่หลังยุคสงครามเย็น สาธารณูปโภคพื้นฐานที่รัฐบาลไทยได้ลงทุนในภาคอีสานเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการเปลี่ยนโฉมหน้าภูมิภาคอีสาน
3. โครงสร้างประชากรใหม่ ประชากรภูมิภาคอีสานหลังทศวรรษ 2523 เป็นประชากรใหม่ที่แตกต่างจากคนรุ่นก่อนชัดเจน เป็นกลุ่มประชากรที่กล่าวได้ว่า เป็นผลผลิตของยุคสมัยแห่งการพัฒนา ทั้งในช่วงสงครามเย็นและหลังสงครามเย็น
4. การขยายตัวของเมืองและบทบาทใหม่ของเมืองชายแดน ประชากรในเขตเทศบาลขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็วในทศวรรษหลังสงครามเย็น ตัวเมืองชายแดนก็เช่นกัน ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงแก่หัวเมืองต่างๆ
5. การขยายตัวของระบบการศึกษาในโรงเรียน บริการสุขภาพ บริการสินเชื่อ และการบริการต่างๆ จากภาครัฐนำไปสู่การพลิกเปลี่ยนโฉมหน้าหมู่บ้านภาคอีสาน อาทิ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงศึกษาธิการกระทรวงสาธารณสุข
6. พัฒนาการของเกษตรกรรมรูปแบบใหม่ ภาคเกษตรกรรมในภูมิภาคได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การใช้เทคโนโลยีและการจัดการแรงงานเปลี่ยนไป มีการใช้เครื่องจักรกล
7. การย้ายถิ่นแรงงาน เกิดการย้ายถิ่นแรงงานไปทำงานต่างถิ่น แรงงานอีสานกลายเป็นแรงงานสำคัญของโลก โดยเฉพาะหลังทศวรรษสงครามเย็น

8. การแต่งงานข้ามชาติข้ามวัฒนธรรม สะท้อนให้เห็นถึงปัจจัยหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการช่วยยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจ รื้อถอนพรมแดนหลากหลายมิติ สันคลอนความคิดและวิถีดั้งเดิม ในหมู่บ้านอีสานเกี่ยวกับบทบาทเพศสภาพ

9. ผลกระทบจากการขยายตัวของสื่อมวลชนทางเลือก อาจกล่าวได้ว่า สื่อสารมวลชนสมัยใหม่ได้พลิกเปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชนหมู่บ้านอีสานขนาดใหญ่ ชาวบ้านและชุมชนหมู่บ้านอีสานส่วนใหญ่สามารถเชื่อมโยงติดต่อกับโลกแทบไม่แตกต่างจากชุมชนในเมือง

10. พลังของการประดิษฐ์สร้างวัฒนธรรมสมัยนิยม ดินแดนอีสานได้ชื่อว่าร่ำรวยด้วย ศิลปวัฒนธรรมและศิลปะการแสดงร่วมสมัย ผู้คนและชุมชนอีสานให้ความสำคัญกับศิลปะการแสดงของตนเองอย่างจริงจัง

11. อัตลักษณ์ทางสังคมใหม่ของคนอีสาน ตัวตนและอัตลักษณ์ใหม่ของคนอีสานยุค หลังสงครามเย็นเปลี่ยนแปลงจากการถูกกล่าวหาว่าล้าหลัง ด้อยพัฒนา หรือได้รับการดูถูกเหยียดหยามเป็นผู้คนหรือชุมชนที่เต็มไปด้วยความมั่นใจ ยืนหยัดเพื่อที่จะยืนยันยืนยันความเป็นตัวของตัวเอง ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม (พัฒนา กิติอาษา, 2555)

วัฒนธรรมอาหาร

อาหารพื้นถิ่นของชุมชนอีสานเป็นการแสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์ทางวัฒนธรรมที่ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยการนำวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาสู่การพัฒนาเป็นตำรับอาหาร หากให้ความหมายของคำว่า "โลกทัศน์" และ "วัฒนธรรม" นั้นมีความหมายกว้าง ในนิยามคำว่า โลกทัศน์ หมายความว่า ทักษะการมองโลกและสังคมของบุคคลที่ผ่านกระบวนการการระบบวิธีคิดในการประเมินคุณค่าสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งผ่านการหล่อหลอมจากวัฒนธรรมแวดล้อมในสังคมของบุคคลนั้นๆ บุคคลที่อยู่ในสภาวะแวดล้อมที่แตกต่างกันย่อมมีโลกทัศน์ที่แตกต่างกัน ส่วนคำว่า "วัฒนธรรม" นั้น นิยามว่า วัฒนธรรม คือ ระบบสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นมีไช่ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามสัญชาตญาณ ดังนั้นอีสานจึงเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์ทางวัฒนธรรมที่เฉพาะผ่าน ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ อาหารพื้นถิ่น ที่สะท้อนเห็นเห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ โดยเฉพาะอาหารพื้นบ้าน ได้แก่ แกง อ่อม เาะ อู๋ หลาม ปน นึ่ง ปิ้ง ย่าง ก้อย คั่ว เป็นต้น ซึ่งเป็นวิถีวัฒนธรรมที่สื่อให้เห็น การน าอาหารจากธรรมชาติมาประกอบอาหาร มีการดัดแปลง แต่งเติมที่เหมาะสมกับสภาพบริบท ความเป็นท้องถิ่น

การกินอาหารของชาวอีสานที่เน้นความผูกพันกับระบบนิเวศท้องถิ่น สัมพันธ์กับคติ ความเชื่อ และประสบการณ์หรือภูมิปัญญาในการคัดสรรอาหารของบรรพบุรุษ ซึ่งมีเอกลักษณ์ของอาหารอีสาน คือ หากินตามฤดูกาลมีแหล่งอาหารจากดินฮอดฟ้า รสชาติ “ขมนำ เผ็ดตาม เปรี้ยวและ ผาดตลอดตามธรรมชาติ” และถือข้อคละำในการกิน นั้นเปรียบเสมือนบูรณาการแห่งชีวิตที่สะท้อน

ถึงอัตลักษณ์ของชาวอีสาน คือเป็นคนที่นิยมใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างพึ่งพาอาศัย นับถือจารีตประเพณีและเคารพเชื่อฟังบรรพบุรุษ รวมทั้งการได้รับการยอมรับว่าเป็นคนที่มี ความแข็งแรงอดทนในการทำงาน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากวัฒนธรรมการกินอาหารนั่นเองใน ขณะเดียวกัน ภาคอีสานก็มีความหลากหลายของ “ผู้คนและดินแดน” ซึ่งเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความ หลากหลายของรูปแบบการกินอาหารอยู่พอสมควร โดยความหลากหลายของ “ผู้คน” นั้นหมายถึง ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในภาคอีสาน แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่างก็มีแบบ แผนการดำเนินชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ ส่วนความหลากหลายของ “ดินแดน” นั้นหมายถึง ความ หลากหลายของสภาพแวดล้อม ที่ตั้งถิ่นฐานของผู้คน อันเป็นเงื่อนไขในการกำหนดทรัพยากรที่จะ นำมาประกอบอาหาร

ดังนั้น การเรียนรู้อัตลักษณ์การบริโภคอาหารในวิถีชีวิตของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ใน ภาคอีสาน จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งในการทำความเข้าใจแบบแผนหรือองค์ความรู้ในการ ดำเนินชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อนำไปสู่ความร่วมมือในการอนุรักษ์หรือพัฒนา ให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านคุณค่าและมูลค่าสำหรับชุมชนบ้านห้วยหวายพัฒนาเป็นชุมชนชาติพันธุ์ไทย ลาว ประวัติศาสตร์ของชาวไทยลาวแสดงให้เห็นว่าการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยลาวในบริเวณภาคอีสาน ขึ้นอยู่กับความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและการเมืองในบริเวณกลุ่มแม่น้ำโขงเป็นสำคัญ มีการ อพยพโยกย้ายถิ่นฐาน ชาวไทยลาวมักจะเลือกตั้งบ้านเรือนบริเวณที่ราบลุ่มใกล้กับแหล่งน้ำ เช่น ลุ่ม น้ำโขง ลุ่มน้ำสงคราม และลุ่มน้ำชี เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการอุปโภคบริโภค โดยมี หลักเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่ ดังนี้

นา เพื่อเป็นพื้นที่ทำการเกษตร

น้ำ เพื่อบริโภค ทำการเกษตรกรรม และแหล่งอาหาร

เนิน เพื่อเป็นที่สร้างที่อยู่อาศัยให้รอดพ้นจากภัยน้ำท่วม

ป่า เพื่อเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัย

ข้าว เพื่อเป็นแหล่งอาหารหลักในการดำเนินชีวิตประจำวัน

ปลา เพื่อเป็นอาหารโปรตีนในชีวิตประจำวัน

เกลือ เพื่อเป็นวัตถุดิบสำหรับการถนอมอาหารในชีวิตประจำวัน ฉะนั้นวิถีการกิน การดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านห้วยหวายพัฒนา จึงมีความเชื่อมโยงกับธรรมชาติ การสร้างสรรค์ เมนูอาหารจึงมีความหลากหลายที่น่าสนใจ และแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น (อุทิศ ทาทอม และ สุนันท์ เสนารัตน์, 2561)

จิรวรรณ หัสโรด (2542) ได้ศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมการบริโภคอาหารในฮีตสิบสองของ ชาวอีสาน พบว่า อาหารในงานบุญประเพณีของชาวอีสาน โดยทั่วไปจะคล้ายกันและอาหารที่ขาด ไม่ได้คือ ขนมน้ำยาปลาหรือแกงไก่ ข้าวต้มโค้น แกง อ่อม ลาบ ก้อย ขนมหวาน เช่นลอดช่อง บวช

มันและสาकु ขนมหียน เป็นต้นงานวิจัยวัฒนธรรมภาคอีสาน แต่มีงานบุญในฮีตสิบสองของชาวอีสาน ที่มีลักษณะพิเศษแปลกไปจากงานบุญอื่นๆ คือ งานบุญเดือน 3 ที่ชาวอีสานเรียกว่า “บุญข้าวจี” ที่ชาวอีสานจะนำข้าวที่ตนเก็บเกี่ยวได้ในปีนั้นๆ นำมาทำ “ข้าวเชียบ” เพื่อนำไปถวายพระที่วัด และบทความของพวงพิกุล มัชฌิมา (2537) เรื่อง ปลาแดก ในวัฒนธรรมการบริโภคของชาวอีสาน กล่าวว่า ปลาแดกหรือปลาร้าเป็นอาหารพื้นบ้านของชาวอีสาน ปัจจุบันเป็นอาหารที่สามารถส่งออกเป็นสินค้าที่ทำรายได้เข้าประเทศจำนวนมาก ชาวอีสานจึงให้ความสำคัญในการแปรรูปอาหารเพื่อเก็บไว้บริโภคซึ่งเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ถ่ายทอดไว้แก่ลูกหลานสืบมา ในเนื้อหาบทความจะเสนอวิธีการทำอาหารที่ทำจากปลาแดก เช่น ปลาแดกบอง ส่วนบทความของ ไทยวัฒน์ นิลเขต (2543) ได้ศึกษาเรื่องนาวาน : ฤๅจะเป็นการแบ่งปันแคในตำนาน กล่าวว่า คำว่า “นาวาน” ในบริบทของชาวชนบทไท-ลาว หมายถึง การที่คนหลายคนร่วมกันทำกิจกรรมอันใดอันหนึ่ง เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ ตามที่เจ้าของงานได้ทำการเชิญไว้ก่อนแล้ว โดยไม่มีการจ่ายค่าจ้างแรงงาน ทั้งนี้เจ้าของงานจะทำการจัดเตรียมข้าวปลาอาหารไว้เลี้ยงผู้มาช่วยงาน ซึ่งมีความหมายตรงกับภาษาไทยว่า “ลงแขก” โดยทั่วไปนาวาน จะเกิดในลักษณะกิจการภายในของคนในหมู่บ้านเป็นส่วนมาก งานที่ทำจำเป็นต้องเสร็จภายในเร็ววัน (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2558)

พิชญ์ อุตตะมะเวทิน และคณะ (2535) วิจัยเรื่องพฤติกรรมบริโภคอาหารกับโรคที่พบบ่อยในชาวชนบทอีสาน พบว่าสาเหตุหลักของโรคมักเกี่ยวข้องกับอาหารการกินไม่ว่าจะเป็นโรค อุดจาระร่วง บิด อาหารเป็นพิษ โรคขาดสารอาหารและโรคพยาธิล้วนมีสาเหตุมาจากพฤติกรรมในการบริโภคอาหารทั้งสิ้น โดยเฉพาะชาวชนบทและผู้ที่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดในเขตเมือง และในปี พ.ศ.2542 พิชญ์ อุตตะมะเวทิน ได้ทำการวิจัยเรื่องพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวชนบทอีสานอีกครั้งหนึ่ง งานชิ้นนี้ได้ศึกษาพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวชนบทอีสานโดยแบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ ข้อห้าม ความเชื่อ ความนิยม นิสัยและการบริโภคอาหาร ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่อาจเกิดขึ้นเฉพาะตัวบุคคลหรือได้รับการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม งานวิจัยของ อุดม บัวศรี (2544) เรื่องหนึ่ง ทศวรรษกับการพัฒนางานควบคุมโรคพยาธิใบไม้ในตับ พบว่า ในช่วงเวลา 10 ปีที่ผ่านมา คนอีสานมีพฤติกรรมการบริโภคปลาดิบประเภทก้อยปลาดิบซึ่งเป็นสาเหตุหลักของการเกิดโรคพยาธิใบไม้ในตับลดลง เหลือเพียงบางพื้นที่เท่านั้น ประชาชนส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับสาเหตุและความรุนแรงของโรคในระดับดีมากคิดเป็นร้อยละ 84.3

นอกจากนี้ยังมีผลงานวิจัยอื่นๆ ที่ได้กล่าวถึงความเป็มา วัดฤๅติบ กระบวนการทำอาหารตลอดจนสรรพคุณของอาหารอีสานที่หลากหลาย ซึ่งอาหารอีสานส่วนใหญ่จะมีรสจัดนอกจากนี้ งานวิจัยบางเรื่องได้กล่าวถึงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวอีสานว่า ในอดีตมีพฤติกรรมในการบริโภคอาหารแบบสุกๆ ดิบๆ ประเภทลาบ ก้อยและปลาดิบ จึงเป็นสาเหตุให้เกิดโรคพยาธิต่างๆ แต่ในปัจจุบันพฤติกรรมการบริโภคอาหารแบบสุกๆ ดิบๆ นั้นเริ่มลดลง สาเหตุที่ทำให้พฤติกรรมการ

บริเวณที่ไม่ถูกสุขลักษณะลดลงนั้นสืบเนื่องมาจากการที่ชาวอีสานได้รับการศึกษาสูงขึ้น การประชาสัมพันธ์ด้านสาธารณสุขของรัฐเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเข้าถึงทุกชุมชนทุกหมู่บ้านนั่นเอง (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2558)

วัฒนธรรมภาษา

วัฒนธรรมทางภาษาของสังคมอีสาน ภาคอีสาน เป็นภาคที่มีอาณาเขตกว้างขวางมีพื้นที่ติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาวและประเทศเขมร ดังนั้น อีสานทางฝั่งซ้ายส่วนมากได้อพยพมาจากสาธารณรัฐประชาชนลาว สำเนียงการพูด สำนวนภาษา สำนวนภาษิตหรือผญาอีสาน ก็ล้วนแต่เป็นภาษาลาว ต่อมาได้เรียกภาษาลาวอีสานว่า ภาษาอีสาน มีการศึกษาก็ได้เอาภาษาไทยที่มีอยู่ในปัจจุบันมาแทนภาษาอีสาน ทั้งภาษาเขียนและภาษาพูด ปัจจุบันยังเหลือแต่ภาษาพูดเท่านั้น ความจริงภาษาสาธารณรัฐประชาชนลาว กับภาษาอีสานใช้เป็นที่ติดต่อกันได้เลย โดยไม่ต้องแปลหรือปริวรรตคำพูด ข้อความอะไรอีก แม้แต่เรื่องสร้อยสายคำก็เป็นภาษาไทยอีสานหรือภาษาอีสาน สมัยโบราณวัฒนธรรมทางภาษาของกลุ่มชนในบริเวณภาคอีสานมีความคล้ายคลึงกันกับกลุ่มชนในบริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเป็นอย่างมาก เพราะตั้งแต่กลุ่มชนวัฒนธรรมไท-ลาวได้อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามายังบริเวณภาคอีสาน จนกระทั่งถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กลุ่มชนในบริเวณภาคอีสานได้ใช้อักษรธรรม และอักษรไทยน้อยในการจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ลงในศิลาจารึก และเอกสารใบลาน โดยอักษรตัวธรรมมักจะใช้จารึกเรื่องราวในทางพุทธศาสนาหรือเรื่องราวที่เป็นคติธรรม ส่วนตัวอักษรไทยน้อยจะใช้จดบันทึกเรื่องราวที่เป็นคดีโลก เช่น เรื่องราว เอกสารหนังสือราชการ และวรรณกรรม (อุทัย ภิรมย์ริน และธวัช ปุณโณทก, 2527)

วัฒนธรรมทางวรรณกรรม ได้จำแนกวรรณกรรมอีสานออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. วรรณกรรมมุขปาฐะ เป็นวรรณกรรมที่ชาวบ้านใช้วิธีจำสืบทอดกันมาโดยวิธีบอกเล่า ส่วนใหญ่ผู้อาวุโสประจำหมู่บ้านจะเป็นผู้ถ่ายทอดให้กับลูกๆ หลานๆ ก็จะนำไปเล่าสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง วรรณกรรมประเภทนี้ได้แก่ นิทานพื้นบ้าน ประเพณีต่างๆ การแห่ขวัญ ภาษิต ผญา เพลงพื้นเมือง เพลงกล่อมเด็ก เป็นต้น

2. วรรณกรรมลายลักษณ์ เป็นวรรณกรรมที่สืบทอดโดยการบันทึกลงในใบลานหรือศิลาจารึกมีทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ส่วนใหญ่จะเป็นวรรณกรรมประวัติศาสตร์วรรณกรรมพุทธศาสนา วรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมนิทาน (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2521) เป็นต้น แนวคิดทางวัฒนธรรมอีสาน แนวคิดทางวัฒนธรรมอีสานได้ประสมประสาน เอาวัฒนธรรมเก่าและวัฒนธรรมมาใช้ในวิถีชีวิต ปัจจุบันจะเห็นได้เช่น คำว่า ผญา การเซ็ง เป็นต้น

วัฒนธรรม ด้านภาษาและลักษณะการแต่งตัวยังมีเอกลักษณ์อยู่มาก ทั้งจะเห็นได้ชัดว่า วรรณกรรม อีสานยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของสังคมอีสานอยู่ ดังนั้น จึงควรจะศึกษาวิจัยวรรณกรรม อีสานเพื่อจะมาปรับใช้ในการอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข

สังคมอีสานหรือชาวอีสาน ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยอุดมไปด้วยทรัพย์ มรดกทางภูมิปัญญา หรือที่เรียกว่า “ผญา” เป็นวิถีชีวิตทางหลักธรรมของสังคม โดยมีพุทธศาสนาซึม ซบเป็นแก่นชีวิตที่ใช้เป็นกฎระเบียบในการควบคุมความประพฤติและการปฏิบัติของคนอีสานให้อยู่ ด้วยกรอบศีลธรรมอันดีงาม ซึ่งได้ประพฤติปฏิบัติติดต่อนเนื่องกันมาตั้งแต่โบราณกาล จึงทำให้สังคม อีสานในบรรพกาลมีแต่ความร่มเย็นปราศจากผู้ร้ายอำยโจร ทุกคนล้วนมีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกัน อยู่ ร่วมกันเป็นสังคมแบบรู้จักสามัคคี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ภาคอีสานมี เอกลักษณ์วัฒนธรรมที่โดดเด่น เช่น อาหาร ภาษา ดนตรี หมอลำ และการฟ้อนรำที่เรียกว่า “เซิ้ง” เป็นต้น ภาษาหลักของภาคอีสาน คือ ภาษาอีสาน ขณะเดียวกันยังมีภาษาเขมรที่ใช้กันมาก

ในอีสานใต้ นอกจากนั้นแล้วยังมีภาษาอื่นๆ อีกมาก เช่น ภาษาภูไท ภาษาไส้ ภาษาโคราช เป็นต้น ประชากรภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการแต่งกายเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง คือ หญิงมักจะนุ่ง ผ้าซิ่นทอด้วยฝ้ายมีเชิงคลุมเลยเข้าไปเล็กน้อย สวมเสื้อแขนสั้น ผู้สูงอายุมักตัดผมสั้น ส่วนผู้ชายไม่ คอยมีรูปแบบที่แน่นอนนักแต่มักจะนุ่งกางเกงมีขาครึ่งน่องหรือนุ่งโสร่งผ้าไหม แต่ในปัจจุบันนี้มีไทย อีสานบางส่วนที่ไม่ได้ประพฤติปฏิบัติตามครรลองคลองธรรมที่บรรพบุรุษได้เคยยึดถือกันมาตั้งแต่ โบราณกาล เพราะหันไปรับเอาวัฒนธรรมของชนต่างเผ่าพันธุ์ที่ไม่เคยแยแสต่อสิ่งที่ติงามเหล่านั้น ซ้ำ ยังดูถูกเหยียดหยามว่าเป็นคนโบราณคร่ำครึ ไม่ทันสมัย ทั้งนี้เพราะอิทธิพลของสื่อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น สิ่งพิมพ์ นิตยสารต่างๆ หรือสื่อวิทยุโทรทัศน์ที่ได้แสดงออกทั้งทางด้านข่าว ด้านภาพยนตร์ ด้านละคร ด้านเพลง ด้านดนตรี ตลอดจนการบันเทิงประเภทต่างๆ อีกด้วย นอกจากนี้ยังมีไทยอีสานที่ได้คิดว่า ตนเป็นคนรุ่นใหม่ เพราะได้รับการศึกษาอบรมมาจากสังคมยุคใหม่ จึงไม่ใส่ใจในเรื่องของหลักธรรมซึ่ง เป็นเรื่องของการประพฤติปฏิบัติที่มีอยู่ในผญาอีสาน อันเป็นวิถีอีสานของคนรุ่น พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ของพวกตน ที่บรรพบุรุษไทยได้เคยประพฤติปฏิบัติสืบเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคนแล้วนั้น น่าจะเป็น สิ่งที่ติงาม สมควรที่ลูกหลานไทยอีสานรุ่นปัจจุบันน่าจะประพฤติปฏิบัติสืบต่อและถ่ายทอดสู่ ลูกหลานไทยอีสานรุ่นต่อๆ กันไป นอกจากนั้นยังจะได้เผยแพร่ให้คนไทยต่างถิ่นได้รู้และเข้าใจแล้วจะ ก่อให้เกิดความรู้รักสามัคคีของคนไทยด้วยกัน

สรุป วัฒนธรรมของวัฒนธรรมอีสาน ได้กล่าวถึงความหมายของวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิต ของสังคมอีสาน อันบ่งบอกถึง ความคิด ศิลปะ วรรณคดี ดนตรี ประชญา ภาษา เป็นต้นประวัติศาสตร์ การยอมรับเอาวัฒนธรรมอินเดียที่เข้ามาเผยแพร่ในดินแดนแห่งนี้ในสมัยนั้นโดยเฉพาะด้านศาสนา มี ศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ ดังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน อิทธิพลของวัฒนธรรมขอมซึ่งเชื่อกันว่า มาจากศาสนาพราหมณ์- ฮินดู โดยมีศาสนาสถาน ยังปรากฏอยู่ในภาคอีสาน เช่น ปราสาทหินพิมาย

ภูเขาพนมรุ้ง และพิธีกรรมต่างๆ วัฒนธรรมทางภาษาอีสานจะเป็นสำนวนภาษาพูด สำเนียงพูด มีความคล้ายกันภาษาสาธารณะรัฐประชาชนลาว บางท้องถิ่นในภาคอีสานมีภาษาและบุคลิกลักษณะของคนเหมือนกันแทบแยกไม่ได้ว่า เช่น คนไทยหรือคนลาวโดยเฉพาะวรรณกรรมอีสาน จะเป็นเรื่อง ท้าวกำกาดำ กำพร้าวฝ้ายน้อย ชูลูนางอ้ว สร้อยสายคำเป็นต้น ต้นฉบับเดิม เป็นอักษรธรรมอีสาน เหมือนกับอักษรลาวปัจจุบัน และสำนวนภาษาของเนื้อเรื่องเหมือนกันหมด

ดังนั้น จึงทำให้มีแนวคิดทางวัฒนธรรมอีสานเกี่ยวกับภาษาพูด ลักษณะการแต่งกาย ผนวอีสาน การดนตรี และประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ดังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน (พระมหาสุริยา ฐิตสีโล (อุ บัวบล) พระครูศรีปริยัตยาภิวัฒน์ และพระครูสิริสุตาภรณ์, 2555)

2. องค์ความรู้เกี่ยวกับพระสงฆ์นักพัฒนา

พระสงฆ์นักพัฒนา หมายถึง พระสงฆ์ที่ดำเนินกิจกรรม การพัฒนาชาวบ้านและชุมชน อย่างต่อเนื่อง โดยมีรูปแบบของกิจกรรมการพัฒนา จะส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ และวิถี ชีวิตของชาวบ้าน ทั้งในด้านจิตใจ สิ่งแวดล้อม และการประกอบอาชีพ ดังนั้นพระสงฆ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่ง ของสังคมไทย จึงควรที่จะเข้ามามีบทบาทให้สอดคล้องและรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย พระสงฆ์ควรคำนึงถึงบทบาทต่อสังคมที่ไม่ขัดกับหลักการของพระธรรมวินัย ดังต่อไปนี้

1. บทบาทผู้เรียนรู้และวิจัย คือ การแสวงหาความรู้และความเข้าใจอย่างเป็นระบบ ในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น การพัฒนาชุมชน กฎหมาย การสื่อสาร เทคโนโลยีการสื่อสาร เป็นต้น เพื่อ การทำงานพัฒนาและช่วยเหลือสังคมหรือชุมชนของพระสงฆ์อย่างมีประสิทธิภาพ

2. บทบาทผู้สอนศีลธรรม คือ การชี้แจงหรืออธิบายหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ ถูกต้องให้แก่บุคคลระดับต่าง ๆ ได้

3. บทบาทผู้ให้การศึกษา คือ พระสงฆ์ควรส่งเสริมการให้ความรู้เรื่องประชาธิปไตย ที่ถูกต้องแก่ประชาชน ในอนาคตการเมืองจะมีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ประชาชนจะมี อำนาจในการปกครองตนเอง มีบทบาทในการตรวจสอบการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐและนักการเมือง มากขึ้น

4. บทบาทผู้เป็นที่ปรึกษา คือ การให้คำปรึกษาในปัญหาชีวิตส่วนตัวแก่ประชาชน ทูกระดับเพราะในอนาคต ปัญหาต่างๆ มีแนวโน้มว่ามีความรุนแรงและมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

5. บทบาทผู้ปลุกจิตสำนึก คือ การปลุกจิตสำนึกให้คนมีความขยัน ประหยัด และ รับผิดชอบและไม่ให้ตกเป็นทาสบริโภคนิยม โดยการประยุกต์หลักธรรมทางศาสนาที่สอดคล้องและ ทันสมัย

6. บทบาทผู้อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ พระสงฆ์ควรจัดวัดให้ร่มรื่น สงบ สะอาดและมีที่ปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นสถานที่เหมาะสำหรับพัฒนาศีลธรรมและจิตใจ

7. บทบาทผู้สงเคราะห์ชุมชน คือ พระสงฆ์ควรสร้างสถานที่รักษาผู้ป่วย เพราะในอนาคตปัญหาโรคร้ายต่าง ๆ จะแพร่กระจายรวดเร็ว เช่น คนป่วยโรคเอดส์ จะถูกครอบครัวและสังคมทอดทิ้งมากขึ้นปัญหาคนชราถูกทอดทิ้ง ปัญหาเด็กเร่ร่อน จะทวีความรุนแรงมากขึ้น

8. บทบาทผู้ประสานงาน คือ พระสงฆ์ควรประสานงานทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นประชาชนเจ้าหน้าที่เอกชน หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชน

9. บทบาทผู้ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ พระสงฆ์ควรเป็นผู้นำในการใช้ยาสมุนไพรให้คำแนะนำและส่งเสริมอาชีพการปลูกสมุนไพรรวมทั้งส่งเสริมการฝึกอบรมเรื่องยาสมุนไพรเป็นต้น

10. บทบาทผู้รวมกลุ่ม คือ พระสงฆ์ควรกระตุ้นให้คนร่วมกันคิดแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

สรุปว่า การที่พระสงฆ์ได้เข้ามามีหน้าที่ในการพัฒนาสังคมนั้น เนื่องมาจากเป็นหน้าที่และความผูกพันกันระหว่างพระสงฆ์และประชาชนที่ว่า ชีวิตความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ต้องอาศัยประชาชนเลี้ยงชีพ ในด้านหลักพุทธธรรมก็เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์ กล่าวคือพระสงฆ์มีชีวิตเนื่องด้วยประชาชน จำเป็นจะต้องช่วยเหลือประชาชนให้ด้านต่างๆ เช่น ให้การศึกษา เผยแผ่ธรรมและการสงเคราะห์ประชาชนในรูปแบบต่างๆ กันตามความรู้ความสามารถของพระสงฆ์แต่ละรูป

ในปัจจุบันพระสงฆ์ได้เริ่มมีหน้าที่ในการพัฒนาสังคมเพิ่มขึ้นนั้น ย่อมเกิดมาจากหลายสาเหตุซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้ คือจากแรงจูงใจภายนอกที่ผู้อื่นไปมอบหมายหน้าที่ให้พระสงฆ์ทำ ขอร้องให้พระสงฆ์ช่วย และจากแรงจูงใจภายในส่วนตัวของพระสงฆ์เอง ที่พระสงฆ์ได้อยู่ในชุมชน ได้เห็นความทุกข์ยากของชาวบ้าน พระสงฆ์ทนไม่ได้จึงต้องออกมาช่วยชุมชนที่พระสงฆ์อยู่ เพื่อให้มีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และจากแรงจูงใจทำให้ได้อาศัยแนวพุทธธรรมที่ตนได้ศึกษาจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ ทางพุทธศาสนา ประกอบกับประสบการณ์ที่เกิดจากการปฏิบัติธรรม จึงทำให้เริ่มขบวนการพัฒนาสังคมโดยมีหลักพุทธธรรม คือ ปัญญา และความเมตตากรุณาเป็นแกนนำ มุ่งประโยชน์สุขทั้งโลกนี้ทั้งในอนาคตและประโยชน์สูงสุด กล่าวได้ว่า พระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนา ก็กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพเชื่อถือและการร่วมมือ โดยนัยนี้พระสงฆ์ถือว่าเป็นที่ยึดเหนี่ยวของประชาชนให้มีความสามัคคีและให้รวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของพระสงฆ์นักพัฒนาไว้ต่างๆ ดังนี้เช่น

พระมหาประพันธ์สิริปญโญ พระครูปริยัติคุณรังสี พระมหาสุภวิชัยปภสสโร และพระมหาสังเวช จนทโสภี (2563) เจ้าอาวาสวัดป่าสันติธรรม บ้านธาตุนาเวง จังหวัดสกลนคร อธิบายว่า พระสงฆ์นักพัฒนา หมายถึง พระสงฆ์ที่ดำเนินกิจกรรมการพัฒนานั้นการให้ความรู้ ให้ธรรมะ และทุกสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชน แต่การให้ต้องมีขอบเขต มีกุศโลบาย เช่น การไปสนับสนุนกิจกรรมการผลิต ต้องคิดหาตลาดให้เขาด้วย ถ้าเขาผลิตออกมาแล้ว ขายไม่ได้หรือขาดทุน กิจกรรมเช่นนั้น ก็สูญสลายไป

พินิจ ลาภธนานนท์ (2549) กล่าวว่า “พระสงฆ์นักพัฒนาไม่ใช่สถานภาพที่ติดตัวของพระสงฆ์ตลอดไป แต่เป็นเพียงบทบาทที่พระสงฆ์นักพัฒนาแต่ละรูป แสดงในช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งอาจจะสั้นหรือยาว และอาจจะต่อเนื่องหรือไม่ต่อเนื่อง การเก็บรวบรวมข้อมูล พระสงฆ์นักพัฒนาจึงต้องมีความระมัดระวังและรอบคอบ เพื่อที่จะสามารถจำแนก คุณลักษณะ และบทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนาได้อย่างชัดเจน และถูกต้อง

พระครูปราโมทย์ธรรมรส (พิสิฐ) (2546) กล่าวว่า “การดำเนินกิจกรรมของพระสงฆ์นักพัฒนา เป็นงานที่เหมือนปิดทองหลังพระ” กล่าวคือ วงการคณะสงฆ์ไม่ได้มองเห็นว่างานในส่วนนี้มีความสำคัญ คิดว่าไม่ใช่งานหลักของพระสงฆ์ พระสงฆ์ต้องทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเดียว สังคมชนบทกับสังคมเมืองแตกต่างกัน ในชนบทพระสงฆ์ต้องอยู่ร่วมกับกับชาวบ้านดูแลทุกข์สุข ร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชน คณะสงฆ์ควรให้การสนับสนุนงานพัฒนาชุมชนให้เด่นชัด และถ้าร่วมกันเป็นองค์กร เป็นเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนา จะช่วยให้งานพัฒนามีศักยภาพสูงขึ้น เพราะหลายกิจกรรม ต้องการคนที่มีความถนัดเฉพาะด้าน เข้ามาช่วย แต่ที่ผ่านมา การทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนา มีลักษณะต่างคนต่างทำ และคิดว่างานด้านการพัฒนาเป็นงานอดิเรก พระสงฆ์ต้องแยกงานศาสนาและงานสังคม การเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่าให้เสีย ในขณะที่งานพัฒนาต้องให้ความสำคัญ การทำงานพัฒนาต้องมีใจรัก พระสงฆ์บางรูปคิดว่าการพัฒนาไม่ใช่เรื่องต้องทำโดยรูปแบบที่เหมาะสมแล้ว พระต้องมีบทบาทในการพัฒนาสังคมด้วย ไม่ใช่ทำแต่เพียงงานศาสนา เพราะพระสงฆ์ต้องพึ่งชาวบ้าน ซึ่งชุมชน บ้าน วัด โรงเรียน หรือวัดกับชุมชน ต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนด้วยกัน”

พระมหาเพชร สุวิชาโน (2546) กล่าวว่า “พระสงฆ์เป็นกลุ่มบุคคลที่มีศักยภาพทางการพัฒนาสูง สามารถนำความรู้ทั้งทางโลก และทางธรรม มาชี้แนะชาวบ้านให้ทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเหมาะสมได้ โดยพื้นฐานของวัฒนธรรมอีสาน พระสงฆ์จะได้รับความเคารพศรัทธา เชื่อถือจากคนในชุมชน พระสงฆ์จึงควรอาศัย แรงศรัทธาที่ชุมชนมีต่อวัด และพระสงฆ์เป็นพื้นฐานในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในโครงการพระสงฆ์นักพัฒนา เพื่อความมั่นคงของชุมชนและเป็นการดำเนินงานตามโครงการให้บรรลุตามวัตถุประสงค์

พระครูศีลวราภรณ์ (สมเกียรติ ฐานุตโตโร) (2546) กล่าวว่า แนวคิดในการพัฒนา “พัฒนาให้เจริญก้าวหน้า ปรับสภาพของสังคมให้มีชีวิ นำหมู่ประชาให้หันหน้าเข้าวัด ชัดเกลากิเลส

ลดละ และเลิกอบายมุข ใช้หลักพุทธธรรมนำพา มุ่งพัฒนาชีวิตสู่อิสรภาพ” จากแนวคิดดังกล่าว งานพัฒนาของพระสงฆ์นักพัฒนาได้ดำเนินกิจกรรม โดยมีเป้าหมายดังนี้

1. พัฒนาคนในชุมชน ทุกเพศทุกวัยให้รู้และเข้าใจธรรมะ เพื่อนำไปใช้ใน ชีวิตประจำวันได้ อย่างเหมาะสม ไม่เอาเปรียบกันและกัน

2. ยกกระตือรือร้นการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม ให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิต หรือ สอดคล้องกับวิถีชีวิต ประกอบอาชีพสุจริต ไม่มัวเมาอบายมุข จนก้าวเข้าสู่เส้นทางแห่งความเสื่อม

3. ยกกระตือรือร้น 4 ให้คนในชุมชนพอกินพอใช้ โดยเน้นความขยัน ประหยัด รู้จัก เพาะปลูกและทำกิน ปลูกในสิ่งที่กิน กินในสิ่งที่ปลูก เพื่อให้ครอบครัวมีความพร้อมด้านปัจจัย 4 ไม่ขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ

4. พัฒนาสุขอนามัยของครอบครัว รักษาสภาพแวดล้อมที่ดีของชุมชน เพื่อยกระดับ มาตรฐานชีวิต และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชน

ดังนั้น การพัฒนาชุมชนอีสาน จึงเป็นกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยมีพระสงฆ์ เป็นผู้นำในการพัฒนา ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ เป็นภาพของผู้มีจิตสูงกว่าฆราวาส ไม่ว่าจะฆราวาสนั้น จะอยู่ในฐานะ หรือตำแหน่งหน้าที่ใดในสังคม จำเป็นต้องแสดงการเคารพสักการะด้วยการกราบไหว้ สังคมอีสานมีความศรัทธา และเชื่อว่าพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจและใกล้ชิดกับพุทธศาสนิกชน โดย ตลอดมา พุทธศาสนาจึงกำหนดให้พระสงฆ์ต้องฝากชีวิตไว้กับฆราวาส โดยการรับบิณฑบาต ดังคำ กล่าว พุทธพจนันตร์สสอน และเตือนสติพระสงฆ์ในการดำเนินชีวิตร่วมกับพุทธศาสนิกชนว่า “บรรพชิต พึงพิจารณาอยู่เนื่อง ๆ ว่า ชีวิตเราเนื่องด้วยผู้อื่น จึงทำตัวให้เป็นผู้เลี้ยงง่าย การบวชนี้ อาศัยข้าวที่ ชาวบ้านใส่บาตรกินอยู่ เธอพึงทำความอุตสาหะในข้อนี้ตลอดชีวิต” (พระมหาณรงค์จิตตโสภโณ, 2549)

จากข้อความดังกล่าวพอจะทราบได้ว่า พระสงฆ์และวัด มีความสัมพันธ์กับสังคมอีสานมา แต่ครั้งสมัยพุทธกาล คือ ประชาชนอุปัฏฐากบำรุงพระสงฆ์ด้วยปัจจัยสี่ เพื่อความอยู่รอดของพระสงฆ์ โดยไม่ต้องวิตกกังวลกับความจำเป็นพื้นฐาน มีสมาธิตั้งมั่นปฏิบัติธรรม แสดงธรรมเป็นแบบอย่าง ให้ พุทธศาสนิกชน นำไปเป็นแนวทางปฏิบัติ เพื่อดำเนินวิถีชีวิต ได้อย่างเหมาะสม พระสงฆ์ผู้สืบศาสนา ยังยึดถือพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ เป็นหลักปฏิบัติสืบไป วัดและพระสงฆ์ มิได้มีบทบาท เพียงการให้ธรรมเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในด้านอื่น ๆ เช่น ด้านการศึกษา การรักษาพยาบาล การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท หรือการตัดสินคดีความ ที่เกิดขึ้นในชุมชน สังคมเปลี่ยนแปลง พัฒนาก้าวตาม วิทยาการตะวันตก รัฐเข้ามามีบทบาทแทนวัดในหลาย ๆ ด้าน สร้างความเจริญก้าวหน้าให้ชุมชน แม้ จะเป็นผลดี แต่วัดและพระสงฆ์ ได้ถูกแยกออกจากชุมชน โดยเฉพาะสังคมในเมือง พระสงฆ์ก็ต้อง ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปตามกระแส พุทธศาสนิกชนที่มีส่วนผลักดัน ให้วัดและพระสงฆ์ ต้องปรับเปลี่ยน บทบาทหน้าที่ โดยเฉพาะพุทธศาสนิกชน ที่มีความ ลุ่มหลงมกมายกับสิ่งที่เป็นพุทธเทียม ไม่สนใจ

ปฏิบัติตัวอย่างชาวพุทธ ขาดความรู้ความเข้าใจ ในพระพุทธศาสนา คนกลุ่มนี้มีส่วนชักนำ ให้พระสงฆ์ เข้าสู่วังวนความเสื่อม เกิดเรื่องราวควาโลภีในพระพุทธศาสนา จนกระทั่งถูกมองว่าวัดและพระสงฆ์ เสื่อมโทรมในบทบาทหน้าที่ต่อสังคม ด้วยเหตุนี้ ภาวะความเสื่อมที่เกิดขึ้น จึงควรมองภาพร่วมกันทุก ฝ่าย มิใช่มองเฉพาะฝ่ายวัด และพระสงฆ์เท่านั้น ซึ่งอาจจะเป็นการมองที่ผิดพลาดจากความเป็นจริง เพราะสถาบันสงฆ์ มีองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น องค์ประกอบด้านศาสนบุคคล ศาสนวัตถุ ศาสนธรรม ศาสนพิธีกรรม หรือวัดประกอบด้วย ศาสนบุคคล มีพระสงฆ์ สามเณร และอุบาสก อุบาสิกา แต่คนทั่วไป กล่าวถึงวัด มักจะนึกถึงเฉพาะพระสงฆ์และสามเณร และยังคงคาดหวังให้สถาบัน สงฆ์ ต้องมีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทยหลายประการ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. ควรส่งเสริมให้พระสงฆ์ สามเณร ศึกษาปฏิบัติตนให้น่าเลื่อมใส พัฒนาวัดให้มีความร่มรื่น สงบ จูงใจให้คนใฝ่ศึกษาธรรมมากขึ้น เป็นสถานที่เหมาะสมในการประกอบพิธีกรรมและเหมาะสมในการศึกษาปฏิบัติธรรม
2. ควรมุ่งเน้นให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ รวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น มีพิพิธภัณฑ์ในวัด มีห้องสมุด มีศูนย์การเรียนรู้ เช่น สวนสมุนไพร และการเรียนวิชาแพทย์แผนโบราณ เพื่อให้คนในชุมชน สามารถมีความรู้เท่าทันสังคมที่เปลี่ยนแปลงซับซ้อน
3. ควรส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลาง สร้างชุมชนให้เข้มแข็งให้คนอยู่ร่วมกัน อย่างสงบสุข ซึ่งปัจจุบันชุมชนอ่อนแอลง การจะสร้างชุมชนให้เข้มแข็งขึ้น สถาบันสงฆ์ต้องมีส่วนช่วยทั้งในทางโลกุตรระ และโลกียธรรม

สังคมอีสานในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าวัดและพระสงฆ์ในอีสานกำลังสูญเสียบทบาทจากสังคมมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงเริ่มขยายจากชุมชนเมืองสู่ชนบท จนดูเหมือนว่าวัดไม่สามารถรักษา ความเป็นศูนย์กลางของชุมชนอีสานได้เหมือนในอดีต คนในสังคมมองว่าวัด และพระสงฆ์ไม่มี ศักยภาพที่จะช่วยเหลือชุมชนได้อย่างผู้นำชุมชน หรือนักการเมืองท้องถิ่น และข้าราชการ ดังนั้นการ มองบทบาทของวัด และพระสงฆ์ปัจจุบันจึงต้องวิเคราะห์จากสภาพที่เป็นอยู่ขณะนี้ว่า ความเลื่อมใส ศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อวัด และพระสงฆ์นั้นเป็นอย่างไร วัดและพระสงฆ์ยังมีความสำคัญหรือไม่มาก น้อยเพียงไร

บทบาทของพระสงฆ์ในอีสาน โดยทั่วไปกิจของสงฆ์ยังปฏิบัติอยู่คือ การประกอบ พิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น ส่วนหน้าที่หลัก คือ การเผยแผ่สั่งสอนธรรมแก่พุทธศาสนิกชนลดน้อยลง เป็นเช่นนี้ พระสงฆ์นักพัฒนาใช้ความรู้ ความสามารถ ตลอดจนบารมีชายผ้าเหลืองช่วยแบ่งเบาปัญหา ชีวิต และเสนอตนเข้ารับใช้ชุมชน เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นในชุมชนตามความเหมาะสม ฝาก ชีวิตความเป็นอยู่ไว้กับชาวบ้าน โดยยึดถือแนวปฏิบัติ และหน้าที่ที่พึงมีต่อสังคมไว้ 2 ด้าน คือ

1. หน้าที่สำหรับตน หน้าที่ของพระสงฆ์ คือ ศึกษาพระธรรม คำสอนของพระพุทธองค์ จนสำเร็จเป็นขั้นๆ เพื่อให้สามารถปฏิบัติตามหลักธรรม นำไปเผยแผ่ และสืบทอดพระศาสนาตลอดจนเพื่อความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์

2. หน้าที่สำหรับผู้อื่น จำแนกเป็น 3 ด้าน คือ

2.1 การให้การศึกษา คือ การเผยแผ่หลักธรรม คำสั่งสอน อบรม แนะนำผู้อื่น เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี ตามหลักศีลธรรม จริยธรรม

2.2 การเผยแผ่ คือ การส่งเสริมสนับสนุนให้มีการปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา โดยการประพฤติตนอย่างเคร่งครัดให้เป็นที่เลื่อมใสศรัทธา แก่ผู้พบเห็นเป็นที่ยอมรับของชุมชนให้เชื่อฟังคำสั่งสอน และปฏิบัติตามหลักธรรม สามารถเผยแผ่หลักธรรมออกไปในสังคมอย่างกว้างขวาง

2.3 การสงเคราะห์ คือ การอนุเคราะห์แก่ชุมชนด้วยความบริสุทธิ์ใจ โดยสงเคราะห์ทั้งด้านจิตใจ เพื่อสร้างประโยชน์สุขแก่สังคมสร้างสังคมให้อยู่ในกรอบศีลธรรม จริยธรรม อันดีงาม ไม่หลงติดอบายมุข ทำในสิ่งที่เอื้อประโยชน์แก่ส่วนรวม ส่วนการสงเคราะห์ทางด้านอาชีพ เพื่อให้คนในชุมชนหลุดพ้นจากปัญหาความทุกข์ยาก มีวินัยในการใช้จ่าย โดยสรุป เพื่อความมั่นคงของสังคมอีสาน พระสงฆ์ควรเพิ่มบทบาทหน้าที่ในกิจของสงฆ์ เสียสละเวลาเป็นพระสงฆ์นักพัฒนาให้พระสงฆ์อยู่คู่สังคมอีสานอย่างมั่นคงต่อไป

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการ

รูปแบบ (Model) นักวิชาการหลายท่าน ได้ให้ความหมายของรูปแบบได้หลายลักษณะ ลัดดา หงส์ขจร (2551) อธิบายว่า รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่แสดงโครงสร้างทางความคิด องค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่สำคัญของเรื่องที่ศึกษา

วิสต์ สุคนธ์รังสี (2520) อธิบายว่า รูปแบบ หมายถึง ตัวแทนที่สร้างขึ้น เพื่ออธิบายพฤติกรรมของลักษณะบางประการของสิ่งที่เป็นจริง

อุทัย บุญประเสริฐ (2546) อธิบายว่า รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่สำคัญ ๆ ในเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะ

ทาตาโอะ มียากาวะ (1986 : 12) อธิบายว่า รูปแบบ หมายถึง การแสดงสภาพความเป็นจริง ที่เรากำลังศึกษา ค้นคว้าออกมาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง คือ การอธิบายการพยากรณ์ หรือการควบคุมเกี่ยวกับโครงสร้าง และการเคลื่อนไหวของสภาพความเป็นจริงที่ศึกษาค้นคว้าอยู่ประเภทของรูปแบบ

Keeves P.J. (1988) ให้ความหมายของคำว่า “รูปแบบ” กล่าวคือ รูปแบบ หมายถึง การแสดงโครงสร้างเพื่อใช้ศึกษาความสัมพันธ์ของตัวแปร และรูปแบบยังหมายถึงสิ่งที่แสดงถึงรูปแบบ

ของจริง รูปแบบที่เป็นแบบอย่าง และรูปแบบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลสัญลักษณ์ และหลักการของระบบ ซึ่ง Keeves ได้แบ่งประเภทของรูปแบบเป็น 4 ประเภท โดยยึดแนวทางของ Caplan และ Tutsuoka ดังนี้

1. รูปแบบเชิงเทียบเคียง (Analogue Model) เป็นรูปแบบลักษณะเชิงกายภาพ ส่วนใหญ่ใช้ในด้านวิทยาศาสตร์ เช่น รูปแบบของการพัฒนาการของอะตอมสร้างขึ้นโดยใช้หลักการเทียบเคียงโครงสร้างรูปแบบ ให้มีลักษณะคล้ายคลึง สอดคล้องกับข้อมูล มีองค์ประกอบชัดเจน สามารถนำไปทดสอบเชิงประจักษ์ได้ เช่น รูปแบบของจำนวนประชากรนักเรียนในโรงเรียน สร้างขึ้นโดยเทียบเคียงกับลักษณะแท่งค้ำน้ำ ประกอบด้วยท่อน้ำเข้า ท่อน้ำออก นั้นหมายถึง จำนวนนักเรียนที่เข้าและจำนวนย้ายออก กล่าวคือ จำนวนนักเรียนที่เข้า ประกอบด้วยอัตราการเกิด อัตราการย้ายเข้า การรับเด็กอายุต่ำกว่าเกณฑ์ ส่วนจำนวนนักเรียนย้ายออก ประกอบด้วยอัตราการออกจากโรงเรียน เนื่องจากพ้นเกณฑ์ การย้ายไปเรียนที่อื่นและออกจากโรงเรียนตามระบบ ดังนี้เป็นต้น ส่วนจุดมุ่งหมายของรูปแบบ ก็เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงของประชากรนักเรียน

2. รูปแบบเชิงข้อความ (Semantic Model) ลักษณะของรูปแบบ คือการแสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในรูปแบบ ประกอบด้วย รูปแบบของข้อความรูปแบบเชิงข้อความ โดยใช้หลักการเทียบเคียงเชิงแนวคิด ปรากฏการณ์ และรวมถึงการใช้ข้อความในการอธิบาย ทำให้เกิดความกระจ่างมากขึ้น แต่รูปแบบประเภทนี้มีจุดอ่อนคือ ขาดความชัดเจน ทำให้ยากแก่การทดสอบรูปแบบ

3. รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematic Model) รูปแบบนี้เป็นการแสดงความสัมพันธ์ของข้อมูลขององค์ประกอบหรือตัวแปร โดยใช้สัญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์ ปัจจุบันนำไปใช้ด้านพฤติกรรมศาสตร์มากขึ้น โดยเฉพาะการวัดผลทางการศึกษา สามารถนำรูปแบบนี้ไปใช้ในการสร้างทฤษฎี เพราะสามารถนำไปทดสอบสมมติฐานได้ รูปแบบลักษณะนี้พัฒนามาจากรูปแบบเชิงข้อความ

4. รูปแบบเชิงสาเหตุ (Causal Model) เกิดจากการนำเทคนิคการวิเคราะห์เส้นทาง (Path Analysis) ไปศึกษาเรื่องเกี่ยวกับเรื่องพันธุศาสตร์ และยังทำให้สามารถศึกษารูปแบบเชิงข้อความที่มีตัวแปรสลับซับซ้อน

นอกจากนี้ Steiner (เสรี ซัดแซม, 2538) ยังจำแนกรูปแบบออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1. รูปแบบเชิงกายภาพ (Physical Model) แบ่งออกเป็น

1.1 รูปแบบของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model of) เช่น รูปแบบจำลองรถตัดหญ้า รูปแบบจำลองเครื่องบิน ที่สร้างเหมือนของจริงทุกประการ

1.2 รูปแบบเพื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model For) เช่น รูปแบบจำลองที่ออกแบบไว้เพื่อเป็นต้นแบบผลิตเครื่องบิน ต้องสร้างรูปแบบ เขย่าของจริงขึ้นมาก่อน เพื่อผลิตสินค้าขึ้น

2. รูปแบบเชิงแนวความคิด (Conceptual Model) แบ่งออกเป็น

2.1 รูปแบบเชิงแนวความคิดของสิ่งหนึ่งสิ่งใด คือ รูปแบบหรือแบบจำลองที่สร้างขึ้น โดยจำลองมาจากทฤษฎีที่มีอยู่แล้ว

2.2 รูปแบบเชิงแนวคิด เพื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด คือ รูปแบบที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายทฤษฎี หรืออธิบายปรากฏการณ์

ทาดาโอะ มียากาวะ (2529) อธิบายว่า รูปแบบ หมายถึง การแสดงสภาพความเป็นจริงที่เรากำลังศึกษา ค้นคว้าออกมาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง คือ การอธิบายการพยากรณ์ หรือการควบคุมเกี่ยวกับโครงสร้าง และการเคลื่อนไหวของสภาพความเป็นจริงที่ศึกษาค้นคว้าอยู่

รูปแบบและกลวิธีในการพัฒนาชนบท

รูปแบบในการพัฒนาชนบท

รูปแบบของการพัฒนาชนบทนั้นเกิดจากการปรัชญาการมองชนบทที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งอาจจะเลือกใช้รูปแบบการพัฒนามากมายหลายรูปแบบในเวลาเดียวกันหรือต่างเวลากันได้แล้ว แต่องค์กรใด หรือพื้นที่ที่นำไปใช้โดยแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

1) การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน

เป็นรูปแบบการพัฒนาที่กำหนดกิจกรรมให้สอดคล้องเกื้อกูลกันเป็นวงจรของการดำเนินชีวิตในชนบท ที่ครอบคลุมกิจกรรมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา อนามัย การเมือง และการปกครองระดับท้องถิ่น โดยหน่วยงานหนึ่งทำหน้าที่ในการประสานงาน เพื่อให้หน่วยงานต่างๆ ที่มีความชำนาญงานเฉพาะทาง ได้เข้าร่วมปฏิบัติงานในพื้นที่กำหนดเป็นการผสมผสาน หน่วยปฏิบัติงานด้านต่างๆ หลากๆ หน่วยมาร่วมกัน

2) การพัฒนาชนบทแบบมุ่งเฉพาะกลุ่มยากจน

จากการที่มุ่งพัฒนาประเทศชาติโดยเน้นไปทางอุตสาหกรรมเป็นหลักผลประโยชน์กลับตกอยู่กับพ่อค้านายทุน หรือชาวชนบทที่ประกอบอาชีพค้าขาย ส่วนอาชีพทางการเกษตรได้ผลจากการพัฒนาน้อยมาก ด้วยเหตุผลดังกล่าวการพัฒนาชนบทควรจะทบทวนแนวคิดและวิธีการพัฒนาเสียใหม่ โดยกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน ผลประโยชน์จากการพัฒนาจะต้องให้ถึงมือประชาชนที่มีความยากจน จึงควรกำหนดเป้าหมายเป็น 2 ลักษณะควบคู่กัน คือ

(1) พื้นที่เป้าหมาย โดยการศึกษาสภาพของเศรษฐกิจของประชาชนในเขตพื้นที่ เพื่อจำแนกเป็นเขตพื้นที่แบบต่างๆ แต่พื้นที่ที่เป็นเป้าหมายควรได้รับการพัฒนาโดยเร่งด่วน คือพื้นที่ ที่ประสบกับปัญหายากจนและล้าหลัง

(2) กลุ่มบุคคลเป้าหมาย ซึ่งเป็นเกษตรกรที่ยากจน มีปัญหาเรื่องไม่มีที่ดินทำกิน และแรงงานรับจ้าง ไม่มีที่ดินเพาะปลูก เป็นต้น

(3) การพัฒนาชนบทแนววัฒนธรรมชุมชน

ปรัชญาของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนั้นมีลักษณะที่แตกต่างไปจากปรัชญาของการพัฒนากระแสหลัก คือการพัฒนาเศรษฐกิจ ที่มุ่งเน้นไปที่การเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ทางด้านวัตถุเป็นเป้าหมายสูงสุด เกณฑ์วินิจฉัยความสำเร็จของการพัฒนาก็คือปริมาณวัตถุที่เพิ่มมากขึ้น แต่การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนั้น ถือเอาความสุขของมนุษย์เป็นเป้าหมายสูงสุดที่เรียกว่า Human Centered Development เกณฑ์ วินิจฉัยความสำเร็จของการพัฒนา คือสถานะที่มนุษย์สามารถดำรง ชีวิตได้อย่างมีความสุขอย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ดังนั้นการพัฒนาแนววัฒนธรรม คือ การ พัฒนาที่อาศัยมิติทางวัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนา กิจกรรมการพัฒนาจะสอดคล้องและเกื้อกูลพื้นฐาน ทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านที่แทรกตัวอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เป็นการพัฒนาจากภายในหมู่บ้าน การพัฒนาจากเบื้องล่างและเป็นแนวทางการพัฒนาที่เข้าใจหลัก การพึ่งตนเอง (วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, 2531)

การพัฒนาตามหลักการแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน แม้จะมีหลากหลายวิธีการ แต่ก็มีเป้าหมายหลักพอสรุปได้ ดังนี้คือ

1. การพึ่งตนเอง ต้องการให้ชาวบ้านพึ่งตนเองในด้านทรัพยากร เทคโนโลยี ผู้นำ และด้านการบริหาร
2. ความต้องการให้ประชาชนเรียนรู้และสร้างสรรค์ชุมชนของตนเอง
3. การพัฒนาทุกขั้นตอนจะต้องมีส่วนร่วมของประชาชน
4. การพัฒนามุ่งที่จะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผู้นำและองค์กรชุมชน
5. พัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนให้ดีขึ้น
6. เป็นการพัฒนาในระดับจุลภาคได้แก่ระดับหมู่บ้าน (กาญจนา แก้วเทพ และนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2530)

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

การพัฒนา หมายถึง ความเจริญก้าวหน้าโดยทั่วไป เช่น การพัฒนาชุมชน การพัฒนาประเทศ ให้ดีขึ้น ให้เจริญขึ้น เพื่อสนองความต้องการของประชาชน ส่วนใหญ่ หรืออาจกล่าวได้ว่า “การพัฒนา” เป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่ง การพัฒนามีความสัมพันธ์โดยตรงกับความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ เป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหว จากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2528 ได้ให้ความหมายของ “พัฒนา” หมายถึง ทำให้เจริญ ดังนั้น การพัฒนาจึง หมายถึง การทำให้เจริญกระบวนการของการเปลี่ยนที่มีการวางแผนไว้แล้ว คือ การทำให้ลักษณะเดิมเปลี่ยนไปโดยมีเป้าหมายว่า ลักษณะใหม่ที่เข้ามาแทนที่นั้นจะดีกว่า ลักษณะเก่า สภาพเก่า การพัฒนา โดยธรรมชาติแล้ว ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงย่อมเกิด

ปัญหาในตัวเอง เพียงแต่อาจจะเกิดปัญหามาก หรือปัญหาน้อยเท่านั้น ถ้าหากตีความหมายของการพัฒนา สามารถตีความได้ 2 นัย คือ

1. การพัฒนา ในทางพุทธศาสนา การพัฒนาคน ทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ มุ่งเน้นด้านคุณภาพชีวิต และหลักของความถูกต้อง ความกลมกลืน ซึ่งให้ประโยชน์สูงสุด โดยให้ความเกื้อกูลแก่สรรพชีวิต ไม่เบียดเบียน ไม่ทำลายธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม

2. การพัฒนา สมัยใหม่ ให้ความหมายของ “การพัฒนา” หมายถึง การทำให้เจริญในด้านวัตถุ รูปแบบ และในเชิงปริมาณ เช่น ถนน การพัฒนาถนน การพัฒนาบ้านพักอาศัย ตึกแถว ตลอดจนจนถึงดัชนีชี้วัดทางเศรษฐกิจ การทำให้สิ่งเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีเป็นการพัฒนา

อมร รักษาสัตย์ และชัตติยา กรรณสูต (2515) ให้ความหมายของคำว่า “พัฒนา” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในตัวระบบที่ทำการ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพ (Qualitative Changes) ส่วนการแปลงรูป (Transformation) เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของตัวกระทำ (Environ Mental Changes) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงนอกเหนือจากด้านคุณภาพ และปริมาณ เช่น ประเทศไทยสมัยก่อน การคมนาคม ใช้รถเทียมม้าแล้วปรับปรุงเป็นใช้เครื่องจักรไอน้ำมาทำรถไฟ และปรับปรุงให้เร็ว และดียิ่งขึ้น จากรถม้า เป็นรถไฟ รถยนต์ เครื่องบิน และจรวด ซึ่งการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งเหล่านี้เรียกว่า การพัฒนา

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2525) อธิบายว่า “พัฒนา” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (Directed Change) หรือ การเปลี่ยนที่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้าอย่างชัดเจน ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่รวมกันตั้งถิ่นฐาน อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสาน ดังนั้น การพัฒนาชุมชน หมายถึง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตของการชุมชนให้เจริญก้าวหน้าสนองความต้องการของสังคม การพัฒนาชุมชนในการวิจัยนี้ หมายถึง เฉพาะชุมชนในพื้นที่วัดป่าสมุนไพรร้อยเอ็ด อำเภอจังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด และวัด จังหวัดมหาสารคาม

ฉลาด จันทรสุมบัติ (2550) อธิบายว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงชุมชนในเชิงบวก ในลักษณะของความเจริญเติบโต ความเจริญงอกงาม ความเจริญก้าวหน้า หรือการเปลี่ยนแปลงชุมชนไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งการพัฒนาชุมชน จะมีลักษณะเป็นกระบวนการที่มีระดับ (Stage) คือ จากสภาวะของการไม่มีปัญหา ไปสู่ปัญหาน้อย จากปัญหาน้อยไปสู่ปัญหามาก จากสภาวะที่ไม่มีปัญหา ไปสู่สภาวะที่ดีขึ้น และสุดท้ายก็เปลี่ยนไปสู่สภาวะที่ดีขึ้นมาก

โดยสรุป การพัฒนาชุมชน หมายถึง การทำให้ชุมชนมีความเจริญก้าวหน้าไปในทางที่ดีขึ้น เช่น ด้านการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม ประเพณีวัฒนธรรม ทั้งทางนามธรรม และรูปธรรม

4. องค์ความรู้เกี่ยวกับพระสงฆ์อีสาน

การพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในอีสานมีมานานแล้ว ในอดีตการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ทำในรูปแบบการแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ ในแก่ชุมชน สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีโครงการจัดส่งพระธรรมทูตที่ผ่านการอบรมจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ เข้าไปให้การอบรมส่งเสริมพระสงฆ์และชาวบ้านได้รู้จักคำว่า "พัฒนา" และได้เรียนรู้แนวทางการพัฒนาสมัยใหม่ ชักนำพระสงฆ์ในอีสานให้เข้าสู่กระบวนการพัฒนาแผนใหม่เพิ่มขึ้นตามลำดับ

พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ความเป็นมาในการดำเนินงานสังฆพัฒนาชนบท

บทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ส่วนใหญ่จะเน้นที่ชนบทมากกว่าในเมือง ด้วยเหตุ ที่สภาพสังคมในชนบทนั้นยังเป็นแบบดั้งเดิมอยู่เป็นส่วนใหญ่ คือเป็นสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางในการ ประกอบกิจกรรมแทบทุกด้านของหมู่บ้าน และมีพระสงฆ์เป็นผู้นำที่สำคัญที่สุดของชุมชน ดังนั้น พระสงฆ์จึงมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านอยู่ตลอดเวลาโดยปริยาย กิจกรรมใด ที่เป็นไปเพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่หมู่บ้าน พระสงฆ์จะเข้าไปมีส่วนร่วมอยู่ด้วยเสมอ โดยยึด หลักว่าเป็นการให้ความช่วยเหลือโดยเมตตากรุณาธรรม และโดยพื้นฐานของความจริงที่ว่า ท่านเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนแห่งนั้น และจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยปัจจัย 4 ในการดำรงชีพจากชาวบ้าน ซึ่งความ เป็นอยู่ที่สุขสมบูรณ์ของหมู่บ้าน ก็ย่อมมีผลต่อความเป็นอยู่ของตัวพระสงฆ์เองด้วย (อริยา ลิ้มสุวัฒน์, 2526)

ในสภาพการณ์ปัจจุบันของสังคมไทย ที่รัฐบาลไม่สามารถแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของ ประชาชนได้อย่างทั่วถึง เช่น ปัญหาคนว่างงาน ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติดและอื่นๆ พระสงฆ์ ในฐานะสมาชิกส่วนหนึ่งของสังคม และในฐานะผู้นำของชุมชนชาวพุทธ หากไม่สนใจความเดือดร้อน ของชาวบ้านและไม่เข้าไปร่วมกระบวนการแก้ไขปัญหาของสังคมนั้นอาจทำให้พระสงฆ์กลายเป็นผู้แปลกแยกจากสังคม และไม่สืบทอดเจตนารมณ์ขององค์พระพุทธรเจ้าอีกด้วย ในปัจจุบันวัดมีโซ่ เขตแดนแห่งความศักดิ์สิทธิ์ที่มีสภาวะแบ่งแยกออกจากบ้านหรือสังคมนั้นอย่างสิ้นเชิง แต่วัดและชาวบ้านมีความสัมพันธ์กัน ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ในขณะที่เดียวกันพระสงฆ์ก็มีโซ่พระอริยะผู้ตัดขาดจาก กิเลส มุ่งสู่นิพพานเพียงอย่างเดียว ดังนั้น พระสงฆ์ในปัจจุบันไม่สามารถดำรงตนเป็นผู้แสวงหา สภาวะอันเป็นโลกุตระเพียงอย่างเดียวได้ แต่พระสงฆ์จำเป็นต้องเข้ามาสัมพันธ์กับชาวบ้าน รับรู้ ปัญหาของชาวบ้าน และช่วยเหลือชาวบ้านตามสมควรแก่สถานภาพและเท่าที่จะช่วยได้ ดังนั้น พระสงฆ์ในปัจจุบัน จึงมีบทบาทเป็นพระนักพัฒนาในด้าน ต่าง ๆ ซึ่งจำเป็นต่อความอยู่รอดของสังคมไทย (ภัทรพร สิริกาญจน, 2535)

พระสงฆ์ไทยได้มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชนบทมาตั้งแต่สมัยโบราณและบทบาทในการพัฒนาของพระสงฆ์ไทยมีความสำคัญมากขึ้นในช่วงระยะเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมา บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทนั้นมีทั้งบทบาทที่เป็นทางการ ซึ่งหมายความว่าพระสงฆ์ที่มีส่วนในการพัฒนานั้นได้รับการร้องขอจากรัฐบาล หรือร่วมมือกับรัฐบาลจนกระทั่งการดำเนินกิจกรรมและบทบาทในการพัฒนาของพระสงฆ์กลายเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างการพัฒนาที่กำหนดและดำเนินการ ภายใต้การชี้แนะทางการและการกำกับของรัฐบาล พระสงฆ์ที่เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเช่นนี้ มีลักษณะของการระดมสรรพกำลังโดยรัฐบาล หรือมีฉะนั้นก็เป็นการแสวงหาการอุปถัมภ์จากรัฐบาลให้ แก่โครงการพัฒนาที่ตนคิดริเริ่มขึ้น และได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของโครงการของรัฐบาล

นับตั้งแต่ประเทศไทยประกาศใช้แผนพัฒนาประเทศฉบับแรกเป็นต้นมาพระสงฆ์ไทยในฐานะที่เป็นพลังจารีตนิยมได้ถูกระดมให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่ต้นทศวรรษแรก ของการพัฒนา เป็นความพยายามของผู้นำประเทศที่จะสร้างความชอบธรรมให้แก่อำนาจปกครองของตน ซึ่งเป็นความชอบธรรมในอำนาจปกครอง การที่รัฐบาลระดมพระสงฆ์ เพื่อสนับสนุนโครงการของรัฐบาล ในด้านการพัฒนาประเทศ และการสร้างบูรณาการแห่งชาติ ก็เนื่องมาจากผู้นำทางการเมืองมีความรู้สึก ว่าความมั่นคงของชาติกำลังตกอยู่ในภาวะอันตรายจากการบ่อนทำลายและการรุกรานของคอมมิวนิสต์ และความเคลื่อนไหวในทางที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลของชาวไทยบางกลุ่ม และชนกลุ่มน้อยที่ไม่พึงพอใจในนโยบายและการปฏิบัติของรัฐบาล

ในช่วงทศวรรษแห่งการพัฒนาชนบท รัฐบาลไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้การนำของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (2501-2506) และจอมพลถนอม กิตติขจร (2506-2516) ได้พยายามระดมสรรพทรัพยากรในการสร้างและส่งเสริมบูรณาการภายในชาติโดยให้ความสำคัญแก่การพัฒนาประเทศซึ่งเน้นหนักในด้านความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การปลุกกระตมให้ประชาชนยึดมั่นในสถาบันและคุณค่าที่เป็นสัญลักษณ์ร่วมกันของประชาชาติที่สำคัญได้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์และศาสนา ความพยายามลดช่องว่างระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ความพยายามใช้อำนาจ และอิทธิพลของรัฐในการปกครอง และการจัดระเบียบสังคมของชนกลุ่มน้อยที่มีภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา และวัฒนธรรม ที่แตกต่างไปจากชนกลุ่มใหญ่ของชาติ และความพยายามที่จะระดมพลังให้สนับสนุน และให้ความชอบธรรมแก่รัฐบาลในการต่อต้านอุดมการณ์ทางการเมืองเศรษฐกิจ และสังคมที่แตกต่าง ไปจากของรัฐบาล

พ.ศ. 2501 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เข้ายึดอำนาจการปกครองโดยการปฏิวัติและทำลายล้างสถาบันการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์แสวงหาความชอบธรรมและสร้างเสถียรภาพให้กับระบบการปกครองเผด็จการของตนโดยการเร่งรัดการพัฒนาประเทศเพื่อสนองตอบความต้องการของประชาชนทางด้านวัตถุและสร้างความสามัคคีของ

คนในชาติ เพื่อเสถียรภาพของรัฐบาลและความมั่นคงของชาติ พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์จึงถูกระดมมาช่วยในโครงการพัฒนาชนบท โครงการยกระดับศีลธรรม และโครงการเผยแพร่พุทธศาสนาในหมู่ชาวเขา โครงการต่างๆ เหล่านี้วางแผนและกำกับโดยหน่วยงานของรัฐบาลโครงการพัฒนาชนบทโดยพระสงฆ์ของรัฐบาล โดยมีสมมติฐานที่ว่า ถ้าหากประชาชนยึดมั่น ในพุทธศาสนาแล้ว จะมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในฐานะเป็นคนไทย ประชาชนได้รับการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจแล้ว ประชาชนในชนบทจะไม่ศรัทธาในอุดมการณ์ของคอมมิวนิสต์ แต่ กลับจะต่อต้านคอมมิวนิสต์ หรือมีศรัทธาในพุทธศาสนาแล้วจะเกิดความรู้สึกเป็นคนไทยและยอมรับวัฒนธรรมไทย และกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย และไม่ตกเป็นเครื่องมือของคอมมิวนิสต์ บทบาท ของพระสงฆ์ในโครงการพัฒนาชนบทจึงเน้นหนักในการพัฒนาชุมชนทั้งด้านอาชีพ การศึกษา อนามัย และการก่อสร้างถาวรวัตถุ บทบาทนี้จึงเป็นการส่งเสริมให้นโยบายของรัฐบาลบรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาที่พระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชนตามแผนพัฒนาประเทศ โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นั้น นับเป็นก้าวแรกที่มีอิทธิพลต่อพระสงฆ์นักพัฒนาในปัจจุบัน ถือเป็นพื้นฐานที่ผลักดันให้พระสงฆ์ได้สั่งสมและพัฒนาประสบการณ์การทำงานร่วมกับสังคมมาโดยตลอด โดยเฉพาะในห้วงเวลาหลัง 2515 เป็นต้นมา เงื่อนไขทางการเมืองและการศึกษามีส่วนผลักดันให้พระสงฆ์กลุ่มหนึ่งได้มีโอกาสแสดงบทบาทในการอุทิศตนเพื่อการพัฒนา รวมทั้งแก้ไขปัญหาของ ชาวชนบทอย่างจริงจัง

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งนี้ ยังมีส่วนในการกระตุ้นให้มีการจัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชน (Non Governmental Organization-NGO) องค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้มีความตื่นตัวในการพัฒนาประชาธิปไตย และการพัฒนาชนบทที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเองของประชาชน รวมทั้งได้พยายามสร้างผู้นำชุมชนขึ้นมา มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนของตนเอง พระสงฆ์เองก็ได้รับการสนับสนุนผลักดันจากหลายๆ องค์กร เช่น คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา (ศพพ.), กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม (กศส.), มูลนิธิเด็ก เป็นต้น องค์กรเหล่านี้เริ่มเข้ามาสนับสนุนงานสังคมพัฒนาในภูมิภาคต่าง ๆ ทั้งในด้านวิชาการบ้าง การบริหารโครงการบ้าง การจัดสรรเงินทุน สนับสนุนบ้าง โดยเริ่มเข้ามามีบทบาทอย่างมากในช่วงหลังปี พ.ศ. 2519 บทบาทของพระสงฆ์นัก พัฒนาก็เริ่มเด่นชัดขึ้นมา (สมบุญธรรม สุขสำราญ, 2530)

ความคิดอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาของพระสงฆ์มีเช่น

สมบุญธรรม สุขสำราญ (2530) อธิบายว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนานั้น มีทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ หมายความว่า การทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนานั้นได้รับความร่วมมือจากรัฐบาล หรือทำงานตามโครงการของรัฐบาล ที่กำหนดการดำเนินการภายใต้การชี้แนวทางและการกำกับดูแลของรัฐบาล พระสงฆ์ที่เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนานี้มีลักษณะ การระดมสรรพกำลังโดยรัฐบาล หรือเป็นรูปแบบการแสวงหาการอุปถัมภ์จากรัฐบาลให้แก่โครงการพัฒนาตนได้

คิดริเริ่มขึ้น จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาของรัฐบาล และยังมีพระสงฆ์นักพัฒนาอีกมากที่พยายามเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา แต่ชอบที่จะดำเนินการไปอย่างอิสระ มีแนวคิดและกลยุทธ์ในการพัฒนาเป็นของตนเอง มีลักษณะปรับตัวสูง เพื่อให้มีความสอดคล้องกับภูมิประเทศ วิถีชีวิตของชุมชน ตลอดจนทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่มีในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

การพัฒนาสังคมอีสาน การเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาของพระสงฆ์ในภาคอีสาน เริ่มต้นจากสภาพปัญหาชนบทในภาคอีสานทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่สะสมมานาน อันเนื่องมาจากกระบวนการพัฒนาของรัฐ ที่มุ่งเน้นเศรษฐกิจ มากกว่าสังคมและวัฒนธรรม ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสานต้องอยู่ในภาวะยากจน เกิดปัญหาอย่างมากมายในสังคม ซึ่งชาวบ้านต้องต่อสู้แก้ปัญหาด้วยตนเอง โดยมีวัดพระสงฆ์ซึ่งเป็นสถาบันหลักสำคัญที่ชาวอีสานให้ความศรัทธา เชื่อมั่น ได้เข้ามาช่วยในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกับชุมชนด้วยดีตลอดมา การเริ่มต้นพัฒนาของพระสงฆ์ในอีสานย้อนกลับในอดีต รัฐเคยนำเอารูปแบบการศึกษา และการพัฒนาแบบตะวันตกเข้ามาใช้ในประเทศไทย ทำให้เกิดผลกระทบในเชิงลบบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย พระครูอุบลี

คุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนโทมหาเถร) เจ้าคณะมณฑลอีสานในยุคนั้น ราวปี พ.ศ. 2440 ได้ส่งบรรดาศาสนาสิกข์เข้าไปศึกษาที่กรุงเทพฯ โดยหวังให้นำความรู้มาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมอีสาน โดยคำนึงถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมและมุ่งเน้นการสร้างศีลธรรม จริยธรรมเพื่อให้ประชาชน เป็นคนดีในสังคม และโครงการของพระครูอุบลีได้บรรลุเป้าหมาย บรรดาศาสนาสิกข์ที่ส่งเข้าไปศึกษาที่กรุงเทพฯ สำเร็จหลักสูตรแล้ว ได้นำความรู้กลับมาทำงานในชุมชนอีสานทั้งในเมืองและชนบท เป็นการวางพื้นฐานการพัฒนาของพระสงฆ์ในภาคอีสาน โดยเฉพาะการพัฒนาจิตใจ ที่มุ่งนำเอาหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของคนในสังคม ได้อย่างเหมาะสม ลดผลกระทบของระบบทุนนิยมที่ผ่านระบบการพาณิชย์ที่หลังไหลเข้ามาจากพ่อค้าชาวจีนพร้อมกับเส้นทางรถไฟสายต่างๆ ที่แพร่กระจายเข้าสู่ชนบทอีสานในสมัยนั้น

ต่อมาการพัฒนาของโครงการนี้ต้องล่มสลาย รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ เข้ามามีบทบาท โดยใช้โครงการพระธรรมทูตเข้ามาพัฒนาชนบทห่างไกล มีเป้าหมายหลักเพื่อการสร้างและบูรณาการประเทศชาติ ให้รอดพ้นจากการรุกรานของลัทธิคอมมิวนิสต์ แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะให้ความสำคัญจากส่วนกลางมากกว่าพระสงฆ์ท้องถิ่น เป็นสาเหตุให้มีผลช่วยกระตุ้นต่อพระสงฆ์ในภาคอีสานจำนวนหนึ่งให้ตื่นตัว และสนใจ เข้าร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านชนบทที่ห่างไกลจากการบริการของรัฐ โดยมีได้อยู่ภายใต้การกำกับหรือ คำสั่งจากหน่วยงานภาครัฐ หรือคณะสงฆ์ ซึ่งการดำเนินงานของพระสงฆ์เหล่านี้ เป็นไปในลักษณะที่ผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมชุมชน การทำงานของพระสงฆ์ในท้องถิ่นแตกต่างจากบทบาทของพระธรรมทูตที่รัฐบาลส่งมาจากภาคกลาง พระสงฆ์ในท้องถิ่นมีความ

ใกล้ชิด สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนชาวอีสานมีความเชื่อ เคารพ ศรัทธา พระสงฆ์ ดังที่ปรากฏ

การทำงานของพระสงฆ์กลุ่มนี้ ส่วนใหญ่ยังมีบทบาทในระดับปัจเจกบุคคล แม้จะมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายในบางพื้นที่ แต่ก็เป็นการรวมตัวกันของพระสงฆ์กลุ่มเล็กๆ ที่มีความเหนียวแน่นไม่เพียงพอ เพราะยังมีพระสงฆ์อีกจำนวนมากที่ยังทำตัวห่างเหินไม่เข้ามามีส่วนร่วม หรือใส่ใจรับรู้ทุกข์สุขของชุมชน อาจกล่าวโดยรวมว่า บทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์ในภาคอีสานยังมีความแตกต่างกัน

นอกจากนี้ในระยะแรกของการทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมอีสานยังถูกพระสงฆ์และชาวบ้านไม่เข้าใจการทำงาน ได้แย้งหลายรูปแบบ เช่น กล่าวหาว่าเป็นพระคอมมิวนิสต์เป็นพระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อหวังลาภยศเงินทองบ้าง ทำให้พระหลายรูปท้อแท้เลิกกิจกรรมการพัฒนาไปในที่สุด แต่พระสงฆ์หลายรูปที่เป็นพระนักพัฒนาส่วนใหญ่ได้พยายามปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การทำงานของตนไปตามสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น และเพื่อพิสูจน์ความจริงใจในการทำงาน ได้พยายามสร้างผลงานชิ้นใหม่ โดยเฉพาะการรวมกลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนา เพื่อคอยให้กำลังใจสนับสนุนการทำงานซึ่งกันและกัน เป็นผลให้เกิดการสร้างเครือข่ายพัฒนางานร่วมกัน ระหว่างพระสงฆ์นักพัฒนาในพื้นที่ต่าง ๆ ในภาคอีสานหลายจังหวัด

พินิจ ลากธนานนท์ (2549) กล่าวว่า ผลจากการวิจัยเกี่ยวกับข้อมูลการทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนา ระหว่างปี 2525-2526 ยืนยันว่าพระสงฆ์นักพัฒนาเริ่มทำงานมาก่อนที่รัฐบาลจะจัดส่งพระธรรมทูตเข้าไปช่วยงานในภาคอีสาน ปี 2496 และยังพบว่าในยุคแรก ๆ ยังมีพระสงฆ์นักพัฒนา ช่วยชาวบ้านแก้ปัญหา ท่านเริ่มทำงานสังฆพัฒนาชาวบ้าน ปี 2500 และท่านได้เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยนี้ แม้ว่าท่านจะลดทอนกิจกรรมหลายอย่างลงในปัจจุบัน เพราะความชราภาพและปัญหาสุขภาพ แต่ท่านก็เคยทำงานให้สังคมอีสานมาแล้ว ไม่น้อยกว่า 40 ปี

ปลายพุทธศตวรรษ คณะสงฆ์ได้ผ่านการฝึกอบรม ได้ปรับแนวทางการทำงานพัฒนาให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยการวางแผนการทำงาน หรือจัดตั้งโครงการพัฒนาเชิงคมด้านต่าง ๆ ในชุมชน เช่น การศึกษาวิชาอาชีพ การยัดเย็บเสื้อผ้า วิชาช่างด้านต่าง ๆ พัฒนาการด้านการเกษตร การศึกษาผู้ใหญ่ การพัฒนาห้องสมุดชุมชนหมู่บ้านในชนบท และโครงการเกี่ยวกับสุขอนามัย อันเป็นผลเอื้อต่อโครงการพระนักพัฒนา ที่เกิดขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 2520 ซึ่งถือว่าเป็นยุคที่สังคมภายนอกรับรู้ภาพพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสาน และพระสงฆ์เหล่านี้ได้พยายามผลักดันริเริ่มโครงการการพัฒนาชุมชนของตนเอง มุ่งเน้นการแก้ปัญหาพื้นฐานในสังคมโดยให้สังคมเข้ามามีส่วนร่วม ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพึ่งตนเอง และมีการจัดทำโครงการธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ ศูนย์ดูแลเด็ก และขยายขอบข่ายของงานเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

นอกจากนี้พระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสานยังมีความกระตือรือร้นในการพัฒนา มีเงื่อนไขส่วนหนึ่งมาจากกระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มีพระสงฆ์ระดับผู้นำภุมิลาเนา และได้พยายามกระตุ้นส่งเสริมพระสงฆ์ในท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนของตนเอง และหยุดชะงักไปพร้อมกัน การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง 6 ตุลาคม 2559 และมาตีตัวอีกครั้งรัฐบาลใช้นโยบายผ่อนปรน เพื่อนำมาให้ผู้เข้าร่วมอุดมการณ์กับพรรคคอมมิวนิสต์ไทย วางอาวุธ กลับมาดำเนินชีวิตอย่างปกติในช่วงหลังปี 2525 และประสบผลสำเร็จทั้งนี้กลุ่ม พคท. ได้กลับมาเข้าร่วมทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชน หรือ NGO เพราะเห็นว่าภาครัฐไม่สามารถช่วยพัฒนาและสนองความจำเป็นของประชาชนได้

ต่อมากลุ่ม NGO ได้พยายามเผยแพร่และส่งเสริมการพัฒนาเข้าไปสู่สังคมต่าง ๆ รวมถึงคณะสงฆ์ด้วย เพราะเห็นว่าพระสงฆ์เป็นกลุ่มสังคมที่มีศักยภาพในการพัฒนาสูง ประชาชนมีความศรัทธา จะจัดกิจกรรมต่าง ๆ ขอความร่วมมือจากชาวบ้านได้ดี ประกอบกับองค์กรเอกชนดังกล่าวเห็นว่า พระสงฆ์บางกลุ่มในภาคอีสานที่ทำงานพัฒนาของท่านหลายพื้นที่อยู่แล้ว และมีผลงานเป็นที่ยอมรับจึงมี NGO บางองค์กร ได้พยายามเข้าไปประสานงาน ส่งเสริมสนับสนุนการทำงานพร้อมทั้งพยายามค้นหาพระสงฆ์ นักพัฒนาที่มีศักยภาพสูง ที่ผลักดันการทำงานได้ทั้งในด้านงบประมาณ หรือการถวายความรู้ด้านต่าง ๆ ในการพัฒนา สามารถสร้างโอกาสมีส่วนร่วม และมีความเชื่อมั่น ที่จะช่วยเหลือชุมชนได้มากขึ้น (พิณิจ ลาภธนานนท์, 2549)

การพัฒนาสังคมของพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสาน มีองค์ประกอบ 5 ประการ คือ

1. การพัฒนาสังคมพระสงฆ์ควรเข้ามามีส่วนร่วม เพราะต้องถือเป็นหน้าที่โดยตรงที่ต้องช่วยให้คนในชุมชนพ้นทุกข์จากปัญหาต่างๆ สถาบันสงฆ์จะไม่มีประโยชน์และเสื่อมสลาย หากพระสงฆ์มุ่งแต่ปฏิบัติสมาธิภาวนาให้ตัวเองหลุดพ้น จากกิเลสปัญหาเพียงลำพัง ถ้าชาวบ้านยังเดือดร้อนอันเนื่องมาจากปัญหาความยากจน ขาดความรู้ในการใช้ชีวิตอย่างเหมาะสม หลงติดในอบายมุข พระสงฆ์ก็ควรช่วยเหลือชี้ทางในการดำเนินชีวิต ตลอดจนการสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เพื่อประโยชน์ส่วนรวม

2. พระสงฆ์ต้องมีแนวคิดในการกระตุ้นคนในชุมชน ให้ช่วยกันพัฒนา ร่วมกันแก้ไข ปัญหาของตน และชุมชน หากจะรอให้รัฐเข้ามาช่วยฝ่ายเดียว อาจไม่ทั่วถึง และข้าราชการเป็นคนนอก ไม่เข้าใจปัญหาที่เกิดในสังคม คนในท้องถิ่นเท่านั้นที่เข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นได้ดีกว่า คนในพื้นที่ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ชุมชนและคนในพื้นที่เท่านั้น ที่เข้าถึงปัญหาพื้นฐาน และวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นตามศักยภาพที่ชาวบ้านและชุมชนที่มีปัญหาจริง

3. การผสมผสานเรื่องทางโลก และขยายธรรม ทั้งในด้านสิ่งและไมตรี ทุกเรื่องในสังคม ล้วนเป็นการผสมผสาน เพราะพระสงฆ์เองก็ไม่สามารถตัดขาดจากทางโลก เพื่อมุ่งปฏิบัติธรรมเพียงอย่างเดียวได้ พระสงฆ์และชาวบ้านต้องอยู่คู่กัน ทำงานร่วมกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

ถ้าพระสงฆ์สามารถประยุกต์หลักพุทธธรรมให้ชุมชน สามารถพัฒนาตนเองและชุมชนได้อย่างเหมาะสม ชาวบ้านก็จะพันทุกซ์ และสามารถช่วยชุมชนได้ตามสมควร

4. พระสงฆ์เป็นคนกลางที่ไม่มีผลประโยชน์อย่างอื่นแอบแฝงในการพัฒนา พระสงฆ์ทำงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่ได้ทำงานภายใต้ผลประโยชน์อย่างใด จึงเหมาะอย่างยิ่งที่จะเป็นคนกลางในการผลักดันกิจกรรม ส่วนร่วมที่ชาวบ้านเขาสามารถไว้วางใจ และมั่นใจในการพัฒนา

5. พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนชาวอีสาน คนในชุมชนถือว่าพระสงฆ์เป็นลูกหลาน เป็นเครือญาติที่อยู่ในความรับผิดชอบ ส่วนพระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่ฐานะเป็นสมาชิกคนหนึ่งต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน หากมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชนต้องช่วยแก้ไข จะปล่อยให้ชาวบ้านเผชิญปัญหาและความทุกข์ไปตามยถากรรมไม่ได้ เพราะคนในชุมชนทุกคนคือ พี่น้องกัน การช่วยเหลือชุมชนก็คือ การช่วยเหลือตนเอง ถ้าชาวบ้านยากจนทุกข์ยากลำบาก วิถีชีวิตของพระสงฆ์ก็ไม่สงบสุข มีความลำบากกายใจ การปฏิบัติธรรม และการศึกษารธรรมก็จะไม่เข้าใจนั่นคือการพบกับอุปสรรคปัญหาในการศึกษา และปฏิบัติธรรม หรือปัญหาอีกของสงฆ์ (พินิจ ลาภธนานนท์, 2549)

ปัญหาการพัฒนาชุมชนอีสาน

บทบาทพระสงฆ์นักพัฒนา เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า การทำงานของคณะสงฆ์ในชนบทอีสาน มีความยากลำบาก แต่ด้วยความอดุสสาหะ มุ่งมั่นในการพัฒนา แม้ว่าจะพบปัญหาอุปสรรคอย่างมากมาย ท่านก็พยายามปรับตัวไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคม ไม่เคยย่อท้อ โดยการนำเอาปัญหาของชุมชน และสังคมมาเป็นตัวนำในการทำหน้าที่ เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาความยากจน ปัญหายาเสพติด และปัญหาโรคเอดส์ เป็นต้น แม้ว่าพระสงฆ์นักพัฒนาจะทำหน้าที่มีบทบาทสำคัญมากมายเป็นที่ยอมรับของสังคม ชาวอีสานมานานเพียงไร แต่โดยเงื่อนไขที่มีขอบจำกัดว่า พระสงฆ์นักพัฒนาเป็นเพียงคณะสงฆ์กลุ่มน้อย เทียบจำนวนพระสงฆ์ทั่วภาคอีสานจึงเกิดปัญหาในการพัฒนาหลายประการ ดังนี้

1. พระสงฆ์ขาดความรู้ และเทคโนโลยีที่ทันสมัย ปัจจุบันสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ พระสงฆ์จำนวนไม่น้อยที่มีอายุมาก การเรียนรู้ในสิ่งใหม่ ๆ ยิ่งล่าช้า ไม่มีความมั่นใจว่า ควรจะต้องปรับประยุกต์การทำงาน การพัฒนาไปทิศทางใด จึงจะทัน และสอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการของคนในสังคมปัจจุบัน แต่ถ้า คณะสงฆ์กลุ่มนี้ ได้รับการถวายเป็นความรู้ หรือได้รับการเติมเต็มเพียงพอ ก็จะทำให้การพัฒนาเป็นไปไปในทางที่ดีมากขึ้น

2. การกำหนดบทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนาให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย การดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของพระสงฆ์ ปัจจุบันยังถูกชาวบ้านและคณะสงฆ์มองว่า เหมาะสมตามครรลองแห่งบรรพชิตหรือไม่ แม้ว่าการทำงานจะได้รับการยอมรับจากคณะสงฆ์ และหน่วยงานของรัฐ

มากขึ้น ยังมีพระสงฆ์กลุ่มน้อยที่ทำกิจกรรมแตกต่างจากคณะสงฆ์กลุ่มใหญ่ ทำให้พระสงฆ์นักพัฒนา ถูกจับตามอง และอยู่ในภาวะกดดัน โดยเฉพาะรุ่นใหม่ๆ จะต้องระมัดระวังในการทำงานอย่างมาก เพื่อไม่ให้ผิดพลาด แม้แต่การขุดดิน ดายหญ้า ยังถูกกล่าวหาว่าผิดศีลข้อปาณาติปาตา แก่สัตว์ที่อยู่ในดิน โดยไม่ตั้งใจ การเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาในชุมชนบางกิจกรรม พระสงฆ์บางรูปอาจกล่าวอ้างว่าบางครั้งการทำงานต่าง ๆ ในทางโลกอาจทำให้พระสงฆ์จำเป็นต้องผิวนัย แก่พระสงฆ์ที่ทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อสร้างประโยชน์แก่สาธารณชน และสร้างกุศล แต่ก็ยังถูกมองว่าเป็นข้อแก้ตัว จึงเป็นอุปสรรคปัญหาในการทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนาในปัจจุบัน

3. คนในชุมชน และพระสงฆ์ไม่เข้าใจกัน ชุมชนบางแห่งกล่าวว่า พระสงฆ์เข้าไป รุณวายเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน การพัฒนาไม่ใช่กิจของสงฆ์ รัฐมีหน้าที่โดยตรงอยู่แล้ว โดยเฉพาะผู้ที่สูญเสียผลประโยชน์บางอย่าง ทำให้เกิดกรณีโต้แย้งระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน หรือเกิดการขัดแย้งกัน ขึ้นในชุมชน เช่น กระบวนการการค้ายาเสพติด หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับธุรกิจยาเสพติดดำเนิน พระครูพิพัฒน์พิบูลย์ เจ้าอาวาสวัดศิริธรรมพัฒนา อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู ว่า “ธูระไม่ใช่ทำไมต้องมาเกี่ยวข้องกับ ชีวิตใครชีวิตมัน” ท่านแย้งว่า “ถ้าท่านยังไม่มา ท่านก็รออยู่ตรงนั้น ถ้าท่านคิดได้ จะตามเรามา เราก็ยังรออยู่นะ” และพระครูท่านก็ยังคงทำงานต่อไปเรื่อย ๆ เป็นปกติของท่าน และต่อมาก็มีผู้ศรัทธา ยอมรับการดำเนินงานของท่าน และเข้ามาร่วมโครงการมากขึ้น การพัฒนาจึงสำเร็จตามเป้าหมาย

4. แนวทางการพัฒนาและวัตถุประสงค์ไม่ชัดเจน กิจกรรมการพัฒนาขาดการปรึกษากับชุมชน ทำให้คนในชุมชนเข้ามา มีส่วนร่วมน้อยไม่เข้าใจแผนการดำเนินงาน ดังคำบอกเล่าของพระครูศรีวิจิตรกร เจ้าอาวาสวัดธาตุประสิทธิ์ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ได้เล่าถึงปัญหาการจัดกิจกรรมเสริมอาชีพของกลุ่มทอผ้าว่า “ในช่วงแรก มีปัญหาในการดำเนินการมาก จึงได้จัดประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์ให้ชาวบ้านเข้าใจ ถึงประเด็นพื้นฐานในอดีต วัดเคยเป็นศูนย์รวมการศึกษาทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านศาสนา หรืออาชีพ เช่น การจักสาน การตีมีด ตลอดจนด้านศิลปวัฒนธรรมและงานหัตถกรรมทั้งหลาย แต่ก็ยังมีเป็นที่ยอมรับของชุมชนในช่วงแรก เพราะการที่พระเอาศาลาวัดมาทำเป็นที่ทอผ้าไม่เหมาะสม ขณะที่วัดอื่นพระต้องการความสงบ แต่พระวัดนี้ระดมคนเข้ามาทอผ้า รุณวายเป็น แต่ท่านก็อธิบายให้ฟังว่า “คนที่มาทอผ้า ก็เหมือนมาฟังธรรม เรียนรู้ไปด้วย ปฏิบัติธรรมไปด้วย เอาหูทอผ้าเป็นบทเรียนสอนวิถีชีวิต ส่วนการสอนธรรมนั้นคือ การฝึกเรียนรู้การพัฒนาจิตใจให้รู้จักชีวิต และรู้จักการใช้ชีวิตให้เกิดประโยชน์สูงสุด”

นอกจากนี้ท่านยังให้แนวคิดอีกว่า “ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้ามันกำลังสิ้นลงเรื่อย ๆ ในที่สุดก็จบลงเหมือนชีวิตคน หากไม่มีการถ่ายทอด และสืบทอด ชาวบ้านก็ยังไม่ยอมรับฟัง และยังไม่ยอมรับการทำงานของพระสงฆ์ จนกระทั่ง ผ้าทอที่เกิดจากผลผลิตของกลุ่มได้สร้างรายได้ให้ชุมชน และผลิตภัณฑ์อย่างอื่นที่เกิดรายได้ เช่นกัน ในเรื่องนี้เห็นได้ชัดเจนว่ากิจกรรมใดก็ตามถ้าไม่

เกี่ยวข้องกับอาชีพที่มีรายได้ จะไม่ได้รับความสนใจได้ชัดเจนว่า กิจกรรมใดก็ตามถ้าไม่เกี่ยวข้องกับอาชีพที่มีรายได้ จะไม่ได้รับความสนใจจากชุมชน หรืองานพัฒนาใดที่มีการจ้างแรงงานจะได้รับ ความร่วมมือจากชุมชนเป็นอย่างดี

5. การมีความสำคัญต่อประโยชน์ส่วนรวมของคนในชุมชน ปัญหาในสังคมอีสาน มีหลากหลายปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความแตกแยกทางความคิด ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญตนเองมากกว่าส่วนรวม ปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน มักจะเข้าใจว่าไม่ใช่ปัญหาของตนเองไม่เข้าไปเกี่ยวข้องปล่อยให้เขาแก้ปัญหาเอง หรืออาจจะพูดโยนให้รัฐ และผู้มีอำนาจในท้องถิ่นเข้าไปแก้ปัญหา เหตุการณ์หรือปัญหาบางอย่างที่เกิดขึ้น หากช่วยกันแก้เป็นเบื้องต้น อาจจะไม่ลุกลามเป็นปัญหาใหญ่ ทั้งนี้เพราะระบบหรือกระบวนการพัฒนาสังคมสมัยใหม่ เป็นสาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านขาดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เพราะมุ่งแข่งขันกันด้านความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ การช่วยเหลือกัน การแลกเปลี่ยนและแบ่งปันกัน ค่อย ๆ เลือนหายไปจากสังคมอีสาน ในขณะเดียวกัน ความไม่ใส่ใจต่อประโยชน์ส่วนรวม หรือการดูแลรักษาทรัพยากรของส่วนรวมมีน้อย ความเห็นแก่ตัว และแบ่งพวกเข้ามาแทนที่มากขึ้น

6. งบประมาณในการพัฒนาไม่เพียงพอ การพัฒนาสังคมภาคอีสาน ปัญหาที่พบมากอีกอย่างหนึ่งคือ งบประมาณ หรือ เงินทุนและวัสดุอุปกรณ์ ซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถิ่นทุรกันดาร ส่วนมากพระสงฆ์นักพัฒนาเริ่มต้นต้องจัดหาเงินสนับสนุนด้วยตนเอง งานออกมาเป็นรูปร่างแล้ว รัฐและองค์กรเอกชนมักจะเข้ามาให้การสนับสนุนภายหลัง จะเห็นได้ว่ากิจกรรมพัฒนาส่วนมากจะค่อย ๆ ทำไปตามกำลังความสามารถ ตามกำลังศรัทธาของชุมชน โดยไม่กำหนดว่าต้องเสร็จไร มีผู้เข้ามาร่วมมือกัน การเข้าหาชุมชนเป็นเป้าหมายหลักสำคัญที่จะนำไปสู่ผลสำเร็จ ต้องปลูกศรัทธาให้ชุมชนก่อน เพื่อนำมาแห่งความสำเร็จของการพัฒนา

7. การทำงานไม่ต่อเนื่อง การพัฒนาในภาคอีสานของพระสงฆ์นักพัฒนาขาดการสืบสานอันเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ เช่น พระสงฆ์มีอายุมาก บางรูปชราภาพสุขภาพไม่ดี แต่หยุดทำกิจกรรมไม่ได้ เพราะขาดทายาทสานต่อ หรือขาดพระสงฆ์ที่จะขยายงานต่อ มีพระสงฆ์หลายรูปที่เป็นนักพัฒนา ทำงานมาเป็นเวลานานับทศวรรษ ก็เสื่อมถอยหรือสูญสลายไปตามสังขารของท่านพระสงฆ์ในวัดหรือ ผู้นำชุมชนจะเข้ามาพัฒนาต่อ นั้น หาได้ยาก ดังคำปรารภจากพระสงฆ์รูปหนึ่งว่า “ถ้าไม่มีเราแล้ว และไม่มีคนอื่นสืบทอดก็จะทำให้งานต่าง ๆ ทำต่อไปไม่ได้ พอเราไม่มีเวลาทำและขาดการสืบทอด ก็จะเป็นปัญหาให้งานต่าง ๆ หยุดชะงักไป ชาวบ้านเองก็ขาดศรัทธา ไม่ยอมเข้ามาร่วมกิจกรรมด้วย ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าเป็นประโยชน์แก่เขาเอง และไม่ยอมช่วยเหลือตนเอง ไม่ยอมสานต่องานต่าง ๆ จะรอรับอย่างเดียว ก็คงต้องจบแค่นั้น” พระครูพิพิธประชานาถ (พินิจ ลาภธนานนท์, 2549)

โดยสรุป ปัญหาการพัฒนาชุมชนอีสานที่เป็นอุปสรรคในการทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนาที่เด่นชัดคือ ข้อจำกัดในด้านศักยภาพ และความสามารถของพระสงฆ์ การที่ชุมชนไม่เห็น

ความสำคัญของงานพัฒนาจากองค์กรคณะสงฆ์ เพราะเข้าใจว่างานพัฒนาของหลวงพ่อก็ไม่ช่วยให้เข้ามามีรายได้เพิ่มดังเช่น มีเรื่องเล่าจากชาวบ้านตำบล อำเภอสลภูมิจังหวัดร้อยเอ็ด เล่าว่า “กิจกรรมของหลวงพ่อก็เป็นแบบเดิม ๆ ไม่เพิ่มรายได้ ไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมในปัจจุบัน จะเข้าไปคัดค้านเปลี่ยนแปลงแนวความคิด แนวทางการทำงานของหลวงพ่อก็ทำได้ยาก ดังนั้นชาวบ้านที่เข้าไปร่วมในการพัฒนาหรือ ช่วยทำงานจึงมีน้อย” จากคำบอกเล่านี้จึงเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่พระสงฆ์นักพัฒนากล่าวถึงกันมาก เพราะแม้ว่าจะมีพระสงฆ์นักพัฒนาเข้ามาทำงานใหม่อยู่ตลอด แต่น่าเสียดายที่งานพัฒนาของคณะสงฆ์ในอีสานที่เคยช่วยเหลือชาวบ้านมานานหลายทศวรรษ จะต้องหดหายสูญสลายไปพร้อมๆ กับสังขารอันชราภาพของพระสงฆ์หลายๆ รูป โดยไม่มีทายาทพระสงฆ์นักพัฒนาสืบสานต่อ

พระสมชาย สุทธิโม (ยังประยูร) (2549) การพัฒนา คือ การทำให้ดีขึ้น คำว่า “ดี” หมายถึง เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์ ทั้งปัจเจกชน มหาชน และต่อสิ่งแวดล้อม สิ่งสำคัญคือ ต้องคิดให้ได้ ทำให้ได้จึงจะสำเร็จ แนวคิดในการพัฒนาจะต้องนำมาใช้ในชีวิตได้จริง เพราะแนวคิดหรือ หลักการคิดมีมาก แต่การกระทำมีน้อย เหมือนกับคำกล่าวที่ว่า “ทฤษฎีมีมากแต่การปฏิบัติมีน้อย” และที่สำคัญการพัฒนาในปัจจุบันมีความก้าวหน้า ด้านวัตถุนั้นล้ำหน้าจิตใจ ดังนั้นเราต้องพัฒนาจิตของคนไม่ให้ตกเป็นทาสวัตถุ โดยมีจุดมุ่งหมายคือการทำชีวิตให้มีความสุขภายใต้บริบทของสังคม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมให้มีความเป็นอยู่อย่างกลมกลืน ไม่แยกส่วนจากธรรมชาติและสังคม ซึ่งหลักพุทธธรรมและพิธีกรรมที่สำคัญ ซึ่งจะนำมาใช้เป็นแนวทางพัฒนามี 5 ประการ คือ

1. รักษาจิตตนให้สงบ
2. ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง
3. มองทุกอย่างเป็นธรรมดา
4. แม่เมตตาอย่าให้ขาด
5. ไม่ประมาทในชีวิต

การพัฒนา จึงได้กำหนดนโยบายที่จะพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยได้มีโครงการต่างๆ ประกอบด้วย โครงการสวนสมุนไพรวัด ครอบวงจร เช่น มีน้ำดื่มสมุนไพรวัด การนวดแผนไทย ห้องอบสมุนไพรวัด พิพิธภัณฑสถาน และห้องสมุดประจำวัด จัดสถานที่ปฏิบัติธรรม จัดที่นั่งพัก และบริการน้ำดื่ม ซึ่งเป็นการทำให้วัดถูกพัฒนาเป็นวัฒนธรรม

พระมหาสุระพงษ์ สุรวีโส (สีหมอก) (2555) อธิบายว่า พระสงฆ์นักพัฒนา พระสงฆ์มีความรู้ มีความมั่นใจที่จะทำงานพัฒนาได้ เห็นความลำบากของคนในชุมชนโดยเฉพาะความยากจนในสังคมชาวอีสาน พระสงฆ์ที่มีศักยภาพในการทำงาน จึงควรนำความรู้ ความสามารถมาช่วยพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น ซึ่งแนวคิด และวิธีการทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนาควรดำเนินการ คือ

1. การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจะให้บรรลุเป้าหมาย ต้องใช้เทคนิคหลายรูปแบบ ที่สำคัญต้องมีวิธีการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม โดยให้ความสำคัญกับชาวบ้านเท่าเทียมกันทุกคน ใครถนัดหรือมีความพร้อมด้านใด ก็ให้ใช้ความสามารถตามความถนัดของแต่ละคน

2. การทำงานเพื่อส่วนรวมไม่ใช่เพื่อตนเอง
3. การทำงานอย่าตั้งเป้าหมายไว้สูงเกินไป แต่ให้ทำไปตามขั้นตอน
4. เน้นการทำงานด้วยใจ ไม่ใช่ทำเพื่อหวังค่าตอบแทน
5. ทำงานให้เห็นเป็นรูปธรรมและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน

หลักพุทธธรรมที่ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาได้แก่ “ททมาโน ปิโย โหติ” แปลว่า ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก เป็นหลักธรรมนำทางในการพัฒนาชุมชน เพื่อความสงบสุขของคนในชุมชน และเป็นแนวทางดำเนินกิจกรรมการศึกษา และพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของชาวบ้าน ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีพึ่งตนเองได้

สมศักดิ์ สนพะเนา สิริภพ สวนดง และพระมหาสุพร รุกขิตธมโม (2564) หลวงพ่อมีแนวคิดเป็นแนวทางในการพัฒนา โดยยึดหลักพุทธธรรม และพิธีกรรมที่นำมาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ ดังนี้

อุฏฐานสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพสุจริตเลี้ยงชีพมั่นคง

อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครองเก็บรักษาทรัพย์ และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมด้วยกำลังของตนไม่ให้เป็นอันตราย

กัลยาณมิตรตตา คบคนดีเป็นมิตร คือรู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างผู้ทรงคุณ

สมชีวิตา มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือรู้จักกำหนดรายได้ใช้จ่ายง่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการใช้ทรัพย์ ไม่ให้มีฝืดเคือง ไม่ฟุ่มเฟือย และมีส่วนเหลือเก็บรักษาไว้

การทำงานของพระสงฆ์นักจิตมณา ต้องทำอย่างต่อเนื่อง และคาดหวังผลในระยะยาว ทำทุกสิ่งทุกอย่างให้อยู่ในเงื่อนไขที่ง่าย ชุมชนเข้าใจพระสงฆ์ต้องมีความอดทน สอนให้คนเข้าใจ พระสงฆ์นักพัฒนาควรยึดปธาน 4 ด้าน (ปธาน หมายถึง ความเพียร) ประกอบด้วย

1. สัจวรปธาน คือ เพียรระวังความชั่วไม่ให้เกิด โดยลงกันไม่ทำอะไรที่ไม่ดีเกิดขึ้นต่อตนเอง ครอบครัว และคนในชุมชน
2. ปหานปธาน คือ เพียรละความชั่วที่มีอยู่แล้ว ขจัดความชั่วร้ายให้ออกไปจากตนเอง ครอบครัว และชุมชน

3. ภาวนาปราณ คือ เพียรเจริญกุศล ทำความดีที่มีอยู่แล้วให้เจริญยิ่งขึ้น แสวงหาความดีมีประโยชน์มาสู่ตนเอง ครอบครวั และชุมชน

4. อนุรักษนาปราณ คือ เพียรรักษาสิ่งที่ดีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อม และให้คงอยู่อย่างมั่นคงตลอดไป

5. องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา (Wisdom) แปลตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ว่า ฝนความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสนใจในการแก้ปัญหาของมนุษย์ ความหมายของภูมิปัญญาไทยจากการศึกษาความหมายที่ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการต่างๆ ซึ่งครอบคลุม คำว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย ได้ให้ความหมายพอสรุปได้ ดังนี้

ภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดกันมา อันเป็นความสามารถและศักยภาพในเชิงแก้ปัญหา การปรับตัวเรียนรู้และสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อการดำรง อยู่รอดของเผ่าพันธุ์ จึงตกทอด เป็นมรดก ทางวัฒนธรรมของธรรมชาติ เผ่าพันธุ์ หรือเป็นวิถีของชาวบ้าน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลกและ สิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนการดังกล่าว จะมีรากฐานคำสอนทางศาสนา คติ จารีต ประเพณี ที่ได้รับการ ถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมา ปรับปรุงเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขในส่วนที่เป็นชุมชน และปัจเจกบุคคล ซึ่งกระบวนการทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น จำแนกได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม
2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับสังคมหรือการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์
3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อตนเอง

ผลิตเพื่อตนเอง

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ในด้านต่างๆ ของการดำรงชีวิตของคนไทยที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประกอบกับแนวความคิดวิเคราะห์ในการแก้ปัญหาต่างๆ ของตนเอง จนเกิดหลอมตัวเป็นแนวคิดในการแก้ไขปัญหาที่เป็นลักษณะของตนเองที่สามารถ พัฒนาความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัย ในการแก้ปัญหาของการดำรงชีวิตความเป็นมาและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

โลกปัจจุบันเป็นโลกแห่งข้อมูลข่าวสารที่แพร่หลายทั่วถึงกันได้อย่างรวดเร็ว ไร้อาณาเขต ขวางกั้นสภาพดังกล่าวมีส่วนกระทบถึงวิถีชีวิตของผู้คนพลเมืองโดยทั่วไป เพราะเป็นสภาพที่

เอื้ออำนวยในการรับและถ่ายโยงเอาศาสตร์หรือภูมิปัญญาตะวันตกเข้ามาในการพัฒนาประเทศและ พัฒนาผลผลิต ตลอดจนการดำเนินชีวิต อย่างมิได้มีการปรับปนกับภูมิปัญญาไทยที่มีความเหมาะสม รับสภาพท้องถิ่นที่เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ทำให้ชุมชนชนบทประสบปัญหาดังที่กล่าวไว้ว่า ชุมชนล่มสลายมัน มีผลรวมไปถึงความทรุดโทรมของสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวาง การพยายามใช้กลไกทางการศึกษาจาก เจื้อนใจที่เปิดโอกาสให้มีการพัฒนาหลักสูตร ตามความต้องการของท้องถิ่น เป็นช่องทางในการ ประยุกต์เอาภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีจุดเด่น ที่สามารถพิสูจน์ตัวเองในการยืนหยัดอยู่รอดได้ท่ามกลาง กระแสการล่มสลายของชุมชน และการทรุดโทรมของสิ่งแวดล้อมดังกล่าวมาสู่หลักสูตรและ กระบวนการเรียนรู้ในแนวทางของการคิดปฏิบัติจริง จากการประยุกต์ปรับปนภูมิปัญญาชาวบ้านหรือ ภูมิปัญญาไทยกับภูมิปัญญาสากล เพื่อให้ผู้เรียนค้นพบคุณค่าภูมิปัญญาที่มีในท้องถิ่นที่เหมาะสมกับวิถี ชีวิตของชุมชน และสามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด นำมาซึ่งดุลยภาพที่สงบสันติสุขของบุคคล ชุมชนและชาติ

ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น

ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น จำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม เป็นความรู้หรือเคล็ดลับในการทำสิ่งต่างๆ ดังนี้

- 1.1 การเกษตรกรรม เช่น ทำเสวนมะม่วงให้ออกผลตลอดปี
- 1.2 งานหัตถกรรม เช่น งานจักสานงานแกะสลักไม้ เครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ
- 1.3 การทำอาหาร เช่น การทำอาหารแปรรูปต่างๆ การถนอมอาหาร ฯลฯ
- 1.4 ศิลปะและดนตรี เช่น การประดิษฐ์เครื่องดนตรีจากไม้ไผ่ กลางมะพร้าว
- 1.5 การละเล่น เช่น การเล่นม้าก้านกล้วย การเล่นว่าว การเล่นขี้ม้าส่งเมือง

การเล่นรีๆ ข้าวสาร การเดินกะลา การเล่นมอญซ่อนผ้า ฯลฯ

2. ภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรม เป็นความเชื่อและปรัชญาในการดำเนินชีวิตทั้งการเกิด แก่ เจ็บและตาย แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมหรือความสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกัน เช่น

- 2.1 คำสอนหรือข้อปฏิบัติสำหรับหญิงมีครรภ์ หญิงที่ผ่านการคลอดบุตรใหม่ๆ
- 2.2 คำสอนและการปฏิบัติต่อผู้มีอาวุโส คนเจ็บไข้ได้ป่วย และการเลี้ยงดูเด็ก

ทารก เป็นต้น

การจัดกระบวนการเรียนรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น

การเรียนการสอนเป็นกระบวนการสื่อสารความรู้ ประสบการณ์ ทักษะ ความคิดเห็น ตลอดจนเจตคติ ซึ่งอาจทำได้หลายวิธี และอาจใช้เครื่องมือประกอบการสอนต่างๆ อีกมากมาย โดยมีการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ให้ผู้เรียนมีทั้งความรู้ คุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่พึง ประสงค์และสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้โดยปกติสุข จึงจำเป็นต้องพัฒนาศักยภาพ

ความสามารถของผู้เรียนอย่างเต็มที่ เพื่อให้มีนิสัยใฝ่รู้ ใฝ่เรียน แสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง การนำแหล่งเรียนรู้ในชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนวิทยากรท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ประโยชน์ในการจัดกระบวนการเรียนการสอน จึงเป็นวิถีทางหนึ่งที่จะช่วยให้กระบวนการเรียนการสอนบรรลุจุดมุ่งหมายได้ตามที่ต้องการ การนำภูมิปัญญาชาวบ้านแหล่งเรียนรู้มาใช้ในหลักสูตรการเรียน เป็นกิจกรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งเรียนรู้ เป็นชุดความรู้ในชุมชนที่มีการใช้เพื่อการดำเนินวิถีชีวิตที่ได้ผลมาในอดีต สามารถดำรงความสันติสุขแก่บุคคล ครอบครัวและชุมชน ตลอดจนความมีคุณภาพอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างผสมกลมกลืนเป็นกระบวนการพัฒนาหลักสูตรที่ได้เน้นการมีส่วนร่วมของ ชุมชน โดยเฉพาะปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้เชื่อมโยงชุดความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วมกับสถานศึกษาเข้าสู่หลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนของสถานศึกษาในแต่ละท้องถิ่น

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถจำแนกออกเป็น 10 ลักษณะดังนี้

1. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา ภูมิปัญญาประเภทนี้จะมีลักษณะที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เนื่องจากมีพื้นฐานทางความเชื่อในศาสนาที่แตกต่างกัน สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยซึ่งเกี่ยวกับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักนั้นได้มีส่วนสร้างสรรค์สังคม โดยการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม เนื่องจากประเพณีและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ดำรงที่คนในท้องถิ่นสร้างขึ้นมา โดยเฉพาะเป็นการเพิ่มขวัญและกำลังใจคนในสังคม ภูมิปัญญาประเภทนี้จึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในสังคมเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญในประเทศไทยล้วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมแทบทั้งสิ้น
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะต่างๆ โดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน หลังจากนั้นได้สืบทอดโดยการพัฒนาอย่างไม่ขาดสายกลายเป็นศิลปะที่มีคุณค่าเฉพาะถิ่น
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน นอกจากมนุษย์จะนำอาหารมาบริโภคเพื่อการอยู่รอดแล้ว มนุษย์ยังได้นำเทคนิคการถนอมอาหารและการปรุงอาหารมาใช้ เพื่อให้อาหารที่มีมากเกินไปความต้องการสามารถเก็บไว้บริโภคได้เป็นเวลานาน ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังนำผักพื้นบ้านชนิดต่างๆมาบริโภคอีกด้วย
5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน การละเล่นถือว่าเป็นการผ่อนคลายโดยเฉพาะในวัยเด็ก ซึ่งชอบความสนุกสนานเพลิดเพลิน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยส่วนใหญ่จะ

ใช้อุปกรณ์ในการเล่นที่ประดิษฐ์มาจากธรรมชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติและรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างกลมกลืน

6. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม ประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์ของแต่ละภาค เราสามารถพบหลักฐานจากร่องรอยของศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏกระจายอยู่ทั่วไป เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเทคนิคความคิด ความเชื่อของบรรพบุรุษเป็นอย่างดี

7. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาประเภทนี้ส่วนมากแสดงออกถึงความสนุกสนาน และยังเป็นคติสอนใจสำหรับคนในสังคม ซึ่งมีส่วนแตกต่างกันออกไปตามโลกทัศน์ของคนในภาคต่างๆ

8. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาประเภทนี้เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ของคนในอดีตและถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลัง ถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมากเพราะถือว่าเป็นปัจจัยสี่ ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ หากได้รับการพัฒนาหรือส่งเสริมจะเป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมในอนาคตได้

9. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการประดิษฐ์กรรม เทคโนโลยีและสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนไทยในแต่ละภาคนั้น ถือเป็นประติมากรรมและหัตถกรรมชั้นเยี่ยม ซึ่งปัจจุบันไม่ได้รับความสนใจในการพัฒนาและส่งเสริมภูมิปัญญาประเภทนี้เท่าที่ควร หากมีการเรียนรู้และสืบทอดความคิดเกี่ยวกับการประดิษฐ์กรรมและหัตถกรรมให้แก่เยาวชน จะเป็นการรักษาภูมิปัญญาของบรรพชนได้อีกทางหนึ่ง

10. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เนื่องจากคนไทยมีอาชีพที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา ทำไร่ จึงทำให้เกิดภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมในการดำรงชีวิตเพื่อแก้ปัญหา หรืออ่อนน้อมเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูก และเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเกษตรทั่วทุกภูมิภาคของไทย

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น มีวิธีการถ่ายทอด 2 ลักษณะ คือ

1. การถ่ายทอดให้เด็ก

1.1 การถ่ายทอดทางตรง โดยการอบรมสั่งสอนของพ่อ แม่ ย่า ตา ยาย

1.2 การถ่ายทอดทางอ้อม โดยการเล่านิทาน การเล่นคำทายปริศนา) และ

การเล่นต่างๆ

2. การถ่ายทอดให้ผู้ใหญ่

2.1 การถ่ายทอดทางตรง โดยบอกเล่าในขณะที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีแต่งงาน พิธีบวชทำขวัญนาค ฯลฯ หรือเผยแพร่เป็นหนังสือ เอกสาร แผ่นปลิวหรือการประชุมของกำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

2.2 การถ่ายทอดทางอ้อม โดยการแสดงศิลปะพื้นบ้านและการละเล่นกิจกรรมบันเทิงต่างๆ เช่น ลิเกและลำตัดในภาคกลาง มโนราห์และหนังตะลุงของมลายูใต้ เป็นต้น ซึ่งจะมีเนื้อหาและคำร้องสอดแทรกความรู้ในขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นและ คติธรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่น

สาขาภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านวัฒนธรรม 5 สาขา ดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเกษตร เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต เช่น การแก้ไขโรคและแมลง) และรู้จักปรับใช้เทคโนโลยี ฯลฯ

2. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร การรักษาการถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การเคารพแม่น้ำ แผ่นดิน พิษพันธุ ัญญาอาหารและโบราณสถานโบราณวัตถุ ฯลฯ

3. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการจัดการ สวัสดิการและธุรกิจชุมชน ได้แก่

3.1 กองทุนต่าง ๆ ในชุมชน เช่น สหบาลข้าว (ธนาคารข้าว) สหกรณ์ ร้านค้ากลุ่มสี่จจะออมทรัพย์ ฯลฯ

3.2 กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ

4. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษาโรค และการป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้าน หมอธรรมและผู้รอบรู้เรื่องสมุนไพร

5. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการผลิตและการบริโภค เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรให้สามารถบริโภคได้โดยตรง ได้แก่ การใช้เครื่องมือ และครกตำข้าว การรู้จักประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้แปรรูปผลิตผลเพื่อชะลอการนำเข้าตลาด

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในภูมิภาคต่างๆ ของไทย

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคเหนือ ตัวอย่างภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคเหนือที่สำคัญมีดังนี้

1.1 งานหัตถกรรม ได้แก่ งานแกะสลักไม้และภาชนะเครื่องเงินของจังหวัดเชียงใหม่ผ้าไหมยกดอก จังหวัดลำพูน และผ้าตีนจกบ้านนามน จังหวัดแพร่ เป็นต้น

1.2 ภาชิตสอนใจ ที่เรียกว่า “ล้านนาภาชิต” สอนให้ผู้คนเคารพกฎระเบียบของสังคม เช่น ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักการแบ่งปัน รั้งมัดระวังคำพูดไม่ใช้คำพูดล่วงเกินผู้อื่น และเน้นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้คนในสังคม เป็นต้น

1.3 พืชผักพื้นบ้าน คนท้องถิ่นภาคเหนือรู้จักคุณค่าของพืชผักพื้นบ้านชนิดต่างๆ ที่เก็บหาได้ตามชายป่า มีคุณประโยชน์ในด้านต่างๆ เช่น ใช้เป็นอาหาร ยาสมุนไพร และทำสีย้อมผ้าฝ้ายพืชบางชนิดช่วยยึดดั่งลิ่มน้ำไม่ให้ถูกกระแส น้ำกัดเซาะพังทลาย และลดตายของใบพืชผักบางชนิดมีความสวยงามถึงกับนำมาทำลวดลายบนผ้าตีนจก หรือลายปูนปั้นหน้าโบสถ์ เป็นต้น

1.4 การแพทย์พื้นบ้าน การรักษาคนไข้ของหมอพื้นบ้านล้านนา จะรักษาคนไข้ทั้งร่างกายและจิตใจ และรวมไปถึงญาติพี่น้องในครอบครัวด้วย คนไข้เกิดความพึงพอใจต่อวิธีการรักษาพยาบาลจะส่งผลดีทางด้านจิตใจ ทำให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บไข้ได้ป่วยอย่างรวดเร็ว

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตัวอย่างภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีดังนี้

2.1 ผ้าพื้นเมือง โดยเฉพาะผ้าไหม มีชื่อเสียงในด้านลวดลายสวยงามและมีคุณภาพ เช่น ผ้าไหมมัดหมี่ จังหวัดขอนแก่น ผ้าไหมแพรวา จังหวัดกาฬสินธุ์ และหมอนขวาน ผ้าขิด จังหวัดยโสธร เป็นต้น

2.2 ลำกลอน ผู้ที่ร้องลำกลอน เรียกว่า “ หมอลำ ” เป็นผู้นำทางความคิดของผู้นั้นในท้องถิ่นโดยจะร้องลำกลอนที่มีเนื้อหาสะท้อนภาพความเป็นจริงของสังคม เช่น การกดขี่ของเจ้าหน้าที่ ความยากจนของราษฎร ฯลฯ หรือสังคมที่ดั่งงามในอุดมคติ เช่น ความเจริญของท้องถิ่นและความอยู่ดีกินดีของราษฎร เป็นต้น

2.3 บทเพลงเจรีียงเบริญ เป็นการสะเล่นที่ดัดแปลงมาจากการขับร้องแบบดั้งเดิมของชาวไทยเชื้อสายเขมรในแถบอีสานใต้ มีลักษณะเป็นเพลงร้องโต้ตอบ เน้นความไพเราะของภาษาทำนอง และน้ำเสียงที่ใช้ขับร้อง นิยมนำมาแสดงในงานประเพณีและงานศพ ของชาวไทยเชื้อสายเขมรโดยเฉพาะที่จังหวัดสุรินทร์บทเพลงเจรีียงเบริญ แสดงถึงภูมิปัญญาของชาวอีสานใต้เชื้อสายเขมรหลายประการ เช่น เน้นความสามัคคีในชุมชน การสืบทอดประเพณีดั้งเดิมของบรรพบุรุษและหน้าที่ของบุตรที่พึงปฏิบัติต่อบิดามารดา ตลอดจนการผสมผสานความเชื่อระหว่างศาสนาพุทธพราหมณ์ และภูติวิญญาณ เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคกลาง ตัวอย่างภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคกลาง มีดังนี้

3.1 การละเล่นพื้นบ้าน เป็นการละเล่นของเด็กๆ จำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การละเล่นที่เน้นในคุณธรรม ความอดทน ความสามัคคีในหมู่คณะความรับผิดชอบและความซื่อสัตย์ เช่น ที่จับ ขี่ม้าส่งเมือง ชักเย่อ ซ่อนหา หมากเก็บ ฯลฯ

2. การละเล่นที่ฝึกการสังเกตและมีไหวพริบ เช่น กาฟักไข่ แข่งเรือคน เทวดานั่งเมือง ฯลฯ

3. การละเล่นที่ฝึกความเป็นระเบียบเรียบร้อย เช่น การเล่นเกม แม่ง โพงพาง ฯลฯ

3.2 ประเพณีการร่ำพาข้าวสาร อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี เป็นการละเล่นบทร้องที่ใช้คำและภาษาง่ายๆ มีความไพเราะในเสียงสัมผัสของสระและอักษร สะท้อนถึงภูมิปัญญาของคนท้องถิ่นในด้านต่างๆ ได้แก่

1. ความเชื่อในเรื่องกุศลผลบุญตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา การทำบุญ และความสัมพันธ์อันดีระหว่างวัดกับบ้าน

2. ความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจระหว่างผู้คนในท้องถิ่น สภาพชีวิตของผู้คนในสังคมชนบทและการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นต้น

3.3 ขนมไทย ภูมิปัญญาของคนไทยภาคกลางในการทำขนมมีมากมายหลายชนิด เช่น ขนมที่ใช้ในงานมงคล หรือประเพณีทางศาสนา เช่น ขนมชั้น ขนมถ้วยฟู ทองหยิบ ทองหยอด และเมื่อดขนุน ฯลฯ

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคใต้ ตัวอย่างภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคใต้ มีดังนี้

4.1 ผักพื้นบ้าน คนท้องถิ่นภาคใต้นิยมรับประทานผักเป็นอาหาร มีความรู้ในคุณค่าทางโภชนาการและนำผักชนิดต่างๆ มาประกอบอาหาร เช่น สะตอ ลูกเนียง ขี้เหล็ก ชะพลู ผักหวาน หยวก ฯลฯ

4.2 พิธีกรรมรักษาโรค เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่เน้นรักษาคนป่วยที่จิตใจสะท้อนความเชื่อว่าสุขภาพจิตดีย่อมทำให้สุขภาพกายของคนเราแข็งแรงควบคู่ไปด้วย ดังเช่นพิธีกรรมรักษาโรคของชาวไทยมุสลิมในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่เรียกว่า “ตอริ” หรือ “รายอมุดอ จะเน้นการท่องคาถา การเซ่นไหว้ การเจริญสมาธิของหมอผู้ทำพิธี (บอโร) และการบรณเฑาะตรี โดยมีญาติผู้ป่วยมาล้อมรอบคนป่วย ซึ่งมีความหมาย 2 ประการ คือ

1. ผู้ป่วยได้รับความเอาใจใส่จากญาติพี่น้องจะทำให้เกิดกำลังใจและหายเร็ว
2. เสียดนตรีมีพลังงานกล่อมเกล้าจิตใจให้ผู้ป่วยเกิดศรัทธาฮึกเหิม อดทนต่อการเจ็บปวด

4.3 การใช้วัสดุในท้องถิ่นสร้างอาชีพสร้างรายได้ ดังตัวอย่าง ภูมิปัญญาของชาวบ้านในอำเภอปากพะนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งใช้ประโยชน์จากต้นจากป่าผลิตผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น ใช้ใบจากมุงหลังคา ใช้วงจากทำน้ำตาล และใช้ลูกจากทำขนมหวาน เป็นต้น

คุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาไทย

คุณค่าของภูมิปัญญาไทย ได้แก่ ประโยชน์ และคุณค่าของภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์และสืบทอดมาอย่างต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน ทำให้คนในชาติเกิดความรักและความภาคภูมิใจ ที่จะร่วมแรงร่วมใจสืบสานต่อไปในอนาคต เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรมประเพณีไทย การมีน้ำใจ ศักยภาพในการประสานผลประโยชน์ เป็นต้น

ภูมิปัญญาไทยจึงมีคุณค่าและความสำคัญดังนี้

1. ภูมิปัญญาไทยช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น พระมหากษัตริย์ไทยได้ใช้ภูมิปัญญาในการสร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นให้ประเทศชาติมาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์ทรงปกครองประชาชนด้วย

พระเมตตาแบบพ่อปกครองลูก สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญากระทำยุทธหัตถี จนชนะข้าศึกศัตรู และทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทยคืนมาได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญาสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ และเหล่าพสกนิกรมากมายเหลือคณานับ

2. สร้างความภาคภูมิใจ และศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย คนไทยในอดีตที่มีความสามารถปรากฏในประวัติศาสตร์มีมาก เป็นที่ยอมรับของนานาชาติอารยประเทศ เช่น นายขนมต้ม เป็นนักมวยไทยที่มีฝีมือเก่งในการใช้อวัยวะทุกส่วน ทุกท่าของแม่ไม้มวยไทย สามารถชกมวยไทยจนชนะพม่าได้ถึงเก้าคนสิบคนในคราวเดียวกันด้านอาหาร อาหารไทยเป็นอาหารที่ปรุงง่าย พืชที่ใช้ประกอบอาหารส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพร ที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นและราคาถูก มีคุณค่าทางโภชนาการ และยังป้องกันโรคได้หลายโรคเพราะส่วนประกอบส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพร เช่น ตะไคร้ ขิง ข่า กระชาย ใบมะกรูด ใบโหระพา ใบกะเพรา เป็นต้น

3. สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างคนไทย ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยนำหลักธรรมคำสอนของศาสนามาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประณีประนอมรักสงบ ใจเย็น มีความอดทน ให้อภัยแก่ผู้สำนึกผิด ดำรงวิถีชีวิตอย่างเรียบง่ายปกติสุข ทำให้คนในชุมชนพึ่งพากันได้ แม้จะอดอยาก เพราะแห้งแล้ง แต่ไม่มีใครอดตาย เพราะพึ่งพาอาศัยกัน แบ่งปันกันแบบ “พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้” เป็นต้น ทั้งหมดนี้สืบเนื่องมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นการใช้ภูมิปัญญาในการนำเอาหลักของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน

4. สร้างความสมดุลระหว่างคนในสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน ภูมิปัญญาไทยมีความเด่นชัดในเรื่องของการยอมรับนับถือ และให้ความสำคัญแก่คนสังคมและธรรมชาติอย่างยิ่ง มีเครื่องชี้ที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนมากมาย เช่น ประเพณีไทย 12 เดือนตลอดทั้งปี ล้วนเคารพคุณค่าของธรรมชาติ ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น

5. เปลี่ยนแปลงปรับปรุงได้ตามยุคสมัย แม้ว่ากาลเวลาจะผ่านไป ความรู้สมัยใหม่จะหลั่งไหลเข้ามามาก แต่ภูมิปัญญาไทยก็สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เช่นการรู้จักนำเครื่องยนต์มาติดตั้งกับเรือ ใสใบพัดเป็นหางเสือ ทำให้เรือสามารถแล่นได้เร็วขึ้น เรียกว่า เรือหางยาว การรู้จักทำการเกษตรแบบผสมผสานสามารถพลิกฟื้นคืนธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์แทนสภาพเดิมที่ถูกทำลายไป การรู้จักออมเงินสะสมทุนให้สมาชิกกู้ยืม ปลดเปลื้องหนี้สิน และจัดสวัสดิการแก่สมาชิก จนชุมชนมีความมั่นคง เข้มแข็งสามารถช่วยตนเองได้หลายร้อยหมู่บ้านทั่วประเทศ

แผนและนโยบายที่เกี่ยวข้อง

1. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)

การพัฒนาประเทศไทยภายใต้แนวทางการพัฒนาที่กำหนดด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-พ.ศ. 2509) มาจนถึงปัจจุบันที่สิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 ส่งผลให้ประเทศไทยมีระดับการพัฒนาที่สูงขึ้นตามลำดับทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม อาทิ เศรษฐกิจมีขนาดและฐานการผลิตและบริการที่ใหญ่ขึ้น รายได้ประชาชนสูงขึ้น ปัญหาความยากจนลดลง คุณภาพชีวิตประชาชนดีขึ้นอันเนื่องจากการบริการทางสังคมทุกด้านที่มีความครอบคลุมทั่วถึงมากขึ้น และโครงสร้างพื้นฐานมีการพัฒนาครอบคลุมมากขึ้น รวมทั้งผลของการดำเนินนโยบายการคลังการลงทุนเสรีและการขยายความร่วมมือกับมิตรประเทศทั้งในรูปทวิภาคีและพหุภาคี และความร่วมมือกับประเทศในอนุภูมิภาคและอาเซียนที่มีความเข้มข้นและชัดเจนขึ้นตั้งแต่ปี 2558 ได้ขยายโอกาสด้านการค้าและการลงทุนของไทย เพิ่มขึ้น และส่งผลให้ฐานการผลิตและบริการของประเทศไทยมีความเข้มแข็งและโดดเด่นในหลายสาขา

ในช่วงเวลาเกือบ 6 ทศวรรษที่ผ่านมา เศรษฐกิจไทยมีการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 6.0 ต่อปี ฐานเศรษฐกิจได้เปลี่ยนจากฐานเกษตรเข้มข้นมาเป็นฐานการผลิตอุตสาหกรรมที่เข้มข้นตั้งแต่ช่วงปี 2530 เป็นต้นมา และเริ่มเข้าสู่ฐานบริการสมัยใหม่มากขึ้นตามลำดับในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมา ด้วยฐานเศรษฐกิจ ที่ขยายใหญ่ขึ้นและรายได้ต่อหัวที่เพิ่มขึ้นประเทศไทยได้เปลี่ยนสถานะจากประเทศด้อยพัฒนามาเป็นประเทศ ที่ถูกจัดอยู่ในกลุ่มประเทศที่มีรายได้ระดับปานกลางตอนบนมาตั้งแต่ปี 2531 โดยมีรายได้ต่อหัวเท่ากับ 29,307 บาทต่อปี และได้ขยับสูงขึ้นมาอยู่ในกลุ่มบนของกลุ่มประเทศระดับรายได้ปานกลางตั้งแต่ปี 2553 และล่าสุดในปี 2557 รายได้ประชาชาติต่อหัวเพิ่มขึ้นเป็น 4,121.1 ดอลลาร์ สหรัฐ ต่อปี ฐานการผลิตและ บริการมีความหลากหลายมากขึ้น ฐานการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมใหญ่ขึ้นมาก หลายสาขาการผลิตและบริการ สามารถแข่งขันและมีส่วนแบ่งในตลาดโลกสูงขึ้นและสร้างรายได้เงินตราต่างประเทศในระดับสูง อาทิ กลุ่มยานยนต์ อิเล็กทรอนิกส์และเครื่องใช้ไฟฟ้า อุตสาหกรรมอาหาร สินค้าเกษตร การท่องเที่ยวและบริการ ด้านสุขภาพ ในขณะเดียวกันการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีก็ส่งผลให้ประเทศไทยมีความเป็นสากลมากขึ้น ทั้ง

ในเรื่องมาตรฐานสินค้าและบริการ กฎระเบียบต่างๆ โดยที่ความร่วมมือระหว่างประเทศไทยกับนานาชาติ ทั้งในรูปของทวิภาคีและพหุภาคีซึ่งเป็นกลไกและช่องทางในการสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และ การเมืองของประเทศก็มีความก้าวหน้าไปมาก รวมทั้งกรอบความร่วมมือที่ช่วยให้ประเทศไทยสามารถ ยกระดับมาตรฐานต่างๆ ไปสู่ระดับสากลก็มีความคืบหน้ามากขึ้น ทั้งนี้มูลค่าการค้าและการลงทุนระหว่าง ประเทศได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยในปี 2558 มูลค่าการค้าระหว่างประเทศทั้งในรูปของสินค้าและบริการ รวมกันสูงถึง 17.2 ล้านล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 126.9 ของขนาดเศรษฐกิจไทยซึ่งวัดโดยมูลค่าการผลิต รวมในประเทศ (Gross Domestic Products: GDP) สำหรับสังคมไทยและคนไทยก็มีความเป็นสากลมากขึ้น ประชาชนไทยมีทักษะภาษาต่างประเทศและองค์ความรู้ในเรื่องมาตรฐาน กฎระเบียบและสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลงในระดับโลกมากขึ้น รวมทั้งมีการผสมผสานวัฒนธรรมที่หลากหลายมาใช้ในการดำเนินชีวิต อย่างมีคุณค่ามากขึ้น 1 ข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูล GNI per Capita (GDP per Capita อยู่ที่ 6,034 ดอลลาร์สหรัฐ ต่อหัวต่อปี) โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ (สศช.)

ฐานเศรษฐกิจที่ใหญ่ขึ้นส่งผลให้การจ้างงานเพิ่มขึ้นเป็น 38.0 ล้านคนจากประชากรวัยแรงงาน 38.5 ล้านคน อัตราการว่างงานเฉลี่ยไม่ถึงร้อยละ 0.9 ปัญหาความยากจนจึงลดลงตามลำดับ ทั้งจำนวนประชากรได้เส้นความยากจนและสัดส่วนของประชากรที่ยากจนต่อจำนวนประชากรทั้งหมด โดยที่ สัดส่วนคนจนลดลงจากร้อยละ 20.0 ในปี 2550 เป็นร้อยละ 10.5 ในปี 2557 ขณะที่จำนวนประชากร ได้เส้นความยากจนลดลงจากจำนวน 12.7 ล้านคนในปี 2550 เป็น 7.1 ล้านคนในปี 2557 คุณภาพชีวิต คนไทยโดยเฉลี่ยดีขึ้นในทุกๆ ด้าน โอกาสการได้รับการศึกษา การเข้าถึงบริการสาธารณสุข บริการสาธารณะ และโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ และการคุ้มครองทางสังคมอื่นๆ รวมถึงการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ มีความ ครอบคลุมและมีคุณภาพดีขึ้นตามลำดับ เช่น ในปี 2558 ประชาชนไทยมีหลักประกันสุขภาพครอบคลุมกว่า ร้อยละ 99.9 ขณะที่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสมีหลักประกันทางรายได้มั่นคงขึ้นและมีความครอบคลุมมากขึ้น อายุคาดเฉลี่ยสูงขึ้นต่อเนื่องโดยอายุคาดเฉลี่ยแรกเกิดเพศชาย 71.6 ปี และเพศหญิง 78.4 ปี จำนวน ปีการศึกษาเฉลี่ยของประชากรไทยในวัย 15-59 ปีเพิ่มขึ้นเป็น 10.1 ปี

อย่างไรก็ดี ประเทศไทยยังประสบปัญหาคุณภาพในเกือบทุกด้าน อาทิ คุณภาพคนต่ำทั้งใน ด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติ มีปัญหาด้านคุณธรรม จริยธรรม ประชากรจำนวนไม่น้อยไม่เคารพสิทธิผู้อื่น และไม่ยึดผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ จึงซ้ำเติมปัญหาการขาดแคลนปริมาณกำลังแรงงานในภาวะที่ โครงสร้างประชากรเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ประเทศไทยยังประสบปัญหา คุณภาพบริการสาธารณะ คุณภาพการศึกษาและบริการด้านสาธารณสุข และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและ ระบบโลจิสติกส์รวมทั้งการบริหารจัดการน้ำยังไม่เป็นระบบโครงข่ายที่สมบูรณ์และการพัฒนามีความล่าช้า โครงสร้างพื้นฐานยังคงมีปัญหาในหลายด้าน

อาทิ รูปแบบการขนส่งยังไม่สามารถปรับเปลี่ยนให้มีประสิทธิภาพ ได้ตามเป้าหมาย การบริหารจัดการที่ยังขาดเอกภาพ รวมทั้งการให้บริการยังไม่ทั่วถึง ไม่เพียงพอ ไม่มีคุณภาพ กระจัดกระจายในเมือง และมีราคาค่าบริการค่อนข้างสูง นอกจากนี้กฎหมายที่เกี่ยวข้องยังเป็นอุปสรรคต่อ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและโลจิสติกส์การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมก็นับว่ามีความล่าช้า มีการลงทุนในการวิจัยและพัฒนาไม่เพียงพอ การวิจัยที่ดำเนินการไปแล้วไม่ถูกนำมาใช้ให้เกิด ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างคุ้มค่า และการพัฒนานวัตกรรมมีน้อย

ปัญหาดังกล่าวข้างต้นส่วนหนึ่งเป็นผลพวงจากปัญหาการบริหารจัดการภาครัฐที่ ประสิทธิภาพต่ำ ขาดความโปร่งใส และขาดความรับผิดชอบ และการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาที่ขาด ความต่อเนื่อง ในขณะที่การบังคับใช้กฎหมายยังขาดประสิทธิผล และกฎระเบียบต่างๆ ล้าสมัยไม่ทัน กับ การเปลี่ยนแปลง ธรรมชาติ และ การบริหารจัดการประเทศยังไม่บรรลุเป้าหมาย แม้ว่าบริการ สาธารณะที่จัดให้กับประชาชนและ ภาคเอกชนจะพัฒนาได้เร็วขึ้น แต่เทียบกับต่างประเทศ ประเทศไทยยังมีความล่าช้าและไม่ได้ มาตรฐานสากล ประกอบกับภาครัฐมีโครงสร้างที่ใหญ่และซับซ้อนขึ้น มี ค่าใช้จ่ายด้านบุคลากรสูงขึ้นอย่าง ต่อเนื่อง กระบวนการจัดสรรงบประมาณใช้เวลาค่อนข้างนาน ซึ่ง ไม่ทันกับสภาพปัญหาและความต้องการของ ประชาชน นอกจากนี้ การใช้จ่ายงบประมาณยังไม่เกิด ประสิทธิภาพและประสิทธิผลเท่าที่ควร ขาดความโปร่งใสและธรรมาภิบาล ในขณะที่คุณภาพของ บุคลากรภาครัฐลดลงเนื่องจากการเข้าทำงานในภาครัฐไม่ใช่ทางเลือกแรกของคนที่มีความสามารถ หรือการศึกษาที่อยู่ในเกณฑ์ดีเหมือนในอดีต ในขณะที่บุคลากรที่มีความสามารถลาออกจำนวนมาก เพราะมีทางเลือกอื่นๆ ที่ดีกว่า สาเหตุสำคัญคือ ภาครัฐขาดการ พัฒนาเส้นทางอาชีพที่ชัดเจนและ ขาดการพัฒนาระบบการฝึกอบรมบุคลากรที่สอดคล้องกับบริบทของการ เปลี่ยนแปลงทั้งภายในและ ภายนอก รวมทั้งปัญหาคอร์รัปชันได้ขยายวงกว้างทั้งในภาครัฐและเอกชน

ภายใต้เงื่อนไขและสภาพแวดล้อมของการพัฒนาดังกล่าวส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจ โดยรวม มีผลิตภาพการผลิตรวมต่ำและต้องอาศัยการเพิ่มปริมาณเป็นแรงขับเคลื่อนหลัก ขณะที่ โครงสร้างเศรษฐกิจ มีสัดส่วนภาคการค้าระหว่างประเทศต่อขนาดของเศรษฐกิจสูงกว่าเศรษฐกิจ ภายในประเทศมาก จึงมี ความอ่อนไหวและผันผวนตามปัจจัยภายนอกเป็นสำคัญ ฐานการผลิต เกษตรและบริการมีผลิตภาพการผลิตต่ำ โดยที่การใช้องค์ความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรมเพื่อการ เพิ่มมูลค่ายังมีน้อย รายได้เกษตรกรยังอยู่ในระดับต่ำกว่าสาขาการผลิตและบริการอื่นๆ มาก จึงเป็น ความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้ซึ่งมีสาเหตุสำคัญมาจากปัญหาด้านคุณภาพดังกล่าวแล้ว นอกจากนี้ สังคมไทยยังมีความเหลื่อมล้ำสูงและขาดความเป็นธรรมในด้านอื่นๆ อีกมากมายที่ก่อให้เกิดความ แตกแยกในสังคมไทย ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ระหว่างคนจนกับคนรวย มีแนวโน้มดีขึ้นเพียง เล็กน้อย ค่าสัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาคด้านรายได้ (Gini Coefficient) ลดลงจาก 0.484 ในปี 2554 เหลือ 0.465 ในปี 2556 ในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยังมีปัญหาการใช้

สิ้นเปลือง ร่อยหรอ และเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว มีภาวะชยะล้นเมืองและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงในทุกด้าน ในประเด็นด้านความมั่นคงภายในประเทศก็มีความซับซ้อน ปัญหาสะสมมานาน และขยายวงกว้างจากเดิม จนมีสัญญาณเตือนถึงความเสียหายที่กำลังเกิดขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญ อาทิ การล่องละเมิดสถาบันหลักของชาติ สร้างความขัดแย้งในชาติ และปัญหาความเห็นต่างทางความคิดของคนในชาติก่อให้เกิดความขัดแย้งที่มีรากฐานความแตกต่างทางความคิดและอุดมการณ์บนพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง และปัญหาสถานการณ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ในด้านเศรษฐกิจ พิจารณาอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา พบว่าเศรษฐกิจไทยขยายตัวในอัตราสูงในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2504 - พ.ศ.2534) ก่อนที่จะเริ่มชะลอตัวในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 การส่งออกและการลงทุน เริ่มชะลอตัว ก่อนที่จะเกิดวิกฤตเศรษฐกิจและการเงินครั้งเลวร้ายที่สุดในประวัติศาสตร์การพัฒนาประเทศไทย ในปี 2540 และการวางแผนเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศหลังจากที่ประเทศเผชิญกับภาวะ วิกฤตทางการเงินอย่างรุนแรงในปี 2540 ต่อเนื่องถึงปี 2541 ได้นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นแนวทางปฏิบัติตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ต่อเนื่องมาถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 เพื่อให้ทุกภาค ส่วนสร้างภูมิคุ้มกันและมีการบริหารจัดการความเสี่ยงที่เหมาะสม ประสบการณ์ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจและ การเงินในปี 2540 – 2541 ได้ส่งผลให้ภาครัฐและภาคเอกชนปรับตัวในการบริหารความเสี่ยงและสร้าง ภูมิคุ้มกันให้ดีขึ้นตามแนวคิดการบริหารจัดการที่ดีได้แก่ การดำเนินการที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส รับผิดชอบ และตรวจสอบได้ อย่างเป็นระบบดีขึ้น มีการกำกับดูแลวินัยทางการเงินการคลังที่กำหนดกรอบของ ความยั่งยืนทางการเงินการคลังเป็นแนวปฏิบัติที่ดีขึ้นและฐานะการคลังมีความมั่นคงมากขึ้น และฐานะเงินสำรอง ระหว่างประเทศอยู่ในระดับสูง มีการปรับปรุงในเรื่องกฎหมาย กฎระเบียบต่างๆ ให้มีการดำเนินการอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น มีการสร้างความเป็นธรรมให้กับกลุ่มต่างๆ โดยสามารถคุ้มครองผู้บริโภคและประชาชนจากการถูกเอาเปรียบได้ดีขึ้น และสร้างบรรยากาศของ การแข่งขันในตลาดและดำเนินมาตรการสนับสนุนให้การดำเนินธุรกิจในประเทศไทย มีความสะดวกคล่องตัว มากขึ้น รวมทั้งการบริหารจัดการเศรษฐกิจมหภาคก็มีประสิทธิภาพมากขึ้น และตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เป็นต้นมาประเทศไทยก็ให้ความสำคัญในการขยายการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นระบบโครงข่ายในเชิง ยุทธศาสตร์การพัฒนามากขึ้น มีการตั้งเป้าหมายในการเพิ่มการลงทุนเพื่อการวิจัยและพัฒนาและจัดสรร งบประมาณเพื่อการพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมมากขึ้นตามลำดับ รวมทั้งการที่ทุกภาคส่วน ได้นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการพัฒนาในทุกระดับเป็นวงกว้างมากขึ้นก็ได้ส่งผลให้ ประเทศสามารถผ่านพ้นวิกฤตต่างๆ หลังจากนั้นได้ดีขึ้น

อย่างไรก็ดี เปรียบเทียบกับหลายประเทศนับว่าอันดับขีดความสามารถในการแข่งขันของ ไทยปรับตัวดีขึ้นช้าและลดลงในบางช่วงเวลาที่เศรษฐกิจผันผวน ทั้งนี้ อันดับขีดความสามารถในการแข่งขันซึ่งจัด โดย International Institute for Management Development (IMD) ของประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 30 จากจำนวนประเทศทั้งหมด 59 ประเทศ ตั้งแต่ปี 2555 เป็นต้นมา และล่าสุดในปี 2559 อันดับได้ปรับดีขึ้น เล็กน้อยเป็นอันดับที่ 28 จากจำนวนประเทศทั้งหมด 61 ประเทศ ซึ่งชี้ว่าความสามารถในการแข่งขันโดยรวม ของไทยในช่วง 5 ปีของแผนพัฒนาฯ เทียบกับต่างประเทศยังปรับตัวดีขึ้นได้น้อยมาก สำหรับความยาก ง่ายในการดำเนินธุรกิจ (Ease of Doing Business: EODB) ล่าสุดในปี 2559 ไทยอยู่ในอันดับที่ 49 จาก จำนวนประเทศทั้งหมด 189 ประเทศ จวบจนถึงปัจจุบันกล่าวได้ว่าข้อจำกัดต่อการเพิ่มขีดความสามารถ ในการแข่งขันของไทยในช่วงที่ผ่านมา นั้นเกิดจากปัจจัยหลักทั้งในเรื่องปัญหาคุณภาพคนต่ำ การลงทุนใน การวิจัยและพัฒนาเพื่อพัฒนา ด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมยังมีน้อย คุณภาพของโครงสร้าง พื้นฐานยังไม่ดีและระบบโลจิสติกส์ขาดความเป็นระบบที่สมบูรณ์จึงมีต้นทุนสูง และปัญหาในด้านบริหาร จัดการของ ภาครัฐและกฎระเบียบต่างๆ ที่ล่าช้าและขาดประสิทธิผลในการบังคับใช้ รวมทั้งปัญหาคอร์รัปชัน และเผชิญกับปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจโลกเป็นครั้งคราวและภัยพิบัติทางธรรมชาติเช่นการเกิดอุทกภัย ครั้ง ใหญ่ในปี 2554 เศรษฐกิจไทยก็มีความผันผวนได้ง่าย และโดยรวมเศรษฐกิจขยายตัวในอัตราที่ต่ำกว่า ศักยภาพมาต่อเนื่องหลายปี โดยในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 10 และ 11 เศรษฐกิจไทยขยายตัวในอัตรา ร้อยละ 5.8 3.0 และ 3.4 ตามลำดับ และรวมช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8-11 เศรษฐกิจขยายตัวเพียงเฉลี่ย ร้อยละ 3.1 2 และมีความชัดเจนว่าในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 ประเทศไทยอยู่ในสถานการณ์ที่กำลังสูญเสียความได้เปรียบอย่างชัดเจนมากขึ้นทั้งในด้านต้นทุน แรงงานและยังไม่สามารถแข่งขันกับประเทศที่มี ความก้าวหน้าและความสามารถในการแข่งขันทาง นวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์ได้ ซึ่งจะเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาประเทศเป็นประเทศที่ พัฒนาแล้วได้

ในขณะที่โครงสร้างการผลิตได้เปลี่ยนผ่านจากภาคเกษตรไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการ อย่างต่อเนื่อง ภาคอุตสาหกรรมมีการสั่งสมองค์ความรู้และเทคโนโลยีการผลิตเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีการเปลี่ยนผ่านจากการผลิตอุตสาหกรรมขั้นปฐมโดยการลงทุนต่างชาติในระยะแรก มาเป็นโครงสร้างที่มีการ ใช้เทคโนโลยีที่ซับซ้อนมากขึ้นโดยการร่วมลงทุนของนักลงทุนไทยมีสัดส่วน สูงขึ้น ประเทศไทยกลายเป็นฐาน การส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงที่สำคัญมากขึ้น เช่นเดียวกับการผลิตสาขาบริการขยายฐานกว้างขึ้นจากบริการดั้งเดิมในกลุ่มท่องเที่ยวโดยมีความ เชี่ยวชาญหลากหลายมากขึ้นตามลำดับทั้งในด้านการเงิน บริการสุขภาพ และอื่นๆ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาในภาคเกษตรมีความล่าช้ากว่าในสาขาเศรษฐกิจอื่นๆ ผลผลิตทางการผลิตต่ำเนื่องจากการนำ เทคโนโลยีเข้ามาใช้สนับสนุนมีน้อย ในขณะที่คุณภาพดินแย่ง มีการใช้ที่ดินไม่เหมาะสม และการ

บริหารจัดการน้ำยังไม่เป็นระบบ สาขาเกษตรต้องเผชิญกับความผันผวนของสภาพภูมิอากาศและราคาสินค้าโดยไม่มีระบบประกันความเสี่ยงที่เหมาะสม การให้ความช่วยเหลือโดยรัฐในลักษณะของการอุดหนุนโดยไม่ได้ยึดโยงเข้ากับการเพิ่มประสิทธิภาพจึงเป็นภาระงบประมาณในระดับสูงอย่างต่อเนื่อง (สภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

ในด้านสังคม ศักยภาพและระดับคุณภาพชีวิตของคนไทยหลายด้านยังต่ำกว่าเป้าหมายและไม่สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนฐานความรู้ ปัญหาสำคัญ เช่น การศึกษาและการเรียนรู้ของคนไทยยังมีปัญหาเชิงคุณภาพ เด็กปฐมวัยยังมีพัฒนาการที่ล่าช้ากว่าวัย เพราะครอบครัวไม่มีความรู้และขาดเวลาในการเลี้ยงดูอย่างเหมาะสม และเด็กวัยเรียนยังมีปัญหาด้านสติปัญญาเพราะคุณภาพการศึกษาไทยอยู่ในระดับต่ำ ประกอบกับการขาดการฝึกทักษะที่แปลงความรู้สู่ทักษะที่เพียงพอ จึงส่งผลให้วัยแรงงานมีผลิตภาพการผลิตต่ำ อีกปัญหาหนึ่งที่สำคัญและเป็นข้อจำกัดต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ของไทย 2 สศช. คาดการณ์เศรษฐกิจไทยขยายตัวร้อยละ 3.0-3.5 ในปี 2559 คือการที่คนไทยส่วนใหญ่ยังมีพฤติกรรมและปัจจัยแวดล้อมที่เสี่ยงต่อการท าลายสุขภาพจนทำให้ประชากรที่ เจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อเรื้อรังเพิ่มมากขึ้นและเสียชีวิตก่อนวัยอันควรจากโรคไม่ติดต่อเนื่องจากมีพฤติกรรม การบริโภคที่ไม่เหมาะสมและขาดการออกกำลังกายอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ ได้แก่ การมี การศึกษาและรายได้น้อยทำให้ขาดความรู้ความเข้าใจและทางเลือกในการดำเนินชีวิต อาทิ ความเสี่ยงในการ บริโภคอาหารไม่ปลอดภัย การผจญกับปัญหามลพิษในอากาศ และการเสียชีวิตจากอุบัติเหตุทางถนน

ในขณะเดียวกัน ประเทศไทยก็มีความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่จะส่งผลต่อคุณภาพชีวิต ศักยภาพทางเศรษฐกิจ และสภาพทางสังคมในด้านต่างๆ โครงสร้างประชากรไทยได้ เปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสูงวัยมากขึ้นตามลำดับและจะเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์สิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 โดยที่สัดส่วนผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 19.8 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ในขณะที่จำนวน ประชากรวัยแรงงานได้เริ่มลดลงมาตั้งแต่ปี 2558 เป็นต้นมา ส่งผลให้เกิดการขาดแคลนแรงงานในภาวะที่ผลิตภาพแรงงานไทยยังต่ำ เนื่องจากปัญหาคุณภาพแรงงาน ความล่าช้าในการพัฒนาเทคโนโลยีและปัญหาการบริหารจัดการจึงเป็นข้อจำกัดในการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและศักยภาพการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ รวมทั้งการสร้างรายได้และการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วย และประกอบกับคุณภาพคนที่ยังต่ำในทุกช่วงวัยที่จะส่งผลกระทบต่อเนื่องกันก็จะยิ่งเป็นอุปสรรคสำหรับการพัฒนาประเทศ ตั้งแต่พัฒนาการไม่สมวัยในเด็กปฐมวัย ผลลัพธ์ทางการศึกษาของเด็กวัยเรียนค่อนข้างต่ำ การพัฒนาความรู้และทักษะของแรงงานไม่ตรงกับตลาดงาน ขณะที่ผู้สูงอายุมิมีปัญหาสุขภาพและมีแนวโน้มอยู่คนเดียวสูงขึ้น รวมทั้งการเคลื่อนไหลของวัฒนธรรมต่างชาติที่เข้ามาในประเทศไทยผ่านสังคมยุคดิจิทัลโดยที่คนไทยจำนวนไม่น้อยยังไม่

สามารถคัดกรองและเลือกรับวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม ส่งผลต่อวิถีคุณค่านิยม ทศนคติ และพฤติกรรมในการดำเนินชีวิต

นอกจากนี้ การแก้ไขปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำยังต้องเร่งดำเนินการให้บรรลุ เป้าหมาย ปัจจุบันความยากจนยังกระจุกตัวหนาแน่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ ในขณะที่ ความแตกต่างของรายได้ระหว่างกลุ่มคนรวยที่สุดกับกลุ่มคนจนที่สุดแตกต่างกันถึง 34.9 เท่าในปี 2556 สาเหตุพื้นฐานสำคัญมาจากคุณภาพบริการทางสังคมที่เป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาคนมีความแตกต่างกัน ระหว่างในพื้นที่และเมือง โครงสร้างเศรษฐกิจที่ไม่สมดุล การกระจายโอกาสของการพัฒนายังไม่ทั่วถึง และการ เข้าถึงกระบวนการยุติธรรมยังมีความเหลื่อมล้ำ รวมทั้งโอกาสการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร องค์ความรู้ แหล่งทุน และ บริการทางสังคมที่มีคุณภาพสำหรับประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลก็มีในวงแคบกว่าซึ่งในอนาคตนั้นมีแนวโน้ม ที่จะมีความเสี่ยงมากขึ้น ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีที่รวดเร็วในทุกด้าน ความเหลื่อมล้ำมีความรุนแรงมากขึ้น แต่ในด้านการพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นจุดเน้นสำคัญมาตลอดช่วง 3 แผนพัฒนาฯ ที่ผ่านมาส่งผลให้ ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น มีการรวมกลุ่มเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเพื่อทำกิจกรรมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อแก้ปัญหาและสนองตอบความต้องการของชุมชนได้ดีขึ้น อาทิ ชุมชนจัดการภัยพิบัติ การจัดทำแผนชุมชนที่ครอบคลุมทุกพื้นที่ และบูรณาการเป็นแผนตำบลเพื่อเชื่อมโยงกับแผนขององค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น แผนพัฒนาอำเภอ และแผนพัฒนาจังหวัด และการรวมกันเป็นกลุ่มธุรกิจชุมชนและอาชีพ ร้อยละ 32.51 และองค์กรการเงินร้อยละ 26.77 ขององค์กรทั้งหมด (สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

ในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนับว่ายังเป็นปัญหาสำคัญของประเทศไทย ทรัพยากรธรรมชาติถูกนำไปใช้ในการพัฒนาจำนวนมากและเกิดความเสื่อมโทรมลงมากอย่างต่อเนื่อง มีปัญหา ความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นทั้งระหว่างรัฐและประชาชน และระหว่างประชาชน ในกลุ่มต่างๆ กันเอง ประกอบกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศมีลักษณะรวมศูนย์ ขาดการเชื่อมโยงกับพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อปัญหาต่างๆ ได้แก่ พื้นที่ป่าไม้ลดลง ทรัพยากรดินเสื่อมโทรมทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพถูกคุกคาม ระบบนิเวศชายฝั่งถูกทำลาย และทรัพยากรน้ำยังมีส่วนที่ไม่สามารถ จัดสรรได้ตามความต้องการ ปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มสูงขึ้นตามการขยายตัวของเศรษฐกิจและชุมชนเมือง โดยมี ปัญหาสำคัญๆ เช่น ปัญหาขยะมูลฝอยยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างมีประสิทธิภาพ การเกิดขยะมูลฝอยเฉลี่ยต่อ คนต่อวันเพิ่มสูงขึ้นเป็น 1.11 กิโลกรัม/คน/วัน ในปี 2557 ปริมาณขยะสะสมตักค้างเพิ่มสูงขึ้นถึง 30.8 ล้านตัน ในปี 2557 ขยะอิเล็กทรอนิกส์มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นร้อยละ 10 ต่อปี ขณะที่การจัดการของเสียอันตราย จากภาคอุตสาหกรรมสามารถจัดการได้ประมาณร้อยละ 70 นอกจากนั้น ยังมีปัญหามลพิษทางอากาศยังเกิน มาตรฐานหลายแห่ง ในปี 2557 พบสารมลพิษทางอากาศเกินค่ามาตรฐานในหลายพื้นที่ของ

ประเทศและ ที่เป็นปัญหาสำคัญ ได้แก่ ฝุ่นละออง ก๊าซโอโซน และสารอินทรีย์ระเหยง่าย (VOCs) ขณะเดียวกันคุณภาพน้ำ ที่อยู่ในเกณฑ์ดีมีแนวโน้มลดลง สาเหตุสำคัญมาจากการชะหน้าดินที่มีปุ๋ย ตกค้างจากการเกษตรและการปศุสัตว์ และระบบบำบัดน้ำเสียรวมของชุมชนมีจำนวนไม่เพียงพอ สำหรับปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกยังมี แนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องแม้ว่าอัตราการขยายตัว จะลดลงเป็นร้อยละ 3.3 ต่อปีเนื่องจากมาตรการการลด ก๊าซเรือนกระจกต่างๆ และการกักเก็บก๊าซ เรือนกระจกในภาคป่าไม้และการใช้ประโยชน์ที่ดินมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้เพิ่มการดูดกลับและ ช่วยลดปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกโดยรวมของประเทศ นอกจากนี้สภาพภูมิอากาศที่มีการ เปลี่ยนแปลงผันผวนมากขึ้น ประเทศไทยต้องประสบกับภัยพิบัติทางธรรมชาติโดยเฉพาะ อุทกภัยและ ภัยแล้งที่มีความรุนแรงมากขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อภาคเศรษฐกิจภายในประเทศและห่วงโซ่การผลิต ทั้งภายในประเทศและของโลกในระดับที่รุนแรงกว่าในอดีตมาก การแพร่กระจายของหมอกควันก็เป็น ปัญหา รุนแรงขึ้นกระทบสุขภาพอนามัยของประชาชนและการดำเนินธุรกิจด้านการท่องเที่ยวในบาง ช่วงเวลา ซึ่งมี สาเหตุจากการเผาป่าเพื่อทำการเกษตรในพื้นที่ป่าไม้และการเผาป่าเพื่อการเก็บเกี่ยว ผลผลิตในพื้นที่เกษตร ทั้งในประเทศและในประเทศเพื่อนบ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกัน และปัญหาการ ทำประมงผิดกฎหมาย (สภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

ภายใต้ประเด็นข้อจำกัดและความท้าทายดังกล่าวทั้งโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมไทยที่เป็น จุดอ่อนและการบริหารจัดการที่ขาดประสิทธิภาพและความโปร่งใสดังกล่าว จะส่งผลให้ประเทศไทยยังต้อง เผชิญกับแรงกดดันและความเสี่ยงมากขึ้นภายใต้สถานการณ์ที่กระแสโลกาภิวัตน์เข้มข้น ขึ้น เป็นโลก ไร้พรมแดนอย่างแท้จริง โดยที่การเคลื่อนย้ายของผู้คน สินค้าและบริการ เงินทุน องค์ ความรู้ เทคโนโลยี ข้อมูล และข่าวสารต่างๆ เป็นไปอย่างเสรี ส่งผลให้การแข่งขันในตลาดโลกรุนแรง ขึ้นตามลำดับ โดยมีการรวมตัวด้าน เศรษฐกิจของกลุ่มต่างๆ ในโลกมีความเข้มข้นขึ้น มีการเร่งพัฒนา วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีใหม่ และนวัตกรรม เพิ่มขึ้นและส่งผลกระทบต่อผลิตภาพในหลายๆ ประเทศเพิ่มขึ้น เร็วกว่าของประเทศไทย ประเทศเศรษฐกิจใหม่หลาย ประเทศมีขีดความสามารถในการแข่งขันมาก ขึ้น เช่น จีน อินเดีย ละตินอเมริกา และเวียดนามซึ่งแรงงานมี ราคาถูกและใช้มาตรการอื่นประกอบใน การดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศได้เพิ่มขึ้น จึงสามารถแข่งขันใน ตลาดสินค้าอุตสาหกรรม ระดับกลางๆ ได้มากขึ้น ในขณะที่สถานการณ์เศรษฐกิจและการเมืองโลกก็มีความ ผันผวนง่ายขึ้น วิกฤตเศรษฐกิจโลกและในภูมิภาคต่างๆ ของโลกเกิดบ่อยครั้งขึ้น นอกจากนั้นในอีกด้านหนึ่งการ เปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของโลกและแรงขับเคลื่อนของเทคโนโลยีสมัยใหม่รวมทั้งความเชื่อมโยงอย่าง ไกลซิด ของสังคมโลกได้ทำให้เกิดภัยคุกคามและความเสี่ยงด้านอื่นๆ ที่ซับซ้อนขึ้น อาทิ การก่อการร้าย โรคระบาด เครือข่ายยาเสพติดข้ามชาติ และการก่อการร้าย อาชญากรรมข้ามชาติมีหลากหลาย รูปแบบและวิธีการ ที่ซับซ้อนมากขึ้น เพราะมีการเชื่อมโยงในภูมิภาคและพัฒนาการสื่อสารด้วย เทคโนโลยีที่ทันสมัย อาทิ ค่ายาเสพติดข้ามชาติ ปัญหาแรงงานต่างด้าว ค้ามนุษย์ข้ามชาติ ลักลอบ

เข้าเมือง ใช้แรงงานเด็กและค้าประเวณี และพอกเงินขณะที่การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศโลกก็มีความผันผวนรุนแรงขึ้นซึ่งล้วนแล้วเป็นความเสี่ยงในการดำรงชีวิตของประชาชน การบริหารจัดการทางธุรกิจ และการบริหารราชการแผ่นดินของภาครัฐ ในขณะที่เดียวกันความเสี่ยงและข้อจำกัดที่เกิดจากสภาพภูมิอากาศผันผวนรุนแรงต่อการดำเนินธุรกิจและการดำเนินชีวิตของผู้คนก็เพิ่มขึ้นกฎเกณฑ์และกฎระเบียบของสังคมโลกจึงมีความเข้มงวดมากขึ้นทั้งในเรื่องการปลดปล่อยมลพิษ สิทธิมนุษยชน และกฎระเบียบทางการเงิน (สภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

เงื่อนไขและสภาพแวดล้อมในด้านต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศดังกล่าวจะเป็นแรงกดดันให้ประเทศไทยต้องปรับตัวและมีการบริหารความเสี่ยงอย่างชาญฉลาดมากขึ้น โดยที่การปรับตัวจะต้องหยั่งรากลึกกลงไปถึงการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างเพื่อแก้จุดอ่อนและควบคุมกับการสร้างกลไกเชิงรุก ให้จุดแข็งของประเทศเป็นประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ หากไม่สามารถแก้ปัญหาและปฏิรูปให้สัมฤทธิ์ผลได้ในระยะ 4-5 ปีต่อจากนี้ไป ประเทศไทยจะสูญเสียความสามารถในการแข่งขันรายได้ เฉลี่ยของประชาชนจะไม่สามารถยกระดับให้ดีขึ้นได้คุณภาพคนโดยเฉลี่ยจะย่ำต่ำ และปัญหาความเหลื่อมล้ำจะรุนแรงขึ้น รวมทั้งทรัพยากรจะร่อยหรอเสื่อมโทรมลงไปอีก ในที่สุดการพัฒนาประเทศจะไม่สามารถยั่งยืนไปได้ในระยะยาว และไม่สามารถบรรลุเป้าหมายการเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วภายในปี 2579 ซึ่งเป็นอนาคต ประเทศไทยที่กำหนดไว้ภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ดังนั้น ช่วงเวลา 5 ปีของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติฉบับที่ 12 จึงเป็นช่วงเวลาสำคัญที่ประเทศไทยต้องปฏิรูปและปรับเปลี่ยนอย่างเป็นระบบครั้งใหญ่ เพื่อให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเหมาะสมกับภูมิทัศน์ใหม่ของโลกยึดหยุ่นปรับตัวได้เร็ว สามารถรับมือกับความเสี่ยงและภัยคุกคามแบบใหม่ได้และสามารถอาศัยโอกาสจากการเปลี่ยนแปลงบริบทโลกมาสร้างประโยชน์สุขให้กับคนในชาติได้ไม่ว่าจะเป็น การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคม การลงทุนเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การปรับเปลี่ยนค่านิยมและวัฒนธรรม การดำรงชีวิต การทำงาน การเรียนรู้การมีระเบียบวินัย และการมีความรับผิดชอบ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัย ความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการดำเนินการร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพ มีการจัดลำดับความสำคัญและแบ่ง หน้าที่รับผิดชอบอย่างชัดเจนของผู้ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหานั้นๆ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวจะต้องให้ ความสำคัญของความเชื่อมโยงของยุทธศาสตร์การพัฒนาทุกระดับอย่างสอดคล้องกัน มีระบบงบประมาณ ที่มุ่งเน้นการบูรณาการพัฒนา การพัฒนาในระดับพื้นที่ และการพัฒนาที่ต่อเนื่อง มีการลงทุนเพื่อการวิจัย และพัฒนารวมถึงการลงทุนเพื่อการพัฒนาทุนมนุษย์เพิ่มขึ้น ในขณะเดียวกันก็จะต้องมีตัวชี้วัดภายใต้ระบบ ติดตามประเมินผลที่สนองตอบต่อประเด็นการพัฒนาได้อย่างแท้จริง (สภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

2. รัฐธรรมนูญไทยกับบทบาททางพระสงฆ์

พูดถึงพระพุทธศาสนา คงต้องหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ไม่พูดถึงพระสงฆ์ เพราะมีความเกี่ยวเนื่องกับ พระสงฆ์กลายเป็นพุทธศาสนา ประเด็นนี้ก็มีความสำคัญไม่น้อย กล่าวคือ พระสงฆ์จะแสดงพฤติกรรมใด ๆ ออกมาต้องใคร่ครวญให้ละเว้นพระสงฆ์เป็นสัญลักษณ์ และเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของพระรัตนตรัย ซึ่งมีฐานที่สูงส่ง รัฐธรรมนูญของพระสงฆ์ที่ควรทบทวนบ่อย ๆ คือ พระธรรมวินัย พระพุทธเจ้าให้ประชุมสงฆ์แล้วยกขึ้นมาทบทวนในท่ามกลางสงฆ์ทุกๆ ครึ่งเดือน ปาฏิโมกข์เป็นอริยวินัย เป็นระเบียบวินัยของผู้ประเสริฐ ที่บัญญัติโดยพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า พระสงฆ์เราควรเอาใจใส่ในโอวาทปาฏิโมกข์ คือ โอวาทขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งที่ประกอบด้วยคำสั่งสอนคือพระธรรม ในส่วนของพระวินัย ได้แก่ เรื่องที่ว่าด้วยระเบียบปฏิบัติของพระสงฆ์สามเณร พระองค์ให้พระสงฆ์ปาฏิโมกข์ ให้หมั่นทบทวน บทบาทของตน “บรรพชิตหมั่นพิจารณาเรื่อยๆ ว่า วันคืนล่วง ๆ ล่วงไป บัดนี้เราทำอะไรอยู่ว่า “พระสงฆ์บางรูปที่ออกมาเดินตามถนนนั้น เคยลงปาฏิโมกข์” กันหรือไม่และเคยลงทำวัตรเช้าและทำวัตรเย็นกัน เพราะมัวคิดในเรื่องรัฐธรรมนูญของชาวบ้าน รัฐธรรมนูญของพระพุทธเจ้า ลีมาวิถีชีวิตแห่งตน อะไรคือ สมณะวิถีไม่เคยคิด ย้ำอีกว่าอย่าเอาพระพุทธศาสนาไปห้อยแต่ให้ห้อยไว้ที่ชีวิต พระพุทธศาสนาต้องอยู่คู่กับวิถีชีวิตเพื่อพัฒนาชีวิต เพราะมัวแต่เสียเวลากับการเรียกร้องในเรื่องโดยอยากให้บรรจุพระพุทธศาสนาไว้ที่รัฐธรรมนูญ นั้นเป็นการคิดจากฐานความเชื่อว่ารัฐธรรมนูญมีความสำคัญมาก พระพุทธศาสนา เชื่อว่าหากไม่บรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญแล้ว พระพุทธศาสนาจะไม่มี ความมั่นคง พระสงฆ์หากตั้งมั่นในพระธรรมวินัยดีแล้ว ไม่ต้องอาหารร้อนใจอะไรกับกฎหมายและรัฐธรรมนูญของชาวบ้าน เรื่องเดินได้วิธีคิดแบบคนอินเดียมา และคนอินเดียดี ๆ เขาก็ไม่ทำกันด้วย คือเมืองอินเดียเป็นเมืองที่มีการเดินขบวนเก่งมาก เดินแบบที่พระเดินแหละ แต่เมืองอินเดียเขาฟังเหตุฟังผลและยอมรับด้วยเหตุด้วยผล ยุติด้วยเหตุผล เพราะโดยสาระหลักของรัฐธรรมนูญนั้นจะพูดถึง “การใช้อำนาจ และสิทธิเสรีภาพในลักษณะที่เป็นกรอบกว้าง ๆ เท่าละเอียดยจะมาปรากฏในกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ หรือที่เรียกกันว่ากฎหมายลูกอีกทีหนึ่ง ความจริงอยากแสดงความเห็นเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญบ้างเล็กน้อย เพื่อเป็นตัวอย่างประกอบในการอธิบายต่อไป เมืองไทยฉบับแรก 10 ธันวาคม 2475 เป็นต้นมา จนปัจจุบันนี้ เป็นเวลา 75 ปีแล้ว รวมรัฐธรรมนูญมาแล้ว 17 ฉบับ ประชุมกันโดยเฉลี่ย ฉบับละ 20 ครั้ง ใช้งบประมาณไปมากมาย เฉพาะฉบับ 2550 นี้ใช้งบประมาณ 3,000 ล้านบาท งบประมาณครั้งนี้เป็นเกณฑ์เพื่อคำนวณเล่น ๆ คูจะสิ้นงบประมาณไปแล้ว 51,000 ล้านบาท แต่ละฉบับมีอายุอยู่ได้หลายปี และทำเสร็จก็มีการยึดอำนาจแล้วก็ฉีทิ้งไปแล้วทำการใหม่ อยากตั้งคำถามตรงนี้เราใช้กันคุ้มไหม เป็นเพราะรับว่าเป็นที่คนใช้รัฐธรรมนูญ ขอเสนอไว้ตรงนี้ว่า น่าจะมีห้หมั่นกฎหมาย นักการเมืองที่มีส่วนในการร่างรัฐธรรมนูญ และเป็นรัฐมนตรี เป็น ส.ส. และ ส.ว. ในขณะที่ พ.ศ. ที่มีการร่างรัฐธรรมนูญนั้น ห้ามเล่นการเมือง ห้ามยุ่งเกี่ยวกับการเมือง โทษกับนักการเมือง และผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองเป็นเวลา 30 ปี เป็นประเทศเดียวในโลก

เพราะเชื่อว่า เหมือนพวกเลี้ยงไก่ พอเกิดไข้หวัดนก เขาจะให้หยุดเลี้ยง ฉีดยาฆ่าเชื้อทำความสะอาด จนกว่าจะแน่ใจว่าเชื้อหมดจึงจะเลี้ยงไก่ต่อไป (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2560)

รัฐธรรมนูญกับพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ซึ่งเป็นเรื่องที่ทุกคนไม่อาจปฏิเสธได้ แต่จะเขียนไว้ในรัฐธรรมนูญหรือไม่เป็นเรื่องเล็กน้อยมากสำหรับค่าๆ นี้ เพราะในเนื้อหาสาระมัดคัมไว้หมดแล้ว อย่างมาตราที่ว่าด้วยพระมหากษัตริย์ที่เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก มาตราที่ว่าด้วยให้รัฐมีหน้าที่ในการคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น เหล่านี้มันเหมือนประตูบ้านเข้าออก แน่นหนาดีแล้วก็ไม่จำเป็นต้องเขียนป้ายชื่อกำกับ คณะที่ร่างรัฐธรรมนูญ หากมีความสำนึกของความเป็นชาวพุทธ ก็ไม่ควรให้พระสงฆ์ต้องเดินจงกรมหน้าทำเนียบบ่อยมากนัก หรือไม่ก็ควรส่งตัวแทนคณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญนั้นไปรับฟังเหตุผลจากท่านคิดอย่างไร มีเหตุผลและความจำเป็นอย่างไร อย่างนี้จะเป็นวิสัยของคนที่มีการศึกษา อีกวิธีที่สองคณะสงฆ์คิดอย่างไร มีเหตุผลอย่างไรก็ให้เสนอผ่านเจ้าคณะพระสังฆาธิการตามลำดับชั้น เจ้าอาวาส คณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค เจ้าคณะหน แล้วเสนอเข้าสู่คณะกรรมการมหาเถรสมาคมแล้วให้กรรมการมหาเถรสมาคมเสนอให้โยมที่เป็นคณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญ ผู้เขียนเชื่อว่าจะมีน้ำมากกว่าให้พระออกมาตามถนนหนทาง ประเด็นสำคัญว่าทางคณะกรรมการมหาเถรสมาคมให้ความสำคัญมากน้อยเพียงใดกับการบรรจุคำว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ” (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2560)

บริบทพื้นที่วิจัย

1. ชุมชนวัดฐิตวิริยานาราม

ชุมชนวัดฐิตวิริยานาราม ตั้งอยู่ที่ตำบลจันทาร ซึ่งตำบลจันทารเดิมตั้งอยู่บริเวณบ้านเขื่อน (ตรงข้ามบ้านเหล่าโนนหนองแวง) ต่อมาเคลื่อนย้ายมาอยู่ต่งป่าม่วง ซึ่งเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ เป็นบริเวณที่เต็มไปด้วยหมากยี่โก (พืชชนิดหนึ่ง) ต่อมาเกิดโรคระบาด โรคห่า (อหิวา) โรคบักห่าง (โรคฝีดาษ) (บางคนเล่าว่ามีต้นบักห่างจริง คือคนที่กินต้นไม้นี้เข้าไปจะวิ่งรอบบ้าน) จึงทำให้เกิดโรคระบาดในหมู่บ้าน ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก จึงอพยพแตกบ้านจากบ้านเก่า (ป่าม่วง ที่ตั้งของวัดฐิตวิริยานารามปัจจุบัน) ได้กระจัดกระจายกระจายกันอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ คือ บ้านจันทาร บ้านเหล่าจิ้ว บ้านหนองเข็ง บ้านลอมคอมกลุ่มที่อพยพไปอยู่ที่บ้านจันทาร นำโดยพ่อปู่โกแก้ว ได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยทางด้านตะวันออกของบ้านจันทารปัจจุบันประชากรได้รวมก่อตั้งและพัฒนามาตลอด จนถึงสมัยกำนันสิงห์และผู้ใหญ่ท่ามาสิงห์เป็นผู้นำ ต่อมากำนันมุกแกส กำนันขุนบุญธรรมพิทักษ์ (บ้านเหล่าจิ้ว) ต่อมากำนันพรหม บ้านจันทาร กำนันชาย กะฉิโก (บ้านจำเหล่า) กำนันบุญวรรณ แยม

โกสุมภ์ (บ้านเหล่าจั่ว) กำนันเชียร วัลภูมิ (บ้านจังหวาร) กำนันสนิท ไชยชนะนิจ (บ้านจังหวาร) จนกระทั่งปัจจุบัน กำนันบรรจง ยุคะลิ่ง (บ้านเหล่าจั่ว) (สมัย ไชยยศ, 2565 : สัมภาษณ์) อำเภोजังหวารเป็นตำบลในเขตพื้นที่การปกครองของเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ดห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศเหนือตามถนนสายร้อยเอ็ด-กาฬสินธุ์ ประมาณ 9 กิโลเมตร ในปี พ.ศ. 2532 ท้องที่อำเภอเมืองร้อยเอ็ดมีขนาดใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ถึง 17 ตำบล 240 หมู่บ้าน ทำให้การบริการประชาชนไม่ทั่วถึง เพื่อความสะดวกทางการปกครอง กระทรวงมหาดไทยจึงได้อนุมัติให้จัดตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2532 โดยนำตำบลต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงมารวมเข้าเป็น 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลจังหวาร ตำบลดงสิงห์ ตำบลม่วงลาด ตำบลดินด้าและตำบลปาฝา (สมัย ไชยยศ, 2565 : สัมภาษณ์) ต่อมาเดือนกรกฎาคม 2532 ได้แยกตำบลยางใหญ่ออกจากตำบลปาฝา และเดือนกรกฎาคม 2533 ได้แยกตำบลผักแว่นออกจากตำบลม่วงลาด วันที่ 7 กันยายน 2538 ได้มีพระราชกฤษฎีกา ยกรับจากกิ่งอำเภอ ให้เป็น "อำเภอ" ปัจจุบันแบ่งการปกครองเป็น 8 ตำบล 110 หมู่บ้าน คำว่า "จังหวาร" เป็นภาษาท้องถิ่นมาจากคำว่า "จังหวาร" แปลว่า อาหารเข้า มีตำนานเล่าว่าพระยาเชียงเหียนเจ้าเมืองเชียงเหียน (ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดมหาสารคาม) จะไปช่วยสร้างพระธาตุพนมที่จังหวัดนครพนม เดินทางมาถึงบริเวณนี้ได้แวะพักรับประทานอาหารเข้า (จังหวาร) ที่บริเวณโรงเรียนจังหวารรัฐวิริยาประชาสรรค์ในปัจจุบัน หมู่บ้านนี้จึงได้ชื่อว่า "จังหวาร" คำว่าจังหวารต่อมาได้แผลงกลายเป็น "จังหวาร" ในที่สุด (สมัย ไชยยศ, 2565 : สัมภาษณ์) อำเภोजังหวาร เป็นถิ่นกำเนิดของเจ้าคุณพระวิสุทธิญาณเถร (พระอาจารย์สมชาย วิสุทธิวิริย) วัดเขาสุกิม จังหวัดจันทบุรี ซึ่งเป็นองค์อุปถัมภ์ที่สำคัญของอำเภोजังหวาร

วัดวิสุทธิวิริยวนาราม (วัดป่าม่วง) ตามหนังสือประวัติวัดที่วัดท่าราชอาณาจักร เล่มที่ 13 ใช้ชื่อว่า "วัดป่าสมุนไพรร้อยเอ็ด" "วัดป่าสมุนไพร ตั้งอยู่เลขที่ 5 บ้านตลาดคือ หมู่ที่ 5 ตำบลจังหวาร อำเภोजังหวาร จังหวัดร้อยเอ็ด สังกัดคณะสงฆ์จังหวัดร้อยเอ็ด ที่ดินตั้งวัดมีเนื้อที่ 50 ไร่ อาคารเสนาสนะประกอบด้วยศาลาการเปรียญ กว้าง 30 เมตร ยาว 60 เมตร เป็นอาคารคอนกรีต สร้าง พ.ศ.2532 กุฏิสงฆ์จำนวน 5 หลัง ปุชนิยวัดถุมีพระประธานจำนวน 3 องค์ ขนาดหน้าตักกว้าง 1 เมตร สูง 150 เมตร สร้างด้วยทองเหลืองวัดป่าสมุนไพรตั้ง พ.ศ. 2483 ชาวบ้านเรียกว่า "วัดป่าม่วง" การบริหารและการปกครอง มีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนาม คือ รูปที่ 1 พ.ศ. 2525 2530 รูปที่ 2 พระสมชาย ทศ 2530 2533 รูปที่ 3 พระบุญโฮม ธมมจโนโท ตั้งแต่ พ.ศ. 2533 - ปัจจุบัน หรือ สมณศักดิ์ปัจจุบันคือ พระครูวิริยธรรมคุณ เจ้าคณะอำเภोजังหวาร (หนูกัน สีตาคูณ, 2565 : สัมภาษณ์)

2. ชุมชนวัดป่าเมตตาธรรม

ชุมชนวัดป่าเมตตาธรรม ตั้งอยู่ที่บ้านหนองอิ่ง หมู่ 3 ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพนธิชัย จังหวัดร้อยเอ็ด โดยบ้านหนองอิ่งมีประวัติความเป็นมาจากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ว่า เดิมทำวพรหมโคตรและคณะได้พาชาวบ้านอพยพมาจากบ้านเชียงใหม่ มาตั้งบ้านใหม่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียง

เหนือของบ้านเชียงใหม่ ให้ชื่อว่า บ้านหนองอึ่ง เพราะอยู่ติดกับหนองน้ำ ซึ่งในหนองน้ำนั้นมี ยิงเป็นจำนวนมาก จึงให้ชื่อหมู่บ้านแห่งนี้ว่า บ้านหนองอึ่ง บ้านหนองอึ่งตั้งมาได้ประมาณ 100 กว่าปี ก็ถูกไฟป่า ไหม้ทั้งหมู่บ้าน ทั้งวัด ชาวบ้านจึงย้ายจากที่เดิมมาตั้งทางตะวันออกเฉียงใต้ คือที่ตั้งของบ้านหนองอึ่งในปัจจุบัน และตั้งวัดขึ้นใหม่ให้ชื่อว่าวัดโพธิ์ศรี เป็นวัดเก่าหรือวัดร้าง มาฟื้นฟูกันในปี 2525 ในสมัยของพระอาจารย์จันทร์ กตปุณฺโญ เติมนธุดงค์มาพบจึงขอให้ชาวบ้านสร้างวัดขึ้น ในปัจจุบันมีพระครูวิมลสังวรคุณเป็นเจ้าอาวาส (พุทธ ทิพย์โชติ, 2565 : สัมภาษณ์)

วัดป่าเมตตาธรรม ตั้งอยู่เลขที่ 79 บ้านหนองอึ่ง หมู่ที่ 4 ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีพื้นที่ 200 ไร่ ตั้ง ปี พ.ศ. 2400 เดิมชาวบ้านเรียกว่า วัดบ้านหนองอึ่ง ได้รับวิสุงคามสีมาวันที่ 8 กันยายน 2531 เขตวิสุงคามสีมากว้าง 20 เมตร ยาว 40 เมตร ปัจจุบันมีพระครูวิมลสังวรคุณ เป็นเจ้าอาวาสวัด และที่ปรึกษาเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ชัย (ม) ตั้งแต่ ปี 2532 เป็นต้นมา วัดป่าเมตตาธรรมเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม เช่น เป็นศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โครงการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง เป็นสถานที่บำบัดผู้ติดยาเสพติด(ออกเหล้า/บุหรณ์) เป็นศูนย์ฝึกอบรมของชุมชน เป็นศาสนสถานที่ใช้ประกอบศาสนกิจทางพระพุทธศาสนา ระดับตำบล/อำเภอ/จังหวัด วัดป่าเมตตาธรรมเป็นสถานที่ตั้งศูนย์สงเคราะห์ผู้ยากไร้ยากยากเสวยดีทุกชนิด, ที่ตั้งศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์, ที่ตั้งโครงการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน, ที่ตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรม, สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ 8 และเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างกรมการศาสนา (ทองล้วน มะโนชนะกุล, 2565 : สัมภาษณ์)

3. ชุมชนวัดโพธิ์การาม

ชุมชนวัดโพธิ์การาม ตั้งอยู่ที่บ้านโพธิ์น้อย หมู่ที่ 6 ตำบลโพธิ์สูง อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด ก่อนที่จะตั้งหมู่บ้านโพธิ์น้อย ชาวบ้านโพธิ์น้อยเคยอาศัยอยู่ที่บ้านท่าม่วง ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านในปัจจุบัน โดยผู้ก่อตั้งหมู่บ้านท่าม่วงมีราชชื่อดังต่อไปนี้ คือ นายพรมหลวงศรี โทสี ถิ่นเดิมอยู่บ้านเหล่า อำเภอลำปำ จังหวัดมหาสารคาม นางสาว ทินธรรมา ถิ่นเดิมอยู่อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด และนายหลวง (ไม่ทราบนามสกุล) ถิ่นเดิมอยู่ที่บ้านหนองหมื่นถ่าน อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด ท่านเหล่านี้ได้นำพาลูกหลานมาตั้งฐานบริเวณลำน้ำเสียวและให้ชื่อว่าบ้านท่าม่วง ในขณะนั้นมีประชากรประมาณ 10 หลังคาเรือน ต่อมาบ้านท่าม่วงเกิดไฟไหม้เนื่องจากบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านเป็นป่าหญ้าคา ไฟไหม้หมู่บ้านครั้งที่สาม ชาวบ้านส่วนหนึ่งหนีไฟไหม้ จึงรวมใจกันย้ายหมู่บ้านลงมาทางทิศใต้ในบริเวณที่ไม่ห่างไกลกันมากนัก ซึ่งขณะนั้นมีผู้นำคือ นายธัมมา นายสม และนายแก้ว ซึ่งขณะนั้นมีชาวบ้านที่ย้ายตามมาประมาณ 13-14 หลังคาเรือน และได้เรียนชื่อหมู่บ้านใหม่ที่บ้านเก่าน้อย ต่อมาในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีนโยบายให้มีการเปลี่ยนชื่อหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านโพธิ์น้อย ต่อมาในปี พ.ศ. 2513 ช่วงเวลานี้ นายพา

เหนือผุยผา เป็นผู้ใหญ่บ้าน ทางราชการได้มีคำสั่งให้แยกหมู่บ้าน ออกเป็นสองหมู่บ้าน และหมู่บ้านนี้ แยกออกนั้นได้ชื่อว่าบ้านโนนค้อ ต่อมา นายจันทร์ โทสี ใหญ่บ้านบ้านท่าวงก็ใจแยกหมู่บ้านออกเป็น อีกหนึ่งหมู่บ้านคือบ้านโพธิ์ศรีสวัสดิ์ โดยมีนายเคน มีเทียน เป็นผู้ใหญ่บ้าน (สมัย ไซยคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

วัดโพธิ์การาม แรกเริ่มตั้งหมู่บ้านโพธิ์น้อย ชาวบ้านโพธิ์น้อยพร้อมหมู่บ้านใกล้เคียงได้ อาศัยทำบุญที่บ้านม่วง (ภายหลังเปลี่ยนเป็นบ้านท่าหวง) ซึ่งได้ก่อสร้างมาใกล้เคียงกับการสร้าง หมู่บ้าน เสนาสนะภายในวัด สมัยนั้นมี กุฏิหนึ่งหลัง ศาลาหนึ่งหลัง พระอุโบสถแบบสมัยขอม สร้าง จากอิฐลึบเผาและหิน ต่อมาหลังจาก วัดบ้านม่วงได้ถูกไฟไหม้พร้อมกับไฟไหม้หมู่บ้านครั้งที่สาม ชาวบ้านส่วนหนึ่งได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านหนองใหญ่ พร้อมทั้งได้ย้ายวัดมาไว้ที่บ้านหนองใหญ่ด้วย แต่ เสนาสนะมีเพียงกุฏิและศาลาทำบุญอย่างละหลัง ชาวบ้านได้ใช้วัดที่บ้านหนองใหญ่เป็นที่ทำบุญอยู่ ระยะเวลาหนึ่ง เนื่องจากมีความเห็นว่าวัดตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน เป็นการไม่เหมาะสม จึงย้ายวัดมา อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งวัดโพธิ์การามในปัจจุบันวัดโพธิ์การาม บ้านโพธิ์น้อย บ้านโพธิ์ศรีสวัสดิ์ ตำบลโพนสูง อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด ก่อตั้งขึ้นวันที่ 1 มิถุนายน พุทธศักราช 2458 นามที่เรียกของชาวบ้านทั่วไปคือวัดบ้านเก่าน้อย วัดโพธิ์การาม ตั้งอยู่เลขที่ 75 บ้านโพธิ์น้อย หมู่ที่ 6 สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีพื้นที่ติดต่อกัน มีพื้นที่ติดต่อดังนี้ ทิศเหนือติดบ้านท่า ม่วง ทิศตะวันออกติดบ้านโพนสูง บ้านสามขา ทิศใต้ติดบ้านจานใต้ ทิศตะวันตกติดบ้านโคกกลาง ทิศ ตะวันตกเฉียงเหนือติดบ้านข่าน้อย มีพื้นที่ 10 ไร่ 1 งาน 33 ตารางวา ที่ธรณีสงฆ์ 4 ไร่ 3 งาน 23 ตารางวา มีลำดับเจ้าอาวาสที่สืบค้นได้ดังนี้) พระอาจารย์พิลา (2453-2469) 2) พระอาจารย์นวน (2470-2471) 3) หลวงปู่มา ยสาโร (2472-2489) 4) พระอาจารย์ณรงค์ศักดิ์ กิตติสาโร (ตอนเหนือ) (2517-2520) (ลาสิกขาบท) 5) พระอธิการสุทธิ ฐานวโร (เรียกศิริ) (2522-2530) (มรณภาพ) 6) พระ ครูโพธิ์วิรุณ (สมศรี คุณวีโร/เรียกศิริ) (2537-ปัจจุบัน) (พั้ว สอนสิทธิ์, 2565 : สัมภาษณ์)

4. ชุมชนวัดกลางกาฬสินธุ์

ชุมชนวัดกลางกาฬสินธุ์ ตั้งอยู่ที่เมืองกาฬสินธุ์ ตามประวัติศาสตร์กล่าวถึงการก่อตั้งเมือง กาฬสินธุ์นั้นพบว่า เมืองกาฬสินธุ์ได้ก่อตั้งขึ้น ในปี พ.ศ. 2336 บ้านแก่งสำโรงได้รับการสถาปนาเป็น เมืองกาฬสินธุ์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช หลังจากเจ้าโสมพะมิตร เข้าเฝ้าฯ ถวายสวามิภักดิ์ โดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณแต่งตั้งขึ้นเป็น "พระยาไชยสุนทร" เจ้าเมือง ท่านแรก โดยให้รั้งเมืองสืบไป พ.ศ. 2437 พระยาชัยสุนทร (ท้าวเก) เป็นเจ้าเมือง มีการเปลี่ยน รูปแบบการปกครองให้เจ้าเมืองปกครองขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานคร มาเป็นรูปการปกครองแบบ เทศาภิบาล มีมณฑล จังหวัด อำเภอบ้านดง และมณฑลราชโองการโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เมืองร้อยเอ็ด เป็นจังหวัดร้อยเอ็ด บรรดาหัวเมืองต่างๆ ให้ยุบเป็นอำเภอ คือ เมืองกาฬสิน เป็นอำเภออุทัยกาฬสินธุ์

วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2456 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะจังหวัดร้อยเอ็ดขึ้นเป็นมณฑล ยกฐานะอำเภออุทัยกาฬสินธุ์เป็นจังหวัดกาฬสินธุ์ ขึ้นต่อมณฑลร้อยเอ็ด และมีอำนาจปกครองอำเภออุทัยกาฬสินธุ์ อำเภอสหัสขันธ์ อำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอกมลาไสย อำเภอยางตลาด โดยให้พระภิรมย์บุรีรักษ์เป็นปลัดมณฑลประจำจังหวัดกาฬสินธุ์ต่อมาเกิดข้าวยากหมากแพง เศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ การเงินฝืดเคือง จำเป็นต้องยุบจังหวัดต่าง ลงเพื่อให้สมดุลกับรายได้ของประเทศ จังหวัดกาฬสินธุ์จึงถูกยุบเป็นอำเภอขึ้นกับจังหวัดมหาสารคาม วันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2474 และโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งอรรถเปศลสรวดีเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดมหาสารคาม (แทนพระยามหาสารคามคณาภิบาลซึ่งออกรับบำนาญ) ครั้นมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 จึงได้ยกเลิกมณฑลวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2490 ได้ยกฐานะเป็น "จังหวัดกาฬสินธุ์" จัดตั้งขึ้นโดย พระราชบัญญัติจัดตั้งจังหวัดกาฬสินธุ์ พ.ศ. 2490 อันมีผลให้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2490 จนถึงปัจจุบัน (จารุวัฒน์ บุญเพิ่ม, 2565 : สัมภาษณ์)

วัดกลางกาฬสินธุ์ วัดกลางตั้งอยู่เลขที่ 47 ถนนกาฬสินธุ์ ตำบลกาฬสินธุ์ อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ปุชนิยสถานสำคัญ ได้แก่ พระพุทธนิโรคันตรายปางมารวิชัย สร้าง ร.ศ. 172 วัดกลางตั้ง พ.ศ. 2387 เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ได้รับสถาปนาเป็นพระอารามหลวง วันที่ 31 พฤษภาคม 2521 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา วันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2480 การบริหารการปกครองมีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนามคือ พระด้วง พระราชภูริพระไพ พระโสดา พระมา พระครูกาฬสินธุ์โณมคุณ พระมัง พระครูกาฬสินธุ์วาจารย์พิสังขปาโมกข์ พระครูกาฬสินธุ์วาจารย์ พระเทพวิสุทธาจารย์ พระธรรมวงศาจารย์ และพระเทพปัญญาเมธี องค์ปัจจุบัน (ประโยชน์ มารไสว, 2565 : สัมภาษณ์)

5. ชุมชนวัดปฐมเกศาราม

ชุมชนวัดปฐมเกศาราม ได้มีประวัติร่วมกันมากับการก่อตั้งอำเภอกมลาไสย ซึ่งมี ประวัติความเป็นมาสมัยเดียวกับท้าวสมพะมิตร ตั้งเมืองกาฬสินธุ์ พ.ศ. 2334 และได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นพระยาชัยสุนทร ครองเมืองกาฬสินธุ์เป็นคนแรก ผู้ครองเมืองกาฬสินธุ์จึงได้บรรดาศักดิ์เป็นพระยาชัยสุนทรติดต่อกันมาเป็นเวลาหลายคน จนถึงพระยาชัยสุนทร คนที่ 7 ชื่อ ท้าวกิ่ง ประมาณปี พ.ศ. 2396 มีราชวงศ์เกษ เป็นว่าที่อุปราช ต่อมาพระยาชัยสุนทร (กิ่ง) กับท้าวหนูน้อยชายได้ไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อขอรับพระราชทานสัญญาบัตรในการเป็นเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ และขอพระราชทานให้ท้าวหนูน้อยชายเป็นอุปราชด้วย ซึ่งได้รับพระราชทานตามที่พระยาชัยสุนทร (กิ่ง) ต้องการ เป็นดังนี้ความบาดหมางแตกแยกก็เกิดขึ้นตลอดเวลา ระหว่างพระยาชัยสุนทร (กิ่ง) และอุปราชหนูน้อยชายฝ่ายหนึ่งกับราชวงศ์เกษอีกฝ่ายหนึ่ง ครั้นประมาณปี 2460 พระยาชัยสุนทรกับราชวงศ์เกษจึงพากันลงเฝ้าว่าความที่กรุงเทพฯ เพราะตกลงกันไม่ได้ ในที่สุดราชวงศ์เกษ

จึงขอเข้าเฝ้ากราบบังคมทูล พระเจ้าอยู่หัว ขอแยกจากราชวงศ์กาฬสินธุ์ ริมแม่น้ำป่าว ห่างจากเมืองเดิมประมาณ 18 กิโลเมตร ที่ตั้งเมืองบริเวณนี้เป็นดงใหญ่ อุดมสมบูรณ์ เป็นที่ราบ มีต้นไม้ใหญ่นานาชนิด และมีต้นมะขามใหญ่เป็นจำนวนมาก คนจึงเรียกกันว่า "ดงขามเฒ่า" มีทั้งหนองน้ำ มีทั้งหนองน้ำ มีทั้งบัวนานาชนิด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระบรมราชานุญาตให้ตั้งเมืองขึ้น บริเวณที่เรียกว่า ปากน้ำดอกไม้ ที่ไหลมาบรรจบกับลำป่าวและมีพระมหากษัตริย์คุณโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งราชวงศ์เกษ ขึ้นเป็นพระราชบริหารเกษ เจ้าเมืองมกลาไสยเป็นคนแรก โดยมีเมืองสหัสขันธ์ และเมืองกุดสิมนารายณ์ (กุดฉินารายณ์) ขึ้นมาด้วย พระราชบริหาร (เกษ) ปกครองเมืองมกลาไสยอยู่ประมาณ 11 ปี ถึงแก่กรรม เมืองสหัสขันธ์ และเมืองกุดสิมนารายณ์ก็แยกตัวออกจากการปกครอง ราวปี พ.ศ. 2421 ครั้นปี 2422 จึงโปรดเกล้าตั้งอุปราชทองบุตรของพระราชบริหาร (เกษ) ขึ้นเป็นพระราชบริหารแทนพ่อ แล้วตั้งราชวงศ์บัวน้องชายคนที่ 2 เป็นอุปราช หลวงวิไลยุทธ น้องชายคนที่ 3 เป็นราชวงศ์บริหารเมืองมกลาไสยจนถึงราชการที่ 5 (ณรงค์ คุณนพิทักษ์กุล, 2565 : สัมภาษณ์)

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปรับปรุงแบบการปกครองบ้านเมืองขึ้นใหม่ โดยแบ่งเป็นกระทรวงในส่วนภูมิภาคหัวเมืองใหญ่ๆ ตั้งขึ้นเป็นมณฑล อำเภอมกลาไสยให้เป็นอำเภอขึ้นตรงต่อมณฑลอุบลราชธานี แล้วขึ้นตรงต่อมณฑลร้อยเอ็ด ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ระหว่างปี 2453-2468) ได้มีการปรับปรุงกิจการบ้านเมืองอีก โดยยุบมณฑลเป็นจังหวัด และตั้งอำเภอใหญ่ๆ เป็นจังหวัด อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ได้ยกฐานะเป็นจังหวัด ในปี 2456 อำเภอมกลาไสยจึงได้มารวมเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดกาฬสินธุ์ และได้ชื่อใหม่ว่าอำเภอมกลาไสย มีหลวงพิพัฒน์กมลลาเขตเป็นนายอำเภอคนแรก (ณรงค์ คุณนพิทักษ์กุล, 2565 : สัมภาษณ์)

วัดปฐมเกษตรารามวัดปฐมเกษตราราม ตั้งอยู่ที่บ้านคุ้มใต้ หมู่ที่ 2 ตำบลหลักเมือง อำเภอมกลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ 10 ไร่ 1 งาน 15 ตารางวา มีผู้สร้าง คือ พระราชกรบริหาร (ท้าวเกษ) เจ้าเมืองมกลาไสย อุทิศที่ดินของท่านสร้างขึ้นราว พ.ศ. 2410 โดยสร้างอุโบสถหลังเดิม พ.ศ. 2414 พระราชกรบริหารแยกจากเมืองกาฬสินธุ์มาตั้งเมืองมกลาไสยขึ้นที่ "ดงขามเฒ่า" ขึ้นเป็นเมืองขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ราว พ.ศ. 2405 -2406 แล้วสร้างวัดนี้ก่อนเพื่อเป็นอนุสรณ์ประจำตระกูลและประจำเมือง ปุชนิยวัตถุของวัด สร้างวัดขึ้นแล้วจึงสร้างพระเจ้าใหญ่ (พระพุทธรูปใหญ่) หน้าตักกว้าง 1.50 เมตร สูง 2 เมตร ก่อด้วยดินเหนียวขึ้นกลางวัดแล้วสร้างศาลาการเปรียญหลังใหญ่ครอบเป็นมณฑปพระเจ้าใหญ่ และให้เป็นที่บำเพ็ญกุศลของประชาชน และให้เป็นที่ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของเจ้านายในสมัยนั้น เป็นประเพณีประจำปี พ.ศ. 2414 พระราชกรบริหารสร้างอุโบสถขึ้นหลังหนึ่งแบบทรงโบราณ ชำรุดทรุดโทรมไปมาก ในปี พ.ศ. 2492 พระครูพรหมสรคุณ พร้อมทายก ทายิกาชาวเมืองมกลาไสย สร้างอุโบสถหลังใหม่ขึ้น ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ. 2500 และผูกพัทธสีมาเสร็จ พ.ศ. 2501 ขนาดพระอุโบสถหลังใหม่กว้าง 7 เมตร ยาว 14 เมตร และวันที่ 30

พฤษภาคม 2547 อุโบสถได้ประสบอัคคีภัย พระครูอุปัฏฐมธรรมรักขิต เจ้าอาวาสจึงได้ก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่ปัจจุบันขึ้น ณ สถานที่เดิมแทนหลังเก่า มีขนาดกว้าง เมตร ยาว 19.99 เมตร วันที่ 18 สิงหาคม 2547 ก่อสร้างเสร็จและฉลองในวันที่ 8 ธันวาคม 2554 งบประมาณก่อสร้าง 9,009,509.00 บาท (จันดา ปัญญารมย์, 2565 : สัมภาษณ์)

6. ชุมชนวัดสว่างใต้

ชุมชนวัดสว่างใต้ ตั้งอยู่ที่บ้านกุดลิง จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทำให้ทราบว่าบรรพบุรุษของชาวบ้านกุดลิงนี้เป็นผู้คนที่อพยพมาจากนครเวียงจันทน์ แล้วอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านดู่ บ้านแก และบ้านดอนมดแดง บ้านขมิ้นยางโตน มาอยู่ที่บ้านสีฐานกระจาย และในที่สุดก็ได้อพยพมาอยู่ที่บ้านกุดลิงแห่งนี้ โดยมีผู้นำที่สำคัญคือ กลุ่มพ่อใหญ่ฝ่าย กลุ่มพ่อใหญ่พระมหาอำมาตย์ กลุ่มพ่อใหญ่เมืองปาก กลุ่มพ่อใหญ่บุตดาวงค์ กลุ่มพ่อใหญ่เพียงโคตร กลุ่มหลวงปทุม บุคคลทั้ง 6 กลุ่มนี้เป็นหัวหน้าปกครองครอบครัวอพยพมาจากบ้านสีฐานกระจาย มาอยู่ที่บ้านกุดลิง จนถึงปัจจุบัน สาเหตุที่ได้ชื่อว่าบ้านกุดลิงนั้นถึงนั้น เนื่องจากบริเวณนี้มีลิงอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ลิงพวกนี้ได้อาศัยห้วยและหนองน้ำที่มีน้ำอยู่ตลอดปีใช้อาบใช้กิน ได้ชื่อกันว่า ห้วยกุดลิง จนทุกวันนี้ หรืออีกกระแสหนึ่งกล่าวถึงความเป็นมาของบ้านกุดลิงอย่างน่าสนใจว่า กุดลิงเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ห่างจากบ้านจังหวัดกาฬสินธุ์ ประมาณ 38 กิโลเมตร ชาวบ้านเรียกว่ากุดลิง เพราะมีลิงอาศัยอยู่ในกุดนี้มาก จึงขนานนามว่า บ้านกุดลิง ต่อมาชาวบ้านกุดลิงมีพลเมืองหนาแน่นมากขึ้น จึงได้ขยายหมู่บ้านออกไปทางทิศเหนืออีกหมู่บ้านหนึ่ง ซึ่งอยู่ติดกับร่องน้ำไหลซึม และน้ำมีสีเหลือง ชาวบ้านเรียกว่าร่องคำ ต่อมาราษฎรอพยพมาตั้งบ้านเรือนมากขึ้น การกับอำเภอกลมไสมีความยากลำบาก เพราะท้องถื่นอยู่ห่างไกลตัวอำเภอ การคมนาคมไม่สะดวก เพื่อเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าว กระทรวงมหาดไทยจึงประกาศตั้งเป็นกิ่งอำเภอร่องคำขึ้น วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2516 และวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2536 ได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอร่องคำ (พูนสวัสดิ์ นาทองคำ, 2565 : สัมภาษณ์)

วัดสว่างใต้ ตั้งอยู่ที่หมู่ 7 บ้านกุดลิง ตำบลร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกายมีบริเวณเนื้อที่ทั้งสิ้น 8 ไร่ 2 งาน ก่อสร้างประมาณพุทธศักราช 2338 ผู้ร่วมก่อตั้งวัดในขณะนั้นคือ ผู้ใหญ่ขุนไชยสิทธิ์ ซึ่งนำลูกบ้านและผู้มีจิตศรัทธาสร้างขึ้น โดยพ่อเมืองปากได้อุทิศที่ดินในการก่อสร้างวัด และมีพระชาตรีเป็นเจ้าอาวาสรูปแรก วัดสว่างใต้ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาปีพุทธศักราช 2534 ปัจจุบันมีพระภิกษุจำพรรษา จำนวน 18 รูป อาณาเขตของวัด ทิศเหนือติดกับหมู่บ้านหมู่ที่ 7 ทิศใต้ติดกับทุ่งนา ทิศตะวันตกติดกับหมู่บ้านหมู่ที่ 10 ทิศตะวันออกติดกับลำห้วยทราย (ชาย น้อยอำมาตย์, 2565 : สัมภาษณ์)

ภายในวัดมีอาคารเสนาสนะต่างๆ ประกอบด้วยพระอุโบสถขนาดกว้าง 9 เมตร ยาว 18 เมตร ก่อสร้างด้วยอิฐถือปูน กุฏิสงฆ์จำนวน 7 หลัง ศาลาการเปรียญไม้ทรงไทย จำนวน 1 หลัง

โรงเรียนปริยัติธรรมจำนวน 1 หลัง มณฑปประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและพระพุทธรูปสัมฤทธิ์นโรครันตราย (หลวงพ่องค์ดำจำลอง) จำนวน 1 หลัง หอกลองและหอรฆังอย่างละ 1 หลัง การก่อสร้างมณฑปและความเป็นมาของพระบรมสารีริกธาตุวัดสว่างใต้ ปี พ.ศ. 2540 พระครูศิริภัทรโสภณเจ้าอาวาสวัดสว่างใต้ ได้เริ่มการก่อสร้างมณฑปเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปสัมฤทธิ์นโรครันตราย (หลวงพ่องค์ดำจำลอง) ซึ่งเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดกาฬสินธุ์ และเพื่อเทิดพระเกียรติพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ เนื่องในโอกาสที่ทรงพระชนมายุครบ 40 พรรษา คณะกรรมการวัดได้มีมติที่ 001/2540 ลงวันที่ 1 สิงหาคม 2540 ถึงสำนักราชเลขาธิการขอประทานพระวโรกาสเข้าเฝ้าพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ เพื่อถวายแผ่นศิลาฤกษ์ เพื่อทรงเจิม และขอประทานพระอนุญาตอัญเชิญพระอักษรนาม ส.ส. ประดิษฐานบนหน้าบันมณฑป พระองค์ ทรงประทานพระวโรกาสให้เข้าเฝ้าวันพุธที่ 27 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2540 เวลา 16.15 น. ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต และประทานพระอนุญาตให้อัญเชิญ อักษรพระนาม ส.ส. ประดิษฐานบนหน้าบันมณฑปตามที่ขอการก่อสร้างได้ ดำเนินการเรียบร้อยมา (พระครูศิริภัทรโสภณ, 2565 : สัมภาษณ์)

7. ชุมชนวัดสว่างวารี

ชุมชนวัดสว่างวารี ตั้งอยู่ที่บ้านขอนแก่น โดยบ้านท่าขอนแก่นตั้งอยู่บนฝั่งทางด้านซ้ายของแม่น้ำชี ตรงสะพานข้ามน้ำชี ถนนถีนานนท์ จากตัวเมืองมหาสารคามไปจังหวัดกาฬสินธุ์ ห่างจากศาลากลางจังหวัดมหาสารคาม ประมาณ 6 กิโลเมตร ในช่วงที่อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี บ้านท่าขอนแก่นเคยเป็นถิ่นที่อยู่ของชนพื้นเมืองมาก่อนจะเห็นได้จากการมีวัดร้างโบสถ์ร้าง และพระพุทธรูปศิลปะแบบล้านช้างอันเก่าแก่อยู่ที่วัดเจริญผล (วัดใต้) จากคำบอกเล่าของคนแก่บอกว่าบ้านท่าขอนแก่นเคยเป็นเมืองและมีเจ้าเมืองปกครองมาก่อนแต่ไม่มีหลักฐานเป็นเอกสาร พ.ศ. 2379 ฤกษ์คำก้อน (พระลำดวน) และพระคำแดง ราชวงศ์ ราชบุตรเมืองคำเกิด แขวงคำม่วน ประเทศลาวได้อพยพผู้คนจำนวน 2,849 คน มาตั้งอยู่ที่ตำบลบึงกระดาน (อยู่ในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์) ทั้งพระลำดวนและพระคำแดงไปสวามิภักดิ์ต่อพระยามหาอำมาตย์ จึงให้ทั้งสองคนตั้งเมืองที่บ้านท่าขอนแก่นที่บ้านบึงกระดาน ให้ทั้งสองเมืองขึ้นตรงต่อเมืองอุเทน แต่การส่งส่วยเป็นการลำบากมาก จึงให้เมืองท่าขอนแก่นขึ้นตรงต่อเมืองกาฬสินธุ์ ต่อมาในปีจุลศักราช 1207 ปีมะเส็ง พ.ศ. 2388 ในสมัยพระยาไชยสุนทร (เลื่อน) เป็นเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ได้มีใบบอกไปยังเมืองกรุงเทพฯ จึงได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระลำดวน (คำก้อน) ซึ่งอยู่บ้านท่าขอนแก่นเป็น พระยาสุวรรณภักดี ยกฐานะเป็นเจ้าเมือง (สมชาติ บุตรราช, 2565 : สัมภาษณ์)

ต่อมาในปีจุลศักราช 1214 ปีชวด พ.ศ. 2395 พระยาสุวรรณภักดี (พระลำดวน) เจ้าเมืองท่าขอนแก่นได้ถึงแก่กรรม ซึ่งดำรงตำแหน่งได้ 7 ปี จึงได้แต่งตั้งอุปฮาดเป็นพระยาสุวรรณภักดีเป็นเจ้า

เมืองคนที่ 2 ผู้ครองเมืองท่าขอนยางแทน มีท้าวพรมมาเป็นราชวงศ์ เจ้าเมืองคนที่ 2 ถึงแก่กรรม ท้าวพรมมาก็ได้เลื่อนเป็นอุปฮาดและก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองคนที่ 3 มีท้าวหงส์ เป็นราชวงศ์ ครั้นถึงปีจุลศักราช 1245 พ.ศ. 2426 พระสุวรรณภักดี (อุปฮาดพรมมา) เจ้าเมืองท่าขอนยางที่ขึ้นตรงต่อเมืองกาฬสินธุ์จึงได้อพยพครอบครัวจากเมืองท่าขอนยางไปขึ้นกับเมืองท่าอุเทน ส่วนเมืองท่าขอนยางมีแต่อุปฮาดราชวงศ์กรมการเมืองรักษาเมืองอยู่เมืองท่าขอนยางก็ว่างเว้นจากการมีเจ้าเมืองปกครองมาตั้งแต่บัดนั้นสาเหตุที่พระยาสุวรรณภักดีอพยพครอบครัวหนีในครั้งนั้น สันนิษฐาน 2 อย่างคือ 1) บุตรถูกจระเข้กิน 2) มีเรื่องขัดใจกับเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ สรุปแล้วนับตั้งแต่บ้านท่าขอนยางได้ยกฐานะขึ้นเป็นเมือง มีเจ้าเมืองรวมปกครองทั้งหมด 4 คน มีพระสุวรรณภักดี (อุปฮาดพรมมา) เป็นเจ้าเมืองคนสุดท้าย ต่อมาปี พ.ศ. 2443 เมืองกันทรวิชัยถูกยุบเป็นอำเภอ ให้ชื่อใหม่ว่า อำเภอกันทรวิชัย เมืองท่าขอนยางก็ถูกยุบลงเป็นตำบล ขึ้นตรงต่ออำเภอกันทรวิชัย ปัจจุบันนับเวลาได้ทั้งหมด 104 ปี เฉพาะหมู่บ้านท่าขอนยางแบ่งการปกครองออกเป็น 5 หมู่บ้านคือ หมู่ที่ 1 2 3 4 และหมู่ที่ 11 (สมชาติ บุตราช, 2565 : สัมภาษณ์)

วัดสว่างวาริ์ตั้งอยู่ที่ชุมชนวัดท่าขอนยางหมู่ที่ 3 ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม สร้างปี พ.ศ. 2389 วัดสว่างวาริ์ เดิมชื่อว่าวัดท่า หรือวัดท้าวาริ์ เข้าใจว่าสร้างขึ้นโดยเจ้าเมืองท่าขอนยาง ร่วมกับชาวเมืองท่าขอนยาง แต่เดิมบริเวณนี้เป็นป่ารก มีทำน้ำอื่นลงไปแม่น้ำชี มีการปลุกศาลาไว้ทำน้ำ เป็นที่อาบน้ำของภิกษุสงฆ์ เมืองท่าขอนยางเจริญขึ้น โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา วัดที่มีอยู่เดิม 2 วัดไม่เพียงพอ จึงได้มีการสร้างวัดขึ้น 1 วัด คือวัดสว่างวาริ์ วัดสว่างวาริ์มีด้านหลังติดกับแม่น้ำชี ในสมัยก่อนนั้น การคมนาคมทางบกยังไม่สะดวก ผู้คนจึงยมสร้างอาคารบ้านเรือนหันหน้าเข้าหาแม่น้ำชี แม้กระทั่งวัด สว่างวาริ์ก็ได้หันหน้าวัดสู่แม่น้ำชีเช่นกัน ปัจจุบันวัดสว่างวาริ์ มีเนื้อที่ 9 ไร่ 2 งาน 70 ตารางวา ศาสนวัตถุที่สำคัญของวัดนั้น มีกฐิ 1 หลัง และศาลาเก่า 1 หลัง ต่อมามีการสร้างเมรุเผาศพ และศาลาบำเพ็ญกุศลอีก 1 หลัง นอกจากนี้ ยังมีพระอุโบสถ 1 หลัง ศาลาการเปรียญ กุฏิใหม่ 3 หลัง หอระจิง โรงครัว และห้องน้ำ เป็นต้น (เจียรชัย จันทรง, 2565 : สัมภาษณ์)

8. ชุมชนวัดศรีสวัสดิ์

ชุมชนวัดศรีสวัสดิ์ ตั้งอยู่ที่บ้านศรีสวัสดิ์ ซึ่งบ้านศรีสวัสดิ์เดิมเรียกว่าบ้านโคกอีต้อย คนกลุ่มแรกที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานจะเป็นสายญาติกัน เพื่อนกัน คุ่มตรีสวัสดิ์เริ่มก่อตั้งประมาณ ปี พ.ศ. 2467 อยู่ด้านทิศตะวันตกของเมืองมหาสารคาม ห่างจากใจกลางเมืองประมาณ 2 กิโลเมตร ผู้คนรุ่นแรกที่เข้ามาก่อตั้งชุมชนขึ้นคือ นายธรรมวงษา พรรณะ (นายอุษา พรรณะ) นายใบ พรรณะ นายพรหม ศรีสารคาม และนายสอน อัจวงษา โดยตระกูลพรรณะ 4 พี่น้อง อพยพมาจากคุ่มวัดทุ่ง ปัจจุบันคือคุ่มวัดนาควิชัย ส่วนอีก 2 คนหลังอพยพมาจากคุ่มหนองข่า ปัจจุบันคือคุ่มวัดปัจฉิมทัศน์

และต่อมามีครอบครัวอื่นอพยพตามมาอีก ประกอบด้วย นายทา ทองบัวบาน นายบุญมี รินทะริต นายน้อย ศรีโทโคตร นายลุ่น รักษาชาติ คณะผู้ก่อตั้ง ทั้งหมดได้เลือกที่นี่เป็นที่ตั้งหมู่บ้าน เพราะเห็นว่าเป็นทำเลที่เหมาะสม ตามสภาพที่บอกเล่าคือสามารถหาไม้มาทำเรือนได้ง่าย มีที่ราบลุ่ม พอจะทำนา ทำไร่ ทำสวน ได้อย่างกว้างขวาง มีหุบ หรือมีหนองน้ำอยู่มากมาย จึงเลือกที่โคกเป็นที่ตั้งหมู่บ้าน ดังนั้นจะเห็นได้บ้านโนนศรีสวัสดิ์แต่เดิมนั้น เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมในการเป็นที่อยู่อาศัยเป็นอย่างดี ต่อมาทางราชการได้จัดตั้งสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาขึ้น 3 แห่งคือ วิทยาลัยครูมหาสารคาม วิทยาลัยพลศึกษามหาสารคาม และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปัจจุบันนี้คุ้มโนนศรีสวัสดิ์ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเทศบาล มีประชากรหนาแน่น แบ่งการปกครองออกเป็น 4 ชุมชน คือ ชุมชนศรีสวัสดิ์ 1-4 แต่เดิมเรียกว่าผู้ใหญ่บ้าน ต่อมาเปลี่ยนเป็นผู้ช่วยเขต และปัจจุบันเรียกว่าประธานชุมชน

วัดศรีสวัสดิ์ ก่อตั้ง พ.ศ. 2475 ตั้งอยู่ที่เลขที่ 37 ถนนศรีสวัสดิ์ดำเนิน ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม สังกัดคณะสงฆ์มหานิกายมีฐานะเป็นวัดราษฎร์ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา วันจันทร์ที่ 10 กรกฎาคม 2504 เขตวิสุงคามีกว้าง 40 เมตร ยาว 80 เมตร ผู้นำในการก่อสร้างอุโบสถของวัดคือ นายวิศาล สีวารัตน์ ผู้อำนวยการวิทยาลัยครูในสมัยนั้น พร้อมด้วยอุบาสกอุบาสิกาคุ้มโนนศรีสวัสดิ์เช่น นายธรรมวงษา พรรณะ นายใบ พรรณะ นายชลุ่ย ศรีสารคาม เป็นต้น โบราณวัตถุที่สำคัญของวัดประกอบด้วย พระพุทธรูปจีนราชจำลองและพระประธานในศาลาการเปรียญ ทั้ง 2 ชั้น เสนาสนะภายในวัดประกอบด้วย พระอุโบสถ 1 หลัง ศาลาการเปรียญ 2 ชั้น 1 หลัง กุฏิพัทธสงฆ์ 2 ชั้น 8 ห้อง หอระฆัง และเมรุ ศาลาบำเพ็ญกุศล 3 หลัง รวมทั้งห้องน้ำ โดยมีลำดับเจ้าอาวาสที่สำคัญคือ รูปแรก พระเนตร พระใบ พระปลัดจันทา พระบุญมี พระเรือง พระใบฎีกาหนูเพียร พระไพฑูริย์ พระสุกัณฑ์ พระทองพูน พระณรงค์ และพระครูศรีปริยัติโสภิต องค์ปัจจุบัน (พระครูศรีปริยัติโสภิต, 2565 : สัมภาษณ์)

9. ชุมชนวัดดาวดิ่งส์ อำเภอแกดำ

ตั้งอยู่ที่บ้านแกดำ โดยบ้านแกดำเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ จากหลักฐานการก่อตั้งหมู่บ้าน บ้านแกดำมีลักษณะเป็นเนินดินสูง น้ำท่วมไม่ถึง มีแหล่งน้ำอยู่ใกล้หมู่บ้าน ซึ่งเป็นเขตอิทธิพลและเรื่องอำนาจของขอม ดังจะเห็นจากการก่อสร้างปราสาทหิน กูต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียง ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2338 ได้มีการอพยพของชาวบ้านเมืองทุ่งหรือท่ง ในเขตอำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งกลุ่มคนดังกล่าวมีบรรพบุรุษอพยพมาจากนครจำปาศักดิ์ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้มาก่อตั้งหมู่บ้านแกดำขึ้นเป็นครั้งแรก เนื่องจากภูมิประเทศอุดมสมบูรณ์ มีเนินดินสูงและมีแหล่งน้ำด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านมีการตั้งชื่อหมู่บ้านตามลักษณะของหมู่บ้านครั้งแรกคือบ้านสะแกดำ ซึ่งต้นสะแกมีลักษณะลำต้นและใบสีดำเกิดจากสีของครั่ง ต่อมาเสียง "สะแกดำ" ได้กร่อนหายไป เหลือเพียง "บ้านแกดำ" จนถึงปัจจุบัน อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม ได้ก่อตั้งเป็นกิ่ง

อำเภอแก่งไคร้ วันที่ 3 มกราคม 2520 โดยแยกออกจากอำเภอเมืองมหาสารคาม เนื่องจากมีสภาพทุรกันดาร ห่างจากตัวเมืองมหาสารคาม การเดินทางคมนาคมไม่สะดวก ในครั้งแรกกิ่งอำเภอแก่งไคร้ประกอบด้วย 3 ตำบล คือตำบลแก่งไคร้ ตำบลหนองกุง ตำบลมิตรภาพต่อมาได้ขยายออกอีก 2 ตำบล คือตำบลวังแสงแยกออกจากตำบลแก่งไคร้ และตำบลโนนภิบาล แยกออกจากตำบลหนองกุง รวมเป็น 5 ตำบล กิ่งอำเภอแก่งไคร้ได้ยกฐานะเป็นอำเภอแก่งไคร้ วันที่ 1 มกราคม 2531 (เด่นดวง สุบุตรดี, 2565 : สัมภาษณ์)

วัดดาวดึงษ์แก่งไคร้ ตั้งอยู่เลขที่ 155 หมู่ที่ 1 ตำบลแก่งไคร้ อำเภอแก่งไคร้ จังหวัดมหาสารคาม สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินตั้งวัดมีเนื้อที่ 6 ไร่ 2 งาน เป็นวัดเก่าแก่คู่อำเภอแก่งไคร้ ปู่ชเนียวัดฤๅมิพระประธานปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 80 เซนติเมตร สูง 100 เซนติเมตร วัดดาวดึงษ์แก่งไคร้ ตั้ง พ.ศ. 2400 ชาวบ้านแก่งไคร้อพยพมาจากมณฑลร้อยเอ็ด ตั้งหมู่บ้านที่มีต้นสะแกดำอยู่ริมบึง จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า แก่งไคร้ ต่อมาชาวบ้านร่วมกันสร้างวัดขึ้นและตั้งชื่อว่า วัดดาวดึงษ์แก่งไคร้ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ. 2489 เขตวิสุงคามสีมากว้าง 20 เมตร ยาว 40 เมตร ปัจจุบันมีพระครูปัจฉิมวารานุกูล เป็นเจ้าอาวาส (ถวิล โพธิโสเดา, 2565 : สัมภาษณ์)

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

1.1 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การที่คนในชุมชนมีความเข้าใจตรงกัน ร่วมตัดสินใจในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยกัน หรือ เกิดจากการรวมกลุ่ม มีเหตุผลในการร่วมมือกันตั้งแต่เริ่มแรก และทำให้จุดมุ่งหมายนั้นสำเร็จ ซึ่งจุดมุ่งหมายนั้นจะทำคนเดียวสำเร็จได้ยาก การรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม จะต้องมีความหมายเดียวกัน ร่วมมือกันทำ เพื่อให้บรรลุผลตามจุดมุ่งหมาย และมีประสิทธิภาพ

Bernard B (1991) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือการที่ประชาชนมีความเข้าใจร่วมกันที่จะร่วมกันตัดสินใจในเบื้องต้น ในเรื่องต่าง ๆ เช่น การจัดสรรทรัพยากร หรือเรื่องที่จะมีผลกระทบต่อชีวิตของประชาชนโดยตรง

Kelley Donald R (1990) กล่าวว่า กลุ่ม คือคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมารวมกลุ่มกัน มีทั้งเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ กลุ่มที่เป็นทางการ คือ กลุ่มที่จัดไว้สำหรับทำงานโดยหัวหน้าสั่ง ส่วนกลุ่มที่ไม่เป็นทางการคือ กลุ่มที่เติมเต็มตามความต้องการของสังคม เช่น การจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ ชมรมอนุรักษ์ควาย อื่นๆ และกลุ่มที่เกิดจากความสนใจเฉพาะคน

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2537) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การที่บุคคลหรือคณะบุคคล เข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนกันทำประโยชน์ หรือการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ และการร่วมในการตัดสินใจ การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ในลักษณะกระบวนการบริหาร

สุเทพ สักทอง (2542) ให้ความหมาย การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่สมาชิกของกลุ่ม มีความสนใจ สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเป้าหมายเดียวกัน แบ่งออกตามลักษณะของกลุ่ม ประกอบด้วย ลักษณะของตัวบุคคล กลุ่ม โครงการ สถาบัน และลักษณะของนโยบาย

ดุขฎิ อายุวัฒน์ และคณะ (2535) อธิบายว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการให้โอกาสประชาชนเข้าร่วมดำเนินงาน จากกระบวนการเบื้องต้น จนถึงกระบวนการสิ้นสุด ซึ่งอาจจะเข้าร่วมตลอดกิจกรรม หรือเพียงขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งก็ได้ มีทั้งรายบุคคล กลุ่ม หรือองค์กร ซึ่งมีความคิดเห็นสอดคล้องกัน รับผิดชอบร่วมกัน เพื่อดำเนินการพัฒนา เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ โดยการกระทำผ่านกลุ่ม หรือองค์กรเพื่อบรรลุเป้าหมายพึงประสงค์

จากแนวคิดของนักวิชาการ ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถนำมาสังเคราะห์ และสรุปเป็นองค์ประกอบในการจัดรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์อีสาน

1.2 แนวคิดการจัดการ

ความหมายของการบริหารจัดการธุรกิจหรือองค์กรแสดงให้เห็นจากกลุ่มของบุคคลที่มาร่วมกันทำงานด้วยโครงสร้างและการประสานงานเป็นหลักการชัดเจนแน่ชัดโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามที่กำหนดเป้าหมายไว้ ซึ่งต้องใช้ทรัพยากรจากสภาพแวดล้อมทางธุรกิจ ประกอบด้วย คน (Man) เงิน (Money) วัสดุุดิบ (Material) เครื่องจักร (Machine) วิธีการ (Method) และการบริหาร (Management) หรือที่นิยมเรียกกันว่า 6M's

ความหมายของการบริหารจัดการนั้นสามารถจำกัดออกมาตามความเข้าใจได้ โดยคำว่า “Management” อาจแปลว่า การจัดการหรือการบริหารหรือการบริหารจัดการก็ได้ซึ่งในหนังสือองค์การและการจัดการฉบับสมบูรณ์ โดย ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ (2545) ได้รวบรวมความหมายของคำว่า “การบริหารจัดการ” และ “การจัดการ” ได้ดังนี้

1. คำว่า “การบริหาร” (Administration) จะใช้ในการบริหารระดับสูง โดยเน้นที่การกำหนดนโยบายที่สำคัญ และการกำหนดแผนของผู้บริหารระดับสูงเป็นคำนิยมใช้ในการบริหารรัฐกิจ (Public Administration) หรือใช้ในหน่วยงานราชการและคำว่า “ผู้บริหาร” (Administrator) จะหมายถึงผู้บริหารที่ทำงานอยู่ในองค์กรของรัฐ หรือองค์กรที่ไม่มุ่งหวังกำไร การบริหาร คือกลุ่มของกิจกรรมประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organizing) การสั่งการ (Leading/Directing) หรือการอำนวยการ และการควบคุม (Controlling) ซึ่งจะมีความสัมพันธ์

โดยตรงกับทรัพยากรขององค์กร (6 M's) เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ และด้วยจุดมุ่งหมายสำคัญในการบรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลครบถ้วน

2. คำว่า “การจัดการ” (Management) จะเน้นการปฏิบัติการให้เป็นไปตามนโยบาย (แผนที่วางไว้) ซึ่งนิยมใช้ในการจัดการธุรกิจ (Business management) ส่วนคำว่า “ผู้จัดการ” (Manager) จะหมายถึงบุคคลในองค์กรซึ่งทำหน้าที่รับผิดชอบต่อกิจกรรมในการบริหารทรัพยากรและกิจการงานอื่นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ขององค์กร การบริหารจัดการ (Management) หมายถึงชุดของหน้าที่ต่าง ๆ (A set of functions) ที่กำหนดทิศทางในการใช้ทรัพยากรทั้งหลายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายขององค์กร การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficient) หมายถึง การใช้ทรัพยากรได้อย่างเฉลียวฉลาดและคุ้มค่า (Cost effective) การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Effective) นั้นหมายถึงการตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง (Right decision) และมีการปฏิบัติการสำเร็จตามแผนที่กำหนดไว้ ดังนั้นผลสำเร็จของการบริหารจัดการจึงจำเป็นต้องมีทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผลควบคู่กัน

1.3 แนวคิดการพัฒนาของสงฆ์

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนจากปราชญ์ของสงฆ์

พระธรรมวิมลโมลี (บุญมา ป.ธ. 9) (2535) ได้กล่าวถึง มัตตัญญูตาไว้ในหนังสือบูรพภาค ป.ธ. 9 ตอนแต่งไทยเป็นมคธนั้นว่า ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือรู้จักความพอดี ๆ คุณชื่อนี้มีทางที่จะพึงพรรณนาได้หลายประการเป็นต้นว่า ความรู้จักประมาณในปัจจุบันอันเกี่ยวแก่ความเป็นอยู่ในกรณีกิจ ในการบริหารอรรถภาพในบุคคล และในธรรมกล่าวถึงองค์ประกอบทุกอย่าง ความรู้จักประมาณเข้ากำกับอยู่ด้วยจึงจะสำเร็จผลด้วยดี ๆ ในที่นี้จักรับประทานพรรณนาเพราะประการต้น พอเป็นตัวอย่าง ๆ ความรู้จักประมาณในปัจจุบันอันเกี่ยวแก่ความเป็นอยู่ ต่างโดยกิจเป็น 3 สถาน คือ การแสวงหาการได้มาและการใช้สอยอาศัยฯ อันบุคคลผู้เกิดมามีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยปัจจัยอันเกี่ยวแก่ความเป็นอยู่ คือ อาหารที่จะยังชีวิตให้เป็นไปเครื่องปกปิดร่างกายป้องกันความหนาวร้อน พุทธศาสนิกชนได้ ให้ทัศนะของ “การพัฒนา” ว่าจะเป็นคนกลาง ๆ มิได้มีความหมายในทางดีหรือชั่ว ขึ้นอยู่กับว่าจะพัฒนาไปทางไหนให้เกิดอะไรขึ้น

ถ้าการพัฒนานั้นประกอบด้วยสติปัญญา นำมาซึ่งประโยชน์สุขอย่างถูกต้องก็เป็นของดี หากเป็นไปในทางตรงกันข้าม คือมีตัณหา (ความทะยานอยาก) อุบาทาน (ความยึดมั่นความยึดติด) เป็นเจ้าเรือนท่านก็เรียกว่า เป็นการพัฒนาเพื่อความพินาศ เป็นวินาศนาการหาใช้วิวัฒนาการของศัพท์คำว่า “พัฒนา” ตรงกับภาษาบาลีว่า “วทณน” แปลว่า “รก” ดังพุทธภาษิตว่า “น สียา โลกวทณโน” ซึ่งมักแปลกันว่า “ไม่พึงเป็นคนรกโลก” (แปลตามตรงได้ว่า ไม่พึงทำโลกให้รก) คนรกโลก คือ คนที่ ทำโลกให้รกไปด้วยสิ่งที่ไม่ดีมีประโยชน์ ชีวิตของผู้นั้นจึงไม่มีประโยชน์แต่กลับเป็นโทษ

ตั้งคำโบราณว่า “รกคนดีกว่ารกหญ้า หากรกคนบ้า รกหญ้าดีกว่ารกคน” พุทธทาสภิกขุ วางหลักว่า ถ้าอยากให้โลก รกด้วยคนดี ต้องพัฒนาจิต เพราะจิตนำกาย ถ้าอยากให้โลกไกลาหล่นวายุ ให้พัฒนาแต่กายและ วัตถุจนท่วมทับจิต ดังนั้นในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ การพัฒนาจิตจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งและต้องมาก่อนเสมอ มิฉะนั้นจะเกิดปัญหาทุกครั้ง การพัฒนาต้องทำให้สมดุลทั้งจิตและกายจึงจะถูกต้อง แต่การพัฒนาทางจิตอย่างเดียว แม้จะเป็นการพัฒนาที่ไม่สมบูรณ์ แต่ก็ยังปลอดภัยแต่หากพัฒนาทางวัตถุอย่างเดียวก็ฉิบหายหมด ดังที่เวลานี้เรามีหิวรบนิวเคลียร์ที่สามารถทำลายโลกให้พินาศได้หลายครั้งดังนั้นการพัฒนาทางโลกต้องประกอบด้วยธรรมเสมอ การแยกโลกออกจากธรรม คือแนวทางที่ผิดพลาด และนำไปสู่ความทุกข์เดือดร้อนและวินาศนาการในที่สุด (พระคุณฐิติ เมธงกูโร, 2532)

ส่วนคำว่า “สังคม” ในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ หมายถึง บุคคลแต่ละคนที่มาอยู่ร่วมกันซึ่งได้แก่ตัวเราและผู้อื่น หากปัจเจกบุคคลแต่ละคนดีขึ้น สังคมย่อมดีขึ้นด้วย เพราะสังคมเกิดจากคนหลาย ๆ คน การพัฒนาสังคมของท่านพุทธทาสภิกขุมุ่งหมายที่การพัฒนาคน ซึ่งจะเป็นผู้รับผิดชอบจัดการโลกทั้งหมด ท่านกล่าวถึงแม่และครูว่าเป็นผู้สร้างโลก เพราะท่านเหล่านี้สร้างเด็กแต่ละคน ซึ่งจะเติบโตและรับผิดชอบต่อสังคมต่อไป ในทางกลับกันระบบการศึกษาอบรมก็เป็นปัจจัยสร้างและหล่อหลอมคนระบบสังคมที่ดีย่อมมีผลเอื้ออำนวยให้คนดีมีศีลธรรมได้ง่าย การจัดระบบสังคมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องทำให้ถูกต้อง ซึ่งก็เริ่มที่การสร้างจิตใจที่ถูกต้องขึ้นนั่นเอง

ด้วยความเข้าใจโดยทั่วไปของคนส่วนมาก คำว่า “พัฒนา” (development) มีความหมายทำนองเดียวกับ “เจริญเติบโต” (growth) “ก้าวหน้า” (progress) และ “ทันสมัย (modern) ซึ่งล้วนเป็นไปในทางรูปแบบและปริมาณ ผิดกับสิ่งที่พุทธศาสนาต้องการและเน้นย้ำนั้นคือ คุณภาพชีวิตและความถูกต้องพอดี ซึ่งมีผลเป็นประโยชน์สูงสุด กลมกลืนและเกื้อกูลแก่สรรพชีวิตและไม่เบียดเบียนทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อมเป้าหมายของการพัฒนาในโลกปัจจุบัน มุ่งที่ความเจริญทางเศรษฐกิจมากเกินไป จนละเลยการพัฒนาจิตใจ ให้สามารถควบคุมความต้องการที่ทะยานอยากมากขึ้นไปตามลำดับ การเน้นความเติบโตในทางตัวเลขของการบริโภคซึ่งมีผลต่อประสิทธิภาพและปริมาณของการผลิตและความเปลี่ยนแปลงให้ก้าวหน้าทันสมัย โดยมีได้คำนึงถึงขีดจำกัดความเจริญที่โลกและทรัพยากรจะอำนวยให้ ตลอดจนความอยู่รอดปลอดภัยและความสุขที่แท้จริงของมนุษย์นับเป็นสิ่งที่เป็อันตรรายร้ายแรง การพัฒนาในปัจจุบันเป็นการแก่งแย่งแข่งขันและวิ่งตามกันไปด้วยความเร่งรีบเหน็ดเหนื่อยและหวาดกลัวว่าจะไม่ทันเขา โดยมีได้ถ้ามถึงเป้าหมายที่แท้จริงที่กำลังมุ่งไป ทำให้มนุษย์ในสังคมนั้นขาดจากเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์จึงเป็นเป้าหมายที่แท้จริงของชีวิตผลก็คือความยับเยินทั้งวัตถุและจิตวิญญาณ ความวิกลจริตเสียสมดุลของชีวิตธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมเป้าหมายของการพัฒนาที่ถูกต้องท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวสั้นๆ ว่า ต้องเอื้อให้เกิดสภาพชีวิตที่ดี กล่าวคือ “สันติสุขส่วนบุคคลและมีสันติภาพส่วนสังคม” ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการ

ลดละความเห็นแก่ตัว หรือการมีศีลธรรมของสมาชิกในสังคมเป็นสำคัญการพัฒนาที่ถูกต้อง เป็นไป เพื่อสภาพชีวิตที่ดี ท่านพุทธทาสภิกขุ อุปมาชีวิตที่สมบูรณ์จำต้องมีพหุศึกษาแห่งชีวิต 4 ด้าน ได้แก่

1. กายพหุศึกษา คือ การพัฒนาร่างกายให้เจริญถูกต้องผาสุก ด้วยการเจริญกาย ภาวนา

2. จิตตพหุศึกษา คือ การพัฒนาจิตให้มีสุขภาพ มีสมรรถภาพทำหน้าที่ได้ดี ด้วยการเจริญสมถกรรมฐาน ให้พ้นจากนิวรณ์รบกวนจิตใจ ด้วยการเจริญภาวนา

3. โภธิพหุศึกษา คือ การพัฒนาสติปัญญาให้เห็นสิ่งทั้งปวง คือ โลกและชีวิตตามเป็นจริง ด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ให้พ้นจากอำนาจอวิชชา (ความไม่รู้) ครอบงำ ด้วยการเจริญ ภาวนา

4. เมตเตยพหุศึกษา คือ การสร้างมิตรภาพที่มีรากฐานมั่นคงในเพื่อนมนุษย์มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในฐานะเพื่อนร่วมทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน มีเมตตาอย่างปราศจากความเบียดเบียนและแบ่งฝักแบ่งฝ่ายเป็นศัตรูกัน หากเกื้อกูลกันได้ถูกต้องด้วยการเจริญศีลภาวนาท่านใช้คำว่า “โลกพระศรีอาริย์ก็อยู่แค่ปลายจมูก” ซึ่งใกล้กว่าแค่มือเอื้อมการพัฒนาทั้ง 4 ด้านนี้ เหมือนปลูกต้นไม้เพื่อประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์และตนเอง ท่านกำหนดให้ทำให้พร้อมทั้ง 4 ด้าน อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์ คือ ทั้งถูกต้องและทั้งครบถ้วน บุคคลมีคุณสมบัติที่ดีดังกล่าวข้างต้น ก็จะส่งผลให้เราสดสังคมพึงปรารถนา ระบบควบคุมสังคมที่ดีต้องมีความถูกต้องด้วย จึงจะลำน่วยให้บุคคลมีการพัฒนาฝึกฝนตน จนเข้าถึงสภาพที่พึงประสงค์ข้อนำสังเกตคือท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวถึงบุคคลท่านนั้น ความสำคัญที่การศึกษาแต่ครั้งกล่าวถึงระบบควบคุมสังคมท่านเห็นว่าต้องเริ่มที่ระบบเศรษฐกิจสิ่งนี้ อธิพิลมาทา ดังที่ท่านกำหนดคุณลักษณะสังคมพึงปรารถนาไว้ดังนี้

1. ต้องมีระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้อง ซึ่งท่านเรียกเป็นชื่อเฉพาะว่า “ธัมมิกสังคมนิยม” กล่าวคือเป็นระบบเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานของธรรมะ สอดคล้องและเกื้อกูลธรรมชาติ เคารพชีวิตและมีความเมตตากรุณาต่อกันรวมทั้งให้ความสำคัญของมิติทางจิตวิญญาณด้วย ระบบเศรษฐกิจทั่ว ๆ ไปมองข้ามหรือไม่คำนึงถึงเท่าที่ควร

2. ต้องมีระบบประสานประโยชน์ที่ถูกต้อง ให้คนที่ต่างกันสามารถอยู่ร่วมกันได้ เช่น คนมั่งมีกับคนยากจน เจ้าของทุนกับเจ้าของแรงงาน นายจ้างกับลูกจ้าง โดยไม่แบ่งเป็นฝักฝ่ายและทำลายกันจนเหลืออยู่ฝ่ายเดียว เพราะการกระทำเช่นนั้น ทั้ง 2 ฝ่ายก็จะอยู่ไม่ได้หากต้องพึ่งพาอาศัยและได้ประโยชน์ซึ่งกันและกัน

3. ต้องมีระบบการเมืองที่ถูกต้อง คือสามารถทำให้อยู่กันอย่างผาสุก โดยไม่ต้องใช้อำญา ไม่ต้องใช้อำนาจ หากใช้ศีลธรรม คำนึงถึงความถูกต้องเป็นเกณฑ์ (เป็นธรรมาธิปไตย) การเมืองในปัจจุบันเป็นการเมืองที่ไม่พึงประสงค์ เพราะมุ่งแต่ประโยชน์ ประโยชน์พวกตนและ

ประโยชน์ชาติของตน ท่านเสนอให้มี “กระทรวงศีลธรรม” เป็นหน่วยงานควบคุมศีลธรรมทุกกระทรวง

4. ต้องมีระบบการปกครองที่ถูกต้องเป็น ธัมมิกประชาธิปไตย
5. ต้องมีระบบศีลธรรม ศาสนาและวัฒนธรรมที่ถูกต้อง ซึ่งอำนวยความสะดวก เป็นไปเพื่อสันติภาพและต้องสามารถปฏิบัติได้ ไม่ใช่เรื่องเหลือวิสัย
6. ต้องมีการศึกษาที่ถูกต้องสร้างความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และมีความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลที่อยู่แวดล้อม กล่าวคือ เป็นบุตรที่ดี เป็นศิษย์ที่ดี เป็นเพื่อนที่ดี เป็นพลเมืองที่ดี และเป็นศาสนิกที่ดี และที่สุดคือเป็นมนุษย์ที่เต็มบริบูรณ์ ซึ่งในการนี้ต้องอาศัยความช่วยเหลือเกื้อกูลของสถาบันต่าง ๆ เช่นครอบครัว โรงเรียน วัด สื่อมวลชน เป็นต้น ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร
7. ต้องมีระบบนิเวศวิทยาที่ถูกต้อง ซึ่งมีความหมายมากกว่าการกำจัดมลภาวะเท่านั้น หากเป็นระบบความอยู่ร่วมกันที่พอเหมาะพอดีกับธรรมชาติแวดล้อม และไม่เกิดปัญหาทุกระดับ ตัวอย่างเช่น ไม่ควรจะอยู่กันอย่างมหานคร จึงจะเกิดปัญหาทุกระดับทั้งกายภาพและจิตใจ หากสนใจชีวิตหมู่บ้านที่ควบคุมง่าย ไม่เหลือกำลัง ไม่สิ้นเปลืองพลังงาน ไม่ซับซ้อนและไม่รวมศูนย์ เพราะ “เล็กนั้นงาม” (small is beautiful) ราบรื่นและมีสันติสุขท่านพุทธทาสภิกขุ มักใช้คำว่า “ถูกต้อง” กำกับลักษณะต่างๆ ในความหมายว่า “ไม่เกิดอันตราย ไม่เป็นทุกข์โทษเบียดเบียนฝ่ายใด หากเป็นไปเพื่อคุณและประโยชน์แก่ทุกฝ่ายและมีผลเป็นสันติภาพซึ่งเกิดขึ้นได้จริง ด้วยการกระทำของมนุษย์เองให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ ไม่ต้องอ่อนวอนหรือติดสินบนสิ่งเหนือธรรมชาติ

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2540) ได้ให้ความหมายของ “การพัฒนา” แปลว่า เจริญ หรือทำให้เจริญ คำว่า “พัฒนา” ทางศาสนาไม่เคยใช้ แต่ถ้าหมายถึงคำว่าความเจริญแล้ว ทางศาสนาได้ใช้มานานแล้ว เช่น ถ้าเราจะสร้างกุศลให้มากเราก็เรียกว่า เจริญกุศล ถ้าจะปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ก็เรียกว่า เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ถ้าจะสร้างเมตตาให้เกิดขึ้นก็เรียกว่า เจริญเมตตา ดังนั้นถ้าจะโยงการพัฒนากับคำว่าเจริญแล้วก็ต้องถือว่าเราได้มีการพัฒนากันมานานแล้ว ดังนั้นการพัฒนาจึงหมายถึงการพัฒนาคุณสมบัตินั่นเอง การพัฒนาคุณสมบัติ 4 ประการ ได้แก่ 1) การพัฒนากาย 2) การพัฒนาศีล 3) การพัฒนาจิต 4) การพัฒนาปัญญา

1. การพัฒนากาย หมายความว่า นอกจากจะมีปัจจัยสี่มาบ้างเลี้ยงร่างกายอย่างเพียงพอ ให้แข็งแรงเป็นปกติสุขแล้ว ยังจะต้องมีความสัมพันธ์ที่ถูกต้องดีงามกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพไม่ให้เกิดโทษแก่ร่างกายและจิตใจ เช่น กินอาหารที่มุ่งประโยชน์ต่อสุขภาพ มีใช้เพื่อเอื้อต่อรอยสนองค้นหาโดยไม่คำนึงถึงประโยชน์คุณค่าอาหารว่าจะมีโทษต่อร่างกายหรือไม่ ส่วนการรับรู้สิ่งแวดล้อมภายนอกจากการสัมผัสทางตา หู จมูก ขาย ที่รู้จักเลือกรับรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ไม่รับสิ่งที่เป็นโทษเข้ามา และไม่ก่อปัญหาแก่สภาพแวดล้อมทางกายภาพ

2. การพัฒนาศีล คือ การพัฒนาความสัมพันธ์ทางด้านกาย วาจา กับบุคคลอื่น ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมอย่างถูกต้อง สำคัญการเป็นอิสระ ปลอดภัยจากการถูกผู้อื่นเบียดเบียน เเท่านี้ ยังไม่เพียงพอ บุคคลยังต้องไม่กระทำการเบียดเบียนผู้อื่นอีกด้วย และประพฤติตนเป็นประโยชน์เกื้อกูลผู้อื่นตลอดจนมีสัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพสุจริต)

3. การพัฒนาจิต คือ การฝึกฝนอบรมจิตให้มีคุณสมบัติครบถ้วนทั้งสามด้าน คือ มีคุณภาพจิตดีเช่น มีความเมตตา กรุณา อ่อนน้อมถ่อมตน มีสมรรถภาพจิตดี เช่น มีสติและสมาธิ มีความขยันหมั่นเพียร มีสุขภาพจิตดี เช่น มีความปีติปราโมทย์แช่มชื่นใจ จิตที่ได้รับการพัฒนาแล้วย่อมปลอดภัยจากความหมองมัว เร่าร้อน ทะยานอยาก หากแต่ประสพสุขที่ประณีตยิ่งๆ ขึ้น

4. การพัฒนาปัญญา นอกจากการฝึกฝนให้มีความสามารถในการคิดเป็นคิดอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ปราศจากอคติแล้วยังมีความหมายต่อไปถึงการรู้จักเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขาร จนสามารถชำระอกวิชชาจนจิตใจเป็นอิสระ ไม่ถูกกิเลสครอบงำหลุดพ้นจากความทุกข์สิ้นเชิงบุคคลสามารถพัฒนาตนให้เป็นที่พึงมีจิตและปัญญาแล้ว การพัฒนาชีวิตด้านในของบุคคลด้วยกระบวนการศึกษาอบรมในหลายลักษณะ จะทำให้บุคคลมีคุณภาพภายใน อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการรองรับการจัดระเบียบสังคมอย่างใหม่ ที่เป็นผลจากการพัฒนาสังคมอย่างแท้จริง การพัฒนาสภาพทางกายภาพตลอดจนการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมจะสามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่น เพราะผู้คนมีหลักธรรมพื้นฐาน เช่น มีสัมมาทิฐิ เห็นความเจริญอกงามของชีวิตดีกว่าความมั่งคั่งทางวัตถุ มีความสันโดษพึงพอใจในความเป็นอยู่แต่พอดี ควบคู่ไปกับความขยันหมั่นเพียร และมีฉันทะเป็นแรงจูงใจในการทำงาน มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อสรรพชีวิตเป็นต้น คุณภาพของชีวิตที่กล่าวมาแล้วย่อมเป็นสิ่งสะท้อนและเป็นทั้งปัจจัยในการบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาสังคมอย่างแท้จริง (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2540)

2. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural functionalism)

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมถูกพัฒนาขึ้นโดย แรดคลิฟท์ บราวน์ (Radcliffe Brown) ซึ่งมีแนวคิดที่ว่า ระบบสังคมต่างๆ ประกอบด้วย โครงสร้าง และกิจกรรมที่เกิดจาก การกระทำระหว่างสังคม จากบรรทัดฐาน และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของพฤติกรรม” โดยมุ่งเน้นการทำความเข้าใจกับการคงอยู่และการสืบทอด ซึ่งมีตัวบ่งชี้ที่สำคัญ ได้จากข้อมูลทางชาติพันธุ์วรรณาของแต่ละสังคม การจะขัดแย้งกันหรือยอมรับกันนั้นจะมีการจัดการต่อความขัดแย้งอย่างเป็นทางการ เพื่อให้ยอมรับอย่างมีเหตุผล และเป็นทางการ ซึ่งเป็นผลทำให้สังคมคงอยู่ต่อไปได้

การศึกษาแบบโครงสร้างหน้าที่ เป็นการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพของส่วนต่าง ๆ (Parts) ที่ประกอบกันเข้าเป็นสังคมโดยรวม (The Whole) สัมพันธ์ภาพของส่วนต่างๆ

ดังกล่าวเรียกว่า โครงสร้างของสังคม (Structure of a Society) หมายถึง สัมพันธภาพของกิจกรรมต่างๆ ที่มีปรากฏอยู่ทุกสังคม อันได้แก่ กิจกรรมด้านครอบครัว ญาติพี่น้อง ด้านการศึกษา การอนามัย การเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ความเชื่อศาสนา และด้านอื่นๆ ซึ่งภายในสังคมมีการทำหน้าที่ (Functions) ต่างๆ อย่างเป็นระบบ (System) มีการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง ประสานสัมพันธ์กับการทำงานของระบบย่อย

ระบบย่อย (Subsystems) ที่สำคัญที่มีอยู่ในโครงสร้างของทุกสังคมมนุษย์ พิจารณาตามลักษณะความถนัดเฉพาะ (Specialization) ของกิจกรรม พอแยกออกได้เป็น 6 ระบบ ดังนี้

1. ระบบย่อยของโครงสร้างหน้าที่ เกี่ยวกับกิจกรรมทางครอบครัว และญาติพี่น้อง (Family & Kinship System)
2. ระบบย่อยของโครงสร้างหน้าที่ เกี่ยวกับกิจกรรมทางการศึกษา การให้การอบรม (Education System)
3. ระบบย่อยของโครงสร้างหน้าที่ เกี่ยวกับกิจกรรมด้านการป้องกันรักษาและบำรุงสุขภาพ ของสมาชิกในสังคม (Health System)
4. ระบบย่อยของโครงสร้างหน้าที่ เกี่ยวกับ กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ (Economic System) ในสังคมนั้น ๆ
5. ระบบย่อยของโครงสร้างหน้าที่ เกี่ยวกับ กิจกรรมด้านการเมือง และการปกครอง (Politic System)
6. ระบบย่อยของโครงสร้างหน้าที่ เกี่ยวกับ กิจกรรมด้านความเชื่อ ด้านศาสนา ต่างๆ ที่มีอยู่ในแต่ละสังคมนั้น ๆ (Belief System) (สนิท สมัครการ, 2538)

งามพิศ สัตย์สงวน (2538) กล่าวว่า “ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม มุ่งเน้น ที่การอยู่ หรือ เสถียรภาพของระบบสังคม รวมถึงภาระหน้าที่ทางสังคมตลอดถึงความมั่นคง ไม่เปลี่ยนแปลง เป็น มโนภาพหนึ่งในการวิเคราะห์พฤติกรรมของมนุษย์” ส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมที่แตกต่างกันในสังคม แต่ละกลุ่ม ควรนำมาศึกษาเพื่อให้รู้ว่าวัฒนธรรมใดจะทำหน้าที่อะไรบ้าง ที่จะทำให้เกิดเสถียรภาพของ กลุ่มโดยเฉพาะในสังคมที่ไม่ซับซ้อน

สนธยา พลศรี (2545) กล่าวว่า “ระบบสังคมมีหน้าที่ ทำให้สังคมนั้นดำรงอยู่ได้ ต้องทำ หน้าที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1. ระบบสังคม จะต้องมียุติธรรมที่ชัดเจนในการดำเนินงาน และติดตาม ประเมินผล ในการปฏิบัติงาน เพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุเป้าหมาย
2. ระบบสังคม จะต้องมีการปรับตัว (Adaptation) เพื่อให้เกิดความเข้าใจสร้างความสัมพันธ์ ซึ่งกันและกัน ของสมาชิกในสังคม ด้วยเทคนิควิธีการต่าง ๆ ในการเสริมสร้างพลังให้ ระบบสังคมดีขึ้น

3. การบูรณาการรวมหน่วย (Integration) หรือการนำเอาหลักการเทคนิคต่างๆ มา ประสมประสานกัน ภายในสังคม เพื่อสร้างระบบให้ดีขึ้น

4. การจัดการกับระบบความตึงเครียด (Tension Management of Latency) ภายในสังคมย่อมมีความขัดแย้ง ความตึงเครียด เป็นปกติของสังคม กลุ่มชน ชุมชน สถาบันต่างๆ ซึ่ง ระบบสังคม (Social System) จะต้องมีการแก้ไขหรือจัดการกับสิ่งเหล่านั้น เพื่อให้เกิดสภาวะสมดุล (Equilibrium) หรือสภาวะราบรื่น (Steady State) ในสังคมนั้น

ยศ สันตสมบัติ (2548) กล่าวว่า “ทฤษฎีหน้าที่นิยม” ตามแนวคิดของมาลินอสกี (Bronislaw (Malinowski) นักมานุษยวิทยาชาวโปแลนด์ เชื่อว่ามนุษย์ในทุกสังคมมีความต้องการ พื้นฐานทางร่างกายพื้นฐานของชีวิต และหน้าที่หลักของวัฒนธรรม คือ การตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ความต้องการดังกล่าวแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ความต้องการพื้นฐานทางร่างกาย และจิตใจ (Basic Biological and Psychological Needs) เช่น ต้องการอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม การเจริญเติบโต การสืบพันธุ์ และการพักผ่อน

2. การตอบสนองร่วมกันของคนในสังคม (Instrumental) หมายถึง การทำงาน ร่วมกันก่อให้เกิดการจัดตั้งองค์กรและสถาบันสังคมต่าง ขึ้น มีความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจในการทำงาน เช่น ต้องการอาหาร ก่อให้เกิดการหาอาหาร ก่อตั้งระบบเศรษฐกิจเพื่อผลิตอาหาร การกระจาย การแลกเปลี่ยน ไปยังสมาชิกของสังคม การจัดตั้งระบบครอบครัว เป็นการตอบสนอง ความต้องการด้านการเจริญพันธุ์ ซึ่งจะมีประเพณีแต่งงาน มีระบบเครือญาติเข้ามาเกี่ยวข้องนั้นคือ ผลของการตอบสนองร่วมกันของมนุษย์ในสังคม ต่อความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจของสังคม ดังกล่าว

3. ความต้องการเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Needs) เป็นการตอบสนองโดยการ พัฒนาระบบวิทยาศาสตร์ ศิลปะ และด้านไสยศาสตร์ขึ้นมาในสังคม มาลินอสกี อธิบายว่า มนุษย์เป็น สัตว์ประเภทเดียว ที่สามารถสะสมความรู้ ความรู้ ประสบการณ์ และรวบรวมให้เป็นระบบ เพื่อนำไปใช้ในวิถีชีวิตของมนุษย์ต่อไปในภายหน้า พฤติกรรมของมนุษย์ตามทัศนะของมาลินอสกีเป็นการ ตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกาย และจิตใจ วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่ช่วยมนุษย์ให้สามารถ ตอบสนองตามความต้องการของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จะเห็นได้ว่า ทฤษฎีหน้าที่นิยม เน้นที่วัฒนธรรม คือ ทำหน้าที่เพื่อตอบสนองความต้องการของมานุษยวิทยา ด้านพื้นฐาน ด้านสังคม ด้านจิตใจ ซึ่ง “ผ้า” ถือว่าเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานที่ แสดงถึงวิถีชีวิตของชาวชนบทเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรมของกลุ่มชาวไทย โดยเฉพาะชาวอีสานได้เป็นอย่างดี เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเป็นมาในอดีต การย้ายถิ่น โครงสร้างทาง

สังคม และระบบการค้า พิจารณาลักษณะทั่วไปและคุณสมบัติของผ้าหรือเครื่องนุ่งห่มแล้วทำให้มองเห็นลักษณะเด่นที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม ที่มีความผูกพันในครอบครัว

การรวมกลุ่มทางสังคม และรวมกลุ่มชาติพันธุ์ คือ กระบวนการทำงานที่เป็นการแบ่งหน้าที่กันระหว่างเพศชาย กับ เพศหญิง เพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านเครื่องนุ่งห่ม โดยผู้ชายเป็นผู้จัดหาวัตถุดิบ และอุปกรณ์การทอผ้า ส่วนผู้หญิงทำหน้าที่ทอผ้า และตัดเย็บออกมาเป็นเครื่องนุ่งห่ม ตามรูปแบบ และวิธีการผลิต เริ่มจากการเตรียมเส้นใย การฟอกย้อมสี การมัดย้อมสี การมัดลวดลาย ล้วนเป็นกิจกรรมของผู้หญิง กิจกรรมดังกล่าวเป็นการแสดงออกร่วมกัน ช่วยเสริมสร้างให้เกิดความสัมพันธ์ขึ้นในครอบครัวเป็นการรักษาโครงสร้างทางสังคมให้คงอยู่ การจัดกลุ่มทางสังคมพิจารณาจากเพศ อายุ สภาพครอบครัว อาชีพ ศาสนา ความเชื่อ และลักษณะอื่น ๆ ประกอบ ส่วนการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต เป็นการสะท้อนรูปแบบ ความเป็นสัญลักษณ์ โดยมีการร่วมทางวัฒนธรรมที่มาจากระบบความคิด พิธีกรรม ศาสนา และวิถีดำเนินชีวิต

การนำทฤษฎีไปใช้ในการวิจัย วิเคราะห์การทำหน้าที่ของสถาบันศาสนาซึ่งมีตัวแทนคือ พระสงฆ์นักพัฒนา ในพื้นที่ที่ศึกษา ว่าสัมพันธ์ภาพของของกิจกรรมต่างๆ ที่มีปรากฏอยู่ในชุมชนของพระสงฆ์นักพัฒนา อันได้แก่ กิจกรรมด้านการพัฒนา 3 ด้าน 5) การบูรณะศาสนสถาน 2) การดูแลบริเวณ และสิ่งแวดล้อม 3) การพัฒนาอาชีพ (2) การส่งเสริมชุมชน 5) การสาธารณสุข 6) การอบรมศีลธรรม 7) การสืบสานส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น 3) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานชีวิต

2. ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (cultural diffusion Theory)

วิถีชีวิตมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เป็นผลจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม การที่มนุษย์ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน เป็นครอบครัวและสังคมมีการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยน คำขาย ทำให้เกิดการซึมซับรับเอาวัฒนธรรมที่ตนได้สัมผัส เกิดการถ่ายทอดจากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่งมีนักวิชาการให้ความหมาย ของคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้มากมาย ดังนี้

นิคม มุสิกคามะ (2545) กล่าวว่า วัฒนธรรม คือวิถีชีวิตของคนที่เกิดจากกระบวนการอันซับซ้อนทางสังคมหรือกลุ่มชน โดยเอาวิถีทางด้านจิตใจ วัตถุ ภูมิปัญญาและอารมณ์เข้าไว้ด้วยกันจนเป็นเอกลักษณ์ของสังคมนั้น มิใช่เพียงเรื่องของศิลปะ และวรรณกรรม หากหมายรวมถึง รูปแบบวิถีชีวิต สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ระบบค่านิยม ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเชื่อต่างๆ ด้วย

พิทยา สายหู (2529) กล่าวว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง แนวทางการดำรงชีวิตของกลุ่มชน ซึ่งสมาชิกเรียนรู้ รับถ่ายทอดไปด้วยคำสั่งสอน ทั้งทางตรง และทางอ้อม คือวัฒนธรรม

ไพฑูรย์ เครือแก้ว ณ ลำพูน (2518) ให้ความหมายวัฒนธรรมไว้ 2 ประการคือ 1) วัฒนธรรม หมายถึง มรดกทางสังคม เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่สะสมไว้ในอดีตและไว้ตกทอดมาเป็น

สมบัติที่มนุษย์ปัจจุบันนำเอามาใช้ในวิถีชีวิต 2) วัฒนธรรม หมายถึง รูปแบบหรือแบบแผนในการดำรงชีวิต

สมชอบ ภูอินนา (2552) กล่าวโดยสรุปว่า วัฒนธรรมหมายถึง รูปแบบหรือวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม สิ่งที่ตีงาม ความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์ ที่นำมาถ่ายทอดเงินได้เรียนรู้กันได้ เอาอย่างกันได้ ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณีและมรดกทางสังคม

พิสมัย ผลพฤกษ์ไพโร (2542) กล่าวว่า “วัฒนธรรมเป็นเรื่องสำคัญยิ่งในความเป็นชาติชาติใดที่ไร้เสียซึ่งวัฒนธรรม อันเป็นของตนเองแล้ว ชาตินั้นจะคงความเป็นชาติอยู่ไม่ได้ จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมมีความสำคัญยิ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นความแตกต่างของบุคคล กลุ่มคนหรือชุมชน
2. วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ทำให้เห็นว่าคนแตกต่างจากสัตว์
3. วัฒนธรรม ช่วยให้เราเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่มองเห็น การแปลความหมายในสิ่งที่มองเห็นนั้น ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของกลุ่มชน ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ และถ่ายทอดวัฒนธรรม
4. เป็นตัวกำหนดปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค
5. เป็นตัวกำหนด การแสดงความรู้สึกทางอารมณ์ และการควบคุมอารมณ์
6. เป็นตัวกำหนด การกระทำบางอย่างในชุมชนว่า เหมาะสมหรือไม่ ซึ่งการกระทำนั้นอาจจะเหมาะสมในอีกสังคมหนึ่ง แต่ไม่เป็นที่ยอมรับในอีกสังคมหนึ่งก็เป็นได้

การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เป็นปัจจัยที่ผลักดันให้วิถีชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนไปจากเดิม จี แอลเลียท สมิท (G.Eliot Smith) วิลเลียม เจ.เพอร์รี่ (William J.Perry) และริเวอร์ส (Rivers) ให้ความเห็นว่า อียิปต์ถือเป็นจุดกำเนิดอารยธรรมขั้นสูงสุด ที่ทำให้เกิดการแพร่กระจายไปยังชนชาติต่าง ๆ ในโลก ด้วยการติดต่อค้าขายให้ความรู้ศิลปวิทยาการแพร่กระจายไปยังภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลก

นิยพรรณ วรรณศิริ (2540) กล่าวว่า หลักการของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมอันเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. ทางภูมิศาสตร์ ต้องไม่มีอุปสรรคขวางกั้น เพราะสภาพภูมิศาสตร์เป็นตัวกำหนดเส้นทางการเดินทางของมนุษย์ ที่จะนำวัฒนธรรมติดตัวไปเผยแพร่ ยังพื้นที่ต่าง ๆ เป็นการขยายเครือข่ายทางวัฒนธรรม
2. ทางเศรษฐกิจ เกิดจากปัญหาความไม่พอเพียงต่อการยังชีพ เป็นผลนำมาซึ่งความยากจน ทำให้มนุษย์ต้องแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า เพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิต
3. ทางสังคม มีการแลกเปลี่ยน พหุวัฒนธรรม วิธีการ และความรู้จากการไปศึกษายังถิ่นอื่น หรือจากการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม และการอพยพย้ายถิ่น
4. ทางคมนาคม ระบบขนส่งที่ดีมีถนนหนทางอำนวยความสะดวก เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งทำให้มีการติดต่อสื่อสาร ค้าขายแลกเปลี่ยน ช่วยให้การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่าง

รวดเร็วยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่า การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเกิดจากปัจจัยต่างๆ ที่กระตุ้นและผลักดัน ทำให้มนุษย์มีการย้ายถิ่น และนำความเชื่อทางวัฒนธรรมติดตัวไปเผยแพร่ยังชุมชนอื่นหรือการซื้อขาย แลกเปลี่ยนสินค้า ทำให้วัฒนธรรมเกิดการหลั่งไหลผสมผสานกลมกลืนเข้าด้วยกันจนกลายเป็น วัฒนธรรมที่สังคมนยอมรับ และสืบทอดแพร่กระจายต่อไป

2.3 ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ (Symbolic Interactionism Theory) เป็นทฤษฎีหนึ่งที่ เพิ่งมี นักวิชาการสนใจ เป็นการอธิบายการจัดระเบียบทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ วัฒนธรรม ผู้เขียนมีความสนใจ และเชื่อว่าทฤษฎีนี้สามารถที่จะอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมได้ ทั้งในระดับบุคคล และสถาบันดังรายละเอียด

นักสังคมวิทยาได้ศึกษาการจัดระเบียบทางสังคมในด้านสัญลักษณ์สัมพันธ์หลายคน อาทิ เจอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีดด์ (George Herbert Mead), เฮอร์เบิร์ต บลูเมอร์ (Herbert Blumer) และ เออร์วิง กอฟแมน (Erving Goffman) ให้แนวคิดตรงกันว่า ทฤษฎีนี้เส้นถึงการกระทำระหว่างกัน ของบุคคลในสังคม เนื่องมาจากสัญลักษณ์ โดยเฉพาะภาษาเป็นสื่อสำคัญในการติดต่อซึ่งกันและกัน ทำให้มนุษย์มีความผูกพัน และสัมพันธ์กัน จนมีกติกาหรือข้อตกลงร่วมกัน เรียกได้ว่า กฎเกณฑ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นในสังคม ทำให้สังคมมีการจัดระเบียบขึ้น เพื่อปฏิบัติร่วมกัน

เจอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีดด์ (George Herbert Mead) เป็นนักจิตวิทยาสังคมลูกศิษย์ของ เขาที่มหาวิทยาลัยชิคาโกได้รวบรวมการบรรยายของเขา เกี่ยวกับทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ลงใน หนังสือ Mind Self and Society สารระสำคัญที่มีดด์กล่าวถึงการจัดระเบียบสังคม คือความสัมพันธ์ ทางสังคมของบุคคลนั้น อยู่ที่การมีและการใช้ความหมายร่วมกัน (Shared meaning) การกระทำ ระหว่างกันของบุคคลในสังคม จนเกิดเป็นความสัมพันธ์กันขึ้นนั้น เป็นเพราะใช้สัญลักษณ์ร่วมกัน การ กระทำต่อกันทั้งมนุษย์ และสังคม จึงพึ่งพาอาศัยกัน แก้ปัญหาร่วมกัน ดังนั้นกระบวนการของการ กระทำระหว่างกัน (Social interaction) จึงมีความสำคัญมากในทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์

เฮอร์เบิร์ต บลูเมอร์ (Herbert Blumer) อธิบายว่า การจัดระเบียบทางสังคมของกลุ่ม ต่าง ๆ เกิดจากผลของการที่บุคคลแปล หรือกำหนดความหมายของการกระทำต่อกัน บลูเมอร์ ได้เน้น ถึงปฏิภิริยาโต้ตอบในระหว่างการกระทำระหว่างกันต่อการแปล ความหมายของสัญลักษณ์ อาจกล่าว ได้ว่า การเปลี่ยนแปลงในแบบแผนการกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคมนั้น มาจากการที่บุคคล หรือกลุ่มมีความกล้า หรือตัดสินใจที่จะแปลความหมายใหม่อย่างไร หากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลมี ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ต่อการแปลความหมาย หรือตีความในแบบแผนของการกระทำใหม่ เพื่อให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงจากแบบแผนเดิม ย่อมจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง แบบแผนการกระทำระหว่าง กัน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2538)

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2538) อธิบายว่า ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ได้เน้นถึงการกระทำ ระหว่างกันของปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นสมาชิกในกลุ่มบุคคล และสถาบัน โดยมีการใช้สื่อสัญลักษณ์

ร่วมกัน บุคคลมีความคิดริเริ่ม การสร้างสรรค์ ย่อมจะทำให้การกระทำระหว่างกันในลักษณะใหม่ ๆ เกิดขึ้นตลอดเวลา และได้วิเคราะห์การกระทำระหว่างกันก็จะเป็นลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมนั่นเอง

ทรงคุณ จันทจร (2549) อธิบายว่า ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยมเป็นทฤษฎีที่เน้นแนวคิด เรื่องความเข้าใจเกี่ยวกับสัญลักษณ์ และกระบวนการตีความของการมีปฏิสัมพันธ์ของบุคคลกับสัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ นักจิตวิทยาในสังคมกลุ่ม George Herbert Mead (1934) และ Herbert Blumer (1969) ได้พัฒนาแนวคิดขึ้นโดยมุ่งเน้นให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับความหมาย และการแปลความหมายสัญลักษณ์ของแต่ละกลุ่มบุคคลที่เล็ก ซึ่งมากกว่าเรื่องปฏิกิริยาตอบสนองของมนุษย์ต่อสิ่งเรานั้น และทฤษฎีนี้ยังเน้นว่าบุคคลจะประพฤติปฏิบัติในเรื่องที่เขาตีความหมายว่าสิ่งนั้นมีความหมาย และความสำคัญต่อเขาเพียงใด ที่สำคัญการตีความย่อมเกิดจากประสบการณ์ของปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ที่ผ่านมากลับตัวเขาโดยตรงนั้นคือความจริงที่เกิดขึ้น หรือประสบการณ์ตรง

การนำทฤษฎีนี้ไปใช้ประโยชน์ในการวิจัย ในการวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ของบุคคลในชุมชนเกิดจาก ความตั้งใจที่จะแสดงออกร่วมกัน เน้นการกระทำระหว่างกัน มีการจัดระเบียบแบบแผนในสังคมให้นำไปปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้เกิดสิ่งหนึ่งสิ่งใดด้วยความตั้งใจ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่บุคคล และกลุ่มบุคคล เช่น การร่วมกลุ่มส่งเสริมอาชีพโดยพระสงฆ์ และดำเนินการต่อโยชุมชน เป็นต้น

3. ทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม

ทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม (Cultural Ecology Theory) เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงปฏิกิริยาตอบสนองระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สจิวต (Julian Steward) และคนอื่นๆ เช่น Williams และ Rappaport (1968) ซึ่งเป็นนักนิเวศวิทยาที่ให้ความสนใจในเรื่องธรรมชาติ ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ และขยายความคิดที่ออกไปว่า “วัฒนธรรมซึ่งถูกกำหนดโดยสิ่งแวดล้อมนั้นสัมพันธ์กับกายภาพของมนุษย์ แต่ธรรมชาติทางสิ่งแวดล้อมซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมนั้นจะต้องแยกออกจากธรรมชาติในทางชีวภาพ เพราะเป็นธรรมชาติต่างชนิดกัน”

นอกจากนี้ Vada และ Rappaport ยังอธิบายต่อไปว่า “วัฒนธรรมของมนุษย์นั้นสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างยิ่ง เพราะระบบความคิด ได้แก่ สมอง หัวใจ และต่อมต่างๆ ในร่างกายของมนุษย์เป็นระบบธรรมชาติ ถ้าร่างกายผิดปกติ ระบบความคิดก็ทำงานไม่สะดวก ไม่คล่องตัว หรือบกพร่อง บุคคลจะได้รับผลสำเร็จมากน้อยเพียงไร หรือมีวัฒนธรรมดี หรือไม่ดีเพียงใดขึ้นอยู่กับสภาพร่างกายของตนเอง ซึ่งจะต้องมีธรรมชาติทางสิ่งแวดล้อมมาบงการอีกส่วนหนึ่ง (ทรงคุณ จันทจร, 2549)

ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม Steward และ Rappaport เจ้าของทฤษฎีได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับธรรมชาติว่า เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ โดยความคิดดีและความเจริญงอกงามต้องมีธรรมชาติทางสิ่งแวดล้อมบางประการอีกส่วนหนึ่งด้วย เป็นเครื่องช่วยกระตุ้นความคิด คนมีความเป็นอยู่ดีขึ้นย่อมไปปรับปรุงตกแต่งธรรมชาติให้ดีขึ้นด้วย เพื่อความสะดวกสบายแก่การดำรงชีวิตของตนเอง นิเวศวิทยาทางวัฒนธรรมเป็นการศึกษาการปรับตัวหรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การมีเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน วัฒนธรรมแบบหนึ่งอาจปรับตัวได้ดีกว่าวัฒนธรรมอีกแบบหนึ่งและไม่ใช่สิ่งแวดล้อมจำกัดอยู่เพียงระดับใดระดับหนึ่ง แต่มีวิวัฒนาการไปในลำดับที่สูงกว่าโดยการสนับสนุนของสิ่งแวดล้อมที่ดีกว่านั่นเอง ทฤษฎีนี้เชื่อว่า คนที่มีธรรมชาติทางความคิดดี (ธรรมชาติภายในร่างกาย) สามารถปรับสิ่งแวดล้อมให้เป็นความดีขณะเดียวกันสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่ดีช่วยส่งเสริมความคิดของคนและสามารถสร้างวัฒนธรรมได้ดีขึ้น ด้วย นับเป็นทฤษฎีที่สวนทางระหว่างธรรมชาติกับคน และคนกับธรรมชาติ (ยศ สันตสมบัติ, 2548)

ทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม (Cultural Ecology) เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงปฏิกริยาตอบโต้กันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่ง Steward (งามพิศ สัตย์สงวน, 2538) ได้ให้ความหมายนิเวศวิทยาว่า คือการปรับตัวเข้าหากันระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ การปรับตัวของมนุษย์นั้นแตกต่างจากสัตว์ตรงเงื่อนไขทางวัฒนธรรม นิเวศวิทยาวัฒนธรรม คือ การศึกษาถึงการปรับตัวหรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การศึกษาวัฒนธรรม คือการวิเคราะห์ระบบนิเวศวิทยาของสังคมเพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมแต่ละแห่ง หลักนิเวศวิทยาเป็นองค์ประกอบสำคัญของสถาบันทางสังคม และไม่มีใครสามารถอธิบายองค์ประกอบทางวัฒนธรรมได้หมดทุกด้าน ด้วยแนวคิดทางการปรับตัวทางนิเวศวิทยา นอกจากนี้ยังเน้นความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรม พบว่า หมดล้อมเมืองต่อความแตกต่างในการปรับตัวของวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่ต่างกัน ในสิ่งแวดล้อมที่เหมือนกันจะลงรูปแบบของวิวัฒนาการที่เหมือนกัน การศึกษาวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมเป็นแบบวิวัฒนาการหลายสาย (Multilinear) มากกว่าวิวัฒนาการสายเดียว (Unilinear) เพราะวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องไปในปัจจุบันหรือตัวแปรภายนอกมากมาย ซึ่งได้แก่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งได้สรุปข้อเท็จจริงต่างระหว่างสังคมเรียบง่ายกับสังคมซับซ้อนว่าระบบของสังคมที่ซับซ้อนนั้นประกอบด้วยส่วนต่างๆ มากมายที่มีความแตกต่างกัน ระบบที่ต่างกันถูกนำมาเป็นปัจจัยของการปรับตัวที่ต่างกัน และว่าวัฒนธรรมมีรูปแบบหลากหลาย เพราะเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมต่างกัน วัฒนธรรมแบบหนึ่งอาจปรับตัวได้ดีกว่าอีกแบบหนึ่ง และไม่ได้ถูกสิ่งแวดล้อมจำกัดอยู่เพียงระดับใดระดับหนึ่งเท่านั้น สามารถวิวัฒนาการต่อไปได้ในระดับที่สูงกว่า ดีกว่า โดยการสนับสนุนของสิ่งแวดล้อมที่ดีกว่า นิเวศวิทยาวัฒนธรรมได้รับการพัฒนาในหลายๆ แง่มุมเป็นการโต้ตอบกับแนวความคิดที่ว่าวัฒนธรรมมีลักษณะรวมของทุกสิ่งทุกอย่าง จุดสนใจของสัจจัตถุอยู่กับการศึกษาเรื่องการผสมผสานของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อม

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) เป็นแนวคิดทางมานุษยวิทยาที่สนใจศึกษา การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม โดยเน้นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมว่าเป็นตัวกำหนด กระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม Jian Steward นักมานุษยวิทยาอเมริกา ได้อธิบาย แนวความคิดแบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมว่า เป็นการศึกษากระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการศึกษาวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัว (Adaptation) ของสังคม แนวความคิดนี้มองสังคมในลักษณะเป็นพลวัตหรือเปลี่ยนแปลงอยู่ ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญ คือเทคโนโลยีการผลิตโครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เป็นเงื่อนไขหลัก กำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของสังคม และวัฒนธรรม (ยศ สันตสมบัติ, 2548)

จูเลียน สจิวัด (Julian Steward) มอง “วัฒนธรรม” ว่าเป็นเครื่องมือช่วยให้นักมนุษย์ ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมประเด็นสำคัญสำหรับการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาจึงมีอยู่ว่าวัฒนธรรมมี การปรับตัวอย่างไรให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และมนุษย์มีวิธีการอย่างไรในการใช้เทคโนโลยีและระบบ เศรษฐกิจในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมจะถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อม แต่ Steward เสนอว่าเราไม่ควรแยกแยะสภาพแวดล้อมออกจากความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญอีกส่วนหนึ่งในการอธิบายพฤติกรรมและปฏิสนธิแนวความคิดแบบวิวัฒนาการ เส้นตรงของนักทฤษฎีวิวัฒนาการรุ่นเก่าซึ่งเสนอว่าวัฒนธรรมของทุกเผ่าพันธุ์จะมีวิวัฒนาการเป็น เส้นตรงผ่านขั้นตอนต่างๆ เหมือนกันหมดและแย้งว่าวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมอาจเกิดขึ้นได้หลาย สาย (Multilinear Evolution) และแต่ละแนวย่อมมีความแตกต่างกัน ความแตกต่างนี้เกิดจากการ ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เทคโนโลยีและโครงสร้างสังคมเป็นหลัก อาจกล่าวได้ว่าแนวความคิด แบบวิวัฒนาการหลายสายนี้ เป็นแนวความคิดใหม่ซึ่งพัฒนามาจากทฤษฎีวิวัฒนาการรุ่นเก่า แนวความคิดนี้เน้นความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อมว่ามีความแนบแน่นใกล้ชิด และ ส่งผลกระทบซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก ในยุคสมัยที่พัฒนาการด้านเทคโนโลยียังอยู่ในระดับต่ำ มนุษย์จำต้องปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม และทำให้สภาพแวดล้อมมีอิทธิพลเป็นตัวกำหนดรูปแบบ ของวัฒนธรรม แต่เทคโนโลยีเจริญก้าวหน้ามากขึ้น มนุษย์ย่อมมีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงหรือ ดัดแปลงสภาพแวดล้อมได้มากขึ้น อิทธิพลของสภาพแวดล้อมก็ลดถอยลง หากแต่รูปแบบแลประเพณี บางอย่างจะยังคงอยู่ และได้รับการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ในผลงานสำคัญของ Steward ที่ว่าด้วยวิธีการของนิเวศวิทยาวัฒนธรรมนั้น Julian Steward) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าสภาพแวดล้อม ทางธรรมชาติและวัฒนธรรมนั้นมีความเกี่ยวพันต่อกันและกันอย่างยิ่ง (ชนัญ วงษ์วิภาค, 2545)

แนวความคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามที่เสนอของ Steward นั้น เป็นความพยายาม ศึกษาวิเคราะห์ถึง

1. ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับเทคโนโลยีทางการผลิต ซึ่งเป็นตัวกำหนดสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
2. ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับพฤติกรรมของมนุษย์
3. ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีต่อวัฒนธรรม (ยศ สันตสมบัติ, 2548)

นิยพรธณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ (2550) เขียนไว้ว่า Julian Steward นิยามคำว่า "นิเวศวิทยา" ว่า นิเวศวิทยาคือการปรับตัวเข้าหากันระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ การปรับตัวของมนุษย์นั้นต่างจากสัตว์ตรงที่มันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม นิเวศวิทยาวัฒนธรรม คือการศึกษาถึงการปรับตัวหรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การศึกษาวัฒนธรรมของสัตว์คือการวิเคราะห์ระบบวิทยาของสังคมเพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมแต่ละแห่ง ถึงแม้ว่าสัตว์จะคิดว่า หลักนิเวศเป็นองค์ประกอบสำคัญของสถาบันทางสังคม แต่ก็รู้ดีว่าไม่มีใครสามารถอธิบายองค์ประกอบทางวัฒนธรรมได้หมดทุกด้านด้วยแนวคิดทางด้านการปรับตัวทางนิเวศวิทยา นอกจากนี้ สจ๊วต ยังได้เน้นถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมแต่ละแห่งอีกด้วย จากการศึกษาของสจ๊วต พบว่า สิ่งแวดล้อมมีผลต่อความแตกต่างในการปรับตัวของวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่ต่างกันในเรื่องสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมของสจ๊วต เป็นแบบวิวัฒนาการหลายสาย (Multilinear) มากกว่าวิวัฒนาการสายเดียว (Unilinear) เพราะวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปท่ามกลางปัจจัยหรือตัวแปรภายนอกมากมาย ซึ่งได้แก่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาตินั่นเอง

ยศ สันตสมบัติ (2548) เขียนอธิบายว่า นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) เป็นแนวคิดทางมานุษยวิทยาแนวหนึ่งที่สนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมโดยเน้นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม ว่าเป็นตัวกำหนดกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมจูเลียน สจ๊วต นักมานุษยวิทยาอเมริกัน ได้อธิบายแนวความคิดแบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมว่า เป็นการศึกษากระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการศึกษาวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัว (Adaptation) ของสังคม แนวความคิดนี้ มองสังคมในลักษณะเป็นพลวัต หรือการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญ คือ เทคโนโลยีการผลิตโครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นเงื่อนไขหลักกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลง และปรับตัวของสังคมวัฒนธรรม

ความสำคัญของทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม โดยจูเลียน สจ๊วต (Julian Steward) ได้อธิบายถึงความสำคัญของทฤษฎีนี้ว่า เป็นการศึกษากระบวนการปรับตัวของสังคม ภายใต้อิทธิพลของสังคม แนวความคิดนี้มองสังคมในลักษณะเป็นพลวัตหรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญ คือเทคโนโลยีการผลิต

โครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งเป็นเงื่อนไขหลักที่กำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวของสังคมวัฒนธรรม มนุษย์จำเป็นต้องปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม เทคโนโลยีเจริญก้าวหน้ามากขึ้น มนุษย์ย่อมมีศักยภาพในการเปลี่ยนหรือตัดแปลงสภาพแวดล้อมได้มากขึ้น

การนำทฤษฎีไปใช้ประโยชน์ในการวิจัย ทฤษฎีนี้จะนำไปใช้ในการวิเคราะห์วิธีการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ต่อชุมชน ทั้ง 9 ด้าน คือ 1) การบูรณะศาสนสถาน 2) การดูแลบริเวณ และสิ่งแวดล้อม 3) การพัฒนาอาชีพ 4) การส่งเสริมชุมชน 5) การสาธารณสุข 6) การอบรมศีลธรรม 7) การสืบสานส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น 8) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานชีวิต 9) การส่งเสริมการท่องเที่ยว เพื่อเป็นข้อมูลในการดำเนินการวิจัยให้มีประสิทธิภาพและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานพระสงฆ์นักพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมในการพัฒนาพระสงฆ์ในอีสาน ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยหลายท่านดังนี้

1. งานวิจัยในประเทศ

สุภาพรณ ฌ บางช้าง และคณะ (2527) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาองค์กรชุมชนจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยการวิจัยแบบ PAR พบว่าชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับตนเอง มีผลต่อตนเอง และส่วนรวม ซึ่งมุ่งเน้นการสร้างศักยภาพของชุมชน ทำให้รู้ปัญหาที่แท้จริง และคนในชุมชนได้ช่วยกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น การรวมกลุ่มจำหน่ายสินค้า การศึกษาดูงาน และการจัดกิจกรรมส่งเสริมด้านวัฒนธรรม ได้แก่ การส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในวันสำคัญต่างๆ เป็นการสืบสานประเพณีวัฒนธรรม ให้คงอยู่เป็นการจัดรูปแบบอันเหมาะสมในการพัฒนาชุมชนอีสาน ของพระสงฆ์นักพัฒนา

อรศิริ ปาณินท์ และคณะ (2550) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางกายภาพประเภทวัด เล่มที่ 3 วัด ในภาคอีสาน พบว่า วัดบ้านเนินองค์พระเจดีย์ที่คนให้ความสนใจ กราบไหว้บูชา เป็นสำคัญ ส่วนวัดป่า เน้นพระสงฆ์ผู้ก่อตั้งวัดเป็นสำคัญ และธรรมชาติที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม วัดร่วมสมัย จะเน้นที่สถาปัตยกรรม วัดพื้นบ้านไม่มุ่งเน้นความสำคัญเฉพาะ แต่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับศาสนา ด้านประเพณีวัฒนธรรมตามสมควร

พระพุทระกูล หลินภู (2547) ได้ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเทพสุทธิโมลี (หลวงพ่อดมพงษ์ ชันติโก) ในอำเภอนิคมน้ำอ้อย จังหวัดมุกดาหาร พบว่า การเผยแผ่หลักธรรม และการแก้ปัญหาของพระเทพสุทธิโมลี โดยการเผยแผ่ หลักธรรมและคำสอน 3 ด้าน คือ 1) ด้านอบรมสั่งสอน 2) ด้านการปฏิบัติ และ 3) ด้านวรรณกรรม ดังคำอธิบายต่อไปนี้

1. ด้านการอบรมสั่งสอน โดยการสนทนาธรรม ท่านได้ใช้วิธีการผูกดวงเข้ามาช่วย เพื่อเป็นสื่อในการเข้าถึงสภาวะจิตใจ ของบุคคลที่มีความทุกข์ ซึ่งเป็นวิธีการที่ง่ายและได้ผลดีที่สุด จนสามารถหาสาเหตุ และวิธีการแก้ปัญหาได้
2. ด้านการปฏิบัติ โดยการปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง ตามหลักที่กล่าวว่า ตัวอย่างที่ดีดีกว่าคำสอน ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้ เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ได้ผลดี
3. ด้านวรรณกรรม โดยส่งเสริมให้มีการฝึกหัดพระรูนใหม่ให้มีใจรักงานเขียนมากขึ้น นำเสียดายที่ท่านได้เขียนหนังสือเพียงเรื่องเดียว เพราะปัญหาสุขภาพ และเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเทพสุทธิโมลีขาดความต่อเนื่อง เพื่อเป็นการสืบทอด แนวทางปฏิบัติของบูรพาจารย์ให้คงอยู่ หลักธรรมที่ท่านเขียนไว้ สามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาขอ พระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสาน ได้เป็นอย่างดี

ชูเกียรติ ลีสวรรณ์ (2535) ได้ศึกษาระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบท ผลการวิจัยพบว่า นอกจากได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษหรือผู้รู้แล้ว ยังสามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยการฝึกปฏิบัติและลองผิดลองถูก การเรียนรู้ในรูปแบบส่วนใหญ่มาจากแรงบันดาลใจทำให้ อยากเรียนรู้ อยากทำในเรื่องนั้น โดยการชอบ การเห็นตัวอย่าง หรือมีผู้ชี้แนะขั้นต้น ต่อมาคิดทำเอง และฝึกฝนบ่อย ๆ มีการคิดดัดแปลงเรื่อย ๆ จนมีความชำนาญ ยึดเป็นอาชีพมีรายได้ ซึ่งต่อมาบุคคลเหล่านั้นกลายเป็นผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ เกิดเป็นภูมิปัญญาและสามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้สนใจต่อไป

พระไพศาล วิสาโล (2533) ได้ศึกษาพุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม พบว่า การดำเนินงานของพระสงฆ์นักพัฒนามีบทบาทแตกต่างกัน แยกออกเป็นประเภทได้แก่ ด้านการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน การอนุรักษ์ภูมิทัศน์ไทย และการอนุรักษ์จิตกรรมฝาผนัง ซึ่งการดำเนินงานพบปัญหาอุปสรรคคือ พระสงฆ์ขาดความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์ การเก็บรักษายังไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐควรจัดสรรงบประมาณมาช่วย และจัดบุคลากรเข้ามาให้ความรู้เฉพาะด้าน เพื่อให้คนในชุมชนได้ศึกษา วัด ชุมชน และองค์กรภาครัฐ เอกชน ควรเข้ามาร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชนของตนเพื่อความมั่นคงของสังคมและอยู่ได้ตลอดให้อยู่ได้ตลอดไป

สมคิด เพ็งอุดม (2535) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “การศึกษาบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน ตามทัศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่สักระหวงหลักระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม” ผลจากการศึกษาวิจัยพบว่า พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำสังคมมีบทบาทสำคัญในการพัฒนา ทั้งนี้เพราะพระภิกษุเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพ นับถือ สักการบูชา และเป็นบุคคลที่ชาวบ้านนิยมสรรเสริญ มีเกียรติภูมิ และให้การยอมรับในสังคม บางครั้งอาจจะรวมถึงการมีอำนาจด้วย วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนหรือสังคม ทำให้พระสงฆ์กลายเป็นผู้นำทางจิตใจและเป็นศูนย์กลางของความร่วมมือทำงาน ซึ่งปัจจัยสำคัญที่ชาวบ้านมีความรู้สึกเช่นนี้เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตนชอบ มีความบริสุทธิ์ และเป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่างๆ ทุกอย่างเหนือ

ชาวบ้านทั่วไป เป็นผู้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์ เพราะชีวิตของมนุษย์ไม่อาจจะเป็นไปได้และมีความหมายด้วยวัตถุเพียงอย่างเดียว แม้จะสามารถสร้างวัตถุตอบสนองความต้องการได้ทุกอย่าง แต่ก็ต้องเหนื่อยหน่ายเพราะความไม่รู้จักจบสิ้น และไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้เต็มจริง คุณค่าทางจิตใจจะต้องมีความหมายอยู่ต่อไป วัตถุและพระสงฆ์จึงเป็นสิ่งสำคัญในสังคมที่มีผลทางด้านคุณภาพจิตใจ

ผ่องพรรณ ทวีสมบูรณ์ (2537) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “การศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรม การพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในชุมชนที่รัฐให้การพัฒนาต่างกัน” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมมาตั้งแต่ในโบราณและบทบาทในการพัฒนาได้ทวีความสำคัญมากขึ้นโดยการปรับแนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ ประชาชน วิถีชีวิตทางสังคมในท้องถิ่น และทรัพยากรสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์จึงเป็นผู้พัฒนาสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ทางวัตถุและจิตเจตนาบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์จะเป็นแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับพื้นฐานโครงสร้างสังคมถ้าเป็นสังคมเมือง พระสงฆ์ควรจะมุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านจิตใจเป็นสำคัญ เพราะในสังคมเมืองนั้นมีเหตุปัจจัยที่ชักนำให้ประชาชนไปสู่ความเสื่อมในทางศีลธรรมจรรยา ได้มาก ส่วนสังคมในชุมชนชนบทนั้น ปัญหาพื้นฐานที่ประชาชนประสบคือ ปัญหาสภาพ ความเป็นอยู่ การพัฒนาจิตใจอย่างเดียวไม่เพียงพอ จะต้องพัฒนาทางวัตถุด้วย การที่พระสงฆ์ ที่มีการพัฒนาสังคมมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับทัศนคติ และแนวความคิดเกี่ยวกับบทบาท ในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์นักพัฒนาแต่ละรูป แต่ละบทบาทที่พระสงฆ์นักพัฒนาแต่ละรูปปฏิบัติจริงๆ นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนการยอมรับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ดังนั้นพระสงฆ์จึงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อความเจริญก้าวหน้าของชุมชนและเป็นการพัฒนาด้านวัตถุและจิตใจควบคู่กันไป เพื่อยกระดับวิถีชีวิตท้องถิ่นให้ดีขึ้น

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2539) ได้ศึกษาองค์ความรู้นิเวศวิทยาของชุมชนเกษตรกรรมในเขตป่าโดยศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงที่ทุ่งใหญ่นเรศวร พบว่า ระบบความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของชุมชน นับเป็นรากฐานที่สำคัญสิ่งมีชีวิตดำรงอยู่ภายใต้อาณาจักรเดียวกันมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงซึ่งกันและกัน มนุษย์มีตำแหน่งเพียงเป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติใหญ่เท่านั้น องค์ประกอบทางธรรมชาติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ อากาศ ต้นไม้ ล้วนมีสิ่งอันคุ้มครองธรรมชาติได้ ทำได้เพียงการ ขอใช้ ด้วยวิถีทางแห่ง เคารพ ต่อธรรมชาติภายใต้วัฒนธรรมแห่งการมีศีลธรรมเท่านั้น จึงจะสามารถรักษาสมดุลภาพ ของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติไว้ได้

พิสิฏฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทร (2540) ได้ศึกษาศาสนาพุทธ : สถานภาพบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน ผลการศึกษาพบว่า

ด้านเศรษฐกิจ ในสังคมภาคอีสาน มีปัญหาเศรษฐกิจ สืบเนื่องมาจากสภาพภูมิอากาศไม่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวอีสาน เช่น ขาด

แคลนน้ำในการเกษตร ดินไม่อุดมสมบูรณ์ เป็นสาเหตุที่ทำให้ผลผลิตด้านการเกษตรได้น้อย จึงทำให้ชาวอีสานส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ส่งผลกระทบต่อสถาบันพระสงฆ์เพราะต้องอาศัยอาหารและปัจจัยอื่นๆ จากชุมชน ดังนั้นพระสงฆ์จึงต้องหาวางช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ แม้การแก้ปัญหาเศรษฐกิจไม่ใช่กิจของพระสงฆ์ ในขณะเดียวกัน พระสงฆ์ยังเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชนหน่วยงานราชการ ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินงานของพระสงฆ์ ซึ่งมีทั้งประสบผลสำเร็จ และปัญหาต่างๆ

ด้านสังคม สังคมชนบทมีลักษณะความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย สนุกสนาน ฟุ่มเฟือย ปัญหาการพนัน การลักขโมย สิ่งเสพติดเกิดขึ้นในสังคมเป็นอย่างมาก ชุมชนบางพื้นที่มีปัญหาด้านการเมือง ความมั่นคง ชุมชนหนึ่ง ๆ มีหลายชาติพันธุ์อยู่ร่วมกัน มีวัฒนธรรมแตกต่างกัน การเผยแผ่ศาสนา จำเป็นต้องปรับรูปแบบ เพื่อความเหมาะสมกับชุมชน

ด้านการศึกษา ชาวชนบทอีสาน ประสบปัญหาการด้อยโอกาสทางการเรียน เพราะมีฐานะยากจน พระสงฆ์นักพัฒนาได้เข้าไปแก้ปัญหา โดยมีบทบาทสำคัญในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการศึกษา เช่น การจัดตั้งโรงเรียนสอนปริยัติธรรมแก่พระสงฆ์ ให้การศึกษาแก่พระลูกวัด จัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การศึกษาโรงเรียนนอกระบบ และการศึกษาระบบผ่านดาวเทียม ด้านสุขภาพอนามัย ชาวอีสานมีปัญหาด้านสุขภาพเป็นส่วนใหญ่ เพราะชีวิตความเป็นอยู่ยากจน พระสงฆ์มีบทบาทในการดูแลสุขภาพอนามัย ให้คนในชุมชนมีอนามัยดี เช่นดังนี้ การใช้ยาแผนโบราณ โดยการใช้ยาสมุนไพร การแก้ปัญหาผู้ที่ติดยาเสพติด และการรักษาผู้เป็นโรคจิต

ด้านสิ่งแวดล้อม สังคมอีสานมีการตัดไม้ ทำลายป่า เพื่อเป็นที่ทำกินเป็นสาเหตุทำให้เกิดปัญหาความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล พระสงฆ์นักพัฒนาได้เข้าไปมีบทบาทในการแก้ปัญหาพื้นที่สิ่งแวดล้อม เช่น สร้างบรรยากาศบริเวณวัดให้ร่มรื่น การจัดสิ่งแวดล้อมในชุมชนและการจัดอบรมเยาวชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

วรรณิ ไทยานันท์ (2540) ทำการวิจัยเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมวิเคราะห์ความต้องการและปัจจัยเงื่อนไข นำเสนอนโยบายและแนวทางในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) พื้นที่ศึกษาคือหมู่บ้านชนบทยากจน 2 แห่งในจังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดอ่างทอง ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

1. ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม ในเขตชนบทยากจนที่พัฒนาขึ้นจากความต้องการของชุมชน ประกอบด้วยตัวชี้วัด 6 ด้าน คือ 1) เศรษฐกิจ 2) ครอบครัวและสังคม 3) อนามัยและสาธารณสุข 4) ความมั่นคงและสิทธิ 5) การศึกษา ความรู้ข้อมูลข่าวสาร และวัฒนธรรมจิตใจ และ 6) โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม ชุมชนชนบทยากจนเห็นว่าตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจ เป็นตัวชี้วัดที่สำคัญและมีความต้องการมากที่สุด

2. ความต้องการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า ความต้องการจำเป็นในด้านพุทธพิสัย คือ ความรู้เกี่ยวกับธุรกิจชุมชน ระบบสหกรณ์ ยาเสพติด อาชีพ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

การรู้จักคิดวิเคราะห์ ทาวิธีแก้ปัญหาชุมชน ด้านจิตพิสัย ได้แก่ การมีคุณธรรม จริยธรรม เน้นความซื่อสัตย์ ประหยัด เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว และสังคม ไม่หมกมุ่นอบายมุข และชาวซึ่งวิถีชีวิตแบบไทย และทักษะพิสัยคือ การพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น และหาความรู้

3. ปัจจัยที่สำคัญในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตามแนวระบบโรงเรียน คือ การพัฒนาอย่างจริงจัง ความต่อเนื่องของโครงการที่โรงเรียนมีส่วนร่วม ความร่วมมือจากวิทยากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่วนปัจจัยในการจัดการศึกษาตามแนววิถีชีวิต คือ ความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานทางการศึกษากับหน่วยงานทางการพัฒนา นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยร่วมในด้านการประสานเชื่อมโยงระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน นโยบายและแนวทางการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในเขตชนบทยากจนที่สำคัญคือ การมีศูนย์ข้อมูลบ้านในสถานศึกษาของชุมชน การปลูกฝังค่านิยมความเป็นไทย การปฏิรูปหลักสูตร และการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น

วิมลลักษณ์ ชูชาติ และ บุญสืบ ขลิบเพ็ง (2549) ได้ศึกษาการนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่าย การเรียนรู้ ประกอบด้วย

1. เครือข่ายกระบวนการเรียนรู้ ที่ประสบความสำเร็จ ได้พัฒนาจากเครือข่ายระดับคนไปสู่คน ไปสู่กลุ่ม และกลุ่มไปสู่กลุ่ม
2. กระบวนการสร้างเครือข่าย เริ่มจากการสร้างผู้นำ อาจจะเป็นผู้นำภายนอกหรือผู้นำภายใน ที่ได้รับการสนับสนุนให้แก้ปัญหาชุมชน การขยายการเชื่อมโยงประสานเป็นการรวมกลุ่มให้เกิดองค์กรเข้มแข็ง ร่วมแก้ปัญหา มีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์ พัฒนาองค์ความรู้เดิมและสร้างองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงภูมิปัญญาเดิมไปสู่วิทยาการสมัยใหม่
3. การร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ของสมาชิกเครือข่าย การได้ทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องของสมาชิก เป็นการพัฒนาศักยภาพของสมาชิก ในการเรียนรู้ปฏิสัมพันธ์และยังเป็นการร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วย

สุนทร การงาน (2540) ได้ศึกษาประเพณีกุ่มข้าวใหญ่และบุญจ้ำงที่บ้านหนองกุง ตำบลเสือเือก อำเภอลำดวน จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ประเพณีกุ่มข้าวใหญ่และบุญจ้ำงที่บ้านหนองกุงแล้วจะเห็นว่าพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมีทั้งเหมือนและแตกต่างๆ กับท้องถิ่นอื่น แต่ทั้งนี้จุดประสงค์หลักของการเกิดพิธีกรรม เนื่องจากวิถีชีวิตของชาวบ้านหนองกุง ขึ้นอยู่กับการเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ ชาวบ้านไม่มีหลักประกันอันใดในแต่ละปี ฝนจะตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ ถ้าไม่ตกหรือแล้วก็ตามหมายความว่าในปีนั้น ข้าวปลาธัญญาหารจะขาดแคลนชาวบ้านหนองกุง จึงหาทางที่จะทำให้เกิดความรู้สึกมั่นใจเป็นการสร้างขวัญ สร้างกำลังใจให้ตนเอง จึงเกิดพิธีกรรมเหล่านี้ขึ้น จากการนำ

ประเพณีและบุญทั้งสองมาจัดในวันเดียวกัน ได้ก่อให้เกิดการประหยัดเวลา ประหยัดงบประมาณ และประชาชนก็สามารถมีเวลาเพื่อประกอบกิจกรรมอย่างอื่นอีก โดยเฉพาะการเริ่มต้นสู่ฤดูกาลเพาะปลูกใหม่ การปฏิบัติประเพณีอย่างต่อเนื่อง โดยปฏิบัติตามอิตฺติสองคองสืออย่างเคร่งครัดของชาวบ้านหนองกุงตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันได้ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่บ้าน ชุมชนอย่างยิ่ง

กิตติรัช พงษ์สิทธิศักดิ์ (2540) ได้ศึกษาการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในบุญยอธาตุของไทยโย้ยบ้านเตือศรีคั่นไซย ตำบลศรีคั่นไซย อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร พบว่า แนวโน้มการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในงานบุญยอธาตุของไทยโย้ยบ้านเตือศรีคั่นไซยในอนาคตจะเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ต่อไปอย่างไม่มีสิ้นสุด จะมีการปรับเปลี่ยนไปตามวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของไทยโย้ยบ้านเตือศรีคั่นไซย ซึ่งจะมีแนวโน้มไปในทางที่ดีขึ้น มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง แต่ในภาพรวมชนเผ่าไทยโย้ยจะคงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมของไทยโย้ยบ้านเตือศรีคั่นไซยไม่ให้สูญหายไปเพื่อเป็นมรดกแก่คนรุ่นหลังตลอดไปด้วยความภาคภูมิใจ

ทิชากร กันหะ (2540) ได้ศึกษาสภาพการบริหารและการจัดกิจกรรม เพื่อป้องกันการติดยาเสพติด และเสนอแนวทางในการบริหารและจัดกิจกรรมเพื่อป้องกันการติดยาเสพติดในโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตการศึกษา 6 โดยรวบรวมข้อมูลจากผู้บริหาร ผู้ช่วยผู้บริหาร ฝ่ายปกครอง ครูอาจารย์แนะแนว ครูอาจารย์สายผู้สอน รวม 457 คน ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินกิจกรรม ป้องกันยาเสพติดนั้นดำเนินการในรูปของคณะกรรมการประกอบด้วย ผู้บริหาร ครู อาจารย์ มีสมาคมผู้ปกครองและคณะกรรมการศึกษา กิจกรรมป้องกันยาเสพติดที่จัดมากคือเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ การจัดทำป้ายนิเทศแนวทางในการดำเนินการป้องกันนั้นยังคงให้มีคณะกรรมการประกอบด้วยบุคคลหลายฝ่ายสำหรับกิจกรรมป้องกันยาเสพติดนั้นควรให้มีการสอน ครู อาจารย์ สอดแทรก ทุกรายวิชา เชิญวิทยากรมาบรรยาย จัดสภาพแวดล้อมที่สะอาด รมรื่น ทุกคนช่วยสอดส่องพฤติกรรมของนักเรียน จัดกิจกรรมพัฒนาคุณธรรม และส่งเสริมนันทนาการ งานวิจัยข้างต้น เป็นงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และวิถีพุทธในการบำบัดผู้ติดยาเสพติด เพื่อความมั่นคงทางสังคม พบว่าการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดโดยวิถีพุทธสามารถส่งเสริมให้เกิดมั่นคงทางสังคมได้ ผู้วิจัยจะใช้ความรู้นี้เป็นกรอบในการศึกษาในการสร้างความมั่นคงทางสังคมให้มีความยั่งยืนและเป็นการส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านให้คงอยู่ต่อไป

นพรัตน์ บัวพัฒน์ (2542) ได้ศึกษากลองยาวกับประเพณีอิตฺติสองคอง ของชาวบ้านยางอำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่ากลองยาวเป็นเครื่องดนตรีที่ความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านมาแต่ครั้งอดีตตลอดเวลาผ่านมากของยาวได้วิวัฒนาการควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและสังคมมาโดยตลอด ในอดีตกลองยาวเป็นเครื่องดนตรีที่ถูกสร้างขึ้นโดยมีจุดประสงค์เพื่อใช้บรรเลงให้ความบันเทิงสนุกสนาน เวลามีนงานบุญประเพณีซึ่งมีความกังวานไพเราะชวนให้ออกท่าทางพอรำไปด้วยได้ยินเสียงบรรเลง สิ่งเหล่านี้เป็นความงามที่สัมผัสได้ด้วยอารมณ์

และความรู้สึกของผู้ฟัง สำหรับในปัจจุบันสภาพสังคมแวดล้อมที่มีชีวิตได้เปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ของกลองยาวกับชาวบ้านที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย ปัจจุบันชาวบ้านโดยทั่วไปให้ความสำคัญต่อกลองยาวน้อยลงแต่ชาวบ้านที่ยังเป็นคุณค่าและให้ความสำคัญต่อกลองยาวมาตลอด จากการที่วงกลองยาวได้รับความนิยมจากชาวบ้านเป็นอย่างมาก จึงได้รับการสนับสนุนจากส่วนราชการ ทำให้วงกลองยาวมีบทบาทในทากรเข้าร่วมบรรเลงในแต่ละงานมากขึ้น

นิยพรรณ วรรณศิริ (2540) ได้ศึกษาการผสมผสานทางวัฒนธรรม ไว้ว่า วัฒนธรรมที่ต่างกันสองวัฒนธรรมมาพบกันสัมผัสกันและเกิดการหยิบยืม แลกเปลี่ยนกันใช้ในระยะเวลาที่สม่ำเสมอ และยาวนาน พอสมควร วัฒนธรรมทั้งสองจะผสมผสานกัน ปะปนกันหมด แต่ก็ยังรู้ว่าเป็นวัฒนธรรมของใครไม่ถึงกับปนกันจนแยกไม่ออก ผู้หยิบยืมวัฒนธรรมผู้อื่นกลับเข้ามาสู่กลุ่มชนเดิมของตน วัฒนธรรมเดิมนั้นก็จะดำรงรูปแบบเดิมได้ดื้ออยู่ บุคคลผู้นั้นก็คงยังประพฤติตามวัฒนธรรมเดิมของตนไปตามเดิม แต่ออกมาพบปะหรือเผชิญกันคนจากวัฒนธรรมอื่นอีกเขาก็จะผสมผสานวัฒนธรรมของเขาเข้ากับวัฒนธรรมใหม่ที่มาสัมผัสกันอีก

รุ่งทิพย์ สุนทรโทท (2541) ได้ศึกษาขั้นตอนการตัดสินใจเลิกเสพยาบ้าของเยาวชนในสาธิตศึกษามี 4 ขั้นตอน คือ การรับรู้ การสำนึก การสารภาพ และการดำเนินการเพื่อยุติการเสพยาบ้า ซึ่งบุคคลที่มีอิทธิพลมากที่สุดในการเลิกยาบ้าของเยาวชนคือ พ่อแม่ เพื่อน และอาจารย์ ในขณะที่สื่อมวลชนมีบทบาทกระตุ้นได้ชั่วขณะ ซึ่งมีส่วนช่วยให้การเลิกเสพยาบ้าได้น้อย

วุฒินันท์ กันทะเตียน (2541) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “พระสงฆ์กับการเมือง แนวคิดและบทบาทในสังคมไทยปัจจุบัน” ผลจากการวิจัยพบว่า พระไตรปิฎกได้บัญญัติความบริสุทธิ์แห่งสงฆ์ไว้ 2 ส่วน คือ ส่วนพระธรรมวินัย เป็นแม่แบบที่พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติทั้งในส่วนการศึกษา พระธรรม การปฏิบัติธรรม การเผยแผ่พระสัทธรรม และการรักษาธรรม และส่วนของปาริสุทธิสีล 4 เป็นหลักการพิจารณาตามเหตุผลตามความเหมาะสม คือ การพิจารณาเทียบเคียง ตรวจสอบ หลักพิจารณาโดยอนุโลม หลักการวิเคราะห์ และผลปฏิบัติเอง โดยรวมทั้งสองส่วนคือหลักธรรมและหลักศีล ถ้าแห่งในแง่ประโยชน์ในข้อธรรมนั้น พระสงฆ์เป็นสมณะเพศที่อาศัยก่อนข้าวจากชาวบ้าน พระสงฆ์ยอมอำนาจประโยชน์เป็นการตอบแทน ในการดำเนินชีวิตแก่บุคคล ชุมชน ส่วนข้อศีลมุ่งเน้นเพื่อสำหรับฝึกหัดขัดเกลา ให้จิตใจบริสุทธิ์หมดจดพ้นเครื่องเศร้าหมอง เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ครองจิตใจของมหาชนหมู่มา การประพฤติปฏิบัติจึงต้องมีความเหมาะสมกับตัวสงฆ์เอง และพร้อมที่จะแก้กฏประโยชน์แก่ชนทั้งหลาย

กรรณิกา ศรีสัตย์รสนา (2542) ได้ศึกษาการปฏิบัติงานตามมาตรการป้องกันและแก้ไข ปัญหายาเสพติดในสถานศึกษาของกรมสามัญศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดกลาง จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า สภาพทั่วไปเกี่ยวกับสถานการณ์ยาเสพติดในโรงเรียน โดยภาพรวมนั้นครูส่วนมากมีความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดโดยศึกษาจากเอกสาร ตำรา หนังสือ นอกจากนั้นยังมีการชี้แจง

เรื่องยาเสพติดจากโรงเรียน ครูเคยผ่านการอบรมเรื่องยาเสพติดจากกรมสามัญศึกษา และหน่วยงานนอกกรมสามัญศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษาขาดกลางเปิดสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายทั้งหมด นักเรียนชายใช้ยาเสพติดมากที่สุดโดยมีสาเหตุมาจากการอยากทดลอง รองลงมาคือปัญหาครอบครัว การถูกชักชวน การถูกบีบบังคับรองลงมาและการถูกหลอกลวงน้อยที่สุด ความรุนแรงของยาเสพติดจะเกิดกับนักเรียนกลุ่มเสี่ยงและนักเรียนนำยาเสพติดเข้ามาเองมากที่สุดคือบุหรี การปฏิบัติงานตามมาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในสถานศึกษาโดยภาพรวมมีการปฏิบัติงานอยู่ในระดับมาก สิ่งที่เด่นชัดในการปฏิบัติงานได้แก่การจัดโครงการ รองลงมาคือการจัดตั้งทีมงาน การกำกับติดตาม การประสานงานและการจัดกิจกรรมตามลำดับ โดยการจัดทำโครงการโดยโรงเรียนมีการตอบสนองนโยบายและแนวปฏิบัติของกรมสามัญศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขในโรงเรียน มีการกำหนดโครงการ กิจกรรมป้องกันและแก้ไข การสำรวจปัญหายาเสพติดของนักเรียน มีการจัดประชุมเพื่อทำแผนอย่างเหมาะสมทุกปี

วัลย์ภรณ์ อนันตรังษี (2542) ได้ศึกษาข้อมูลของเหตุจูงใจในการเสพยาเสพติดและการเลิกเสพยาเสพติดของวัยรุ่นที่เข้ามารับการบำบัดรักษา ในโรงพยาบาลธัญญารักษ์ จำนวน 85 คน ด้วยเครื่องมือแบบสอบถาม เกี่ยวกับเหตุจูงใจในการเสพยาเสพติดและเลิกเสพยาเสพติด พบว่า ด้านเพศ ด้านอายุ ด้านระดับการศึกษา และด้านสถานภาพสมรสของพ่อแม่ของวัยรุ่นที่ติดยา มีเหตุจูงใจในการเลิกเสพยาเสพติดและมูลเหตุจูงใจในการเลิกเสพยาเสพติดไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สุกิตา ไชยสวาสดี (2542) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทกับชาวลาว ศึกษากรณีบ้านคำทั้ง ตำบลเหล่าใหญ่ อำเภอลานนารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่าชาวผู้ไทมีการรับและปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมของชาวลาวซึ่งเป็นชนกลุ่มโรคในภาคอีสาน ทั้งในเรื่องอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค แต่ในขณะเดียวกันชาวลาวก็รับเอาวัฒนธรรมบางอย่างของชาวผู้ไท เช่นอาหาร เครื่องใช้ภายในครัวเรือน ชาวผู้ไทยังรักษาเอกลักษณ์ของตนเองมาจนถึงปัจจุบัน คือ ภาษาพูด การมีพ่อล่าม แม่ล่ามในประเพณีการแต่งงาน ดังนั้นการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมจึงมีทั้งการรับเอา การให้ และคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมบางอย่างทำให้ชาวผู้ไทซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์สามารถอยู่ร่วมกับชาวลาวที่เป็นกลุ่มใหญ่ในภาคอีสานมาได้จนถึงปัจจุบัน

รัตนา กิ่งแก้ว (2543) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านท่าม่วง ตำบลท่าม่วง อำเภอสะตึก จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านท่าม่วงในปัจจุบัน บ้าน วัด และโรงเรียนยังคงเป็นสถาบันให้การศึกษาที่ชาวบ้านให้ความสำคัญไม่เปลี่ยนแปลง แต่ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติภายในหมู่บ้านลดลง เนื่องจากการอพยพไปขายแรงงานชั่วคราว คนหนุ่มสาวไปศึกษาเล่าเรียนในตัวเมืองมากขึ้น หนุ่มสาวมีโอกาสเลือกคู่เองและแต่งงานกับคนต่างถิ่นมากขึ้น ทำให้ประเพณี

ริการแต่งงานเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การจ้างแรงงานเข้ามามีบทบาทมากขึ้นแทนการช่วยเหลือกันไม่เหมือนในอดีตที่ผ่านมา การรับข่าวสารจากสังคมภายนอกมากขึ้น เพราะมีไฟฟ้าเข้าในหมู่บ้าน ทำให้แต่ละครอบครัวมีเครื่องอำนวยความสะดวกใช้ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ โทรศัพท์ หรือการรับข่าวสารจากสิ่งพิมพ์ และทางไปรษณีย์โดยเฉพาะการรับข่าวสารจากโทรทัศน์ มีอิทธิพลมากกว่าข่าวสารประเภทอื่น เช่นผู้ปกครองขอตั้งชื่อลูกของตนเองตามชื่อตัวละครในโทรทัศน์ที่ตนเองชื่นชอบเป็นต้น ส่วนผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรม นับตั้งแต่มีไฟฟ้าในหมู่บ้าน ชาวบ้านมีแนวโน้มในการใช้เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ สูงขึ้น ยอมรับการรักษาแผนใหม่ตลอดจนการวางแผนครอบครัว มีการยอมรับวัฒนธรรมเมืองมากขึ้น ทั้งด้านการแต่งกายและวัฒนธรรมการบริโภค การใช้ภาษาไทยสื่อสารระหว่างคนหนุ่มสาวมีมากขึ้น ยอมรับการแต่งงานข้ามเผ่าพันธุ์ ปัญหาสังคมมีเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการเล่นการพนัน เล่นสลากกินรวบและพนันมวยทีวี การปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ไม่เปลี่ยนแปลงมากนักแต่ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและระหว่างเครือญาติลดน้อยลง การพึ่งพาอาศัยด้านแรงงานน้อยลงเปลี่ยนเป็นการจ้างแรงงานมากขึ้น และการกั๊ยืมเงินระหว่างกลุ่มเครือญาติลดน้อยลง แต่นิยมกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินมากขึ้น ชาวบ้านให้ความสนใจด้านการศึกษามากขึ้น

สุกัญญา เจียมประชา (2543) ได้ศึกษาการเสพยาบ้า ปัญหา สาเหตุและแนวทางแก้ไข ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาที่ทำให้นักเรียนเสพยาบ้าคือ ปัญหาส่วนตัว ปัญหาครอบครัว และปัญหาสภาพแวดล้อม ส่วนสาเหตุที่ทำให้นักเรียนเสพยาบ้า ได้แก่ บุคลิกภาพส่วนตัวของนักเรียน คือการขาดความมั่นใจในตนเอง อารมณ์อ่อนไหวง่าย เรียกร้องความสนใจจากบุคคลรอบข้าง และความอยากรู้อยากลอง สภาพแวดล้อมรอบตัวนักเรียน คือ สิ่งแวดล้อมทางบ้านนักเรียนไม่ได้รับการเอาใจใส่จากคนในครอบครัว ปัญหาครอบครัวแตกแยกและปัญหาการอบรมเลี้ยงดูอย่างเข้มงวด การปล่อยปละละเลยจากผู้ปกครอง และอยู่ใกล้แหล่งชุมชนที่มีการซื้อขายยาเสพติดอย่างแพร่หลาย

พระมหาบุญมี วรรณวิเศษ (2540) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณี พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาในการดำเนินชีวิต แนวทางการปฏิบัติธรรม บทบาทในการพัฒนาสังคมและบทบาทในการเป็นผู้นำในการจัดตั้งกองทุนผ้าป่าช่วยชาติของพระธรรมวิสุทธิมงคล การวิจัย พบว่าพระธรรมวิสุทธิมงคลเป็นพระสงฆ์ที่เกิดในครอบครัวเกษตรกร แต่ฐานะการเงินของสกุลท่านอยู่ในสภาพค่อนข้างดี ขณะเข้าสู่ความเป็นสมณะเพศ สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจเป็นพระสงฆ์ นักปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน จากผลวิจัยสรุปได้ว่า การพัฒนาของท่านมีอยู่ 2 ด้าน คือ ด้านจิตใจ ได้ แก่การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนมีศีลธรรม คุณธรรม ความดีงาม ตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการไปปฏิบัติมากกว่าการสอนให้รู้

เท่านั้น ด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาการศึกษา สาธารณสุข และอื่นๆ ตลอดจนการเป็นผู้นำในการตั้ง กองทุนผ้าป่าช่วยชาติ

พระมหาวิสามัญญา พุຍໄຮສັງ (2544) บทวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์ ชุมชนศึกษากรณี : กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด ประชากรกลุ่ม/ตัวอย่างที่ศึกษา ได้แก่กลุ่ม สัจจะออมทรัพย์ 12 กลุ่ม ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดตราด ซึ่งมีอายุการก่อตั้งกลุ่ม 3 ปี ขึ้นไป และมี สถานก่อตั้งกลุ่มอยู่ในวัดมีเจ้าอาวาสเป็นประธานกลุ่ม หรือเป็นที่ปรึกษากลุ่ม และผู้เกี่ยวข้อง คือ พระสงฆ์ คณะกรรมการ และสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เกิดจากพระสงฆ์ที่รับรู้ปัญหาชุมชน จึงมีการประยุกต์หลักธรรมและปรับเปลี่ยนวิธีการสอนเพื่อแก้ไข ปัญหา ในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยการส่งเสริมระบบการเรียนรู้ด้วยการส่งเสริมกิจกรรมกลุ่ม สัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อสร้างทุนชุมชนส่งเสริมการไว้วางใจและการสื่อสารต่อกันโดยประยุกต์หลัก ฆราวาสธรรม พระสงฆ์มีบทบาทส่งเสริมองค์ชุมชนด้วยการเป็นผู้ปลุกจิตสำนึก ผู้ให้การเรียนรู้ผู้ ส่งเสริมคุณธรรมและผู้ให้คำปรึกษา อาศัยบทบาทดังกล่าวในการส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มใน 3 ขั้นตอน คือ ขั้นแนะนำเตรียมการ ขั้นก่อตั้งกลุ่ม ขั้นดำเนินกิจกรรมด้วยการให้มีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสม ทรัพย์ โดยการให้การเรียนรู้ และส่งเสริมคุณธรรมและขั้นดำเนินกิจกรรมมุ่งหมายให้กลุ่มเกิด

ชาติชาย พิกสุวรรณ (2545) ได้ศึกษาเปรียบเทียบปัญหาและเพื่อศึกษาแนวทาง ปฏิบัติการแก้ไขปัญหายาเสพติดประเภทยาบ้าของโรงเรียนมัธยมศึกษา สหวิทยาเขตแก้วโกวิทสังกัด กรมสามัญศึกษาในจังหวัดฉะเชิงเทรา กลุ่มตัวอย่างแก่ผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนในโรงเรียน มัธยมศึกษา จำนวน 136 คน ใน 3 ด้านคือ ด้านการป้องกันการติดยาเสพติดประเภทยาบ้า ด้านการ ปราบปรามยาเสพติดประเภทยาบ้า และด้านการแก้ไข บำบัดและฟื้นฟู ผลการวิจัยพบว่าปัญหาการ ปฏิบัติงานการแก้ไขปัญหายาเสพติดประเภทยาบ้า ข้าราชการครูในโรงเรียนมัศึกษามีความ คิดเห็นต่อปัญหาการปฏิบัติงานแก้ไขโดยรวมอยู่ในระดับน้อย พิจารณารายได้อยู่ในระดับกลาง คือ ด้านการแก้ไขบำบัดรักษาและฟื้นฟู ด้านการปราบปรามยาเสพติดประเภทยาบ้า ส่วนด้านการป้องกัน การติดยาเสพติดประเภทยาบ้าอยู่ในระดับน้อย ด้านการปฏิบัติการผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนมี ความคิดเห็นต่อปัญหาการปฏิบัติงานการแก้ไขที่แตกต่างกัน โดยครูผู้สอนมีความคิดเห็นสูงกว่า ผู้บริหารโรงเรียน

พระมหาจรัญ การบรรจง (2545) ได้ศึกษาเรื่องสังฆทานในทัศนะของชาวไทยพุทธ มี วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาให้ทราบความหมายและลักษณะของสังฆทานที่ถูกต้อง ตามวัตถุประสงค์และ หลักเกณฑ์ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ทราบความเข้าใจเรื่องสังฆทานของชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน และเพื่อเป็นแนวปฏิบัติในการถวายสังฆทานที่ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ในพระพุทธศาสนา พบว่าการที่ ชาวพุทธในสังคมไทยนิยมถวายสังฆทานกันมากนั้น นับว่าเป็นสิ่งที่ดีเนื่องจากสังฆทานมีเป้าหมายเพื่อ มุ่งประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ เพราะเป็นการถวายทาน เพื่อพระพุทธศาสนาทั้งหมด ซึ่งทำให้ผู้

ถวายได้มีส่วนช่วยให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่และพระพุทธศาสนาดำรงอยู่ ก็จะทำให้หลักคำสอนคงอยู่ในสังคมและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังเป็นการให้ที่มีเจตนาบริสุทธิ์ และกว้างขวางกว่าทานประเภทอื่น และเป็นที่น่าสังเกตว่าหลักปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาที่ชาวพุทธไทยส่วนใหญ่ยึดถือปฏิบัติกันอยู่นั้น มักถือปฏิบัติตามความเชื่อที่ยึดถือตามๆ กันมาจนกลายเป็นประเพณี

พระมหาชูศักดิ์ น้อยสันเทียะ (2545) ได้ศึกษาการศึกษา เรื่องบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษา พบว่า ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทแบ่งเป็น 3 ลักษณะใหญ่ๆ คือ 1) เป็นบทบาทตามอุดมคติทางศาสนาที่สังคมกำหนดไว้ ได้แก่ บทบาทด้านการเผยแผ่การอบรมสั่งสอนศีลธรรม จริยธรรม การเป็นผู้นำด้านพิธีกรรมทางศาสนา และด้านการศึกษา 2) เป็นบทบาทตามความรู้สึกที่ได้รับรู้หรือตามการวินิจฉัยของพระสงฆ์เอง ซึ่งมีพื้นฐานมาจากทัศนคติ ประสบการณ์ และแรงจูงใจของพระสงฆ์ เช่น บทบาทด้านการพัฒนาจิตใจ เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมแก่ชุมชน 3) บทบาทที่ปฏิบัติจริง ได้แก่ บทบาทที่พระสงฆ์สามารถปฏิบัติได้จริงภายใต้เงื่อนไขปัจจัยที่เป็นจริงในปัจจุบัน ซึ่งบทบาทส่วนหนึ่งตอบสนองต่ออุดมคติทางศาสนาและความคาดหวังของคนในชุมชน อีกส่วนหนึ่ง สนองตอบต่อประโยชน์ของคนในท้องถิ่นในแง่การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ไพฑูรย์ อินทร์มณี (2545) ได้ศึกษาบทบาทของพหุภาคีที่ส่งผลต่อการเกิดองค์กรชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด (ยาบ้า) ในโรงเรียนประถมศึกษา ผลการศึกษาพบว่า 1) บทบาทพหุภาคีเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในโรงเรียนมัธยมศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก แยกตามตัวแปรอยู่ในระดับมากทุกด้าน คือการกระตุ้นการสนับสนุน การป้องกันปราบปราม การให้คำแนะนำปรึกษา การประสานงาน และการวางแผน 2) บทบาทของพหุภาคีกับการเกิดองค์กรชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด (ยาบ้า) ในโรงเรียนมัธยมศึกษา มีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลาง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 3) บทบาทของพหุภาคีที่ส่งผลต่อการเกิดองค์กรชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด (ยาบ้า) ในโรงเรียนมัธยมศึกษา มีห้าบทบาทคือ การประสานงาน การป้องกันปราบปราม การสนับสนุน การให้คำแนะนำปรึกษา และการกระตุ้น

พูนสุข นิติวัดนะ (2545) ได้ศึกษาเปรียบเทียบทัศนคติและความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดของนักเรียน โดยใช้กลุ่มตัวอย่างประชากรนักเรียนระดับมัธยมศึกษา 2 กลุ่ม ๆ ละ 60 คน ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนทั้งสองกลุ่มมีความแตกต่างกันในด้านทัศนคติเกี่ยวกับยาเสพติด และมีความแตกต่างในด้านความรู้เกี่ยวกับยาเสพติด โดยนักเรียนหญิงมีทัศนคติต่อต้านยาเสพติดมากกว่านักเรียนชาย

นอกจากนี้ยังพบว่านักเรียนที่บิดามารดาอยู่ด้วยกันนั้น มีทัศนคติต่อต้านยาเสพติดมากกว่านักเรียนที่บิดามารดาแยกกันอยู่

วันชัย ปานจันทร์ (2545) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “บทบาทพระสงฆ์ในการดูแลเด็กและเยาวชนที่พักอาศัยอยู่ในวัด ศึกษากรณีพระสงฆ์ในเขตธนบุรี” ผลจากการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ได้แสดงบทบาทหน้าที่ตามหลักอริยสัจทั้ง 4 ประการ ถือเป็นหลักธรรมที่สามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ได้เป็นอย่างดี เพราะการอนุเคราะห์เป็นการช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์หรือการดับทุกข์ให้แก่คนอื่น และยังเป็นการแก้ไข ป้องกัน ฟื้นฟู พัฒนาของเยาวชน และเป็นการปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมตามกระบวนการคือการศึกษาข้อเท็จจริง ที่เกิดขึ้นขึ้นหาสาเหตุที่แท้จริงที่ก่อให้เกิดทุกข์ และหาทางที่จะพ้นจากความทุกข์นั้น ดังนั้น หลักอริยสัจจึงเป็นวิถีทางแห่งการแก้ปัญหาเพราะทำให้เข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาอย่างชัดเจน เพื่อหาสาเหตุแก้ไขหรือดำเนินการช่วยเหลือเพื่อขจัดปัญหาให้หมดสิ้นไปขึ้นอยู่กับสติปัญญา ของแต่ละบุคคล การนำหลักอริยสัจต้องชี้แจงปัญหา สาเหตุปัญหา ผลกระทบของปัญหา การแก้ไขปัญหา และหนทางที่จะบรรเทาปัญหาด้วยการใช้มรรคหรือความถูกต้อง 8 ประการ เป็นหนทางดับปัญหาให้หมดไป การช่วยเหลือชาวบ้านจึงเป็นหน้าที่พระสงฆ์เพราะหลักพุทธธรรมจะเน้นการเอื้อต่อการอยู่ร่วมกัน เกิดความผูกพันรักใคร่ต่อกัน ไม่เบียดเบียนต่อกัน และช่วยเหลือเห็นคนอื่นตกทุกข์ ให้ดำรงอยู่ด้วยกันอย่างสันติความสงบ

อภิชัย ศรีโสภิต (2545) ได้ศึกษากระบวนการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ ป่า พบว่าความหมายของป่าในช่วงแรก เป็นความหมายของป่าที่เป็นของชาวบ้านคือเป็นช่วงยุคก่อนที่ชาวบ้านอาศัยอยู่กับป่าอย่างอิสระ ป่ายังมีสภาพอุดมสมบูรณ์ จำนวนชาวบ้านยังมีไม่มาก และอำนาจรัฐยังไม่เข้าไปไม่ถึง พื้นที่ป่าจึงถูกผลิตในฐานะของป่า คือพื้นที่ของการดำรงชีวิตผ่านการสร้างวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ที่เป็นความรู้ สถาบันและกฎเกณฑ์ในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่าของชาวบ้าน ในช่วงต่อมาเป็นช่วงของการที่รัฐเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าและผลิตพื้นที่ป่าในฐานะของทรัพยากรธรรมชาติที่รัฐสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศผ่านการสร้างวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรมของความรู้ในการจัดการป่าที่เป็นวิทยาศาสตร์ สถาบันการศึกษา และสถาบันการจัดการป่า และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในการจัดการป่าของรัฐ ทำให้รัฐมีความชอบธรรมในการจัดการป่า ในช่วงที่สามจะเป็นช่วงที่ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนในการจัดการป่าของรัฐ จึงเริ่มต่อต้านและปรับยุทธศาสตร์ความสัมพันธ์กับรัฐ รวมทั้งการนำเสนอการผลิตพื้นที่ในการจัดการป่าใหม่คือ ป่าชุมชน ผ่านการสร้างวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่เป็นความรู้ สถาบัน และกฎเกณฑ์ในการจัดการป่าชุมชน จนประสบความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน และเป็นตัวอย่างของการอยู่ร่วมกันของชาวบ้านกับป่า ตลอดจนนำไปสู่การผลักดันให้มีการร่างกฎหมายป่าชุมชนที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านในพื้นที่อื่น ๆ ได้มีโอกาสอยู่ร่วมกับ ป่าได้

พิชัย เอกศิริพงษ์ และ ดิศจิ ไสลเพชร (2544) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาชุมชนบ้านหลุง ตำบลสระจรเข้ อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา พบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในวัยทำงาน การศึกษาชั้นประถมศึกษา มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในตำบลสระจรเข้มีพื้นที่ถือครองเป็นของตนเอง มีอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งมีปัญหาดินเค็มและราคาผลผลิตไม่คงที่ รายได้ต่อครัวเรือนค่อนข้างต่ำ มีส่วนร่วมในการดำเนินการและได้รับผลกระทบจากการจัดการป่าชุมชนในระดับมากที่สุด และมีแนวความคิดที่จะจัดการป่าชุมชนที่ยั่งยืนในอนาคต รวมทั้งต้องการให้รัฐให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการ กล้าไม้ และอุปกรณ์ดับไฟป่า เป็นต้น

สุภาพ บุญไชย (2543) ได้ศึกษาการจัดการทรัพยากรมนุษย์และสิ่งแวดล้อมแบบยั่งยืน : กรณีศึกษาเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัญหาใหญ่ ๆ ได้แก่ ดินเสื่อมคุณภาพ ความเค็มของดินเพิ่มขึ้น ป่าไม้ลดจำนวนลง การเพาะปลูกได้ผลผลิตต่ำเพราะส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝน แหล่งน้ำตื้นเขิน สัตว์น้ำตามธรรมชาติลดลง การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบยั่งยืนเพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ ได้แก่ การส่งเสริมชาวบ้านทำการเกษตรแบบผสมผสานหรือเกษตรแบบทฤษฎีใหม่ เพราะในเขตอำเภอเมืองมีแหล่งน้ำเพียงพอ หากมีการจัดการที่ระบบนิเวศจะเกิดความสมดุล

อุไรวรรณ ต้นกิมยง (2528) ได้ศึกษาความเข้มแข็งของวัฒนธรรมท้องถิ่นในภาคเหนือ โดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชนชาวกะเหรี่ยงในเรื่องของหลักการดั้งเดิมของการรักษาป่า “เสาบ่ยะของสุบยะของเสา” ซึ่งชี้ให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางความคิด และแนวทางปฏิบัติของชาวบ้าน โดยยึดหลักการว่าแต่ละคนไม่ล่วงล้ำสิทธิ์ของผู้อื่น แต่ละชุมชนจะไม่รุกล้ำสิทธิ์ของชุมชนอื่น ๆ เหล่านี้จึงเป็นการสืบทอดต่อทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าสูงสุดหลักการที่ถูกสร้างขึ้น

ครรรชิต จูประพัทธ์ศรี (2545) ได้ศึกษาเงื่อนไขและปัจจัยด้านวัฒนธรรมความเชื่อต่อการจัดการป่าชุมชนในหมู่บ้านอีสาน : กรณีศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง 2 หมู่บ้านในจังหวัดสกลนคร พบว่า วัฒนธรรมและความเชื่อต่าง ที่เกี่ยวข้องกับดอนหอย และป่าช้าที่ชาวบ้านใช้ในการดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากป่านั้น ไม่ได้เป็นปัจจัยแต่เพียงประการเดียวที่ทำให้ป่ายังคงดำรงอยู่ได้ หากแต่มีปัจจัยอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องอยู่ด้วยที่เป็นเงื่อนไขและปัจจัยที่ทำให้วัดยังคงดำรงอยู่ได้ ได้แก่ การมีภูเขาเป็นแหล่งทรัพยากรรองรับความต้องการปัจจัย 4 ของชาวบ้าน การมีเศรษฐกิจที่ดี ชาวบ้านมีรายได้เสริม มีระบบการเกษตรที่ไม่จำเป็นต้องขยายพื้นที่เพาะปลูกมากและที่สำคัญ คือ มีการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ความเชื่อที่ยังคงทำให้ประเพณีต่างๆ สามารถดำรงอยู่ต่อไป

คำสิงห์ ทองโท (2546) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนนาฝาย ตำบลดงดอน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม พบว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบชุมชนมีส่วนร่วมรูปแบบสำคัญคือ ต้องมีการวางแผน มีการตั้งคณะกรรมการ สร้างกฎระเบียบการดูแลรักษาป่า ปลูกจิตสำนึกร่วมกัน เพื่อนำไปสู่เป้าหมาย ความยั่งยืนของป่าชุมชน

นันทา ดิษฐ์ (2546) ได้ศึกษารูปแบบการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดชัยนาท ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหาร ผู้ช่วยฝ่ายวิชาการ ผู้ช่วยฝ่ายปกครอง หัวหน้างานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด อาจารย์แนะแนว อาจารย์ที่ปรึกษา และอาจารย์พยาบาล มีความคิดเห็นต่อปัญหาการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดชัยนาท โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งภาพรวมและในการพิจารณาเป็นรายได้

สนิท ผัดเวียง (2546) ได้ศึกษาปัญหาอุปสรรคในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน แบบพึ่งพาตนเองขององค์การบริหารส่วนตำบล เขตอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า องค์การบริหารส่วนตำบล ได้นำเอาความรู้ ความเข้าใจต่อแนวทางเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง มาใช้ในการบริหารชุมชนในด้านเศรษฐกิจ ส่งผลให้คนในชุมชนสามารถนำเอาความรู้ที่ได้รับจากการถ่ายทอดไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน บังเกิดผลดี ชุมชนเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้

จิโรจน์ ตั้งสกุล (2550) ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน พบว่าการพัฒนาเศรษฐกิจโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีปัจจัยหลายอย่างดังนี้

1) การดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นพื้นฐานของเศรษฐกิจชุมชนเกิดจากรักความสามัคคีนำประเพณีวัฒนธรรมที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ มาใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

2) วิถีชีวิตของคนในชุมชน อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง

3) เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยมีการรวมกลุ่มประกอบอาชีพ ช่วยให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นสามารถพึ่งตนเองได้

4) เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เปิดโอกาสให้สถาบันการศึกษาต่าง ๆ และผู้สนใจเข้ามาศึกษา

5) ครอบครัวและชุมชนเป็นหน่วยการผลิต พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจสร้างรายได้หลักเลี้ยงดูครอบครัว และสร้างชื่อเสียงให้ครอบครัวและชุมชน

บัวแหว โคตรนรินทร์ (2547) ได้ศึกษาการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเลย เขต 1 และเขต 2 ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในโรงเรียน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก พิจารณาค่าเฉลี่ยเป็นรายได้พบว่า ด้านการช่วยเหลือผู้ชี้ยาเสพติด มีค่าสูงสุด ด้านการให้ความรู้เพื่อการป้องกัน มีค่าเฉลี่ยรองลงมา ด้านการรณรงค์เพื่อการสร้างความตระหนัก ด้านการฝึกทักษะชีวิต ด้านการสนับสนุนเครือข่าย และด้านการสนับสนุนกิจกรรมทางเลือกตามลำดับ

จินตนา เยี่ยมชัยภูมิ (2548) ได้ศึกษากรณีผู้เลิกเสพยาเสพติด พบว่า การที่เลิกเสพยาเสพติดได้นั้น เกิดจากปัจจัยสำคัญ 5 ประการ ประกอบด้วย

1. บุคลิกภาพ ขาดความมั่นใจ ต้องพึ่งคนอื่น จิตใจอ่อนไหวง่าย มีปมด้อย ต้องการให้คนในครอบครัวยอมรับ และบางคนมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศ

2. มูลเหตุจูงใจ กล่าวคือ ผู้เลิกยาบางคน ตระหนักถึงโทษพหุภัยของการเสพยาเสพติด มีความต้องการอยากกลับใจ เลิกเสพยา ไปทำหน้าที่ในการดูแลครอบครัว แต่บางคนเลิกโดยไม่มีตั้งใจ เนื่องจากกลัวถูกจับ และหาซื้อยาก

3. วิธีการเลิกเสพยาเสพติด โดยเข้ารับการบำบัดรักษาตามขั้นตอนในสถาบันฟื้นฟูสมรรถภาพ ชุมชนบำบัด สถาบันธัญญารักษ์ตามกำหนดเวลา ตั้งแต่ 1-3 ปี และบางรายได้รับการฟื้นฟูสมรรถภาพแบบ FAST Model

4. วิธีการคงสภาพของการเลิกยาเสพติด วิธีการคงสภาพนี้ โดยเกิดจากการตระหนักถึงโทษของผู้เลิกเสพยา และได้เรียนรู้การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมใหม่ จากการเข้ารับการบำบัดรักษา และนำมาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตได้

5. การส่งเสริมและพัฒนาที่ผู้เลิกเสพยาได้รับ หมายถึง การได้รับคำปรึกษาเป็นรายบุคคล เกี่ยวกับการปฏิบัติตน ในการดูแลบุคคลในครอบครัว การป้องกันยาเสพติด การวางแผนการทำงาน และการเลือกอาชีพที่เหมาะสม

พระจักรวาล หนองบุตรศรี (2548) ได้ศึกษาบทบาทของวัดกับการสืบสานวัฒนธรรมกรณีศึกษาวัดพระบาทภูพานคำ อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น ได้สรุปว่า บทบาทของวัดพระบาทภูพานคำกับการสืบสานวัฒนธรรมโดยภาพรวมในแต่ละด้านจากอดีตจนถึงปัจจุบันพบว่า จากการที่วัดมีพัฒนาการมาอย่างยาวนานต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะมีองค์ประกอบทางศาสนาที่บริบูรณ์ โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์และวัดเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ เป็นตัวแทนหรือเครื่องหมายของ พระพุทธศาสนาในการปฏิบัติศาสนกิจต่อตนและสังคม เพื่อให้สังคมโลกสงบสุข และพระพุทธศาสนาค้างอยู่อย่างยั่งยืน

ทรงคุณ จันทจร (2548) ได้ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่อง ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง บนเทือกเขาภูพาน อำเภอกุตุบัก จังหวัดสกลนคร พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงมีความเชื่อเรื่องผีในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่อาจลงโทษผู้ล่วงเกินต่อผี และมีความเชื่อในเรื่องพุทธศาสนา ชาวกะเลิงมีองค์ความรู้ของภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการใช้ประโยชน์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ได้แก่ องค์ความรู้เกี่ยวกับการเก็บของป่า ล่าสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ การนำไม้จากป่ามาใช้สร้างที่อยู่อาศัย การทำไร่หมุนเวียน การทำนา การทำฝายกั้นน้ำ และการจับสัตว์น้ำในแหล่งน้ำของชุมชน การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นฐานด้านการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ชาวกะเลิงได้ใช้ระบบย่อยของโครงสร้างสังคมด้านอื่นช่วยให้การศึกษาทางอ้อม สำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านใช้วิธี ผ่านทางพิธีกรรม ผ่านการให้ลงมือปฏิบัติจริง ผ่านหลักคำสอนในพุทธศาสนา ผ่านการ

แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ผ่านนิทานพื้นบ้าน ผ่านการลองผิดลองถูก ผ่านจารีต กฎเกณฑ์ข้อห้าม และผ่านการให้แบบจตจำและแบบปฏิบัติที่เรียกว่าครูพักลักจำ ซึ่งผลจากการถ่ายทอด ทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ของชุมชนกะเลิง

บรรเจิด ตะกรุดเดิม (2550) ได้ศึกษาเจตคติของอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมพื้นบ้านชาวไทยเบิ่งของชุมชนนาตะกรุด ตำบลศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ จากการศึกษาพบว่า เจตคติในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของกลุ่มประชากร พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับเจตคติในระดับที่ดี แต่ศึกษาในรายละเอียดกลับพบว่ามีส่วนที่มีระดับเจตคติอยู่ในระดับไม่ดีมากถึงระดับปานกลาง เช่น การอนุรักษ์วัฒนธรรมด้านความเชื่อในเรื่องของการสะเดาะเคราะห์ต่อชะตา การบนบานศาลกล่าว หรือด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีในเรื่องของการทำขนม กระยาสารท การแห่นางแมว และการตัดสายสะดือเด็ก รวมถึงวัฒนธรรมด้านการละเล่นพื้นบ้านในเรื่องของการละเล่นรำไท่นาเหตุส่วนหนึ่งอาจจะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยในแต่ละครั้ง ที่มีมีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม ชาวไทยเบิ่งของชุมชนนาตะกรุดในปัจจุบันมีผู้ให้ความสนใจน้อยหรือบางกิจกรรมแทบไม่มีผู้ให้ความสนใจเลย หรือมีเพียงผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดเท่านั้นที่ให้ความสนใจหรือเห็นความสำคัญจนบางกิจกรรมแทบไม่มีการสืบทอดเลย ซึ่งเกรงว่าหากระยะเวลาเปลี่ยนแปลงไปอาจทำให้ขาดการอนุรักษ์กิจกรรมทางวัฒนธรรม ซึ่งอาจทำให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของชุมชนได้

ไอศูรย์ อินทร์เพชร (2526) ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมนั้นพระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับสังคมโดยใช้หลักศาสนาช่วยวางรากฐานความเจริญแก่สังคมในด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณสุข และการสาธารณสุขสงเคราะห์ เพื่อช่วยส่งเสริมความเป็นปึกแผ่นมั่นคงแก่สังคม ส่งเสริมให้ปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อมุ่งให้คนที่อยู่ร่วมกันในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ อันจะทำให้การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองและสงบสุขบทบาทการพัฒนาสังคมตามแนวพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) ท่านเป็นแบบอย่างที่ดี เคร่งครัดระเบียบวินัย วางระเบียบแบบแผน ข้อวัตรไว้อย่างเคร่งครัด ทั้งได้ดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตด้วยความวิริยะอุตสาหะ เสียสละ โดยมุ่งหวังให้เกิดประโยชน์แก่คณะสงฆ์และสาธารณชนทั้งในด้านการปกครอง การเผยแผ่ การศึกษา การสาธารณสุข การสาธารณสุขสงเคราะห์ ปราบกฏประจักษ์เป็นผลงานสืบมาการประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) พบว่าท่านได้นำหลักธรรมมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม ด้านการปกครองท่านได้ปรับปรุงและประยุกต์หลักสี่ปฐิธรรม 7 ได้อย่างเหมาะสม ด้านการศึกษาได้วางรากฐานของชีวิตโดยการประยุกต์หลักไตรสิกขาซึ่งเป็นกระบวนการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตให้ถูกต้อง ด้านการเผยแผ่ได้ประยุกต์

แนวคิดจากหลายทฤษฎีมาใช้กับประชาชนอย่างมีผลสำเร็จ ด้านการสาธารณสุขการท่านได้พัฒนา
ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนได้อย่างเหมาะสม ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ท่านได้
ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 สงเคราะห์สังคัม เพื่อให้ได้รับประโยชน์และความสุขอย่างแท้จริง

พระครูสุจินธรรมนิวิฐ (สมจิตฺร อธิปัญญา) (2554) ได้ทำการศึกษาเรื่องบทบาทพระสงฆ์
ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน : กรณีศึกษาคณะสงฆ์อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ พบว่า ระดับความ
คิดเห็นของประชาชนต่อบทบาทของพระสงฆ์ ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในภาพรวมอยู่ใน
ระดับมาก พิจารณาเป็นรายด้านทั้ง 3 ด้าน พบว่า ด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตาม
หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและการดำรงชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ
พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของท่านด้านคุณธรรม จริยธรรม ด้านการเป็น
แบบอย่างที่ดีในเรื่องการเป็นพระสงฆ์นักพัฒนา และใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินกิจการต่างๆ ของวัด ที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ พระสงฆ์ปรับปรุง
พัฒนาวัดโดยให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมเสมอ และด้านการสนับสนุน ส่งเสริม ประสานงานจาก
ภาคส่วนต่างๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน ที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ พระสงฆ์สามารถเป็นผู้
ประสานระหว่างประชาชนและหน่วยงานต่างๆ ให้เกิดความเข้าใจนำไปสู่การพัฒนาที่แท้จริงได้
ปัญหาและอุปสรรคของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนตามความคิดเห็นของ
พระสงฆ์เอง ได้แก่ การขาดความรู้และข้อมูลที่เป็นเกี่ยวกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชน
ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง พฤติกรรมของพระสงฆ์ ที่มีความสมถะน้อยลง และประชาชน เข้าวัด
น้อยลง ข้อเสนอแนะจากการศึกษาครั้งนี้ คือ ควรให้ทุกภาคส่วนร่วมมือกันอย่างจริงจังในการพัฒนา
คุณภาพชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อลดผลกระทบทางลบที่จะเกิดขึ้นกับประชาชนจาก
กระแสโลกาภิวัตน์และอิทธิพลของสื่อยุคใหม่

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมมา
ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน บทบาทในการพัฒนาของพระสงฆ์อาจสรุปได้เป็น 2 อย่าง คือ บทบาทตาม
กรอบพระธรรมวินัย และบทบาทตามที่พระสงฆ์สนใจและมีความชำนาญ บทบาทตามกรอบพระ
ธรรมวินัย เช่น งานเผยแผ่ เป็นต้น ส่วนงานที่พระสงฆ์สนใจและมีความชำนาญ เช่น งานสาธารณสุข
 เป็นต้น ทั้งนี้งานพัฒนาที่พระสงฆ์สนใจและมีความชำนาญนั้นต้องตั้งอยู่บนฐานพระธรรมวินัย
พระสงฆ์มีข้อได้เปรียบคือเป็นที่เชื่อถือและเคารพศรัทธาของชาวบ้าน เพราะท่านมีความเสียสละเพื่อ
ส่วนรวมอย่างแท้จริง ปัจจุบันพระสงฆ์ค่อนข้างเสียบทบาทในการเป็นผู้นำด้านพัฒนาพอสมควร แต่ก็
สามารถทำได้โดยปรับรูปแบบให้มีความเหมาะสมในสังคมปัจจุบัน

2. งานวิจัยต่างประเทศ

Finnegan J.R. & Viswanath K (1990) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและพฤติกรรมบุคคลในด้านที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ พบว่าการส่งเสริมสร้างเสริมสุขภาพ เป็นกระบวนการในการแสวงหา การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และพฤติกรรมบุคคลในด้านที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ ซึ่งกระบวนการดังกล่าว เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน 3 ประการ คือ 1) การยั้งแรงผลักดันทางสังคม และวัฒนธรรมที่มีพลัง 2) การอิงการขับเคลื่อนภายในชุมชน ซึ่งดำเนินการในฐานะตัวแทนการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายด้านพฤติกรรมและสังคมสุขภาพ และ 3) การอิงกระบวนการกลุ่ม ซึ่งมีอำนาจเหนือทรัพยากรต่าง ๆ โดยเน้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายใน เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลสามารถเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆ ในเชิงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

Dudley N. Schlaepfer R. & Stolton S (2012) ได้ศึกษา การสร้างความตระหนัก และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการเกษตรของรัฐได้เป็นอย่างดี และต้องอยู่บนพื้นฐานของใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยต้องรู้จัก และเลือกใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ประกอบการตัดสินใจ การขยายงานด้านการพัฒนาการต้องเคารพในภูมิปัญญาพื้นบ้าน

Robert N. Stone (1993) ได้ศึกษาการดูแลความเรียบร้อยแบบปรับตามสภาพปัญหา เพื่อนำไปสู่การบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติดที่ Atlanta Georgia) ซึ่งมีหน้าที่ที่เป็นเป้าหมายในแอตแลนตาร์ (Atlanta) นั้น ประกอบไปด้วย ชุมชนการเคหะของรัฐ 4 แห่ง ที่มีปัญหาทางอาชญากรรมและยาเสพติดในระดับสูง โดยชุมชน 2 แห่ง ถูกเลือกมาเป็นกลุ่มที่มีการและนำกิจกรรมการแก้ปัญหาจัดการ และรายงานผลเป็นประจำทุกเดือน เดือนละครั้ง ตลอดระยะเวลาของการดำเนินงานตามโครงการ ผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า อาชญากรรมด้านความรุนแรง และการจับกุมยาเสพติด ลดน้อยลง ในเขตพื้นที่หนึ่ง ในเขตพื้นที่แทรกแซง แต่เป็นเขตพื้นที่ขนาดเล็ก เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรม จึงไม่ส่งผลที่เด่นชัดต่อการรับรู้ของชุมชนต่อการบริการของตำรวจ และเจ้าหน้าที่สังคมสงเคราะห์เท่าที่ควร

Fayol Henry (1967) ได้ศึกษาการพัฒนาระบบข้อมูลด้านการผลิตว่า การดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยต้องเสนอขั้นตอนในการพัฒนา 3 ขั้นตอน โดยใช้กระบวนการพัฒนาต้นแบบขึ้นมา เพื่อประกอบการพิจารณา และการตัดสินใจของผู้บริหาร และนำระบบคอมพิวเตอร์มาใช้ในการบันทึกข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

Katz R.L. (1955) ได้ศึกษาระบบการใช้นโยบายของรัฐ ในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ มีประเด็นที่ควรระมัดระวังพอสรุปได้ว่า นโยบายการพัฒนาที่ดินในเขตป่าของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ลักษณะดังกล่าวอาจมีผลลบบต่อระบบ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่มีอยู่แต่เดิม

และผลการศึกษาของ Hoare, TPR” (1995) กับการวางแผนการใช้ที่ดินของรัฐในประเทศแคนาดา มีข้อสรุปในทำนองเดียวกันว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านมีความสำคัญต่อระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชน นอกจากนี้ระบบภูมิปัญญาพื้นบ้านยังเอื้ออำนวย มีประโยชน์ต่อการวางแผน การวางแผน การใช้ที่ดินของรัฐให้ดำเนินไปได้ด้วยดี สำหรับการพัฒนาการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลักดั้งเดิมของชุมชนกับกระแสแห่งการพัฒนาประเทศ

Katz R.L. (1955) ได้ศึกษาการสื่อสารระหว่างบุคคล พบว่า มีผลต่อการทำให้ผู้รับสารยอมรับที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ มากที่สุด ดังนั้น แรงจูงใจจากสื่อบุคคลมีมากกว่าสื่อมวลชน แต่สื่อมวลชน มีความสำคัญกว่า ในขั้นการให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง หากบุคคลยังไม่เคยรับรู้มาก่อน อาจมีผลบ้างในการสร้างทัศนคติ

Janpanit Surasin (1996) ได้ศึกษาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยทำการเก็บข้อมูลใน 2 หมู่บ้านของประเทศไทย พบว่าประชาชนท้องถิ่นยังคงใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิตนอกจากนี้ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาบางส่วนถูกปฏิเสธจากบุคคลภายนอกชุมชน และที่สำคัญพบว่าองค์กรท้องถิ่นใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาชุมชน และขจัดความขัดแย้งจากการใช้ทรัพยากรร่วมกันในทำนองเดียวกัน

Cohen M. John and T. Uphoff Narman (1992) ได้ศึกษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน พบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านมีผลต่อการจัดการทรัพยากรแบบยั่งยืน และมีผลต่อความมั่นคงทางสังคม ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญ เช่น การมีบรรทัดฐานในการใช้ทรัพยากร (Social Norms) การให้ความเคารพต่อการใช้ทรัพยากร (Respect for the Resources) การให้ความเคารพต่อผู้นำชุมชน (Respect for Leadership) การให้ความตระหนักรู้ต่อระบบนิเวศ (Ecological Awareness) นอกจากนี้ยังพบว่าสังคมมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน

Cartledge M. Daniel (1996) ได้ศึกษาการพัฒนาชุมชนในด้านทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน Doko Gamo ในประเทศ Ethiopia พบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีผลต่อการจัดการพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืน และมีผลต่อความมั่นคงทางสังคม ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญ เช่น การมีบรรทัดฐานในการใช้ทรัพยากร (Social Norms) การให้ความเคารพต่อการใช้ทรัพยากร (Respect for the Resources) การให้ความเคารพต่อผู้นำชุมชน (Respect for Leadership) ความตระหนักรู้ต่อระบบนิเวศ (Ecological Awareness) และยังพบว่าสังคมมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อการจัดการพัฒนาทรัพยากรในชุมชนให้มีประสิทธิภาพต่อไป

Eide Ame Henning (1997) ได้ศึกษาผลงานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับแอลกอฮอล์และยาเสพติดอื่นๆ ในทวีปแอฟริกา ผลการศึกษาพบว่า การใช้แอลกอฮอล์และบุหรี่ยังมีจำนวนน้อย เทียบกับตัวเลขในทวีป ส่วนการใช้กัญชามีจำนวนพอ ๆ กัน และการใช้สารเสพติดอาจจะมากกว่าในระดับของ

ยุโรป การใช้สารเสพติด 2 ประเภทแรกเพิ่มขึ้น ตามสถานภาพทางสังคมเศรษฐกิจสูงขึ้น ส่วนตัวเลขสำหรับสารเสพติด 2 ประเภทหลังมีสูงที่สุดในกลุ่มย่อยที่มีสถานะภาพดังกล่าวสูงและต่ำ นักเรียนจากสถานภาพร่ำรวยมีประสบการณ์มากที่สุดกับยาเสพติดทั้ง 4 ประเภท นักเรียนหญิงมีประสบการณ์น้อยกว่านักเรียนชายและมีการใช้เพิ่มขึ้นอายุมาก แนวทางวัฒนธรรมท้องถิ่นมีความสัมพันธ์ทางลบกับการใช้บุหรี่และแอลกอฮอล์ ภูเขา และสารเสพติด ส่วนแนวทางวัฒนธรรมท้องถิ่นมีความสัมพันธ์ทางลบกับการใช้บุหรี่และแอลกอฮอล์แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับการใช้ภูเขาและสารเสพติด

Eric Gable (1998) ได้ศึกษาการสร้างตระหนักรู้และป้องกันการใช้เหล้าและสารเสพติดอื่น ๆ ในเยาวชนที่จะเข้าพิธีศีลจุ่ม ในโบสถ์ศักดิ์แห่งเมืองนิวยอร์ก รัฐหลุยเซียนา ซึ่งได้ปรับเปลี่ยนประกาศของกระทรวงสาธารณสุข 8 ประการเป็น 12 ประการ โดยใช้วิดีโอเทปสอนความรู้เกี่ยวกับเหล้าและสารเสพติดต่าง ๆ ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงเจตคติและพฤติกรรมของเยาวชนต้องได้รับความร่วมมือโดยการสร้างข้อตกลงร่วมกันระหว่างครอบครัวและชุมชนให้มองเห็นอันตรายของเหล้าและยาเสพติดต่าง ๆ ที่ทำลายและคุกคามเยาวชนเหล่านั้น

Levinthal Charles F (2005) แห่งสถาบันเวอร์จิเนียโพลิเทคนิค และมหาวิทยาลัยของรัฐ ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการใช้สารเสพติดในวัยรุ่นกับพลังครอบครัว โดยใช้แบบสอบถามกับวัยรุ่นจำนวน 237 คน สอบถามเกี่ยวกับการใช้เหล้าและสารเสพติดอื่น ๆ โดยมีข้อความเกี่ยวกับระดับอายุ ระดับชั้น เพศ เชื้อชาติ บุคลิกภาพของบิดามารดา ความมุ่งหวังทางการศึกษา ความพยายามที่จะมีเอกลักษณ์ของตน ปัจจัยร่วมเกี่ยวกับวัยรุ่นหนุ่มสาว ได้พบประเด็นสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มผู้ใช้สารเสพติด มีระดับคะแนนน้อยเกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์กับครอบครัว ความสนใจในการศึกษาและกิจกรรมนอกหลักสูตร เทียบกับงานวิจัยที่เคยศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มผู้ใช้สารเสพติด

Klesner Joseph L (2014) ได้ศึกษาการบริหารจัดการการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ในบริษัทคัดเลือกอาหารในประเทศไนจีเรีย พบว่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ เป็นการสร้างเครื่องมือ ที่เป็นแก่นแท้เข้าไปใช้ในระยะเวลา ถ้าบริหารจัดการได้อย่างถูกต้อง การวิจัยและการพัฒนามีกระบวนการ 7 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างแนวคิด 2) การกลั่นกรองแนวคิด 3) การพัฒนาความคิดและการทดสอบ 4) การพัฒนากลยุทธ์การตลาด 5) การวิเคราะห์ทางธุรกิจ 6) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ 7) ทดสอบการตลาดของกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ โดยผู้เชี่ยวชาญที่หลากหลาย และหัวหน้าแผนกวิจัยและพัฒนา ทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา จะมีการประเมินโดยตรง มีวิธีการใหม่ ๆ ในการจัดการอย่างสูงสุด

McKenzie (2005) ได้ศึกษาการให้การศึกษาด้านสุขภาพเป็นกระบวนการให้ความรู้กับบุคคลเรื่องสุขภาพ เขาเสนอแนะให้พิจารณาขอบเขตของกิจกรรมต่าง ๆ ในเชิงการให้การศึกษาด้านสุขภาพ โดยอิงภารกิจหลักของนักศึกษาศึกษา ซึ่งเขาพบว่า การให้การศึกษาด้านสุขภาพเกี่ยวข้องกับภารกิจสำคัญ 7 ประการ คือ การประเมินความจำเป็นของบุคคลและชุมชนในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

กับการสุขศึกษา การวางแผนโครงการด้านสุขศึกษาที่มีประสิทธิภาพ การดำเนินโครงการด้านสุขศึกษา การประเมินประสิทธิผลของโครงการด้านสุขศึกษา การประสานความร่วมมือกับบริการต่าง ๆ ในเชิงสุขศึกษา การกระทำตนเป็นแหล่งข้อมูลในด้านสุขศึกษา และประการสุดท้ายคือการสื่อสารเกี่ยวกับความจำเป็น ความตระหนัก และแหล่งข้อมูลด้านสุขศึกษา

Sergio Fernandez (2006) ได้ศึกษานโยบายภาครัฐในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพบว่า การปฏิบัติกิจกรรมใดถ้าจะให้บรรลุเป้าหมายขึ้นอยู่กับการนำนโยบายไปปฏิบัติ โดยอาศัยปัจจัย 2 ประการ คือ 1) อาศัยข้าราชการและประชาชนที่อยู่ในโครงการ 2) ปัจจัยด้านชุมชนที่ยึดมั่นในวัฒนธรรมและข้าราชการระดับปฏิบัติ โดยเฉพาะการเชื่อมโยงนโยบายระดับนามธรรมลงสู่การปฏิบัติระดับพื้นที่ที่เป็นรูปธรรม หากข้าราชการปฏิบัติหน้าที่โดยไม่ตั้งใจ ขาดความรู้เฉพาะทางหรือไม่สามารถปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่แล้ว ถึงแม้นโยบายจะชัดเจน หรือสอดคล้องกับสภาพปัญหาและวัฒนธรรมของพื้นที่มากเพียงใด ก็ไม่สามารถทำให้โครงการนั้นประสบผลสำเร็จได้

Levinthal Charles F (2005) ได้ศึกษาการรักษาวัฒนธรรมในกลางศตวรรษที่ 19 ของอเมริกา ของชาวเยอรมันในอาร์ทแลนด์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษากับชาวเยอรมันในภาคกลาง ด้านทิศตะวันตกที่อยู่ในเมืองอินเดียนาโพลิส เซนต์หลุยส์ ชิคาโก และเซนต์ปอล ซึ่งเป็นตัวแทนของเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อแสดงออกถึงความภูมิใจในพันธุ์ของตนเอง โดยแสดงให้เห็น ความไม่ยอมเปลี่ยนแปลงของคนที่ยอมเสี่ยงภัยต่อความมั่นคงของบ้านเกิดเมืองนอนของตนมา มีชีวิตที่ดีกว่าในอเมริกาโดยผ่านทางโบสถ์ หนังสือพิมพ์ ภาษา องค์กรทางสังคมและการเกี่ยวข้องทางการเมือง ในกระบวนการที่สร้างปัทสถานทางวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นความพยายามในการอนุรักษ์เอกลักษณ์ทางเผ่าพันธุ์ของตนเองอย่างมีนัยสำคัญ ในระหว่างปี 1830-1870 เป็นช่วงซึ่งที่ดิน มีราคาถูกลงและหาได้ง่าย ทำให้ชาวเยอรมันอพยพเข้าสู่อเมริกาเป็นจำนวนมากที่สุดในประวัติศาสตร์ การรักษาจุดเด่นทางวัฒนธรรม การยืนหยัดในการรักษาความโดดเด่นทางวัฒนธรรมของตนเอง ของเยอรมันยังคงไว้ในขณะที่ก็ยอมรับความเป็นอเมริกันอย่างเต็มที่ แสดงให้เห็นความไม่ยอมเปลี่ยนแปลงของกลุ่มเผ่าพันธุ์ว่าไม่ได้สูญหายไปไหนหลอมรวมในวัฒนธรรมอเมริกัน แต่มีส่วน ในการแสดงเอกลักษณ์ของตนเองในแผ่นดินใหม่

Preissing Joh (2007) ได้ศึกษาแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในชนบทเฉพาะกรณีโครงการที่ประสบผลสำเร็จ พบว่า ประการที่ 1 ได้มุ่งเน้นด้านการเตรียมการของชุมชนก่อนการพัฒนา เพื่อศึกษาจุดเด่นและจุดด้อยของชุมชน ประการที่ 2 เน้นความสำคัญกับการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มีในชุมชน และวิธีการนำทรัพยากรไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ประการที่ 3 เน้นยุทธศาสตร์การพัฒนากระบวนการผลิตของชุมชนให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ประการที่ 4 เน้นแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาคนในชุมชน ให้มี

วิสัยทัศน์กว้างไกล เห็นคุณค่าตนเองและชุมชน และประการที่ 5 เน้นแผนยุทธศาสตร์ในการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนของตน และชุมชนอื่น ๆ

Mark Daniell & Karin Sixl-Daniell (2006) ได้ศึกษาภูมิปัญญา พบว่า การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการ ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเป็นระบบ ซึ่งทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน แต่ยังมีความขัดแย้งในกิจกรรมดังกล่าวนี้ภายในชุมชน

จากผลการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ผู้วิจัย พบว่ามีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคม โดยใช้หลักศาสนาในการวางรากฐานความเจริญแก่สังคม ในด้านต่าง เช่น บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ บทบาทของพระสงฆ์ทางการเมืองตลอดจนการเปรียบเทียบพฤติกรรมการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในชุมชนที่ให้การพัฒนาด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา โดยเฉพาะการแก้ปัญหาสังคม เช่น ปัญหายาเสพติด วัดบางแห่งเป็นสถานที่บำบัดผู้ติดยาเสพติด ทั้งนี้ตลอดจนบทบาทของพระสงฆ์ในการดูแลเด็กและเยาวชนที่พักในเขตวัด ดังนั้น จากการทบทวนเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมาทั้งหมดทำให้มองเห็นสภาพปัญหาของพระสงฆ์นักพัฒนาที่ในปัจจุบัน ดังจะเห็นได้ว่าในปัจจุบัน บทบาทของพระสงฆ์กำลังถูกลดบทบาทลงอย่างมากจากในอดีตที่พระสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนในการพัฒนาวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชน แต่ก็ยังมีพระสงฆ์หลายๆ รูปที่ ปรับบทบาทของตนเองในการช่วยพัฒนาชุมชน หรือ มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ โยใช้ภูมิปัญญาของตัวพระสงฆ์เองในการเข้าไปช่วยพัฒนาชุมชนหมู่บ้านของตนเองจึงทำให้ผู้วิจัยมีความต้องการที่จะศึกษาการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการพัฒนาชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในให้พระสงฆ์นักพัฒนารูปอื่นๆ หรือผู้สนใจได้ใช้เป็นแนวทางและนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง พระสงฆ์กับการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน ครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึก (In-depth Study) ด้วยการวิเคราะห์เอกสาร (Document analysis) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participatory Observation) สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop Seminar) โดยการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขต และวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ขอบเขตของการวิจัย
  - 1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา
  - 1.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
  - 1.3 วิธีการวิจัย
  - 1.4 ระยะเวลาการวิจัย
  - 1.5 พื้นที่ในการวิจัย
2. วิธีดำเนินการวิจัย
  - 2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
  - 2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล
  - 2.3 การจัดกระทำข้อมูล
  - 2.4 การวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาในการศึกษาเรื่อง พระสงฆ์กับการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีประเด็นศึกษาดังต่อไปนี้

- 1.1 ประวัติความเป็นมาของพระสงฆ์นักพัฒนาชุมชนอีสาน โดยมีเนื้อหาที่จะศึกษา คือ องค์ความรู้เกี่ยวกับพระสงฆ์นักพัฒนา องค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์อีสาน

1.2 สภาพปัญหาปัจจุบัน เนื้อหาที่จะศึกษาประกอบด้วย สภาพปัจจุบันของพระสงฆ์ นักพัฒนา และสภาพปัญหาการพัฒนาชุมชนอีสาน

1.3 รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน

2. กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ พระสงฆ์และประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ที่ทำการวิจัย 9 แห่ง ได้แก่ 1) จังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบด้วย 1.1) ชุมชนวัดป่าจังหาร อำเภอจังหาร 1.2) ชุมชนวัดโพธิ์การาม อำเภอปทุมรัตน์ 1.3) ชุมชนวัดป่าเมตตาธรรม อำเภอโพธิ์ชัย 2) จังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบด้วย 2.1) ชุมชนวัดกลาง อำเภอเมือง 2.2) ชุมชนวัดปฐมโกษาราม อำเภอกมลาไสย 2.3) ชุมชนวัดสว่างใต้ อำเภอร่องคำ 3) จังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วย 3.1) ชุมชนวัดศรีสวัสดิ์ อำเภอเมือง 3.2) ชุมชนวัดสว่างวารี อำนาจกันทรวิชัย 3.3) ชุมชนวัดดาวดึงส์ อำเภอแกดำ ผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง จากพื้นที่ที่ทำการวิจัย 9 แห่ง ได้กลุ่มเป้าหมายทั้งสิ้น จำนวน 72 คน โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ตามโมเดล “บวร” บ้าน วัด โรงเรียน ดังนี้ 1) กลุ่มวัด/กลุ่มพระสงฆ์ จำนวน 21 รูป/คน 2) กลุ่มโรงเรียน/บุคลากรทางการศึกษา จำนวน 18 คน และ 3) กลุ่มชาวบ้าน/ฆราวาส จำนวน 33 คน ดังนี้

2.2.1 กลุ่มวัด/พระสงฆ์ จำนวน 21 คน ประกอบด้วย

2.2.1.1 เจ้าคณะจังหวัด 3 จังหวัดๆ ละ 1 รูป รวม 3 รูป

2.2.1.2 พระสงฆ์นักพัฒนา 9 วัดๆ ละ 1 รูป รวม 9 รูป

2.2.2.3 คณะกรรมการวัด 9 วัดๆ ละ 1 คน รวม 9 คน

2.2.2 กลุ่มโรงเรียน/บุคลากรทางการศึกษา จำนวน 18 คน ประกอบด้วย

2.2.2.1 ผู้อำนวยการโรงเรียน ชุมชนละ 1 คน รวม 9 คน

2.2.2.2 นิสิต นักศึกษา นักเรียน จำนวน 9 คน

2.2.3 กลุ่มชาวบ้าน/ฆราวาส จำนวน 33 คน ประกอบด้วย

2.2.3.1 ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด 3 คน

2.2.3.2 กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน ชุมชนๆ ละ 1 คน รวม 9 คน

2.2.3.3 พัฒนาชุมชน 3 จังหวัดๆ ละ 1 คน รวม 3 คน

2.2.3.4 อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) 9 ชุมชนๆ ละ 1 คน

รวม 9 คน

2.2.3.6 คณะกรรมการหมู่บ้าน ชุมชนๆ ละ 1 คน รวม 9 คน

3. พื้นที่ทำการวิจัย

ผู้วิจัยได้สำรวจพื้นที่ทำการวิจัยและคัดเลือกพื้นที่โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก ดังนี้

เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในภาคอีสาน

เป็นวัดที่มีพระสงฆ์พัฒนาเข้ามาเป็นผู้นำในการพัฒนา เพื่อดำเนินกิจกรรมในการพัฒนาโดยมีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

มีรูปแบบการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการพัฒนาชุมชนอย่างเหมาะสมและดำเนินการต่อเนื่อง

จากเกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มดังกล่าว ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ทำการวิจัยแบบเจาะจง

3 จังหวัดๆ ละ 3 วัด ดังนี้

1. จังหวัดร้อยเอ็ด

1.1 พระครูวิริยธรรมคุณ วัดฐิติวิริยานาราม อำเภอจังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด

1.2 พระครูวิมลสังวรคุณ วัดป่าเมตตาธรรม อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

1.3 พระครูโพธิ์วีรคุณ วัดโพธิการาม อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด

2. จังหวัดกาฬสินธุ์

2.1 พระครูธรรมวงศาจารย์ (สุข สุขโณ) วัดกลางกาฬสินธุ์ อำเภอเมือง จังหวัด

กาฬสินธุ์

2.2 พระครูปฐมธรรมลักขิต วัดปฐมเกศาราม อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

2.3 พระครูศิริภัทรโสภณ วัดสว่างใต้ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์

3. จังหวัดมหาสารคาม

3.1 พระครูสิริปริยัติโสภิต วัดสว่างวารี อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

3.2 พระครูศรีปริยัติโสภิต วัดศรีสวัสดิ์ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

3.3 พระครูปัจฉิมวารานุกูล วัดดาวดึงส์ อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง พระสงฆ์กับการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ ทบทวนเอกสารจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และให้ผู้เชี่ยวชาญ อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบเครื่องมือ เพื่อ ความถูกต้อง และเหมาะสมก่อนนำไปใช้ในภาคสนาม ประกอบด้วย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

1.1 แบบสำรวจ (Basic Survey) ใช้ในการสำรวจข้อมูลเบื้องต้น ของพื้นที่วิจัยที่ เกี่ยวกับ ข้อมูลประชากร สถาปัตยกรรม ภูมิอากาศ สังคม ศาสนา วัฒนธรรม พิธีกรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาพื้นบ้าน

1.2 แบบสังเกต (Observation) เริ่มการสังเกตจากสภาพทั่วไปของชุมชน และสังเกต รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับพระสงฆ์ที่พัฒนา รูปแบบที่เหมาะสมในการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาชุมชนอีสาน ซึ่งผู้วิจัยใช้รูปแบบการสังเกต 2 รูปแบบคือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation)

1.3 แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) กลุ่มผู้ใช้ข้อมูลทั่วไป (General Informants) โดยใช้แบบ สัมภาษณ์ 2 แบบคือ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) และการสัมภาษณ์ แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-structured Interview)

1.4 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นการสนทนาผู้นำกลุ่มต่างๆ เก็บข้อมูลอย่างหลากหลาย หรือเก็บข้อมูลแบบสามเส้า และผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่ม ผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้ใช้ข้อมูลทั่วไป ประมาณกลุ่มละ 6-10 คน เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบ ที่เหมาะสมในการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยกำหนดรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยการสำรวจ การสังเกต การ สัมภาษณ์ และจดบันทึกข้อมูลที่ได้ ซึ่งได้นำมาจัดกระทำข้อมูล ของแต่ละกลุ่มดังนี้

2.1 ศึกษาและรวบรวมข้อมูล ที่เป็นเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นความรู้เบื้องต้นก่อน ลงทำงานภาคสนาม ตลอดจนสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มที่วิจัย

2.2 นำเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสำรวจ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ แบบ บันทึก กล้องถ่ายภาพ เทปบันทึกเสียง ลงพื้นที่ภาคสนามตามกำหนด

2.3 การกำหนดแผนการดำเนินงานในภาคสนาม เพื่อให้การดำเนินการสำเร็จตาม กำหนดดังนี้

2.3.1 สร้างความคุ้นเคย กับชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง

2.3.2 การกำหนดวัน เวลา

2.3.3 การดำเนินการ สำรวจ การสังเกต และการสัมภาษณ์ ตลอดจนการ ดำเนินการกิจกรรมของกลุ่ม เพื่อให้ทราบถึงปัจจุบัน สภาพปัญหาเกี่ยวกับใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนา ชุมชนอีสาน

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล จัดเก็บรวบรวมโดยการแบ่งตามแหล่งที่มาของข้อมูล ดังนี้

2.1 การเก็บข้อมูลจากเอกสาร ซึ่งมีเกณฑ์คัดเลือกเอกสารคือ ความสมบูรณ์ของเอกสาร ความชัดเจน และมีความเกี่ยวข้องกับระหว่างช่วงปี 2531-2551 เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการออกสำรวจข้อมูลในพื้นที่ และเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

2.2 การสำรวจ (Survey) ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลจากประชากร และจากบริษัทพื้นที่ชุมชน โดยการสำรวจสภาพทั่วไปของพื้นที่ที่ทำการวิจัย ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ลักษณะชุมชน การคมนาคม สาธารณูปโภค สถานที่สำคัญในชุมชน ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาพื้นบ้านของคนในชุมชน

2.3 การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นการสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Informants) เพื่อตอบคำถามประเด็นการวิจัย เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระสงฆ์นักพัฒนาเป็นอย่างไร และ รูปแบบที่เหมาะสมในการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน เป็นอย่างไร โดยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ซึ่งใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบเปิดกว้างให้ได้คำตอบแบบหลากหลาย เพื่อทำประเด็นคำตอบมาตีความหมายโดยใช้หลักทฤษฎี

2.4 การสังเกต (Observation) โดยการสังเกต กิจกรรมของกลุ่มชาวบ้าน ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ ใช้รูปแบบสังเกต 2 รูปแบบ ต่อไปนี้

1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยผู้วิจัยเข้าไปร่วมกิจกรรมพร้อมกับสังเกต ซักถามข้อมูล ที่ยังสงสัยและจดบันทึก โดยเริ่มจากการคัดเลือกกิจกรรมที่จัดขึ้นในการดำเนินงาน

2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant) ผู้วิจัยจะทำการสังเกตสภาพเหตุการณ์โดยทั่วไป ของกิจกรรมในหมู่บ้าน หรือกลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนา

2.5 การสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยการเก็บข้อมูลจากกลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนาจาก 2 จังหวัด ที่เจาะจง สนทนาตามกรอบแนวคิด ในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบที่เหมาะสมในการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน

3. การจัดกระทำข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการในการจัดกระทำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม นำมาจัดกระทำดังนี้

3.1 นำข้อมูลที่ได้มาจัดเป็นหมวดหมู่ และสรุปเพื่อหาคำตอบให้เป็นไปตามความมุ่งหมาย ของการวิจัยที่กำหนดไว้

3.2 นำข้อมูลภาคสนามที่เก็บรวบรวมได้จากแบบสำรวจ (Survey) แบบสังเกต (Observation) แบบสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop Seminar) มาตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ ซึ่งในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) เป็นการตรวจสอบความถูกต้อง โดยบุคคลที่เกี่ยวข้อง (Member Checks) และเป็นการเก็บข้อมูลเชื่อถือได้จากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน (Data Triangulation) ด้วยวิธีการที่หลากหลาย (Methodological Triangulation) แล้วนำข้อมูลที่เชื่อถือได้มากที่สุด หรือข้อมูลที่เป็นจริงที่สุด ไปวิเคราะห์ (ทรงคุณ จันทจร, 2549 : 77-78)

4. การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป ตามแนวคิดของ สุกางค์ จันทวานิช (2546 : 34-35) ดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) คือ วิธีตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลรูปธรรม หรือจากปรากฏการณ์ที่มองเห็นได้แก่ กิจกรรมในการพัฒนา รูปแบบที่เหมาะสมในการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน เพื่อนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาของพระสงฆ์นักพัฒนาในสังคมอีสาน

2. การวิเคราะห์แบบนิรนัย (Typological Analysis) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูล โดยการนำข้อมูลมาจำแนกเป็นชนิด ๆ (Typological) ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกัน โดยการใช้วัฒนธรรมเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ตลอดทั้งแนวคิด ทฤษฎีในการวิเคราะห์ข้อมูล เชื่อมโยงเข้าหากันอย่างเป็นภาพรวม หรือเรียกว่า การสังเคราะห์ เพื่อให้เป็นระบบการพัฒนาทั้งแนวคิดและทฤษฎีในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม วิเคราะห์โครงสร้างทางสังคม ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ประกอบคำอธิบาย รูปแบบที่เหมาะสมในการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์อีสาน

การนำเสนอข้อมูล ในการนำเสนอข้อมูลเรื่อง พระสงฆ์กับการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน ครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยตามความมุ่งหมายของการวิจัย ด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษา พระสงฆ์กับการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน ซึ่งมีพื้นที่การศึกษา ได้แก่ จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดมหาสารคาม โดยในบทนี้มีประเด็นศึกษา ประกอบด้วย

- ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน
- ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน
- ตอนที่ 3 รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

1. ประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์จังหวัดร้อยเอ็ดในการพัฒนาชุมชนอีสาน

1.1 ชุมชนวัดฐิตวิริยานาราม

ชุมชนวัดฐิตวิริยานาราม ตั้งอยู่ที่ตำบลจังหาร ซึ่งตำบลจังหารเดิมตั้งอยู่บริเวณบ้านเขื่อน (ตรงข้ามบ้านเหล่าโนนหนองแวง) ต่อมาเคลื่อนย้ายมาอยู่ตรงป่าม่วง ซึ่งเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ เป็นบริเวณที่เต็มไปด้วยหมากยี่โก (พืชชนิดหนึ่ง) ต่อมาเกิดโรคระบาด โรคห่า (อหิวา) โรคบักห่าง (โรคฝีดาษ) (บางคนเล่าว่ามีต้นบักห่างจริง คือคนที่กินต้นไม้นี้เข้าไปจะวิ่งรอบบ้าน) จึงทำให้เกิดโรคระบาดในหมู่บ้าน ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก จึงอพยพแตกบ้านจากบ้านเก่า (ป่าม่วง ที่ตั้งของวัดฐิตวิริยานารามปัจจุบัน) ได้กระจัดกระจายกระจายกันอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ คือ บ้านจังหาร บ้านเหล่าจั่ว บ้านหนองเข็ง บ้านลอมคอมกลุ่มที่อพยพไปอยู่ที่บ้านจังหาร นำโดยพ่อปู่ไก่อแก้ว ได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยทางด้านตะวันออกของบ้านจังหารปัจจุบันประชากรได้ร่วมก่อตั้งและพัฒนามาตลอด จนถึงสมัยกำนันสิงห์และผู้ใหญ่ท่ามาสิงห์เป็นผู้นำ ต่อมากำนันมุกแกส กำนันขุนบุญธรรมพิทักษ์ (บ้านเหล่าจั่ว) ต่อมากำนันพรหม บ้านจังหาร กำนันชาย กะฉิโก (บ้านจำเหล่า) กำนันบุญวรรณ แยมโกสุมภ์ (บ้านเหล่าจั่ว) กำนันเชียร วัลภูมิ (บ้านจังหาร) กำนันสนธิ ไชยชนะนิจ (บ้านจังหาร) จนกระทั่งปัจจุบัน กำนันบรรจง ยุคะลิ่ง (บ้านเหล่าจั่ว) (สมัย ไชยยศ, 2565 : สัมภาษณ์) อำเภอจังหารเป็นตำบลในเขตพื้นที่การปกครองของเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ดห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศเหนือตามถนนสายร้อยเอ็ด-กาฬสินธุ์ ประมาณ 9 กิโลเมตร ในปี พ.ศ. 2532 ท้องที่อำเภอเมืองร้อยเอ็ดมีขนาดใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ถึง 17 ตำบล 240 หมู่บ้าน ทำให้การบริการประชาชนไม่ทั่วถึง เพื่อความ

สะดวกทางการปกครอง กระทรวงมหาดไทยจึงได้อนุมัติให้จัดตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2532 โดยนำ ตำบลต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงมารวมเข้าเป็น 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลจันทาร ตำบลดงสิงห์ ตำบลม่วงลาด ตำบลดินดำและตำบลป่าฝาง ต่อมาเดือนกรกฎาคม 2532 ได้แยกตำบลยางใหญ่ออกจากตำบลป่าฝาง และเดือนกรกฎาคม 2533 ได้แยกตำบลผักแว่นออกจากตำบลม่วงลาด วันที่ 7 กันยายน 2538 ได้มีพระราชกฤษฎีกา ยกรับจากกิ่งอำเภอ ให้เป็น "อำเภอ" ปัจจุบันแบ่งการปกครองเป็น 8 ตำบล 110 หมู่บ้าน คำว่า "จันทาร" เป็นภาษาท้องถิ่นมาจากคำว่า "จันทัน" แปลว่า อาหารเช้า มีตำนานเล่าว่า พระยาเชียงเหียนเจ้าเมืองเชียงเหียน (ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดมหาสารคาม) จะไปช่วยสร้างพระธาตุพนมที่จังหวัดนครพนม เดินทางมาถึงบริเวณนี้ได้แวะพักรับประทานอาหารเช้า (จันทัน) ที่บริเวณโรงเรียนจันทารฐิตวิริยาประชาสรรค์ในปัจจุบัน หมู่บ้านนี้จึงได้ชื่อว่า "จันทัน" คำว่าจันทันต่อมาได้แผลงกลายเป็น "จันทาร" ในที่สุด) (สมัย ไชยยศ, 2565 : สัมภาษณ์) อำเภอจันทาร เป็นถิ่นกำเนิดของเจ้าคุณพระวิสุทธารัตนเถร (พระอาจารย์สมชาย ฐิตวิริโย) วัดเขาสุกิม จังหวัดจันทบุรี ซึ่งเป็นองค์อุปถัมภ์ที่สำคัญของอำเภอจันทาร

วัดฐิตวิริยาวนาราม (วัดฐิตวิริยาวนาราม) ตามหนังสือประวัติวัดวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ 13 ใช้ชื่อว่า "วัดป่าสมุนไพร่อยเอ็ด" "วัดป่าสมุนไพร่ ตั้งอยู่เลขที่ 5 บ้านตลาดคือ หมู่ที่ 5 ตำบลจันทาร อำเภอจันทาร จังหวัดร้อยเอ็ด สังกัดคณะสงฆ์จังหวัดร้อยเอ็ด ที่ดินตั้งวัดมีเนื้อที่ 50 ไร่ อาคารเสนาสนะประกอบด้วยศาลาการเปรียญ กว้าง 30 เมตร ยาว 60 เมตร เป็นอาคารคอนกรีต สร้าง พ.ศ.2532 กุฏิสงฆ์จำนวน 5 หลัง ปูนิยวัตถุมิพระประธานจำนวน 3 องค์ ขนาดหน้าตักกว้าง 1 เมตร สูง 150 เมตร สร้างด้วยทองเหลืองวัดป่าสมุนไพร่ตั้ง พ.ศ. 2483 ชาวบ้านเรียกว่า "วัดฐิตวิริยาวนาราม" การบริหารและการปกครอง มีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนาม คือ รูปที่ 1 พ.ศ. 2525 2530 รูปที่ 2 พระสมชาย ทศ 2530 2533 รูปที่ 3 พระบุญโฮม ธมมจโนโท ตั้งแต่ พ.ศ. 2533 - ปัจจุบัน หรือ สมณศักดิ์ปัจจุบันคือ พระครูวิริยธรรมคุณ เจ้าคณะอำเภอจันทาร (สมัย ไชยยศ, 2565 : สัมภาษณ์)

พระครูวิริยธรรมคุณ ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดฐิตวิริยาวนาราม ตั้งแต่ พ.ศ. 2553-ปัจจุบัน โดยท่านได้เริ่มพัฒนาชุมชนด้านการก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และปรับภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม ด้านการอบรมศีลธรรม จริยธรรม และด้านการสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่นไม่พร้อมๆ กัน โดยเฉพาะด้านการก่อสร้างวัดฐิตวิริยาวนารามมีการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ/ถาวรวัตถุมากที่สุดช่วง พ.ศ.2553-2555 ดังนี้

- พ.ศ. 2553 ก่อสร้างกุฏิสงฆ์ จำนวน 1 หลัง สร้างห้องน้ำ 30 ห้อง
- พ.ศ. 2554 ดำเนินการก่อสร้างห้องปฏิบัติธรรม จำนวน 4 ห้อง
- พ.ศ. 2555 ดำเนินการก่อสร้างศาลาการเปรียญวัดศรีธรรมศาสตร์ 1 หลัง
- พ.ศ. 2553 บูรณะกุฏิกัมมัฏฐาน จำนวน 3 หลัง
- พ.ศ. 2554 บูรณะห้องน้ำ 7 ห้อง สร้างถนนคอนกรีตเสริมเหล็กภายในวัด

พ.ศ. 2555 สร้างถนนเกียรติศรีธรรมา ในวัดฐิตวิริยวนาราม

ด้านที่มีความโดดเด่นอีกด้านหนึ่งคือการอบรมศีลธรรม จริยธรรม ดังนี้ 1) การอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนในตำบล (อปต.) 2) ส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ 3) จัดโครงการบรรพชาและอุปสมบทอบรมพระธรรมวินัย 4) จัดโครงการสร้างผู้นำด้านศาสนพิธี 5) จัดนิทรรศการในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ส่วนผลงานด้านการเผยแผ่มีดังนี้ 1) เป็นวิทยากรอบรมนักโทษในเรือนจำจังหวัดร้อยเอ็ด 2) เป็นวิทยากรอบรมครูในจังหวัดร้อยเอ็ด 3) เป็นวิทยากรอบรมในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กจังหวัดร้อยเอ็ด (หนูกัน สีดาคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 2 กุฏิสงฆ์วัดฐิตวิริยวนาราม

1.2 ชุมชนวัดป่าเมตตาธรรม

ชุมชนวัดป่าเมตตาธรรม ตั้งอยู่ที่บ้านหนองอึ่ง หมู่ 3 ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด โดยบ้านหนองอึ่งมีประวัติความเป็นมาจากการคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ว่า เดิมทำวพรหมโคตรและคณะได้พาชาวบ้านอพยพมาจากบ้านเชียงใหม่ มาตั้งบ้านใหม่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของบ้านเชียงใหม่ ให้ชื่อว่า บ้านหนองอึ่ง เพราะอยู่ติดกับหนองน้ำ ซึ่งในหนองน้ำนั้นมี ยิงเป็นจำนวนมาก จึงให้ชื่อหมู่บ้านแห่งนี้ว่า บ้านหนองอึ่ง บ้านหนองอึ่งตั้งมาได้ประมาณ 100 กว่าปี ก็ถูกไฟป่าไหม้ทั้งหมดบ้าน ทั้งวัด ชาวบ้านจึงย้ายจากที่เดิมมาตั้งทางตะวันออกเฉียงใต้ คือที่ตั้งของบ้านหนองอึ่งในปัจจุบัน และตั้งวัดขึ้นใหม่ให้ชื่อว่าวัดโพธิ์ศรี เป็นวัดเก่าหรือวัดร้าง มาฟื้นฟูกันในปี 2525

ในสมัยของพระอาจารย์จันทร์ กตปุณโญ เเดินธุดงค์มาพบจึงขอให้ชาวบ้านสร้างวัดขึ้น ในปัจจุบันมีพระครูวิมลสังวรคุณเป็นเจ้าอาวาส (พูด ทิพย์โชติ, 2565 : สัมภาษณ์)

วัดป่าเมตตาธรรม ตั้งอยู่เลขที่ 79 บ้านหนองอิ่ง หมู่ที่ 4 ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีพื้นที่ 200 ไร่ ตั้ง ปี พ.ศ. 2400 เดิมชาวบ้านเรียกว่า วัดบ้านหนองอิ่ง ได้รับวิสุงคามสีมาวันที่ 8 กันยายน 2531 เขตวิสุงคามสีมากว้าง 20 เมตร ยาว 40 เมตร ปัจจุบันมีพระครูวิมลสังวรคุณ เป็นเจ้าอาวาสวัด และที่ปรึกษาเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ชัย (ม) ตั้งแต่ ปี 2532 เป็นต้นมา ท่านเริ่มพัฒนาวัดและชุมชนตั้งแต่สมัยเป็นเจ้าอาวาสใหม่ๆ ผลงานที่โดดเด่นคือการอบรมศีลธรรม จริยธรรม และการสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น โดยวัดป่าเมตตาธรรมเป็นศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นศูนย์ฝึกอบรมศีลธรรม จริยธรรมของชุมชน เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ 8 เป็นสถานที่บำบัดผู้ติดยาเสพติด (ออกเหล่า/บุหรี) เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม และเป็นที่ตั้งโครงการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน, (ทองล้วน มะโนชนะกุล, 2565 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 3 ศาลาการเปรียญวัดป่าเมตตาธรรม

1.3 ชุมชนวัดโพธิ์การาม

ชุมชนวัดโพธิ์การาม ตั้งอยู่ ที่บ้านโพธิ์น้อย หมู่ที่ 6 ตำบลโพหนอง อำเภอบุณฑล จังหวัดร้อยเอ็ด ก่อนที่จะตั้งหมู่บ้านโพธิ์น้อย ชาวบ้านโพธิ์น้อยเคยอาศัยอยู่ที่บ้านท่าม่วง ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านในปัจจุบัน โดยผู้ก่อตั้งหมู่บ้านท่าม่วงมีราชชื่อดังต่อไปนี้ คือ นายพรมหลวงศรี

โทสี ถิ่นเดิมอยู่บ้านเหล่า อำเภอลำปาง จังหวัดมหาสารคาม นางสง ทินธรรมา ถิ่นเดิมอยู่อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด และนายหลวง (ไม่ทราบนามสกุล) ถิ่นเดิมอยู่ที่บ้านหนองหมื่นถ่าน อำเภอลำปาง จังหวัดร้อยเอ็ด ท่านเหล่านี้ได้นำพาลูกหลานมาตั้งฐานบริเวณลำน้ำเสียวและให้ชื่อว่าบ้านท่าม่วง ในขณะที่มีประชากรประมาณ 10 หลังคาเรือน ต่อมาบ้านท่าม่วงเกิดไฟไหม้เนื่องจากบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านเป็นป่าหญ้าคา ไฟไหม้หมู่บ้านครั้งที่สาม ชาวบ้านส่วนหนึ่งหนีไฟไหม้ จึงรวมใจกันย้ายหมู่บ้านลงมาทางทิศใต้ในบริเวณที่ไม่ห่างไกลกันมากนัก ซึ่งขณะนั้นมีผู้นำคือ นายธัมมา นายสม และนายแก้ว ซึ่งขณะนั้นมีชาวบ้านที่ย้ายตามมาประมาณ 13-14 หลังคาเรือน และได้เรียนชื่อหมู่บ้านใหม่ว่าบ้านเก่าน้อย ต่อมาในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีนโยบายให้มีการเปลี่ยนชื่อหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านโพธิ์น้อย ต่อมาในปี พ.ศ. 2513 ช่วงเวลานี้ นายพาเหนือผุยมหา เป็นผู้ใหญ่บ้าน ทางราชการได้มีคำสั่งให้แยกหมู่บ้าน ออกเป็นสองหมู่บ้าน และหมู่บ้านนี้แยกออกนั้นได้ชื่อว่าบ้านโนนคือ ต่อมา นายจันทร์ โทสี เป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านท่าม่วงก็ใจแยกหมู่บ้านออกเป็นอีกหนึ่งหมู่บ้านคือบ้านโพธิ์ศรีสวัสดิ์ โดยมีนายเคน มีเทียน เป็นผู้ใหญ่บ้าน (สมัย ชาญคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

วัดโพธิ์การาม แรกเริ่มตั้งหมู่บ้านโพธิ์น้อย ชาวบ้านโพธิ์น้อยพร้อมหมู่บ้านใกล้เคียงได้อาศัยทำบุญที่บ้านม่วง (ภายหลังเปลี่ยนเป็นบ้านท่าม่วง) ซึ่งได้ก่อสร้างมาใกล้เคียงกับการสร้างหมู่บ้าน เสนาสนะภายในวัด สมัยนั้นมี กุฏิหนึ่งหลัง ศาลาหนึ่งหลัง พระอุโบสถแบบสมัยขอม สร้างจากอิฐลึบเผาและหิน ต่อมาหลังจาก วัดบ้านม่วงได้ถูกไฟไหม้พร้อมกับไฟไหม้หมู่บ้านครั้งที่สาม ชาวบ้านส่วนหนึ่งได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านหนองใหญ่ พร้อมทั้งได้ย้ายวัดมาไว้ที่บ้านหนองใหญ่ด้วย แต่เสนาสนะมีเพียงกุฏิและศาลาทำบุญอย่างละหลัง ชาวบ้านได้ใช้วัดที่บ้านหนองใหญ่เป็นที่ทำบุญอยู่ระยะหนึ่ง เนื่องจากมีความเห็นว่าวัดตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน เป็นการไม่เหมาะสม จึงย้ายวัดมาอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งวัดโพธิ์การามในปัจจุบันวัดโพธิ์การาม บ้านโพธิ์น้อย บ้านโพธิ์ศรีสวัสดิ์ ตำบลโพธิ์สูง อำเภอลำปาง จังหวัดร้อยเอ็ด ก่อตั้งขึ้นวันที่ 1 มิถุนายน พุทธศักราช 2458 นามที่เรียกของชาวบ้านทั่วไปคือวัดบ้านเก่าน้อย วัดโพธิ์การาม ตั้งอยู่เลขที่ 75 บ้านโพธิ์น้อย หมู่ที่ 6 สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีพื้นที่ติดต่อกัน มีพื้นที่ติดต่อดังนี้ ทิศเหนือติดบ้านท่าม่วง ทิศตะวันออกติดบ้านโพธิ์สูง บ้านสามขา ทิศใต้ติดบ้านจานใต้ ทิศตะวันตกติดบ้านโคกกลาง ทิศตะวันตกเฉียงเหนือติดบ้านข่าน้อย มีพื้นที่ 10 ไร่ 1 งาน 33 ตารางวา ที่ธรณีสงฆ์ 4 ไร่ 3 งาน 23 ตารางวา มีลำดับเจ้าอาวาสที่สืบค้นได้ดังนี้) พระอาจารย์พิลา (2453-2469) 2) พระอาจารย์นวน (2470-2471) 3) หลวงปู่มา ยสาโร (2472-2489) 4) พระอาจารย์ณรงค์ศักดิ์ กิตติสาโร (ตอนเหนือ) (2517-2520) (ลาสิกขาบท) 5) พระอธิการสุทธิ ฐานวโร (เรียกศิริ) (2522-2530) (มรณภาพ) 6) พระครูโพธิ์วีรคุณ (สมศรี คุณวีโร/เรียกศิริ) (2537-ปัจจุบัน)

พระครูโพธิวิโรคน (สมศรี คุณวิโร) เจ้าคณะอำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ดรูปปัจจุบัน เป็นพระนักพัฒนาที่มีชื่อเสียงในภาคอีสานและระดับประเทศ มีผลงานที่โดดเด่นด้านการส่งเสริมอาชีพ การสงเคราะห์ชุมชน และการสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น โดยท่านมีความสนใจงานพัฒนาชุมชนเป็นทุนเดิม ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสท่านก็มีบทบาทเต็มทีในการพัฒนาชุมชนตามอุดมการณ์และปณิธานที่ตั้งไว้ และได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอ บทบาทและขอบเขตในการพัฒนามีมากขึ้นโดยลำดับ ผลงานด้านการพัฒนาอาชีพ ท่านส่งเสริมการผลิตและจำหน่ายสินค้า OTOP การจัดตั้งร้านค้าชุมชน (เซาเซ็น) จัดตั้งกลุ่มอาชีพทอผ้า กลุ่มจักสาน กลุ่มทอเสื่อกก ด้านสงเคราะห์ชุมชน มีการส่งเสริมการลด ละ เลิกอบายมุข จัดตั้งศูนย์ ICT เพื่อส่งเสริมด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศเพื่อการศึกษาแก่เด็กและเยาวชน ซึ่งมีชื่อเสียงในระดับประเทศ ส่วนด้านการสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น มีการจัดงานบุญตามฮีต 12 เช่น บุญข้าวจี่ บุญผะเหวด ประเพณีสงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญตักบาตรออกพรรษา บุญข้าวจี่ เป็นต้น ปัจจุบันวัดโพธิการามเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา การพัฒนาชุมชน และการสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่นของคณะสงฆ์ ชุมชน และหน่วยงานราชการในระดับจังหวัด จะเห็นว่าท่านพระครูโพธิวิโรคน เป็นพระสงฆ์นักพัฒนาที่มีผลงานเชิงประจักษ์ เป็นผู้นำพัฒนาและสร้างความเจริญแก่คณะสงฆ์และชุมชน เป็นที่พึ่งของชาวบ้านอย่างแท้จริง (พั้ว สอนสิทธิ์, 2565 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 4 อุโบสถวัดโพธิการาม

2. ประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์จังหวัดกาฬสินธุ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

2.1. ชุมชนวัดกลางกาฬสินธุ์

ชุมชนวัดกลางกาฬสินธุ์ ตั้งอยู่ที่เมืองกาฬสินธุ์ ตามประวัติศาสตร์กล่าวถึงการก่อตั้งเมืองกาฬสินธุ์นั้นพบว่า เมืองกาฬสินธุ์ได้ก่อตั้งขึ้น ในปี พ.ศ. 2336 บ้านแก่งสำโรงได้รับการสถาปนาเป็น เมืองกาฬสินธุ์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช หลังจากเจ้าโสมพะมิตรเข้าเฝ้าฯ ถวายสวามิภักดิ์ โดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณแต่งตั้งขึ้นเป็น "พระยาไชยสุนทร" เจ้าเมืองท่านแรก โดยให้ร้างเมืองสืบไป พ.ศ. 2437 พระยาชัยสุนทร (ท้าวเก) เป็นเจ้าเมือง มีการเปลี่ยนรูปแบบการปกครองให้เจ้าเมืองปกครองขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานคร มาเป็นรูปการปกครองแบบเทศาภิบาล มีมณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล และมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เมืองร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดร้อยเอ็ด บรรดาหัวเมืองต่างๆ ให้ยุบเป็นอำเภอ คือ เมืองกาฬสินธุ์ เป็นอำเภออุทัยกาฬสินธุ์ วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2456 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะจังหวัดร้อยเอ็ดขึ้นเป็นมณฑล ยกฐานะอำเภออุทัยกาฬสินธุ์เป็นจังหวัดกาฬสินธุ์ ขึ้นต่อมณฑลร้อยเอ็ด และมีอำนาจปกครองอำเภออุทัยกาฬสินธุ์ อำเภอสหัสขันธ์ อำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอกมลาไสย อำเภอยางตลาด โดยให้พระภิรมย์บุรีรักษ์เป็นปลัดมณฑลประจำจังหวัดกาฬสินธุ์ต่อมาเกิดข้าวยากหมากแพง เศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ การเงินฝืดเคือง จำเป็นต้องยุบจังหวัดต่าง ลงเพื่อให้สมดุลกับรายได้ของประเทศ จังหวัดกาฬสินธุ์จึงถูกยุบเป็นอำเภอขึ้นกับจังหวัดมหาสารคาม วันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2474 และโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งอรรถเปศลสรวดีเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดมหาสารคาม (แทนพระยามหาสารคามคณาภิบาลซึ่งออกรับบำนาญ) ครั้งมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 จึงได้ยกเลิกมณฑลวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2490 ได้ยกฐานะเป็น "จังหวัดกาฬสินธุ์" จัดตั้งขึ้นโดย พระราชบัญญัติจัดตั้งจังหวัดกาฬสินธุ์ พ.ศ. 2490 อันมีผลให้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2490 จนถึงปัจจุบัน (จารุวัฒน์ บุญเพิ่ม, 2565 : สัมภาษณ์)

วัดกลางกาฬสินธุ์ วัดกลางตั้งอยู่เลขที่ 47 ถนนกาฬสินธุ์ ตำบลกาฬสินธุ์ อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ปุชนิยมสถานสำคัญ ได้แก่ พระพุทธรูปรัตนไตรย์ ปางมารวิชัย สร้าง ร.ศ. 172 วัดกลางตั้ง พ.ศ. 2387 เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ได้รับสถาปนาเป็นพระอารามหลวง วันที่ 31 พฤษภาคม 2521 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา วันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2480 การบริหารการปกครองมีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนามคือ พระด้วง พระราชภูริ พระไพ พระโสดา พระมา พระครูกาฬสินธุ์อินมคุณ พระมัง พระครูกาฬสินธุ์วาจารย์พิสังขปาโมกข์ พระครูกาฬสินธุ์วาจารย์ พระเทพวิสุทธาจารย์ พระธรรมวงศาจารย์ และพระเทพปัญญาเมธี องค์ปัจจุบัน

พระธรรมวงศาจารย์ (สุข สุขโณ) ท่านได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดกลางกาฬสินธุ์ พ.ศ. 2497-2554 ในสมัยของท่านวัดกลางกาฬสินธุ์ได้รับการพัฒนาในทุกๆ ด้านจนมีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งกว่าทุกสมัย ที่มีความโดดเด่นที่สุดคือด้านการก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และปรับภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม โดยเฉพาะพิพิธภัณฑสถานวัดกลางกาฬสินธุ์ ซึ่งสร้างในสมัยของท่าน ปี พ.ศ. 2525 ชั้นล่างจัดแสดงโบราณวัตถุจำนวนมาก เช่น พระพุทธรูป เทวรูปต่างๆ เครื่องปั้นดินเผาศิลปะร่วมสมัยกับบ้านเชียง ปิ่นโตเงินแบบหม่า กรรไกร มีด ขันน้ำ พานรอง กระต่ายชูดมะพร้าว กระดิ่งคล้องช้าง บานประตูไม้แกะสลักขนาดใหญ่ และเครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นของเก่าอีกจำนวนมาก ส่วนชั้นบนของอาคารเป็นที่เก็บเอกสาร หนังสือ พระไตรปิฎก ที่สำคัญคือตู้ลายรดน้ำซึ่งเป็นที่ใช้เก็บคัมภีร์โบราณ

ส่วนการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม ได้มีการปลูกต้นไม้รอบอุโบสถ หน้าโรงเรียนพระปริยัติธรรม มีการแบ่งโซนอย่างชัดเจน เพื่อใช้ใช้สอยประโยชน์พื้นที่ให้ได้มากที่สุด การจัดการอาคารสถานที่และบริเวณวัดและโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่ตั้งอยู่ภายในวัด ให้สะอาด ปลอดภัย สวยงาม สร้างบรรยากาศให้ปลอดโปร่ง สบายใจ การดำเนินงานจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานของเก่า พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านทำให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ ผู้ศึกษาได้ความเป็นมาของชุมชนตนเอง นอกจากนี้ยังมีการอนุรักษ์ต้นไม้เก่าแก่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้และใช้เป็นกุสโลบายในการใช้สอนธรรมะ (ประโยชน์ มารไสว, 2565 : สัมภาษณ์)

2.2 ชุมชนวัดปฐมเกษตราราม

ชุมชนวัดปฐมเกษตราราม ได้มีประวัติร่วมกันมากับการก่อตั้งอำเภอภมกลาไสย ซึ่งมีประวัติความเป็นมาสมัยเดียวกันกับท้าวสมพะมิตร ตั้งเมืองกาฬสินธุ์ พ.ศ. 2334 และได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นพระยาชัยสุนทร ครองเมืองกาฬสินธุ์เป็นคนแรก ผู้ครองเมืองกาฬสินธุ์จึงได้บรรดาศักดิ์เป็นพระยาชัยสุนทรติดต่อกันมาเป็นเวลาหลายคน จนถึงพระยาชัยสุนทร คนที่ 7 ชื่อ ท้าวกิ่ง ประมาณปี พ.ศ. 2396 มีราชวงศ์เกษ เป็นว่าที่อุปราช ต่อมาพระยาชัยสุนทร (กิ่ง) กับท้าวหนูน้อยชายได้ไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อขอรับพระราชทานสัญญาบัตรในการเป็นเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ และขอพระราชทานให้ท้าวหนูน้อยชายเป็นอุปราชด้วย ซึ่งได้รับพระราชทานตามที่พระยาชัยสุนทร (กิ่ง) ต้องการ เป็นดังนี้ความบาดหมางแตกแยกก็เกิดขึ้นตลอดเวลา ระหว่างพระยาชัยสุนทร (กิ่ง) และอุปราชหนูน้อยชายหนึ่งกับราชวงศ์เกษอีกฝ่ายหนึ่ง ครั้นประมาณปี 2460 พระยาชัยสุนทรกับราชวงศ์เกษจึงพากันลงไปว่าความที่กรุงเทพฯ เพราะตกลงกันไม่ได้ ในที่สุดราชวงศ์เกษจึงขอเข้าเฝ้ากราบบังคมทูล พระเจ้าอยู่หัว ขอแยกจากราชวงศ์กาฬสินธุ์ ริมแม่น้ำปาว ห่างจากเมืองเดิมประมาณ 18 กิโลเมตร ที่ตั้งเมืองบริเวณนี้เป็นดงใหญ่ อุดมสมบูรณ์ เป็นที่ราบ มีต้นไม้ใหญ่นานาชนิด และมีต้นมะขามใหญ่เป็นจำนวนมาก คนจึงเรียกกันว่า "ดงขามเต่า" มีทั้งหนองน้ำ มีทั้งหนองน้ำ มีทั้งบัวนานาชนิด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระบรมราชานุญาตให้ตั้งเมืองขึ้น บริเวณที่เรียกว่า ปากน้ำดอกไม้ ที่ไหลมาบรรจบกับลำปาวและมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง

ราชวงศ์เกษ ขึ้นเป็นพระราชบริหารเกษ เจ้าเมืองมกลาไลเป็นคนแรก โดยมีเมืองสหัสขันธ์ และเมือง กุดสิมหารายณ์ (กุดฉินารายณ์) ขึ้นมาด้วย พระราชบริหาร (เกษ) ปกครองเมืองมกลาไลอยู่ประมาณ 11 ปี ถึงแก่กรรม เมืองสหัสขันธ์ และเมืองกุดสิมหารายณ์ก็แยกตัวออกจากการปกครอง ราวปี พ.ศ. 2421 ครั้นปี 2422 จึงโปรดเกล้าตั้งอุปราชทองบุตรของพระราชบริหาร (เกษ) ขึ้นเป็นพระราชบริหาร แทนพ่อ แล้วตั้งราชวงศ์บัวน้องชายคนที่ 2 เป็นอุปราช หลวงวิสัยยุทธ น้องชายคนที่ 3 เป็นราชวงศ์ บริหารเมืองมกลาไลจนถึงราชการที่ 5 (ณรงค์ คุณนพิทักษ์กุล, 2565 : สัมภาษณ์)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปรับปรุงแบบการปกครอง บ้านเมืองขึ้นใหม่ โดยแบ่งเป็นกระทรวงในส่วนภูมิภาคหัวเมืองใหญ่ๆ ตั้งขึ้นเป็นมณฑล อำเภอมกลา ไลยให้เป็นอำเภอขึ้นตรงต่อมณฑลอุบลราชธานี แล้วขึ้นตรงต่อมณฑลร้อยเอ็ด ต่อมาสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ระหว่างปี 2453-2468) ได้มีการปรับปรุงกิจการบ้านเมือง อีก โดยยุบมณฑลเป็นจังหวัด และตั้งอำเภอใหญ่ๆ เป็นจังหวัด อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ได้ยกฐานะเป็น จังหวัด ในปี 2456 อำเภอมกลาไลจึงได้มารวมเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดกาฬสินธุ์ และได้ชื่อใหม่ว่า อำเภออมกลาไลย มีหลวงพิพัฒน์มกลาเขตเป็นนายอำเภอคนแรก (ณรงค์ คุณนพิทักษ์กุล, 2565 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 5 ศาลาการเปรียญวัดกลางกาฬสินธุ์

วัดปฐมเกษตรารามวัดปฐมเกษตราราม ตั้งอยู่ที่บ้านคุ้มใต้ หมู่ที่ 2 ตำบลหลักเมือง อำเภอ มกลาไลย จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ 10 ไร่ 1 งาน 15 ตารางวา มีผู้สร้าง คือ พระราชภู

บริหาร (ท้าวเกษ) เจ้าเมืองกมลาไสย อุทิศที่ดินของท่านสร้างขึ้นราว พ.ศ. 2410 โดยสร้างอุโบสถหลังเดิม พ.ศ. 2414 พระราชกฤษฎีกาแยกจากเมืองกาฬสินธุ์มาตั้งเมืองกมลาไสยขึ้นที่ "ดงขามเฒ่า" ขึ้นเป็นเมืองขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ราว พ.ศ. 2405 -2406 แล้วสร้างวัดนี้ก่อนเพื่อเป็นอนุสรณ์ประจำตระกูลและประจำเมือง ปุชนิยวัตถุของวัด สร้างวัดขึ้นแล้วจึงสร้างพระเจ้าใหญ่ (พระพุทธรูปใหญ่) หน้าตักกว้าง 1.50 เมตร สูง 2 เมตร ก่อด้วยดินเหนียวขึ้นกลางวัดแล้วสร้างศาลาการเปรียญหลังใหญ่ครอบเป็นมณฑปพระเจ้าใหญ่ และให้เป็นที่ยี่บาเพ็ญกุศลของประชาชน และให้เป็นที่ยี่น้ำพิพัฒน์สัตยาของเจ้านายในสมัยนั้น เป็นประเพณีประจำปี พ.ศ. 2414 พระราชกฤษฎีกาสร้างอุโบสถขึ้นหลังหนึ่งแบบทรงโบราณ ชำรุดทรุดโทรมไปมาก ในปี พ.ศ. 2492 พระครูพรหมสรคุณ พร้อมทายก ทายิกาชาวเมืองกมลาไสย สร้างอุโบสถหลังใหม่ขึ้น ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ. 2500 และผูกพัทธสีมาเสร็จ พ.ศ. 2501 ขนาดพระอุโบสถหลังใหม่กว้าง 7 เมตร ยาว 14 เมตร และวันที่ 30 พฤษภาคม 2547 อุโบสถได้ประสบอัคคีภัย พระครูอุปัฏฐมธรรมรักจิต เจ้าอาวาสจึงได้ก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่ปัจจุบันขึ้น ณ สถานที่เดิมแทนหลังเก่า มีขนาดกว้าง เมตร ยาว 19.99 เมตร วันที่ 18 สิงหาคม 2547 ก่อสร้างเสร็จและฉลองในวันที่ 8 ธันวาคม 2554 งบประมาณก่อสร้าง 9,009,509.00 บาท

พระครูปฐมธรรมรักจิต ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปฐมเกศาราม ตั้งแต่ พ.ศ. 2525-ปัจจุบัน ท่านได้เริ่มงานพัฒนาชุมชนมาตั้งแต่สมัยดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสเป็นต้นมา ผลงานการพัฒนาที่แสดงถึงภูมิปัญญาที่มีความโดดเด่นคือด้านการอบรมศีลธรรม จริยธรรม และด้านการสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น กล่าวคือ มีการจัดโครงการร้อมมาวัด-เย็นกลับบ้าน มีความมุ่งหมายเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาสุขภาพจิตของเด็กและเยาวชน พัฒนาคุณภาพจิตให้ดีขึ้น ลักษณะของกิจกรรมในโครงการคือ จัดค่ายพักแรมในวัดปฐมเกศาราม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ชีวิต แนะนำสั่งสอนให้เข้าใจธรรมชาติของชีวิต การดำรงตนและการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้อบรมสั่งสอนและแนะนำแนวทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามแนวทางพระพุทธศาสนา ทำให้เด็กและเยาวชนเข้าใจชีวิตได้ดีขึ้นและมีสุขภาพจิตที่ดีขึ้น

ส่วนการสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่นมีการอนุรักษ์และส่งเสริมการทำบุญตามฮีต 12 เป็นการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับกิจกรรมของชุมชนที่เกิดจากฐานภูมิปัญญาของพระสงฆ์และชาวบ้าน (จินดา ปัญญารมย์, 2565 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 6 อุโบสถวัดปฐมเกศาราม

2.3 ชุมชนวัดสว่างใต้

ชุมชนวัดสว่างใต้ ตั้งอยู่ที่บ้านกุดสิง จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทำให้ทราบว่าบรรพบุรุษของชาวบ้านกุดสิงนี้เป็นผู้คนที่อพยพมาจากนครเวียงจันทน์ แล้วอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านคู บ้านแก และบ้านดอนมดแดง บ้านขม้นยางโพน มาอยู่ที่บ้านสีฐานกระจาย และในที่สุดก็ได้อพยพมาอยู่ที่บ้านกุดสิงแห่งนี้ โดยมีผู้นำที่สำคัญคือ กลุ่มพ่อใหญ่ฝาย กลุ่มพ่อใหญ่พระมหาอำมาตย์ กลุ่มพ่อใหญ่เมืองปาก กลุ่มพ่อใหญ่будดาวงค์ กลุ่มพ่อใหญ่เพียงโคตร กลุ่มหลวงปทุม บุคคลทั้ง 6 กลุ่มนี้ เป็นหัวหน้าพาครอบครัวอพยพมาจากบ้านสีฐานกระจาย มาอยู่ที่บ้านกุดสิง จนถึงปัจจุบันสาเหตุที่ได้ชื่อว่าบ้านกุดสิงนั้นลึกลับ เนื่องจากบริเวณนี้มีสิ่งอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก สิ่งพวกนี้ได้อาศัยห้วยและหนองน้ำที่มีน้ำอยู่ตลอดปีใช้อาบใช้กิน ได้ชื่อกันว่า ห้วยกุดสิง จนทุกวันนี้ หรืออีกกระแสหนึ่งกล่าวถึงความเป็นมาของบ้านกุดสิงอย่างน่าสนใจว่า กุดสิงเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ห่างจากบ้านจังหวัดกาฬสินธุ์ ประมาณ 38 กิโลเมตร ชาวบ้านเรียกว่ากุดสิง เพราะมีสิ่งอาศัยอยู่ในกุดนี้มาก จึงขนานนามว่า บ้านกุดสิง ต่อมาชาวบ้านกุดสิงมีพลเมืองหนาแน่นมากขึ้น จึงได้ขยายหมู่บ้านออกไปทางทิศเหนือ

อีกหมู่บ้านหนึ่ง ซึ่งอยู่ติดกับร่องน้ำไหลซึม และน้ำมีสีเหลือง ชาวบ้านเรียกว่าร่องคำ ต่อมาราษฎรอพยพมาตั้งบ้านเรือนมากขึ้น การกับอำเภอกมลาไสยมีความยากลำบาก เพราะท้องถื่นอยู่ห่างไกลตัวอำเภอ การคมนาคมไม่สะดวก เพื่อเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าว กระทรวงมหาดไทยจึงประกาศตั้งเป็นกิ่งอำเภอร่องคำขึ้น วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2516 และวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2536 ได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอร่องคำ (พูนสวัสดิ์ นาทองคำ, 2565 : สัมภาษณ์)

วัดสว่างใต้ ตั้งอยู่ที่หมู่ 7 บ้านกุดลิง ตำบลร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกายมีบริเวณเนื้อที่ทั้งสิ้น 8 ไร่ 2 งาน ก่อสร้างประมาณพุทธศักราช 2338 ผู้ร่วมก่อตั้งวัดในขณะนั้นคือ ผู้ใหญ่ขุนไชยสิทธิ์ ซึ่งนำลูกบ้านและผู้มีจิตศรัทธาส่งขึ้น โดยพ่อเมืองปากใต้ อุทิศที่ดินในการก่อสร้างวัด และมีพระชาตรีเป็นเจ้าของอาวาสรูปแรก วัดสว่างใต้ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาปีพุทธศักราช 2534 ปัจจุบันมีพระภิกษุจำพรรษา จำนวน 18 รูป อาณาเขตของวัด ทิศเหนือติดกับหมู่บ้านหมู่ที่ 7 ทิศใต้ติดกับทุ่งนา ทิศตะวันตกติดกับหมู่บ้านหมู่ที่ 10 ทิศตะวันออกติดกับลำห้วยทราย (ชาย น้อยอำมาตย์, 2565 : สัมภาษณ์)

ภายในวัดมีอาคารเสนาสนะต่างๆ ประกอบด้วยพระอุโบสถขนาดกว้าง 9 เมตร ยาว 18 เมตร ก่อสร้างด้วยอิฐถือปูน กุฏิสงฆ์จำนวน 7 หลัง ศาลาการเปรียญไม้ทรงไทย จำนวน 1 หลัง โรงเรียนปริยัติธรรมจำนวน 1 หลัง มณฑปประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและพระพุทธรูปสัมฤทธิ์นโรคันทราย (หลวงพ่อองค์ดำจำลอง) จำนวน 1 หลัง หอกลองและหอรฆ้องอย่างละ 1 หลัง การก่อสร้างมณฑปและความเป็นมาของพระบรมสารีริกธาตุวัดสว่างใต้ ปี พ.ศ. 2540 พระครูสิริภัทรโสภณเจ้าอาวาสวัดสว่างใต้ ได้เริ่มการก่อสร้างมณฑปเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปสัมฤทธิ์นโรคันทราย (หลวงพ่อองค์ดำจำลอง) ซึ่งเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดกาฬสินธุ์ และเพื่อเทิดพระเกียรติพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ เนื่องในโอกาสที่ทรงพระชนมายุครบ 40 พรรษา คณะกรรมการวัดได้มีมติที่ 001/2540 ลงวันที่ 1 สิงหาคม 2540 ถึงสำนักราชเลขาธิการขอประทานพระวโรกาสเข้าเฝ้าพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ เพื่อถวายแผ่นศิลาฤกษ์ เพื่อทรงเจิม และขอประทานพระอนุญาตอัญเชิญพระอักษรนาม ส.ส. ประดิษฐานบนหน้าบันมณฑป พระองค์ ทรงประทานพระวโรกาสให้เข้าเฝ้าวันพุธที่ 27 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2540 เวลา 16.15 น. ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต และประทานพระอนุญาตให้อัญเชิญ อักษรพระนาม ส.ส. ประดิษฐานบนหน้าบันมณฑปตามที่ขอการก่อสร้างได้ดำเนินการเรียบร้อยมา

พระครูสิริภัทรโสภณ ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสว่างใต้ พ.ศ. 2518-ปัจจุบัน ท่านเป็นพระมหาเปรียญธรรม 4 ประโยค ดังนั้นงานที่ท่านสนใจและมีความถนัดคือการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แต่เนื่องจากท่านเป็นพระนักพัฒนา ดังนั้นท่านจึงได้พัฒนาวัดและชุมชนควบคู่กันไปด้วย วัดสว่างใต้มีความโดดเด่นเรื่องการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ซึ่งมีพระภิกษุ

สามเณรสอบได้เปรียญธรรมทุกปี นอกจากนี้วัดยังได้นำพาชาวบ้านจัดตั้งกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มทอผ้าซิด เป็นต้น ซึ่งเป็นการได้อนุรักษ์ภูมิปัญญาของชุมชนและสร้างรายได้แก่ชุมชน นอกจากนี้ยังได้มีการจัดปรีวาสกรรม สงเคราะห์พระภิกษุเพื่อทำตุนให้บริสุทธิ์จากอาบัติเป็นประจำทุกปี และเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ทำบุญกับพระสงฆ์หมู่ใหญ่ด้วย (พระครูศิริภัทรโสภณ, 2565 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 7 ศาลาการเปรียญวัดสว่างใต้

3. ประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์จังหวัดมหาสารคามในการพัฒนาชุมชนอีสาน

3.1 ชุมชนวัดสว่างวารี

ชุมชนวัดสว่างวารี ตั้งอยู่ที่บ้านขอนแก่น โดยบ้านท่าขอนแก่นตั้งอยู่บนฝั่งทางด้านซ้ายของแม่น้ำชี ตรงสะพานข้ามน้ำชี ถนนถีนานนท์ จากตัวเมืองมหาสารคามไปจังหวัดกาฬสินธุ์ ห่างจากศาลากลางจังหวัดมหาสารคาม ประมาณ 6 กิโลเมตร ในช่วงที่อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี บ้านท่าขอนแก่นเคยเป็นถิ่นที่อยู่ของชนพื้นเมืองมาก่อนจะเห็นได้จากการมีวัดร้างโบสถ์ร้าง และพระพุทธรูปศิลปะแบบล้านช้างอันเก่าแก่อยู่ที่วัดเจริญผล (วัดใต้) จากคำบอกเล่าของคนแก่บอกว่าบ้านท่าขอนแก่นเคยเป็นเมืองและมีเจ้าเมืองปกครองมาก่อนแต่ไม่มีหลักฐานเป็นเอกสาร พ.ศ. 2379 ฤคำก้อน (พระลำตวน) และพระคำแดง ราชวงศ์ ราชบุตรเมืองคำเกิด แขวงคำม่วน ประเทศลาวได้อพยพผู้คนจำนวน 2,849 คน มาตั้งอยู่ที่ตำบลบึงกระดาน (อยู่ในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์) ทั้งพระลำตวนและพระคำแดงไปสวามิภักดิ์ต่อพระยามหาอำมาตย์ จึงให้ทั้งสองคนตั้งเมืองที่บ้านท่าขอนแก่นและที่

บ้านบึงกระดาน ให้ทั้งสองเมืองขึ้นตรงต่อเมืองอุเทน แต่การส่งส่วยเป็นการลำบากมาก จึงให้เมืองท่าขอนยางขึ้นตรงต่อเมืองกาฬสินธุ์ ต่อมาในปีจุลศักราช 1207 ปีมะเส็ง พ.ศ. 2388 ในสมัยพระยาไชยสุนทร (เลื่อน) เป็นเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ได้มีใบบอกไปยังเมืองกรุงเทพฯ จึงได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระลำดวน (คำก้อน) ซึ่งอยู่บ้านท่าขอนยางเป็น พระยาสุวรรณภักดี ยกฐานะเป็นเจ้าเมือง (สมชาติ บุตรราช, 2565 : สัมภาษณ์)

ต่อมาในจุลศักราช 1214 ปีชวด พ.ศ. 2395 พระยาสุวรรณภักดี (พระลำดวน) เจ้าเมืองท่าขอนยางได้ถึงแก่กรรม ซึ่งดำรงตำแหน่งได้ 7 ปี จึงได้แต่งตั้งอุปฮาดเป็นพระยาสุวรรณภักดีเป็นเจ้าเมืองคนที่ 2 ผู้ครองเมืองท่าขอนยางแทน มีท้าวพรมมาเป็นราชวงศ์ เจ้าเมืองคนที่ 2 ถึงแก่กรรม ท้าวพรมมาก็ได้เลื่อนเป็นอุปฮาดและก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองคนที่ 3 มีท้าวหงส์ เป็นราชวงศ์ ครั้นถึงปีจุลศักราช 1245 พ.ศ. 2426 พระสุวรรณภักดี (อุปฮาดพรมมา) เจ้าเมืองท่าขอนยางที่ขึ้นตรงต่อเมืองกาฬสินธุ์จึงได้อพยพครอบครัวจากเมืองท่าขอนยางไปขึ้นกับเมืองท่าอุเทน ส่วนเมืองท่าขอนยางมีแต่อุปฮาดราชวงศ์กรมการเมืองรักษาเมืองอยู่เมืองท่าขอนยางก็ว่างเว้นจากการมีเจ้าเมืองปกครองมาตั้งแต่บัดนั้นสาเหตุที่พระยาสุวรรณภักดีอพยพครอบครัวหนีในครั้งนั้น สันนิษฐานได้ 2 อย่าง คือ 1) บุตรถูกจระเข้กิน 2) มีเรื่องขัดใจกับเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ สรุปลงแล้วนับตั้งแต่บ้านท่าขอนยางได้ยกฐานะขึ้นเป็นเมือง มีเจ้าเมืองรวมปกครองทั้งหมด 4 คน มีพระสุวรรณภักดี (อุปฮาดพรมมา) เป็นเจ้าเมืองคนสุดท้าย ต่อมาปี พ.ศ. 2443 เมืองกันทรวิชัยถูกยุบเป็นอำเภอ ให้ชื่อใหม่ว่า อำเภอกันทรวิชัย เมืองท่าขอนยางก็ถูกยุบลงเป็นตำบล ขึ้นตรงต่ออำเภอกันทรวิชัย ปัจจุบันนับเวลาได้ทั้งหมด 104 ปี เฉพาะหมู่บ้านท่าขอนยางแบ่งการปกครองออกเป็น 5 หมู่บ้านคือ หมู่ที่ 1 2 3 4 และหมู่ที่ 11 (สมชาติ บุตรราช, 2565 : สัมภาษณ์)

วัดสว่างวาริ์ตั้งอยู่ที่ชุมชนวัดท่าขอนยางหมู่ที่ 3 ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม สร้างปี พ.ศ. 2389 วัดสว่างวาริ์ เดิมชื่อว่าวัดท่า หรือวัดทาวาริ์ เข้าใจว่าสร้างขึ้นโดยเจ้าเมืองท่าขอนยาง ร่วมกับชาวเมืองท่าขอนยาง แต่เดิมบริเวณนี้เป็นป่ารก มีทำนน้ำอื่นลงไปแม่น้ำชี มีการปลูกศาลาไว้ทำน้ำ เป็นที่อาบน้ำของภิกษุสงฆ์ เมืองท่าขอนยางเจริญขึ้น โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา วัดที่มีอยู่เดิม 2 วัดไม่เพียงพอ จึงได้มีการสร้างวัดขึ้น 1 วัด คือวัดสว่างวาริ์ วัดสว่างวาริ์มีด้านหลังติดกับแม่น้ำชี ในสมัยก่อนนั้น การคมนาคมทางบกยังไม่สะดวก ผู้คนจึงยมสร้างอาคารบ้านเรือนหันหน้าเข้าหาแม่น้ำชี แม้กระทั่งวัด สว่างวาริ์ก็ได้หันหน้าวัดสู่แม่น้ำชีเช่นกัน ปัจจุบันวัดสว่างวาริ์ มีเนื้อที่ 9 ไร่ 2 งาน 70 ตารางวา ศาสนวัตถุที่สำคัญของวัดนั้น มีกุฏิ 1 หลัง และศาลาเก่า 1 หลัง ต่อมามีการสร้างเมรุเผาศพ และศาลาบำเพ็ญกุศลอีก 1 หลัง นอกจากนี้ยังมีพระอุโบสถ 1 หลัง ศาลาการเปรียญ กุฏิใหม่ 3 หลัง หอระจิง โรงครัว และห้องน้ำ เป็นต้น (เถียรชัย จันทรง, 2565 : สัมภาษณ์) พระครูสิริปริยัติโสภิต (บุญเรือง ฐานทตโต) ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสว่างวาริ์ พ.ศ.2529 ในปีเดียวกันนี้เองท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์และรองเจ้าคณะอำเภอ

กัณฑ์วิชัย จังหวัดมหาสารคาม ตั้งแต่ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสเป็นต้นมาท่านได้มีบทบาทในการพัฒนาวัดและชุมชนอย่างเต็มที่ มีผลงานปรากฏในด้านต่างๆ เช่น การศึกษา การอบรมศีลธรรม จริยธรรม การปรับสภาพภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม การสืบสานและอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น เป็นต้น บทบาทที่มีความโดดเด่นและเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปคือการศึกษาสงเคราะห์ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมสำคัญในการจัดตั้งโรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ใกล้มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และเป็นสถานศึกษาแห่งหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในการผลิตนักเรียนเข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม บทบาทด้านการอบรมศีลธรรม จริยธรรม คือการจัดโครงการ/กิจกรรมอบรมศีลธรรม จริยธรรมแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา ส่วนบทบาทด้านการสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น เช่น การสนับสนุนการแข่งขันเรือยาวประจำปี เป็นต้น (เจียรชัย จันทรง, 2565 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 8 อุโบสถวัดสว่างวารี

3.2 ชุมชนวัดศรีสวัสดิ์

ชุมชนวัดศรีสวัสดิ์ ตั้งอยู่ที่บ้านศรีสวัสดิ์ ซึ่งบ้านศรีสวัสดิ์เดิมเรียกว่าบ้านโคกอีต้อย คนกลุ่มแรกที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานจะเป็นสายญาติกัน เพื่อนกัน คุ่มศรีสวัสดิ์เริ่มก่อตั้งประมาณ ปี พ.ศ. 2467 อยู่ด้านทิศตะวันตกของเมืองมหาสารคาม ห่างจากใจกลางเมืองประมาณ 2 กิโลเมตร ผู้คนรุ่นแรกที่เข้ามาก่อตั้งชุมชนขึ้นคือ นายธรรมวงษา พรรณะ (นายอุษา พรรณะ) นายใบ พรรณะ นายพรหม ศรีสารคาม และนายสอน อาจวงษา โดยตระกูลพรรณะ 4 พี่น้อง อพยพมาจากคุ้มวัดทุ่ง

ปัจจุบันคือคุ้มวัดนาควิชัย ส่วนอีก 2 คนหลังอพยพมาจากคุ้มหนองข่า ปัจจุบันคือคุ้มวัดปัจฉิมทัศน์ และต่อมามีครอบครัวอื่นอพยพตามมาอีก ประกอบด้วย นายทา ทองบัวบาน นายบุญมี รินทะริต นายน้อย ศรีโทโคตร นายลุ่น รักษาชาติ คณะผู้ก่อตั้ง ทั้งหมดได้เลือกที่นี่เป็นที่ตั้งหมู่บ้าน เพราะเห็นว่าเป็นทำเลที่เหมาะสม ตามสภาพที่บอกเล่าคือสามารถหาไม้มาทำเรือนได้ง่าย มีที่ราบลุ่ม พอจะทำนา ทำไร่ ทำสวน ได้อย่างกว้างขวาง มีหลุม หรือมีหนองน้ำอยู่มากมาย จึงเลือกที่โคกเป็นที่ตั้งหมู่บ้าน ดังนั้นจะเห็นได้บ้านโนนศรีสวัสดิ์แต่เดิมนั้น เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมในการเป็นที่อยู่อาศัยเป็นอย่างดี ต่อมาทางราชการได้จัดตั้งสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาชั้น 3 แห่งคือ วิทยาลัยครูมหาสารคาม วิทยาลัยพลศึกษามหาสารคาม และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปัจจุบันนี้คุ้มโนนศรีสวัสดิ์ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเทศบาล มีประชากรหนาแน่น แบ่งการปกครองออกเป็น 4 ชุมชน คือ ชุมชนศรีสวัสดิ์ 1-4 แต่เดิมเรียกว่าผู้ใหญ่บ้าน ต่อมาเปลี่ยนเป็นผู้ช่วยเขต และปัจจุบันเรียกว่าประธานชุมชน

วัดศรีสวัสดิ์ ก่อตั้ง พ.ศ. 2475 ตั้งอยู่ที่เลขที่ 37 ถนนศรีสวัสดิ์ดำเนิน ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม สังกัดคณะสงฆ์มหานิกายมีฐานะเป็นวัดราษฎร์ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา วันจันทร์ที่ 10 กรกฎาคม 2504 เขตวิสุงคามียาวกว้าง 40 เมตร ยาว 80 เมตร ผู้นำในการก่อสร้างอุโบสถ์ของวัดคือ นายวิศาล สีวรัตน์ ผู้อำนวยการวิทยาลัยครูในสมัยนั้น พร้อมด้วย อุบาสกอุบาสิกาคุ้มโนนศรีสวัสดิ์เช่น นายธรรมวงษา พรรณ นายใบ พรรณ นายขลุ่ย ศรีสารคาม เป็นต้น โบราณวัตถุที่สำคัญของวัดประกอบด้วย พระพุทธรูปชินราชจำลองและพระประธานในศาลาการเปรียญ ทั้ง 2 ชั้น เสนาสนะภายในวัดประกอบด้วย พระอุโบสถ 1 หลัง ศาลาการเปรียญ 2 ชั้น 1 หลัง กุฏิพักสงฆ์ 2 ชั้น 8 ห้อง หอระฆัง และเมรุ ศาลาบำเพ็ญกุศล 3 หลัง รวมทั้งห้องน้ำ โดยมีลำดับเจ้าอาวาสที่สำคัญคือ รูปแรก พระเนตร พระใบ พระปลัดจันทา พระบุญมี พระเรือง พระใบฎีกาหนูเพียร พระไพฑูริย์ พระสุกัณฑ์ พระทองพูน พระณรงค์ และพระครูศรีปริยัติโสภิต องค์ปัจจุบัน (พระครูศรีปริยัติโสภิต, 2565 : สัมภาษณ์)

พระครูศรีปริยัติโสภิต (บุญช่วย กิตติญาโณ) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสเป็นรูปที่ 11 ของวัดศรีสวัสดิ์ พ.ศ.2534 หลังการดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสแล้วท่านได้พัฒนาวัดและชุมชนให้มีความเจริญรุ่งเรืองด้านต่างๆ ทั้งตามหน้าที่ของพระสงฆ์ พระสังฆาธิการ ซึ่งมีอุดมการณ์การพัฒนาสังคมเป็นพื้นฐานสำคัญ งานพัฒนาวัดที่มีความโดดเด่นคือการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาอาทิด้วยการอบรมศีลธรรม จริยธรรม และมีการรณรงค์ห้ามขายและดื่มแอลกอฮอล์ภายในวัด ซึ่งทำให้วัดมีบรรยากาศของความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่พักของชาวบ้านอย่างแท้จริง (พระครูศรีปริยัติโสภิต, 2565 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 9 ศาลาการเปรียญวัดศรีสวัสดิ์

3.3 ชุมชนวัดดาวดิ่งส์ อำเภอกำแพง

ตั้งอยู่ที่บ้านแกดำ โดยบ้านแกดำเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ จากหลักฐานการก่อตั้งหมู่บ้าน บ้านแกดำมีลักษณะเป็นเนินดินสูง น้ำท่วมไม่ถึง มีแหล่งน้ำอยู่ใกล้หมู่บ้าน ซึ่งเป็นเขตอิทธิพลและ เรื่องอำนาจของขอม ดังจะเห็นจากการก่อสร้างปราสาทหิน กูต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียง ต่อมา ประมาณ พ.ศ. 2338 ได้มีการอพยพของชาวบ้านเมืองทุ่งหรือท่ง ในเขตอำเภอสวรรณภูมิ จังหวัด ร้อยเอ็ด ซึ่งกลุ่มคนดังกล่าวมีบรรพบุรุษอพยพมาจากนครจำปาศักดิ์ในประเทศสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้มาก่อตั้งหมู่บ้านแกดำขึ้นเป็นครั้งแรก เนื่องจากภูมิประเทศอุดม สมบูรณ์ มีเนินดินสูงและมีแหล่งน้ำด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านมีการตั้งชื่อหมู่บ้านตามลักษณะของ หมู่บ้านครั้งแรกคือบ้านสะแกดำ ซึ่งต้นสะแกมีลักษณะลำต้นและใบสีดำเกิดจากสีของครั่ง ต่อมาเสียง "สะแกดำ" ได้กร่อนหายไป เหลือเพียง "บ้านแกดำ" จนถึงปัจจุบัน อำเภอกำแพง จังหวัดมหาสารคาม ได้ก่อตั้งเป็นกิ่งอำเภอกำแพงขึ้น วันที่ 3 มกราคม 2520 โดยแยกออกจากอำเภอมหาสารคาม เนื่องจากมีสภาพทุรกันดาร ห่างจากตัวเมืองมหาสารคาม การเดินทางคมนาคมไม่สะดวก ในครั้งแรก กิ่งอำเภอกำแพงประกอบด้วย 3 ตำบล คือตำบลแกดำ ตำบลหนองกุ้ง ตำบลมิตรภาพต่อมาได้ขยาย

ออกอีก 2 ตำบล คือตำบลวังแสงแยกออกจากตำบลแกดำ และตำบลโนนภิบาล แยกออกจากตำบลหนองกุง รวมเป็น 5 ตำบล กิ่งอำเภอแกดำได้ยกฐานะเป็นอำเภอแกดำ วันที่ 1 มกราคม 2531 (เด่นดวง สบุตรดี, 2565 : สัมภาษณ์)

วัดดาวดึงษ์แกดำ ตั้งอยู่เลขที่ 155 หมู่ที่ 1 ตำบลแกดำ อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินตั้งวัดมีเนื้อที่ 6 ไร่ 2 งาน เป็นวัดเก่าแก่คู่อำเภอแกดำ ปู่ชนีย์วัดภูมีพระประธานปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 80 เซนติเมตร สูง 100 เซนติเมตร วัดดาวดึงษ์แกดำ ตั้ง พ.ศ. 2400 ชาวบ้านแกด้อพยพมาจากมณฑลร้อยเอ็ด ตั้งหมู่บ้านที่มีต้นสะแกดำอยู่ริมบึง จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า แกดำ ต่อมาชาวบ้านร่วมกันสร้างวัดขึ้นและตั้งชื่อว่า วัดดาวดึงษ์แกดำ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ. 2489 เขตวิสุงคามสีมากว้าง 20 เมตร ยาว 40 เมตร ปัจจุบันมีพระครูปัจฉิมวารานุกูล เป็นเจ้าอาวาส (ถวิล โพธิโสเดา, 2565 : สัมภาษณ์)

พระครูปัจฉิมวารานุกูล (ไพศาล อาภสสโร) เป็นพระนักการศึกษาและพระนักพัฒนาที่สำคัญรูปหนึ่งของจังหวัดมหาสารคาม จบการศึกษาระดับคุรุศึกษิตติจากประเทศอินเดีย ปัจจุบันท่านเป็นอาจารย์ประจำของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม นับตั้งแต่ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสท่านก็ได้พัฒนาวัดและชุมชนมาโดยลำดับ งานพัฒนาที่มีความโดดเด่นที่สุดคือสาธารณูปการหรืองานก่อสร้างถาวรวัตถุ/ศาสนวัตถุ เช่น ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์ หอระฆัง ชุมประตู่ ซึ่งมีศิลปะเป็นเอกลักษณ์และสวยงามจนเป็นภาพติดตาติดใจของผู้ได้พบเห็น นอกจากนี้ยังมีศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ และการส่งเสริมอาชีพแก่ชาวบ้าน เช่น การทำเครื่องเฟอร์นิเจอร์จากตอไม้ เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เสริม ซึ่งเป็นการได้ส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน

ภาพประกอบ 10 ศาลาการเปรียญวัดดาวดึงษ์

ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน 9 ด้าน ได้แก่ 1) การก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และปรับปรุงทัศนสภาพแวดล้อม 2) การพัฒนาอาชีพ 3) การส่งเสริมสุขภาพ 4) การอบรมศีลธรรม จริยธรรม 5) การสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น

จากการศึกษาพบว่า ปัจจุบันพระสงฆ์นักพัฒนาที่จำพรรษาอยู่ในชุมชนภาคอีสานมีความเมตตาชุมชน โดยอุทิศกำลังกาย กำลังปัจจัย และเวลาในการพัฒนาด้านต่างๆ ซึ่งมีการจัดกิจกรรมหลากหลายและเหมาะสม ประกอบกับทายก ทายิกาในชุมชนให้ความศรัทธา เคารพนับถือ ให้ความร่วมมือในการพัฒนาโดยมีพระสงฆ์นักพัฒนาหลายรูป คือ พระครูวิริยธรรมคุณ (วัดฐิตวิริยานาราม) พระครูวิมลสังวรคุณ (วัดป่าเมตตาธรรม) พระครูโพธิ์วีรคุณ (วัดโพธิ์การาม) พระครูศรีปริยัติโสภิต (วัดศรีสวัสดิ์) พระครูศรีปริยัติโสภิต (วัดสว่างวาริ) พระครูปัจฉิมวราญกุล (วัดดาวดึงส์) พระครูธรรมวงศาจารย์ (สุข สุขโณ) (วัดกลางภาพสินธุ์) พระครูปฐมธรรมรักขิต (วัดปฐมเกศาราม) พระครูสิริภัทรโสภณ (วัดสว่างใต้) เป็นต้น พระสงฆ์นักพัฒนาเหล่านี้มีการพัฒนาชุมชนหลายด้าน ดังนี้

1. สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์นักพัฒนาจังหวัดร้อยเอ็ดในการพัฒนาชุมชนอีสาน

1.1 พระครูวิริยธรรมคุณ (วัดฐิตวิริยานาราม) อำเภอจังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด

1. การก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และปรับปรุงทัศนสภาพแวดล้อม

ท่านพระครูวิริยธรรมคุณ มีแนวความคิด ด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุว่า การดูแลรักษาโบราณสถานควรปฏิบัติเช่นเดียวกันกับการปฏิบัติต่อบรรพบุรุษหรือญาติผู้ใหญ่ การแสดงความเคารพเคารพระอ่อนน้อมถ่อมตน ต่อโบราณสถานเหล่านั้น เพราะถ้าฟังไป ทำให้สภาพกำแพงเหมือนเดิมไม่ได้ ที่เรารักษานั้นเป็นการรักษาให้มันเก่า แต่ไม่ใช่ให้มันทรนส่วนการให้ความในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ พระเณรภายในวัดบ้างพอสมควร เพื่อจะได้ช่วยกันดูแลรักษาโบราณสถาน และต้องยอมไว้ก่อนว่าใครจะเป็นผู้ดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุนี้ ที่พระเณรของเราภายในวัดเป็นกลุ่มแรกที่จะต้องดูแล ฉะนั้นตัวเราเองต้องมีความรู้ในการอนุรักษ์ก่อนแล้วจึงค่อยไปสอนคนอื่นได้ และทำให้พระเณรภายในวัดได้ตระหนักถึงการอนุรักษ์ และค่อยหางบประมาณเข้ามาดำเนินการบูรณะในภายหลัง (พระครูวิริยธรรมคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

การพัฒนาวัดให้เกิดศรัทธาทางรูปธรรม ได้แก่ อาคารและเสนาสนะมีเอกลักษณ์ของการเป็นวัดไทย ปลูกสร้างอยู่ในหมวดหมู่สวยงาม และไม่ใช่ใหญ่โตเกินความจำเป็นแห่งประโยชน์ใช้สอย และสภาพแวดล้อมของวัดและชุมชน ถนนบริเวณวัดจะต้องดูแลให้สะอาดร่มรื่นด้วยไม้ยืนต้นไม้ดอกไม้ประดับอย่างเหมาะสม ส่วนอาณาเขตของวัดแบ่งเป็นหมวดหมู่อย่างชัดเจน การก่อสร้าง

อาคารสถานที่ต่างๆ ได้ดำเนินการให้สอดคล้องกับแผนผังของโครงการที่ได้จัดทำไว้เป็นปีๆ (พระครูวิริยธรรมคุณ, 2565 : สัมภาษณ์) นับตั้งแต่ครั้งตำแหน่งเจ้าอาวาสมา พระครูวิริยธรรมคุณได้ก่อสร้างถาวรวัตถุในวัดฐิติวิริยารามดังนี้

พ.ศ. 2553 ก่อสร้างกุฏิสงฆ์ จำนวน 1 หลัง

สร้างห้องน้ำ 30 ห้อง

พ.ศ. 2554 ดำเนินการก่อสร้างห้องปฏิบัติธรรม จำนวน 4 ห้อง

พ.ศ. 2555 ดำเนินการก่อสร้างศาลาการเปรียญวัดศรีธรรมศาสตร์ 1 หลัง

ส่วนงานปฏิสังขรณ์ มีดังนี้

พ.ศ. 2553 บูรณะกุฏิกัมมัฏฐาน จำนวน 3 หลัง

พ.ศ. 2554 บูรณะห้องน้ำ 7 ห้อง

สร้างถนนคอนกรีตเสริมเหล็กภายในวัด

พ.ศ. 2555 สร้างถนนเกียรติศรีธนาการ ในวัดฐิติวิริยาราม

ท่านพระครูวิริยธรรมคุณ มีแนวคิดในการที่จะอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งภายในวัดและชุมชน ฉะนั้นต้องพัฒนาควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจโดยมุ่งพัฒนาวิถีชีวิตชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ชุมชนช่วยกันดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยยึดวิถีชีวิตอันผูกพันกันทางวัฒนธรรม และที่สำคัญคือวัฒนธรรมทางศาสนาพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านการอบรมธรรมจริยา กล่าวคือ เป็นผู้อบรมสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนประพฤติดีประพฤติชอบทั้งกาย วาจา ใจ และยังทำหน้าที่ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากสภาพแวดล้อมของวัดที่เต็มไปด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่ร่มรื่น ส่งผลให้เกิดความสงบแก่การปฏิบัติธรรม (พระครูวิริยธรรมคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ท่านพระครูวิริยธรรมคุณ ได้มีดำริว่า พระกับป่าไม้เป็นของคู่กัน ที่ใดมีพระวัดป่า ที่นั่นย่อมมีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ เพราะถ้ามีวัดป่าตั้งอยู่บริเวณไหน ชาวบ้านไม่ค่อยกล้าเข้าไปทำลายป่า ทำให้ป่าไม้ดังกล่าวกลายเป็นป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ ป่าไม้ไม่ถูกทำลาย สัตว์ป่าก็ได้อยู่อาศัยไม่เป็นอันตราย เพราะป่าเป็นเขตอภัยทาน ภายในวัดป่าของท่านนั้นเต็มไปด้วยสัตว์ป่าที่เข้ามาอยู่อาศัยเพื่อให้ปลอดภัยในชีวิต โดยเฉพาะต้นไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งต่อมาก็ได้ใช้เป็นสมุนไพร ธรรมชาติเหล่านี้เป็นสิ่งที่ดึงดูดผู้คนให้เข้ามากราบนมัสการและท่องเที่ยวธรรมชาติป่าสมุนไพร และธรรมชาติภายในวัดอีกด้วย นอกจากนี้ท่านพระครูวิริยธรรมคุณยังได้ให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมภายในวัดมีการบูรณะปรับปรุงสถานที่ให้มีสภาพที่สวยงาม (พระครูวิริยธรรมคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าท่านพระครูวิริยธรรมคุณ มีโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมภายในวัดต่างๆ มากมาย เช่น 1) มีการจัดบริเวณวัดให้เป็นระเบียบ 2) ดูแลรักษาทำความสะอาดบริเวณวัด 3) ปลูกต้นไม้ เพื่อให้เกิดความร่มรื่นเป็นที่อยู่ของสัตว์ 4) มีคติธรรมสอนใจให้ผู้คนได้อ่าน 5) จัดให้วัด

เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับโรงเรียนเพราะอยู่ใกล้ชิดกัน 6) รักษาสภาพป่าไม้มานานาพันธุไว้ 7) จัดทำแผนผังบริเวณวัดให้มีความชัดเจน (พระครูวิริยธรรมคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

2. การพัฒนาอาชีพ

เนื่องจากวัดเป็นวัดป่า ยังไม่มีบทบาทในการพัฒนาอาชีพของชุมชนมากนัก ส่วนมากมีเพียงการแสดงพระธรรมเทศนา อบรมในเรื่องการประกอบสัมมาอาชีพที่สุจริต (ชยชัย สายแลง, 2565 : สัมภาษณ์)

3. การส่งเสริมสุขภาพ

เนื่องจากวัดฐิตวิริยารามเป็นวัดป่าสายวิปัสสนาธุระ บทบาทด้านการสาธารณสุขจึงมีไม่มาก ท่านให้ความเห็นว่า ในปัจจุบันก็มีโอกาสได้เทศนาอบรมนักเรียนตามโรงเรียนต่างได้ชี้ให้นักเรียนเห็นถึงโทษของยาเสพติด สุรา และอบายมุขต่างๆ ให้นักเรียนได้รู้และเลิก หรือ หลีกเลียงจากสิ่งดังกล่าว เป็นต้น

4. การอบรมศีลธรรม จริยธรรม

พระครูวิริยธรรมคุณ ได้ร่วมมือกับสถานศึกษาในการพัฒนาการศึกษาแก่เด็กนักเรียนร่วมกับหน่วยงานภาครัฐจัดอบรมให้ความรู้เรื่องแนวทางการดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และขอความร่วมมือในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้รูปแบบต่างๆ แก่ประชาชนในตำบล จัดอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนในโรงเรียน ส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในวันอาทิตย์ให้แก่เด็กและเยาวชน มอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนในโรงเรียนจังหวัดวิริยาประชาสรรค์ ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับทางวัดอยู่เสมอๆ นอกจากนี้ยังมีโครงการมอบทุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนทั้งโรงเรียนจังหวัดวิริยาประชาสรรค์ และพระและสามเณรโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและสามัญ และจัดการบรรพชาอุปสมบทเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยและสายสามัญ ขณะเดียวกันท่านพระครูก็ได้จัดโครงการ สร้างผู้นำทางศาสนพิธี โดยให้ผู้สนใจทั่วไปเข้าทำการอบรม แล้วฝึกหัดให้เป็นผู้นำในการทำพิธีกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะการศาสนกิจทั่วไป โดยผู้ที่สนใจเข้าศึกษาอบรม จะต้องเข้าใจหลักธรรม ศาสนพิธี ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และ ศาสนวัตถุ ตลอดจนศาสนสังเคราะห์ต่างๆ เพื่อจะได้ทำพิธีต่างๆ ได้ถูกต้อง เช่น การอาราธนาศีล อาราธนาธรรม การจัดสถานที่ การปรนนิบัติพระสงฆ์ การจัดกระบวนการในพิธีกรรมต่างๆ การให้คำอธิบายแนะนำเป็นต้น การที่เยาวชนและผู้สนใจสามารถทำเรื่องดังกล่าวได้แสดงว่าเป็นผู้ที่เข้าใจในพระศาสนาอย่างยิ่ง จะทำให้เยาวชนและผู้สนใจซึมซับเอาสิ่งที่ดีงามจากการได้ปฏิบัติพิธีกรรมต่างๆ เข้าไว้ ทำให้จิตใจสะอาด สว่าง สงบได้ ที่สำคัญเยาวชนได้มีโอกาฝึกหัดทักษะต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต เช่น การเป็นพิธีกร การเป็นเจ้าพิธีกรรมทางศาสนา กล่าวแสดงออกในสิ่งที่ดีงาม (พระครูวิริยธรรมคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

ด้านการเผยแผ่พระศาสนา บรรยายธรรม และอบรมศีลธรรม เช่น เป็นวิทยากรอบรมนักโทษในเรือนจำประจำจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นวิทยากรอบรมครูในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นวิทยากร

พญาติโยมปฏิบัติธรรมในวันพระ เป็นวิทยากรอบรมในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กจังหวัดร้อยเอ็ด ปัจจุบันดำรงตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายเผยแผ่คณะสงฆ์จังหวัดร้อยเอ็ด (ธ)

5. การสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น

พระครูวิริยธรรมคุณ ได้ส่งเสริมประเพณีของท้องถิ่น 12 เดือนของชาวอีสาน นอกจากนี้ท่านพระครูยังได้จัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา มีกิจกรรมบำเพ็ญบุญ ตอนเช้าชักชวนนำพาชาวบ้านทำบุญตักบาตร ฟังธรรมภายในวัด สวดมนต์ไหว้พระ เจริญจิตภาวนา แม่เมตตา ตอนเย็นร่วมพิธีเวียนเทียนรอบปูชนียสถานภายในวัด ส่วนวันวิสาขบูชา ตอนเช้าทำบุญตักบาตร ไหว้พระสวดมนต์ ฟังธรรมเทศนา 1 กัณฑ์ ตอนเย็นร่วมพิธีเวียนเทียนรอบปูชนียสถานภายในวัด นอกจากนี้ยังจัดกิจกรรมในวันอัฐมีบูชา และวันอาสาฬหบูชา (พระครูวิริยธรรมคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

6. ด้านการอบรมพระภิกษุสามเณรปฏิบัติดังนี้

1. มีการอบรมภิกษุและสามเณรทุกวันพระและวันสำคัญ
2. มีการอบรมประชาชนทุกวันพระ และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
3. จัดนิทรรศการในวันสำคัญ และนำภิกษุและสามเณรออกเผยแผ่ธรรมะในโรงเรียนในหมู่บ้าน กิจกรรมคือการบรรยายธรรม
4. ให้การสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่นจัดสถานที่อบรมเป็นวิทยากรของคณะสงฆ์จังหวัดร้อยเอ็ด
5. ให้การสนับสนุนการจัดอบรมครู พร้อมสถานที่อบรม ส่งเสริมการจัดปฏิบัติธรรมในจังหวัด

ภาพประกอบ 11 ภูมิทัศน์วัดฐิติวิริยวนาราม

1.2 พระครูวิมลสังวรคุณ วัดป่าเมตตาธรรม

1. การก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และปฏิภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม

ถาวรวัตถุ/ศาสนสถานภายในวัดส่วนใหญ่ทั้งกุฏิ วิหาร โรงครัว ห้องน้ำ เป็นอาคารปูน ซึ่งสร้างได้ไม่นาน ดังนั้นจึงไม่มีงานบูรณะปฏิสังขรณ์ พระครูวิมลสังวรคุณท่านมีแนวคิดว่าจะไม่ทิ้งของเก่า จะก่อสร้างใหม่และปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้นและใช้งานได้ งานก่อสร้างภายในวัดส่วนใหญ่จะมีคนภายนอกเข้ามารับเหมาดำเนินการ โดยมีพระครูวิมลสังวรคุณเป็นผู้ตรวจสอบดูแล นอกจากนี้ท่านยังยังได้อบรมสั่งสอนชาวบ้านให้เห็นคุณค่าของศาสนสถานภายในวัดและชักชวนชาวบ้านให้ร่วมมือกันจัดกิจกรรมเพื่อการดูแลรักษาโบราณสถานของท้องถิ่นให้มั่นคงสวยงามทรงคุณค่า อยู่เสมอ (พระครูวิมลสังวรคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

พระครูวิมลสังวรคุณ ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมภายในวัดโดยเฉพาะป่าไม้ ดังนั้นวัดป่าเมตตาธรรมจึงมีความร่มรื่นด้วยต้นไม้ทั่วบริเวณวัด เนื้อที่ของวัดมีทั้งหมด 200 ไร่ เขตสงฆ์ยาวประมาณ 6 ไร่ ที่เหลือเป็นเขตพุทธาวาสและบริเวณวัด ซึ่งโดยมากเป็นป่าไม้ ท่านอบรมพระเถระภายในวัดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1.1 แนะนำอบรมสั่งสอนเพื่อสร้างสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน

1.2 เป็นผู้นำรณรงค์แก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อม

1.3 เป็นผู้นำในการอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน และศิลปกรรม

พระครูวิมลสังวรคุณ ได้กล่าวว่าปัจจุบันมีโครงการความร่วมมือระหว่างกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับมหาเถรสมาคมเพื่อขอความอนุเคราะห์เกี่ยวกับโครงการส่งเสริมพัฒนาสิ่งแวดล้อมวัดทั่วประเทศให้เป็นตัวอย่างของชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี และกรมการมหาเถรสมาคมได้ให้ความอนุเคราะห์โครงการโดยแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายสงฆ์ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติให้ประสานงานกับกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้วัดทั่วประเทศได้เป็นศูนย์กลางของชุมชนทุกหมู่บ้าน โดยกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะสนับสนุนการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมภูมิทัศน์ การรักษาความสะอาดภายในวัด ทำให้วัดเป็นแหล่งพันธุ์ไม้ใช้สอย เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้มีที่พักผ่อนหย่อนกาย รวมทั้งเป็นการได้ส่งเสริมความสงบใจด้วย

2. เป้าหมายในการส่งเสริมการพัฒนาวัดครั้งนี้มีรายละเอียด ดังนี้

2.1. การมีน้ำสะอาดอุปโภคและบริโภค กรมทรัพยากรน้ำและกรมทรัพยากรน้ำบาดาล จะเข้าไปร่วมดูแลในกรณีที่วัดขาดแคลนน้ำสะอาด

2.2 การมีส่วนร่วมสะอาด กรมควบคุมมลพิษ สามารถช่วยเหลือสถานที่และออกแบบส้วมที่ถูกสุขลักษณะให้ได้

2.3 การมีระบบจัดการขยะมูลฝอยและน้ำทิ้งที่ถูกสุขอนามัย กรมควบคุมมลพิษ จะจัดทำเอกสารคู่มือวิธีการจัดการขยะมูลฝอยและน้ำเสียแจกและจะสาธิตวิธีการดำเนินการให้

2.4 มีเมรุปลอดมลพิษ กรมควบคุมมลพิษได้ออกแบบเมรุปลอดมลพิษให้แล้ว และจะสนับสนุนการจัดหาทุนมาสร้างในวัดที่มีชุมชนหนาแน่น

2.5 มีต้นไม้ร่มรื่นและมีกล้าพันธุ์ไม้ชนิดต่างๆ รวมทั้งพืชที่เป็นอาหารและสมุนไพรไว้แจกชาวบ้าน

2.6 รักษาความสะอาดเรียบร้อยภายในบริเวณวัดอยู่เสมอ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม จะดำเนินการส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนรักษาความสะอาดวัดต่างๆ ทั่วประเทศ

3. การพัฒนาอาชีพ

พระครูวิมลสังวรคุณ ได้ประสานงานกับพัฒนาการประจำตำบลมาจัดอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนเรื่องการดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง การประกอบอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ เช่น กลุ่มสานพลาสติก กลุ่มสานกระเป๋าเชือกกรม แต่ปรากฏว่าชาวบ้านให้ความสนใจน้อย สาเหตุอาจเกิดเพราะชาวบ้านมีอาชีพเสริมอื่นๆ อยู่แล้ว การทำนาปรัง เป็นต้น (จรัส ลำภา, 2565 : สัมภาษณ์)

4. การส่งเสริมสุขภาพ

พระครูวิมลสังวรคุณ ได้ประสานงานกับสถานีประจำตำบลและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ตลอดจนโรงพยาบาล เพื่อจัดวิทยากรมาอบรมผู้สูงอายุเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย การตรวจสุขภาพประจำปีแก่ผู้สูงอายุและประชาชนทั่วไป และร่วมมือกับสถานีอนามัยจัดให้มีการประชาสัมพันธ์ประกาศข่าวและความรู้ด้านการรักษาสุขภาพอนามัยและการป้องกันโรคต่างๆ ให้ประชาชนได้รับทราบภาย เพื่อให้คนในชุมชนได้เอาใจใส่และรู้จักป้องกันตนเองจากการเจ็บป่วยได้ทันทั่วทั้งที่ นอกจากนี้วัดป่าเมตตาธรรมยังเป็นศูนย์ลด ละ เลิกยาเสพติดแก่ผู้ติดยาเสพติด ซึ่งมีการเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว (พระครูวิมลสังวรคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

5. การอบรมศีลธรรม จริยธรรม

วัดป่าเมตตาธรรม ได้จัดโครงการบรรพชาและอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน เพื่อสร้างศาสนทายาท แต่ไม่ได้ทำทุกปี แต่ก็มีเวียนไปจัดในวัดใกล้เคียงเวียนกันไปเป็นวาระอย่างนี้ทุกปี ศิษย์ของวัดบางรูป/คนประสบความสำเร็จด้านการศึกษาและทำงาน เช่น ได้ทำงานเป็นบุคลากรของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น การบรรพชาแก่สามเณรเป็นโอกาสและช่องทางหนึ่งในการอบรมศีลธรรม จริยธรรมแก่ลูกหลานชาวบ้าน นอกจากการอบรมสมณแล้วทางวัดยังได้มีการเทศน์สั่งสอนอบรมชาวบ้านในวันพระและอบรมสั่งสอนนักเรียนในเวลาที่คุณำพานักเรียนมาทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่วัด ซึ่งโรงเรียนในชุมชนจะนิยมนำนักเรียนมาทำกิจกรรมที่วัดป่าเมตตาธรรม เพราะเป็นวัดใหญ่ มีชื่อเสียง และมีความพร้อมเรื่องสถานที่กว่าวัดอื่นๆ ในชุมชน นอกจาก

รูปแบบการเผยแผ่จะเป็นการอบรมแล้วทางวัดยังมีการสร้างอุทยานการศึกษาพระพุทธศาสนา คือ ประติมากรรมเกี่ยวกับนรก-สวรรค์ ซึ่งกลายเป็นแหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่สำคัญของชุมชน

6. การสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น

ด้านการสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่นพระครูวิมลสังวรคุณได้มีแนวความคิดในการทำให้เยาวชนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์กับทางวัดด้วยการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นรูปแบบที่เยาวชนสนใจและทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ผลดี เพราะเป็นการได้บูรณาการคำสอนพระพุทธศาสนากับกิจกรรม ซึ่งทำให้เห็นแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องชัดเจน กิจกรรมที่ดี ในรอบ 1 ปีทางวัดได้จัดงานประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ เรียกว่า ฮีต 12 คือประเพณีการทำบุญประจำเดือน ทั้ง 12 ของชาวอีสาน โดยเฉพาะงานบุญปรีวาสกรรมและสงกรานต์จัดว่าเป็นงานใหญ่ประจำปีของวัด ในแต่ละปีจะมีชาวบ้านมาร่วมงานบุญ/กิจกรรมอย่างเนืองแน่น

งานบุญปรีวาสกรรมจัดในช่วงเดือนมกราคมของทุกปี พระครูวิมลสังวรคุณได้กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญว่า บุญเข้ากรรมคือบุญที่จัดในช่วงเดือนย่ำย (เดือนเจียง) ซึ่งเป็นเดือนแรกของปีที่ชาวอีสานจะต้องประกอบพิธีบุญและทำเรื่อยมาจนกลายเป็นประเพณีที่สำคัญ ซึ่งอาจจะจัดช่วงข้างขึ้นหรือข้างแรมได้ พิธีบุญนี้เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์โดยตรง ชาวบ้านมีความเชื่อกันว่า ทำบุญกับพระที่ร่วมพิธีนี้จะทำให้ได้บุญมาก ดังนั้นญาติโยมจึงนิยมมาทำบุญตักบาตรกับพระสงฆ์ที่เข้าปรีวาสกรรม ความเป็นมาของการเข้ากรรมหรืออยู่ปรีวาสกรรมคือเป็นพิธีออกจากอาบัติสังฆาทิเสสที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ในพระวินัย คือภิกษุต้องอาบัตินี้แล้วจะต้องทำพิธีที่เรียกว่า วุฏฐานวิธี หรือพิธีเข้ากรรม แปลว่า ระเบียบอันเป็นเครื่องออกจากอาบัติ ซึ่งมีพิธีที่เป็นองค์ประกอบคือปรีวาส มานัต และอัพทาน การเข้ากรรมจัดทำโดยให้พระสงฆ์เข้าไปอยู่ในเขตหรือที่จำกัด เพื่อทรมานร่างกายให้หายจากกรรมหรือพ้นจากอาบัติที่ได้กระทำและเป็นการชำระจิตใจให้หายจากมัวหมองด้วย บางแห่งถือกันว่าบวชแล้วจะแทนคุณมารดาได้ก็จะต้องอยู่กรรม เพราะมารดาท่านเคยอยู่กรรมมาแล้ว ซึ่งชาวอีสานเวลาคลอดลูกใหม่จะต้องนอนผิงไฟ อบและตีมน้ำร้อนอยู่กินอย่างคะลำ (ห้ามกินของแสลง) เป็นการทรมานร่างกายอย่างหนึ่ง เรียกว่า การอยู่กรรม มูลเหตุและความเป็นมาที่พระภิกษุจะมีการเข้ากรรมก็เพื่อชำระอาบัติที่มีอยู่ให้บริสุทธิ์ หากไม่ทำอย่างนี้จะมีกรรมหรือบาปติดตัวไปให้ผลในปรโลก ความเชื่อเรื่องอาบัติติดตัวและไม่ได้ทำให้บริสุทธิ์ ทำให้ได้รับผลกระทบ มีปรากฏในนิทานธรรมบทว่า มีพระภิกษุรูปหนึ่งล่องเรือไปตามแม่น้ำคงคา เธอได้เอามือจับใบตะไคร่น้ำขาดและเข้าใจว่าเป็นอาบัติเพียงเล็กน้อยจึงมิได้แสดงอาบัติ ต่อมาแม้พระภิกษุรูปนั้นจะปฏิบัติธรรมอยู่ในป่าเป็นเวลานานก็ยังนึกกังวลอยู่เสมอว่าตนต้องอาบัติ อยากจะแสดงอาบัติ แต่ปรากฏว่าไม่มีภิกษุรับแสดง เธอมรณภาพแล้วจึงไปเกิดเป็นนาคชื่อว่า เอรถปัต จากเหตุเพียงอาบัติเล็กน้อยยังทำให้ได้รับผลกระทบมากเพียงนี้ ถ้าเป็นอาบัติหนักก็คงจะบาปมากกว่านี้ ดังนั้นพระสงฆ์จึงจัดให้มีการอยู่ปรีวาสกรรมเพื่อให้พ้นจากอาบัติ ชาวอีสานโบราณเชื่อกันว่าพระภิกษุหากได้อยู่กรรมแล้วย่อมจะเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่

มีมณฑลพินติดตัว บุญสดทรง หรือบุญสงกรานต์ จัดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนห้า ซึ่งถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ วัดป่าเมตตาธรรมจัดบุญประเพณีดังกล่าวนี้ในวันที่ 14 เมษายน ของทุกปี กิจกรรมที่สำคัญคือสรงน้ำพระธาตุเจดีย์ศรีเมตตาตามมหาธาตุ ซึ่งตั้งอยู่ภายในวัด นอกจากนี้ยังมีการนำพระพุทธรูปออกจากศาลาไปไว้ที่หอสรง ตอนบ่ายชาวบ้านจะนำน้ำอบ น้ำหอมมาร่วมกันสรงน้ำพระธาตุและพระพุทธรูปที่หอสรงนี้และสรงพระ โดยมีท่านพระครูวิมลสังวรคุณเป็นประธาน (พระครูวิมลสังวรคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 12 พุทธศิลปะ ภายในอุทยานการเรียนรู้พระพุทธศาสนา วัดป่าเมตตาธรรม

1.3 พระครูโพธิ์วีรคุณ วัดโพธิ์การาม

1. การก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และปรับปรุงภูมิทัศน์

วัตถุและศิลปวัตถุภายในวัดโพธิ์การามพระครูโพธิ์วีรคุณบริหารจัดการโดยการให้มีส่วนร่วมในการช่วยกันดูแลรักษา โดยท่านมอบหน้าที่ให้พระสงฆ์ภายในวัดและได้อบรมสั่งสอนชาวบ้านหลังจากฉันภัตตาหารเช้าเสร็จแล้ว ทำให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของศาสนวัตถุของวัดและตระหนักว่าเป็นสมบัติของชุมชนด้วย กิจกรรมในการดูแลรักษาโบราณสถานของวัด เช่น การดูแล ปิดกวาด ดายและถางหญ้า ทำความสะอาดอุโบสถ กุฏิ ศาลา ท่านมีแนวความคิดให้พระสงฆ์มองเห็นสาระสำคัญของพระวินัยแต่ละข้อที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คืออาศัยหลักพระธรรมวินัยในการอบรมพระสงฆ์ภายในวัดและผู้มาปฏิบัติธรรมให้ตระหนักถึงความความจำเป็นที่จะต้องดูแล

บริเวณและสิ่งแวดล้อมภายในวัด โดยอ้างอิงตัวอย่างสมัยพุทธกาลนำมาเปรียบเทียบกับสมัยปัจจุบัน เช่น พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ไม่ทำลายระบบนิเวศวิทยา บัญญัติพระวินัยให้เกื้อกูลต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (พระครูโพธิวิริคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

2. การพัฒนาอาชีพ

พระครูโพธิวิริคุณ มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งกลุ่มกันพัฒนาอาชีพ ซึ่งเน้นใช้วัสดุท้องถิ่นในการผลิต พัฒนาให้เป็นผลิตภัณฑ์ เพื่อจำหน่ายในฤดูที่ว่างเว้นจากการทำนา กลุ่มอาชีพที่จัดตั้ง เช่น กลุ่มทอผ้า กลุ่มจักสาน กลุ่มทอเสื่อกก โดยท่านเป็นผู้ให้ทุนในการจัดตั้ง (โยธิน อาวร, 2565 : สัมภาษณ์) นอกจากนี้ท่านได้จัดตั้งกลุ่มการเรียนรู้ชุมชน เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง จัดตั้งร้านค้าเพื่อจำหน่ายสินค้าอุปโภคและบริโภค โดยทางวัดรับผิดชอบเรื่องสถานที่ ปัญหาที่พบในช่วงแรกๆ คือหลังจากสร้างอาคารเสร็จแล้วปรากฏว่ากลุ่มส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชนไม่กล้านำเงินกองทุนมาใช้ในการทำร้านค้า เนื่องจากกังวลว่าอาจล้มเหลว เพราะมีบทเรียนในอดีตจากการทำร้านค้าชุมชน (ศูนย์สาธิตการตลาด) เป็นเช่นนี้พระครูโพธิวิริคุณจึงได้คุยกับสถาบันการเงินชุมชนโพธิ์น้อยศรีสวัสดิ์ เพื่อขอให้เขามาช่วยเหลือด้านเงินทุน เพราะเห็นว่าการดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชนโพธิ์น้อยศรีสวัสดิ์ที่ผ่านมาเริ่มมีทุนสะสมและกำไรมากพอสมควร หลังจากนั้นจึงได้นำเงินจากสถาบันการเงินมาเป็นทุนสำหรับการก่อตั้งร้านค้าชุมชน โดยใช้เงินทุนสำหรับการก่อตั้งร้านค้าประมาณ 200,000 บาท จากนั้นจึงเริ่มเปิดให้ชาวบ้านเข้ามาถือหุ้นในรูปของร้านค้าสหกรณ์ชุมชน โดยใช้ชื่อว่า "เขาเขิน" สำหรับการตั้งชื่อร้านว่า "เขาเขิน" ท่านได้อธิบายว่า เนื่องจากต้องการใช้ชื่อมีความแตกต่างจากที่อื่น เพื่อให้ดึงดูดและดึงดูดใจ ตลอดจนมีความหมายและแฝงเรื่องวิถีชีวิตชุมชนไว้ด้วย คำว่า "เขาเขิน" เป็นภาษาอีสาน "เขา" แปลว่า หยุต ส่วนคำว่า เขิน หมายถึง การซื้อสินค้าด้วยเงินเชื่อ ดังนั้น "เขาเขิน" จึงมีความหมายว่าไม่ให้เขินหรือหยุตเขิน เพราะการซื้อสินค้าด้วยเงินเชื่อนั้นจะทำให้กิจการร้านค้าดำเนินไปไม่ได้ เนื่องจากไม่มีเงินหมุนเวียนในการดำเนินการ (พระครูโพธิวิริคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

3. ด้านการส่งเสริมสุขภาพ

ในอดีตชาวบ้านประสบปัญหาการเจ็บป่วยฉุกเฉิน การเดินทางไปรักษาในตัวเมืองทำให้ชาวบ้านได้รับความยากลำบากมาก พระครูโพธิวิริคุณได้พบเห็นสภาพปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นมาโดยตลอด ดังนั้นเพื่อให้ชาวบ้านได้รับการรักษาพยาบาลเบื้องต้นและเพื่อการได้มีที่รักษาพยาบาลอย่างสะดวกสบายท่านจึงได้จัดตั้งศูนย์เรียนรู้สาธารณสุขมูลฐานชุมชนโพธิ์น้อย-โพธิ์ศรีสวัสดิ์ การดำเนินงานส่วนหนึ่งอำนวยความสะดวกให้แก่ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ โดยศูนย์การเรียนรู้ชุมชนได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปซังน้ำหนัก วัดส่วนสูงของเด็กที่ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ทุก 3 เดือน (ประสิทธิ์ เหล่าดี, 2565 : สัมภาษณ์)

4. ด้านการอบรมศีลธรรม จริยธรรม

พระครูโพธิวิริคุณ ได้ประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนโดยการปลูกฝังธรรมะในจิตใจ การปรับตัว และการปรับบทบาท ฆราวาสและแนะนำสั่งสอนชุมชนด้วยการพัฒนาจิตใจให้ลด ละ เลิกอบายมุข ส่งเสริมคนในชุมชนให้ทำกิจกรรมร่วมกัน บางครั้งท่านสอนชาวบ้านโดยไม่ต้องใช้คำพูด แสดงแต่เพียงกิริยาอาการให้เขารู้เท่านั้น ให้เขารู้ความผิดที่ตนเองได้ทำ เช่น ในงานมงคลหรืออวมงคล หากมีการกินเหล้าในงาน พบเห็นท่านจะไม่ตำหนิโดยตรง แต่เจริญพระพุทธมนต์หรือสวดมนต์เสร็จแล้วท่านจะเดินทางกลับวัดโดยไม่บอกเจ้าภาพ ซึ่งนั่นเป็นการสอนไปในตัว เจ้าภาพจะรู้ว่าตนเองทำผิดและไม่กล้าทำอย่างนั้นอีก (พระครูโพธิวิริคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

5. การสืบสานส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น

พระครูโพธิวิริคุณ ได้ส่งเสริมให้ประชาชนและเยาวชนเข้าวัดทำบุญตักบาตร ฟังธรรมทุกวันพระ เวียนเทียน ปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การอนุรักษ์สืบทอดประเพณีพื้นบ้าน ได้แก่ บุญบังไฟ บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญกฐิน บุญข้าวเจี๋ย บุญผะเหวด บุญสงกรานต์เป็นประจำทุกปี ซึ่งในการจัดงานบุญผะเหวดนั้นท่านพระได้กล่าวถึงความ เป็นมาและความสำคัญ ดังนี้ "บุญผะเหวด" เป็นสำเนียงอีสาน เป็นอย่างเดียวกันกับคำว่า "บุญพระเวส"

ชาวอีสานมีคติความเชื่อว่า หากผู้ใดได้ฟังเทศน์เรื่องผะเหวด 13 กัณฑ์จบภายในวันเดียว จะได้เกิดร่วมชาติกับกับพระศรีอริยเมตไตรย ในการจัดงานบุญผะเหวดนี้วันแรกจะมีการจัดเตรียมสถานที่ ตกแต่งศาลาการเปรียญ วันที่สองเป็นวันเฉลิมฉลองผะเหวด ในพิธีมีทั้งการจัด ขบวนแห่เครื่องไทยทานและแห่ผะเหวด โดยการแห่ผ้าผะเหวด (ผ้าผืนยาวเขียนภาพเล่าเรื่องพระเวสสันดร) ซึ่งสมมติเป็นการแห่พระเวสสันดรเข้าสู่เมือง ถึงเวลาค่ำจะมีเทศน์เรื่องพระมาลัย ส่วนวันที่สามชาวบ้านจะร่วมกันตักบาตรข้าวพันก้อน พิธีจะมีทั้งวัน ชาวบ้านจะแห่กัณฑ์เทศน์นำมาถวายพระสงฆ์และรับพรจากพระสงฆ์

พิธีกรรม - การเตรียมงาน

1. แบ่งหนังสือ นำหนังสือลำผะเหวดหรือลำมหาชาติ (หนังสือเรื่องพระเวสสันดรชาดก) ซึ่งมีจำนวน 13 กัณฑ์ (หรือ 13 ผูกใหญ่) แบ่ง เป็นผูกเล็กๆ เท่ากับจำนวนพระเณรที่จะนิมนต์มาเทศน์ในคราวนั้นๆ
2. การใส่หนังสือ นำหนังสือผูกเล็กๆที่แบ่งออกจากกัณฑ์ต่างๆ นิมนต์พระเณรทั้งวัดในหมู่บ้านและวัดในหมู่บ้านใกล้เคียงมาเทศน์ โดยจะมีฎีกาบอกรายละเอียดวันเวลาเทศน์ตลอดจนบอกเจ้าศรัทธาผู้ที่จะเป็นเจ้าของกัณฑ์นั้นๆ ด้วย
3. การจัดแบ่งเจ้าศรัทธา ชาวบ้านจะแบ่งกันออกเป็นหมู่ๆ เพื่อรับเป็นเจ้าศรัทธากัณฑ์เทศน์ร่วมกัน โดยจะต้องจัดหาที่พักข้าวปลาไว้คอยเลี้ยงต้อนรับญาติโยมที่ติดตามพระ

เนรจากหมู่บ้านอื่นเพื่อมาเทศน์ผะเหวด พระเนรเทศน์จบในแต่ละกัณฑ์ผู้เป็นเจ้าของเจ้าศรัทธาก็จะนำเครื่องไทยทานไปถวายตามกัณฑ์ที่ตนรับผิดชอบ

4. การเตรียมสถานที่พัก พวกชาวบ้านจะพากันทำความสะอาดบริเวณวัดแล้วช่วยกัน “ปลูกผาม” หรือปะรำไว้รอบๆ บริเวณวัด เพื่อใช้เป็นที่ต้อนรับพระเนรและโยมผู้ติดตามพระเนรจากหมู่บ้านใกล้เคียง

5. การจัดเครื่องกิริยาบูชาหรือเครื่องพั้น ประกอบด้วยรูปหนึ่งพั้นดอก เทียนหนึ่งพั้นเล่ม ดอกบัวโป่ง (บัวหลวง) ดอกบัวแป้ (บัวผัน) ดอกบัวทอง (บัวสาย) ดอกผักตบและดอกก้างของ (ดอกปืบ) อย่างละหนึ่งพั้นดอก เมียง หมากอย่างละหนึ่งพั้นมวน มวนยาสูบหนึ่งพั้นมวน ข้าวตอกใส่กระตางหนึ่งพั้นกระตาง ธูกระตาง (ธงกระตาง) หนึ่งพั้นอัน (พระครูโพธิวิธาน, 2565 : สัมภาษณ์)

6. การจัดเตรียม สถานที่ที่จะเอาบุญผะเหวด

6.1 บนศาลาโรงธรรม ตั้งธรรมาสน์ไว้กลางศาลาโดยรอบนั้น ตั้ง "ธุงไซ (ธงไซ) ไว้ ทั้งแปดทิศ จุดที่ตั้ง "ธงไซ" แต่ละต้นจะต้อง มี "เสดถะสัต" (เศวตฉัตร) "ผ่านตาเวิน" (บังสุรย์) และตะกร้าหนึ่งใบสำหรับใส่ข้าวพั้นก้อนพร้อมทั้ง "บั้งดอกไม้" สำหรับใส่ดอกไม้แห้ง ซึ่งส่วนมากทำจาก ต้นโสนและไส้ "ธงหัวคิบ" นอกจากนี้ที่บั้งดอกไม้ยังมีปีกนกปีกปลา ซึ่งสานจากใบมะพร้าวหรือใบตาลไว้อีกจำนวนหนึ่ง ตั้งโอ่งน้ำไว้ 5 โอ่ง รอบธรรมาสน์ ซึ่งสมมติเป็นสระ 5 แห่ง ในหม้อน้ำใส่จอกแหน (สาหร่าย) กุ้ง เหนียว ปลา ปู หอย ปลูกบัวในบ่อให้ใบบัวและดอกบัวลอยได้ยิ่งดี จัดให้มีเครื่องสักการบูชาคาถาพั้นและขันหมากเบ็งวางไว้ตามมุมธรรมาสน์ ณ จุดที่วางหม้อน้ำ ที่สำคัญบนศาลาโรงธรรมต้องตกแต่งให้มีสภาพคล้ายป่า โดยน้ำเอาต้นอ้อย ต้นกล้วยมามัดตามเสาทุกต้น และชิงด้าย สายสิญจน์รอบศาลา ทำราวไม้ไผ่สูงเหนือศีรษะประมาณหนึ่งศอกเพื่อเอาไว้เสียบดอกไม้ต่างๆ นอกจากนี้ยังใช้เป็นที่ห้อยนก ปลาตะเพียน และใช้เมล็ดลั่นฟ้า (เพกา) ร้อยด้วยเส้นด้ายยาวเป็นสายนำไปแขวนเป็นระยะๆ ถ้าหาดอกไม้ไม่ได้ก็จะใช้เส้นด้ายชุบแป้งเปียกแล้วนำไปคลุกกับเมล็ดข้าวสาร ทำให้เมล็ดข้าวสารติดเส้นด้ายแล้วนำเส้นด้ายเหล่านั้นไปแขวนไว้แทน ด้านทิศตะวันออกของศาลาโรงธรรมต้องปลูก "ห่ออุปัค" โดยใช้ไม้ไผ่ทำเป็นเสาสี่ต้น สูงเพียงตา ห่ออุปัคนี้ทำสมมติว่าจะเชิญพระอุปัคมาประทับ เพื่อปราบมารที่จะมาขัดขวางการทำบุญ ต้องจัดเครื่องใช้ของพระอุปัคไว้ที่นี้ด้วย

6.2 บริเวณรอบศาลาโรงธรรมจะปัก "ธุงไซ" ขนาดใหญ่ 8 ธุง ไว้ตามทิศทั้งแปด ซึ่งแต่ละ หลักระดุงจะปัก "กรวยไม้ไผ่สำหรับใส่ข้าวพั้นก้อน" "เสดถะสัต" (เศวตฉัตร) "ผ่านตาเวิน" (บังสุรย์) และ "ขันดอกไม้" เช่นเดียวกับบนศาลาโรงธรรม นอกจากนี้ก็ปักธุงขอไว้ ณ จุดเดียวกับที่ปัก "ธุงไซ" อีก ด้วย ครั้นถึงเวลาประมาณ 14.00-15.00 น. ของเมื่อโฮมหรือวันรวม ผู้สูงอายุจะร่วมกันนำเครื่องสักการบูชาประกอบด้วยขันห้า ขันแปด บาตร จีวร ร่ม กระโถน กาน้ำ และไม้เท้าเหล็กไปเชิญ

พระอุปคุต ซึ่งสมมติว่าท่านอาศัยอยู่ในแหล่งน้ำ เช่น บึง หนอง แม่น้ำ อ่างเก็บน้ำ (ที่อยู่ใกล้วัด) ไปถึงผู้เป็นประธานจะตั้งนะโมขึ้น 3 จบ กล่าว "สัคเค" เชิญเทวดามาเป็นพยาน แล้วจึงกล่าวคำเชิญพระอุปคุต

หลังจากเชิญพระอุปคุตเสร็จแล้วก็ถึงพิธีแห่พะเหวดเข้าเมือง ซึ่งจะเป็นเวลาประมาณ 16.00-17.00 น. ของมื่อโฮม พิธีกรรมก่อนวันแห่ถึงเวลาแห่ ประธานพิธีจะนำโยม (ที่มาพร้อมกันในบริเวณชายป่าที่สมมติให้เป็นป่าหิมพานต์ ไหว้พระรับศีลและฟังเทศน์ เทศน์จบแล้วก็จะลั่นฆ้อง จัดขบวนแห่พะเหวดเข้าเมือง เดินผ่านหมู่บ้านแล้วแห่เวียนขวารอบศาลาโรงธรรม 3 รอบ ต่อจากนั้นจึงนำพระพุทธรูปขึ้นตั้งไว้โบศาลาโรงธรรม ชาวบ้านที่เก็บดอกไม้มาจากป่า เช่น ดอกพะยอม ดอกจิก (ดอกเต็ง) ดอกอ้อ (ดอกกรัง) ดอกจัน ก็จะนำดอกไม้ไปวางไว้ข้างๆ ธรรมาสน์แล้วจึงฝ่าพะเหวดรอบศาลาธรรม

หลังจากแห่พะเหวดเข้าเมืองแล้วชาวบ้านจะพากันกลับบ้าน รับประทานอาหารและเลี้ยงดูญาติพี่น้องที่เดินทางมาร่วมทำบุญ เวลาประมาณหนึ่งทุ่มเศษๆ พระสงฆ์จะตีกลองโฮม เป็นสัญญาณบอกให้รู้ว่าถึงเวลา "ลงวัด" ชาวบ้านจะพากันมารวมกันที่ศาลาโรงธรรม พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ต่อจากนั้นจะ "เทศน์มะลัย" หลังจากฟังเทศน์จบก็จัดให้มีมหรสพ เช่น หมอลำ ภาพยนตร์ให้ชมจนถึงสว่าง เวลาประมาณ 04.00 น. ของวันบุญพะเหวด ชาวบ้านจะนำข้าวเหนียวก้อนเล็กๆ ขนาดเท่าหัวแม่มือจำนวน 1,000 ก้อน ซึ่งเท่ากับหนึ่งพันพระคาถาในพระเวสสันดรชาดก ใส่ถาดออกนำมาที่ศาลาโรงธรรมแล้วเวียนรอบศาลาโรงธรรม 3 รอบ แล้วจึงนำข้าวพันก้อนไปใส่ไว้ในกรวยไม้ไผ่(ขันกระหย่อง) ที่หลักธงไช้ทั้งแปดทิศและในตะกร้าที่วางอยู่บนศาลาตามจุดที่มีธงไช้และเสดถะสัต แห่ข้าวพันก้อนเสร็จแล้วจะมีเทศน์สังกาศ คือ การเทศน์บอกปีศักราช จบเทศน์สังกาศจะหยุดพักให้ชาวบ้านได้กลับไปบ้านเรือนเพื่อนำอาหารมาตักบาตรจ้งหัน หลังจากพระสงฆ์ฉันจ้งหันแล้วก็จะเริ่มเทศพะเหวด โดยเริ่มจากกัณฑ์ทศพรไปจนถึงนครกัณฑ์ รวม 13 กัณฑ์ ใช้เวลาตลอดทั้งวันจนถึงค่ำ ชาวพุทธเชื่อกันว่าหากใครได้ฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดรจนจบภายในวันนั้น ผู้นั้นจะได้รับอานิสงส์คือได้ไปเกิดในยุคของพระศรีอริยเมตไตรย พิธีกรรมขณะเทศน์ "บุญพะเหวด" นั้นต้องมีทายกทายิกา คอยปฏิบัติพิธีกรรม โดยจุดธูปเทียนบูชากัณฑ์นั้นๆ ตามจำนวนพระคาถาในแต่ละกัณฑ์ นอกจากนี้จะมีการหว่านข้าวตอก ดอกไม้ ข้าวสาร และลั่นฆ้องชัยเทศน์จบในแต่ละกัณฑ์ โดยผู้ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ต้องนั่งอยู่ประจำที่ตลอดเวลาที่พระสงฆ์เทศน์ ส่วนเครื่องฮ้อย เครื่องพันหรือเครื่องครุพั้นนั้นต้องตั้งบูชาไว้ตลอดงาน เทศน์จบแล้วบางวัดก็นำเครื่องฮ้อย เครื่องพันใส่ไว้ในภาชนะที่สานด้วยดอกไม้ ซึ่งมีลักษณะเหมือนกะออม (พระครูโพธิวิริคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

นอกจากนี้พระครูโพธิวิริคุณได้กล่าวถึงเกร็ดความรู้ว่า ปัจจุบันหมู่บ้านของท่านได้รวมเอาบุญข้าวจีซึ่งปกติจัดในเดือนสามจัดพร้อมกันกับบุญพะเหวด โดยในตอนเช้าของวันเทศน์พะเหวดจะจัดให้มีการทำบุญตักบาตรและจัดงานบุญข้าวจีด้วย ซึ่งงานบุญข้าวจีนี้เป็นประเพณีที่

เกิดจากความสมัครสมานของคนในชุมชน ซึ่งชาวบ้านจะนัดหมายกันมาทำบุญร่วมกัน โดยช่วยกันปลูกผານหรือปะรำ เตรียมไว้ในตอนบ่าย รุ่งเช้าในวันต่อมาชาวบ้านจะช่วยกันจีข้าวหรือปิ้งข้าวและตักบาตรข้าวจีร่วมกัน หลังจากนั้นจะให้มีการเทศน์นิทานชาดกเรื่องนางปุลณทาสี ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของบุญข้าวจี ช่วงเดือนสามชาวอีสานจะพากันจีข้าวไปถวายพระสงฆ์และทำทุกปีจนกลายเป็นประเพณีหรือเป็นฮีตหนึ่งในบรรดาฮีตสิบสอง อีกอย่างหนึ่งช่วงเดือนสามสภาพอากาศกำลังหนาวชาวบ้านจะก่อไฟผิงแก้หนาว ขณะที่ผิงไฟจะเขี่ยเอาถ่านออกมาไว้ด้านหนึ่งของกองไฟแล้วนำข้าวเหนียวมาปั้นเป็นก้อนกลมโรยเกลือจิบถ่านไฟ เรียกว่า ข้าวจี ซึ่งมีกลิ่นหอม ผิวเกรียมกรอบ ขณะนั่งกินข้าวจีนั้นก็นึกอยากให้พระสงฆ์ที่วัดได้ฉันบ้าง จึงเกิดการทำบุญข้าวจี ดังมีคำกล่าวที่ว่า "เดือนสามค้อย เจ้าหัวคอยปั้นข้าวจี ข้าวจีปมีน้ำอ้อย จั่วน้อยเซ็ดน้ำตา (พอถึงปลายเดือนสาม ภิกษุก็คอยปั้นข้าวจี ถ้าข้าวไม่มีน้ำอ้อยยัดไส้ เณรน้อยเซ็ดน้ำตา) พิธีกรรมมีดังนี้ ถึงวันนัดหมายทำบุญข้าวจี (วันเพ็ญเดือน 3) ทุกครัวเรือนจะจัดเตรียมข้าวจีตั้งแต่ตอนเช้ามืด เพื่อให้ข้าวสุกทันตักบาตร นอกจากนี้จะมีการนำ "ข้าวเชียบ" (ข้าวเกรียบ) ทั้งที่ย่างแล้วและยังไม่ย่างใส่ภาชนะไปวัดพร้อมอาหารหวานคาวไปถวายพระสงฆ์ที่วัด ถ้าต้องการให้อร่อย รสชาติหวานหอม จะมีการยัดไส้ด้วยน้ำอ้อยและทาไข่ ถึงหอแจกหรือ ศาลาโรงธรรมพระภิกษุสามเณรทั้งหมดในวัดมารวมกันที่ศาลาโรงธรรม มัคทายกเป็นผู้อาราธนาศีลพระสงฆ์ให้ศีล จากนั้นชาวบ้านจะตักบาตรพระ ซึ่งตั้งเรียงไว้เป็นแถวเท่าจำนวนพระเณร ขณะเดียวกันก็ถวายปันโต สำหรับกับข้าว ต่อจากนั้นพระสงฆ์จะเทศน์ ให้พร และฉันจังหัน เป็นเสร็จพิธี (พระครูโพธิวิรุคฺณ, 2565 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 13 เด็กและเยาวชนเรียนรู้เทคโนโลยีและค้นคว้างานที่ศูนย์ ICT วัดโพธิการาม

2. สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์จังหวัดกาฬสินธุ์ ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

2.1 พระธรรมวงศาจารย์ (สุข สุขโณ) วัดกลางกาฬสินธุ์ ตำบลกาฬสินธุ์

1. การก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และปฏิรูปทัศนสภาพแวดล้อม

ด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุของพระธรรมวงศาจารย์ วัดกลางกาฬสินธุ์ จากการศึกษาพบว่า พระสงฆ์ในอดีตได้กระทำหน้าที่ดังกล่าวได้อย่างดีเยี่ยมสามารถบำรุงรักษาเสนาสนะ หรือโบราณสถาน โบราณวัตถุในวัดรวมทั้งสิ่งมีค่าอื่นๆ ให้อยู่ในสภาพดีและชำรุดก็สามารถซ่อมแซมให้คงอยู่ในสภาพเดิม หากจะมีเปลี่ยนแปลงบ้างก็เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ในปัจจุบันพระสงฆ์เองที่ควรจะเป็นกำลังหลักในการดูแลรักษา ด้านการให้ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ แก่ประชาชนผู้คนมากมายมาที่วัดเพื่อมาเที่ยว แต่ไม่ค่อยอยากอ่านอะไรเกี่ยวกับโบราณสถาน ดังนั้นเราต้องใส่ความรู้ในการอนุรักษ์ลงไปในกิจกรรมแบบนั้น ด้านความร่วมมือในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ กับหน่วยงานราชการ ปริมาณที่ได้มีไม่มาก แตกต่างจากการร่วมมือกันหลายๆ ฝ่าย ในการที่จะช่วยเหลือร่วมมือกัน และอีกอย่างทางคณะสงฆ์เราจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพึ่งพาหน่วยงานราชการ เพราะงบประมาณส่วนใหญ่มาจากภาครัฐ และเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ก็มาจากภาครัฐนั่นเอง (พระเทพปัญญาเมธี, 2565 : สัมภาษณ์)

ตัวอย่างที่เห็นเด่นชัดคือ พิพิธภัณฑสถาน วัดกลางกาฬสินธุ์ เป็นสถานที่เก็บรวบรวมโบราณวัตถุที่สำคัญที่เกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนา พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ตรงข้ามกับโรงเรียนพระปริยัติธรรมของวัด ภายในเก็บรักษาข้าวของเครื่องใช้ของอดีตเจ้าอาวาส เจ้าคณะจังหวัดกาฬสินธุ์ พระพุทธรูปทั้งสำริดและไม้เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีเครื่องถ้วย งาน ชาม หม้อ ไห แบบโบราณเงิน สมัยโบราณ พิพิธภัณฑสถานไม่ได้เปิดบริการตลอด ถ้าต้องการเข้าต้องติดต่อประสานงานล่วงหน้าอย่างน้อย 1 วัน นอกจากนี้ภายในวัดยังเป็นທີ່ประดิษฐานหลวงพ่อดำหรือพระพุทธรูปโรคนันตราย (หลวงพ่อดำเข็น) ซึ่งเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองกาฬสินธุ์อีกด้วย (พระเทพปัญญาเมธี, 2565 : สัมภาษณ์)

พิพิธภัณฑสถานวัดกลางกาฬสินธุ์สร้างเสร็จปี พ.ศ. 2525 ตั้งอยู่ภายในอาณาเขตของวัดกลางกาฬสินธุ์ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ อาคารจัดแสดงเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กยกพื้น ชั้นล่างจัดแสดงโบราณวัตถุจำนวนมาก เช่น พระพุทธรูป เทวรูปต่างๆ เครื่องปั้นดินเผาศิลปะร่วมสมัยกับบ้านเชียง ปิ่นโตเงินแบบหม่า กรรไกร มีด ชันน้ำ พานรอง กระจาดชูดมะพร้าว กระจาดคล้องช้าง บานประตูไม้แกะสลักขนาดใหญ่ และเครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นของเก่าอีกจำนวนมาก ส่วนชั้นบนของอาคารเป็นที่เก็บเอกสาร หนังสือ พระไตรปิฎก ที่สำคัญคือตู้ลายรดน้ำซึ่งเป็นที่ใช้เก็บคัมภีร์โบราณ

โบราณวัตถุ มีดังนี้ คือ เรือขวง (เรือแข่ง) แบบเจาะไม้ตะเคียน (ไม้แคน) ขนาดยาว 25 เมตร กว้าง 1 เมตรเศษ (ตรงกลางลำเรือ) สร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. 2477 1 ลำ โบราณวัตถุในอาคารพิพิธภัณฑสถานประมาณ 1,000 น พระบรมฉายาลักษณ์ รัชกาลที่ 8 หล่อด้วยโลหะ พระราชทาน

มาประจำหน้าอนิจสงฆ์วัดกลาง พ.ศ. 2482 ขณะนี้ปลดออกเก็บไว้ที่หอพิพิธภัณฑเพื่อป้องกันการโจรกรรม 1 องค์

พระธรรมวงศาจารย์ ได้มีแนวคิดในเรื่อง "การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมทางวัด มีการปลูกต้นไม้รอบอุโบสถ หน้าโรงเรียนพระปริยัติธรรม ส่วนการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดจัดอย่างเป็นระบบ มีการจัดการที่ถูกต้อง แบ่งโซนอย่างชัดเจน เพื่อใช้ใช้สอยประโยชน์พื้นที่ให้ได้มากที่สุด การจัดอาคารสถานที่และบริเวณวัดและโรงเรียนพระปริยัติธรรมซึ่งตั้งอยู่ภายในวัด ให้สะอาด ปลอดภัย สวยงาม สร้างบรรยากาศให้ปลอดโปร่ง สบายใจ ใกล้ชิดธรรมชาติและกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมในชุมชนทั้งที่ ที่ตั้งของวัดอยู่ในตัวจังหวัด นอกจากนี้วัดกลางกาฬสินธุ์ยังจัดให้มีห้องส้วมที่เพียงพอ ส่วนการบริหารจัดการการดำเนินงานต้นแบบด้านสิ่งแวดล้อมในทางธรรมนั้นทางวัดจัดให้ความสำคัญกับการปฏิบัติธรรม ทุกวันเสาร์ อาทิตย์ ซึ่งอาศัยความเป็นธรรมชาติประกอบ มีพระธรรมเทศนา บรรยายธรรม ส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์ภายในวัดปฏิบัติธรรม ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมซึ่งได้กำหนดไว้เป็นระบบ (พระเทพปัญญาเมธี, 2565 : สัมภาษณ์)

ด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านพื้นที่การเรียนรู้สิ่งแวดล้อม พระธรรมวงศาจารย์ วัดกลางกาฬสินธุ์ ได้กล่าวว่า "การดำเนินงานจัดตั้งพิพิธภัณฑของเก่า พิพิธภัณฑพื้นบ้านซึ่งจะเป็นแหล่งเรียนรู้ความเป็นมาของชุมชนตนเอง เช่น พิพิธภัณฑวัดกลางกาฬสินธุ์ นอกจากนั้นยังมีต้นไม้เก่าแก่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ และใช้เป็นกุศโลบายในการใช้สอนธรรมะ ทำให้ทราบว่าต้นไม้ทุกต้นมีเทพดาคุ้มครองต้นไม้ ดังนั้นเราจึงได้เรียนรู้ว่าไม่ควรตัดไม้ทำลายป่า

การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในทางธรรมของพระธรรมวงศาจารย์ พบว่า การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในทางธรรม โดยจัดให้ความสำคัญกับการปฏิบัติธรรมในสถานที่ที่เป็นธรรมชาติ ทุกวันเสาร์-อาทิตย์ ซึ่งอาศัยความเป็นธรรมชาติประกอบ มีการแสดงพระธรรมเทศนา บรรยายธรรมส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์ภายในวัดไปปฏิบัติธรรมที่อื่นๆ แล้วนำวิธีการมาประยุกต์ใช้ที่วัด ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการดำเนินงานสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้กำหนดไว้เป็นระบบ เช่น คุณธรรมเพื่อส่งเสริมเยาวชนในเรื่องการใช้ชีวิตตามหลักคุณธรรม ส่งเสริมให้คนในชุมชนบวชเรียน และสุดท้ายท่านใช้ระบบการบริหารจัดการด้วยหลักธรรมาภิบาลในการปกครอง (พระเทพปัญญาเมธี, 2565 : สัมภาษณ์)

แนวโน้มการจัดการสิ่งแวดล้อม พระธรรมวงศาจารย์ ได้กล่าวว่า "ปัจจุบันจะมีการสนับสนุนและขยายโครงการต่างๆ เพื่อส่งเสริมประชาชนและเยาวชน เช่นโรงเรียนพระปริยัติธรรม ที่เปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้บวชเรียน นอกจากนี้ท่านยังได้ให้การสนับสนุนการศึกษาของพระสงฆ์และสามเณรภายในวัด จัดโครงการมอบทุนการศึกษา และอุปกรณ์การศึกษาตลอดจนส่งเสริมการเรียนการสอนจริยธรรมในโรงเรียนต่างๆ สนับสนุนให้ประชาชนใช้ลานวัดเป็นที่ประชุมของชุมชน ตลอดจนเป็นที่ตั้งของกองทุนชุมชนเมือง พยายามจัดสภาพแวดล้อมของวัดในลักษณะของ

อุทยานการเรียนรู้ เน้นความรู้ การผ่อนคลาย และเป็นสถานที่ท่องเที่ยว (วีระชัย ศรีหาคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

2. การพัฒนาอาชีพ

ในด้านการพัฒนาอาชีพนั้น พระธรรมวงศาจารย์ ได้มีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสมทรัพย์ กองทุนชุมชนเมืองตามนโยบายของรัฐบาลโดยใช้สถานที่วัดเป็นที่ทำการและกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านมีเงินทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพการงานเป็นหลักแหล่งไปต้อไปทำงานข้างถิ่น และมีความมั่นคงในชีวิต

3. การส่งเสริมสุขภาพ

พระธรรมวงศาจารย์ วัดกลางกาฬสินธุ์ ได้การประสานงานกับโรงพยาบาลกาฬสินธุ์ และกลุ่ม อสม, ประจำคุ้ม เพื่อจัดวิทยากรมาอบรมผู้สูงอายุไปดำเนินการส่งเสริมสุขภาพพอนามัย การตรวจสุขภาพประจำปีแก่ผู้สูงอายุ การออกกำลังกาย การบริโภคอาหารเพื่อสุขภาพผู้สูงอายุ ทายกทายิกาของวัดและประชาชนทั่วไป

4. การอบรมศีลธรรม

บทบาทของพระธรรมวงศาจารย์ ได้มีการอบรมและเผยแผ่ธรรมะให้กับพระสงฆ์ และชาวบ้าน ในชุมชนวัดกลางอยู่อย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการสืบสานประเพณีในท้องถิ่น และการสงเคราะห์ชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความสามัคคีมีความมั่นคงขึ้นเรื่อย ๆ ความสำนึกสาธารณะของชุมชนมีมากขึ้นการเข้าวัดรักษาศีลในวันพระของประชาชนมีจำนวนเพิ่มขึ้น ความซื่อสัตย์ดีขึ้น การลักขโมยก็น้อยลง พระธรรมวงศาจารย์ ได้ส่งเสริมประชาชนและเยาวชนเข้าวัด ทำบุญตักบาตร ฟังธรรมทุกวันพระ การเวียนเทียน ปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชาการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีท้องถิ่น (พระเทพปัญญาเมธี, 2565 : สัมภาษณ์)

นอกจากการอบรมศีลธรรมโดยทั่วไปแล้ว การอบรมผ่านการเรียนการสอนในหลักสูตร ก็เป็นอีกตัวอย่างที่ท่านพระธรรมวงศาจารย์ได้ปฏิบัติ โดยเฉพาะการส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ในพระไตรปิฎก แล้วทดสอบตามลำดับชั้น เริ่มจากนักธรรมชั้นตรี โท และเอก นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้พระสงฆ์เรียนภาษาบาลี ตั้งแต่ประโยค 1-9 ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของฝ่ายสงฆ์ ในส่วนนี้ ท่านได้สร้างโรงเรียน ไว้สำหรับพระสงฆ์และสามเณรภายในวัดกลางกาฬสินธุ์ และยังมีการตั้งกองทุนเพื่อสนับสนุนการศึกษาของคณะสงฆ์อีกด้วย ผลของการจัดทำโครงการดังกล่าวทำให้มีภิกษุและสามเณรเดินทางเข้ามาศึกษาเล่าเรียนยังวัดกลางกาฬสินธุ์เป็นจำนวนมาก และมีพระสงฆ์และสามเณรสอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยค อยู่เป็นประจำ จากวัตรปฏิบัติทางการอบรมศีลธรรมของท่านพระธรรมวงศาจารย์ ทำให้มีผู้เลื่อมใสเข้ามาบวชเพื่อปฏิบัติธรรมในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนได้ โดยเฉพาะการอบรมขัดเกลาจิตใจให้เป็นคนดี ประกอบสัมมาอาชีพอย่างสุจริต (พระเทพปัญญาเมธี, 2565 : สัมภาษณ์)

ในด้านการอบรมเด็กและเยาวชนนั้นท่านเป็นผู้อุปถัมภ์และอบรมผู้เรียนนักธรรมชั้นตรีโทเอก โดยเน้นการสอนให้รู้ระเบียบศาสนพิธีและปฏิบัติให้ถูกต้อง จัดอบรมเยาวชนตามโรงเรียนต่างๆ ในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ โดยใช้วัดกลางกาฬสินธุ์เป็นสถานที่อบรม

5. การสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น

พระธรรมวงศาจารย์ ได้ทำการส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวกาฬสินธุ์ โดยเฉพาะประเพณี 12 เดือน หรือฮีต 12 ดังนี้

เดือนอ้าย	บุญเข้ากรรม
เดือนยี่	บุญคุณลาน
เดือนสาม	บุญข้าวจี
เดือนสี่	บุญพระเวส/พะเวด
เดือนห้า	บุญสงกรานต์
เดือนหก	บุญบังไฟ
เดือนเจ็ด	บุญข้าชะ
เดือนแปด	บุญเข้าพรรษา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน
เดือนสิบ	บุญข้าวสาก
เดือนสิบเอ็ด	บุญออกพรรษา
เดือนสิบสอง	บุญกฐิน

วัดกลางกาฬสินธุ์ได้จัดงานบุญประเพณีที่สำคัญคือ งานบุญสงกรานต์ (วันน้ำทิพย์กัตถัญญ) หรืองานบุญ สรงน้ำ หลวงพ่อชุ่มเย็น บุญเข้าพรรษา และออกพรรษา และกฐิน ที่เน้น 4 งาน บุญประเพณีนี้เพราะปัจจุบันสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป และวัดกลางกาฬสินธุ์ที่ตั้งอยู่ในตัวจังหวัดคนทั้งหลายรีบเร่งทำมาหากิน ไม่มีเวลารวมงานบุญมากนัก ดังนั้นวัดจึงได้จัดงานประเพณีใน 4 เดือนดังกล่าวขึ้นเป็นหลัก ซึ่งงานบุญประเพณีดังกล่าวนี้มีความสำคัญดังนี้

งานบุญสงกรานต์เดือนห้าหรือที่ชาวกาฬสินธุ์เรียกกันว่า วันน้ำทิพย์กัตถัญญ จัดกันเป็นงานประจำปีระดับจังหวัด โดยจัดเพื่อบูชาพระพุทธสัมฤทธิ์โรคนันตรายหรือหลวงพ่อดำชุ่มเย็น พระศักดิ์สิทธิ์ประจำจังหวัด และรดน้ำขอพรสูงอายุในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ทุกวันที่ 12 เมษายน ของทุกๆ ปี เวลา 14.30 น. เช่น ปี 2556 นายสุวิทย์ สิบงกฏ ผู้ว่าราชการจังหวัดกาฬสินธุ์ได้เป็นประธานงานวันน้ำทิพย์กัตถัญญประจำปี 2556 ซึ่งพุทธสมาคมจังหวัดกาฬสินธุ์ และ เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ได้ร่วมกันจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีเพื่อบูชาพระพุทธสัมฤทธิ์โรคนันตราย หรือหลวงพ่อดำชุ่มเย็น พระพุทธรูปคู่บ้านคูเมืองกาฬสินธุ์ เป็นประจำทุกปี ตามธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่บรรพกาลของชาวกาฬสินธุ์ ก่อนที่จะอัญเชิญหลวงพ่อดำชุ่มเย็นพระศักดิ์สิทธิ์ประจำ

จังหวัดกาฬสินธุ์ ออกแท้ให้ประชาชนได้สร้งน้ำท่วมเมืองกาฬสินธุ์ เพื่อความอุดมสมบูรณ์ มีความชุ่มเย็นและเป็นสิริมงคลแก่ลูกหลานชาวจังหวัดกาฬสินธุ์ และได้จัดพิธีสร้งน้ำพระภิกษุสงฆ์จากทุกวัดในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จำนวน 9 รูป เพื่อความเป็นสิริมงคลเนื่องในวันขึ้นปีใหม่ไทย รวมทั้ง ได้จัดพิธีรดน้ำดำหัวขอพรผู้สูงอายุเพื่อแสดงความกตัญญูทเวที่ต่อผู้สูงอายุด้วย สำหรับพระพุทธรูปสัมฤทธิ์นิโรคันตรายหรือหลวงพ่อดำชุ่มเย็น เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 41 เซนติเมตร ความสูงจากฐานถึงยอดพระเมาลี 75 เซนติเมตร พุทธลักษณะเป็นงานช่างที่เก่าแก่มาก ได้ฐานพระพุทธรูปมีอักษรจารึก ทุกปีในวันสงกรานต์ชาวเมืองกาฬสินธุ์ได้อัญเชิญหลวงพ่อดำแห่รอบเมืองเพื่อให้ชาวเมืองกาฬสินธุ์ได้สร้งน้ำ ปรากฏว่ามีฝนตกทุกครั้ง ชาวเมืองกาฬสินธุ์จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า หลวงพ่อดำชุ่มเย็น มาจนถึงปัจจุบัน (พระเทพปัญญาเมธี, 2565 : สัมภาษณ์)

นอกจากนี้งานประเพณีที่สำคัญที่จัดในอีก 3 ประเพณี ซึ่งท่านได้กล่าวถึงที่มาและความสำคัญดังนี้ คือ งานบุญเข้าพรรษา บุญเข้าพรรษา กำหนดวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เป็นวันทำบุญเป็นประเพณีที่ถือมาแต่สมัยพุทธกาล เพราะในฤดูฝนการเดินทางมาสะดวก บางครั้งพระภิกษุอาจเดินเหยียบพืชผักของชาวบ้านเสียหาย จึงมีพุทธบัญญัติให้พระภิกษุอยู่จำพรรษาที่แห่งใดที่หนึ่งเป็นเวลา 3 เดือน คือตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 พระภิกษุสามเณรจะได้ถือโอกาสเล่าเรียนพระธรรมวินัย เพื่อนำไปสั่งสอนพุทธศาสนิกชนในระหว่างพรรษา พระภิกษุสามเณรจะไปพักค้างคืนที่อื่นไม่ได้นอกจากไปด้วยกิจจำเป็นและไปได้ไม่เกิน 7 วัน (สัตตาทกณียะ) ได้แก่

1. สหธรรมิก (ผู้มีธรรม/ประพฤติธรรมร่วมกัน) หรือมารดาบิดาป่วย ไปเพื่อรักษาพยาบาล

2. สหธรรมิกกระสันจะสึก ไปเพื่อระงับ

3. มีกิจสงฆ์เกิดขึ้น เช่น วิหารชำรุด ไปเพื่อปฏิสังขรณ์

4. ทายกบำเพ็ญกุศล เขานิมนต์ไปเพื่อฉลองศรัทธา

แม้ฐานะอื่นนอกจากนี้ที่มีลักษณะอนุโลมตามนี้ก็สามารไปค้างที่อื่นได้และการไปในกรณีดังกล่าวต้องกลับมาภายใน 7 วัน มูลเหตุของพุทธบัญญัติเกี่ยวกับการจำพรรษามีดังนี้คือ สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่เวฬุวัน กลันทกนิวาปะสถาน ณ เมืองราชคฤห์ พระฉัพพัคคีย์" เทียวสัญจรไปตลอดฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝน ในคราวหน้าฝนก็เทียวเหยียบย่ำข้าวกล้าและพืชทั้งหลาย รวมทั้งสัตว์เล็กๆ ด้วย ประชาชนจึงตำหนิติเตียนว่า เติยรถีย์ ปริพพาทกเขายังหยุด แม้นกยังรู้จักทำรังอาศัยบนยอดไม้หลบหลีกน้ำฝน แต่พระสมณศากยบุตรทำไมจึงเทียวอยู่ได้ทั้งสามฤดูเหยียบหญ้าและต้นไม้ที่เป็นของมีชีวิต ทั้งทำสัตว์ทั้งหลายให้ตายเช่นนี้ พระภิกษุทั้งหลายได้ยินคำตำหนิติเตียนเช่นนั้น จึงนำความไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้พระสงฆ์จำพรรษาเป็นเวลา 3 เดือน คือตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ช่วงนี้เรียกว่าพรรษาแรก แต่ถ้าเข้าจำพรรษาตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 9 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ช่วงนี้

เรียกว่าพรรษาหลัง ระหว่างเข้าพรรษาให้พระภิกษุอยู่ในวัดแห่งใดแห่งหนึ่งตามกำหนดดังกล่าว ถ้าพระภิกษุเที่ยวไปกลางพรรษา หรืออธิษฐานอยู่ครบ 3 เดือนไม่ได้ ต้องอาบัติทุกกฏ เว้นแต่มีเหตุจำเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งดังกล่าว ซึ่งไปได้ไม่เกิน 7 วัน

ส่วนงานบุญออกพรรษานั้นทางวัดได้จัดเป็นงานสำคัญอีกงานหนึ่ง เรียกว่า บุญออกพรรษาจัดทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ในวันนี้ในตอนเช้าชาวบ้านจะไปทำบุญบาตรหรือตักบาตรเทโว และจัดอาหารคาวหวานไปถวายแด่พระภิกษุสามเณร บางแห่งจัดพิธีกวนข้าวทิพย์ถวาย มีการรับศีลสวดมนต์ทำวัตรเช้า ฟังเทศน์ และผู้มีจิตศรัทธาที่จะถวายผ้าจำพรรษาถวายแด่พระภิกษุตอนนี้ด้วย (ผ้าจำนำพรรษา คือ ผ้าที่ภิกษุจะได้รับจำพรรษาและวัดได้ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4 แต่ที่นิยมทำกันคือวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11) ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 นี้พระสงฆ์จะรวมกันทำปวารณา คือ การเปิดโอกาสให้มีการว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ต่อมาเจ้าอาวาสหรือพระเถระที่เป็นตัวแทนจะให้โอวาทพระสงฆ์ด้วย และตอนค่ำมีการจุดได้ประทีป ในอดีตการใช้ประทีปมีทั้งใช้ยางเพื่อให้อากาศหอม โดยใช้ไม้ไผ่ที่เหลาจุ่มยางบงหลายๆ ครั้ง ตากแดดให้แห้ง เวลาจุดใช้เสียบกับต้นกล้วย นอกนี้ใช้น้ำมันและน้ำมันพืช เช่น น้ำมันเมล็ดกระบก หมากเยา (สลอด) น้ำมันหมากแตก น้ำมันมะพร้าว น้ำมันละหุ่งและน้ำมันพืชชนิดอื่นๆ 1 การจุดได้ประทีปอาจใช้ไม้ไผ่ ลูกมะตูมกา ขวดกระเบื้อง กะลามะพร้าว หรือสิ่งอื่นๆ เอาไปแขวนไว้ตามต้นไม้หรือวางไว้ตรมร้านที่ทำขึ้น กิ่งไม้ ต้นไม้ หรือกำแพงรอบๆ บริเวณวัด ประทีปที่จุดแล้วนี้จะทำให้สว่างทั้งบริเวณวัด แลดูสวยงามมาก และมีการจุดประทัดเสียงดังตามด้วย มูลเหตุที่จะมีบุญออกพรรษาคงเนื่องด้วยพระภิกษุสามเณรได้มารวมกันอยู่ที่วัดใดวัดหนึ่งโดยพร้อมเพรียงกัน ซึ่งจะไปค้างคืนหรือจำที่วัดไม่ได้เป็นเวลาครบ 3 เดือนถ้วน พระสงฆ์จึงได้ทำพิธีออกพรรษาและปวารณาดังกล่าว ทั้งหลังออกพรรษาแล้วพระภิกษุ สามเณรส่วนมากจะแยกกันเดินทางไปในที่ต่างๆ ได้ตามความชอบใจ และพระภิกษุ สามเณรอาจลาสิกขาตั้งนั้นก่อนที่พระภิกษุ สามเณรจะแยกย้ายกันไปในที่ต่างๆ เช่นนี้ ชาวบ้านจึงถือโอกาสทำบุญถวายภัตตาหารและบริวารต่างๆ แต่พระภิกษุ สามเณรที่วัดเป็นพิเศษ เพราะหลังออกพรรษาแล้วจะหาโอกาสที่พระภิกษุ สามเณรอยู่พร้อมเพรียงกันเช่นนี้ได้ยาก และในวันออกพรรษาอากาศเริ่มสดชื่นเย็นสบาย เพราะฝนเริ่มตกน้อยลง ใกล้เคียงฤดูหนาว การคราดไถนาตกกล้าหว่านดำนาของชาวบ้านก็เสร็จแล้ว ชาวบ้านจึงหมดภาระในการทำไร่ทำนาไปตอนหนึ่ง ทั้งข้าวในนากำลังเขียวชอุ่มและเริ่มออกรวงทำให้ชาวบ้านรู้สึกมีความสุขสบายใจ จึงถือโอกาสทำบุญในวันออกพรรษานี้โดยพร้อมเพรียงกัน

ในปัจจุบันงานบุญประเพณีวันออกพรรษาคงเหลือแค่เพียงการทำบุญตักบาตร ฟังธรรมและเวียนเทียนในตอนเย็นเท่านั้น เพราะบ้านเมืองเจริญขึ้น ชาวคู้มไม่ค่อยออกมาทำตักบาตรที่วัดมากเหมือนเช่นในอดีต ซึ่งขณะนี้ทางวัดกลางเองก็พยายามจะรื้อฟื้นขนบธรรมเนียมประเพณีเก่าของชาวคู้มไม่ให้สูญหาย (พระเทพปัญญาเมธี, 2565 : สัมภาษณ์)

งานบุญประเพณีที่สำคัญอีกประเพณีหนึ่งเป็นงานระดับจังหวัดคือกฐิน เนื่องจากวัดกลางกาฬสินธุ์เป็นพระอารามหลวงประจำจังหวัด งานทอดผ้ากฐินพระราชทานนับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งงานทอดกฐินนี้แต่เดิมนั้นมักเป็นที่เข้าใจกันว่าเป็น "กาลทาน" ซึ่งกำหนดให้ทำได้เฉพาะในช่วงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึง 15 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า "บุญเดือน 12" ชาวอีสานเชื่อว่าผู้ใดได้ทำบุญกฐินจะไม่ตกนรกและจะได้รับผลบุญที่ทำในชาตินี้ งานบุญกฐินจึงจัดเป็นงานสำคัญ ในส่วนของพิธีกรรมนั้นคล้ายคลึงกับภาคกลาง เครื่องบริวารกฐินส่วนมากจะเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน เจ้าภาพนำมาตั้งวางไว้ในที่เปิดเผยเพื่อให้ญาติที่น้องหรือชาวบ้านใกล้เคียงนำสิ่งของ เช่น เสื้อ หมอน อาสนะสงฆ์ เป็นต้น มาร่วมสมทบ ตอนเย็นช่องวันรวมก็จะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ตอนกลางคืน อาจจัดให้มีมหรสพต่างๆ และที่ขาดไม่ได้ในงานบุญกฐินก็คือ "การจุดบั้งไฟพลุ" อย่างน้อยจำนวน 4 ครั้ง โดยนำมาไว้จุดมือตอนหัวค่ำ 1 ลูก ตอนดึก 1 ลูก ตอนใกล้สว่าง 1 ลูก และตอนถวายกฐินอีก 1 ลูก นอกจากจุดบั้งไฟพลุแล้วก็จะจุดบั้งไฟทะเลเป็นระยะๆ ในขณะที่แห่กฐิน ตอนเช้าเป็นขบวนแห่กฐินจากบ้านไปถวายพระสงฆ์ที่วัด ถึงวัดแล้วจะแห่เครื่องเวียนขวารอบศาลาการเปรียญ 3 รอบ จากนั้นจึงนำเครื่องกฐินขึ้นตั้งบนศาลาการเปรียญ นำข้าวปลาอาหารมาถวายพระ ถ้าถวายตอนเช้าก็เลี้ยงพระตอนฉันจังหัน แต่ถ้าถวายตอนบ่ายก็จะเลี้ยงพระตอนเพล (แต่นิยมถวายตอนสายก่อนเพล) พระสงฆ์ สามเณรฉันเรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพกฐินจะจุดธูปเทียนบูชาพระวันตรัย นำรับศีลแล้วกล่าวถวายกฐิน เป็นเสร็จพิธี (พระเทพปัญญาเมธี, 2565 : สัมภาษณ์)

มีกฐินมาทอดที่วัดพระสงฆ์จะประชุมสงฆ์แล้วให้ภิกษุรูปหนึ่งสวดเสนาต่อที่ประชุมสงฆ์ว่าควรให้แก่ภิกษุ (ออกชื่อภิกษุ) ที่สมควรจะได้รับกฐิน ส่วนมากจะเป็นเจ้าอาวาสวัดนั้นๆ ที่ประชุมสงฆ์เห็นชอบตามที่ผู้เสนอ ก็เปล่งคำว่า "สาธุ" พร้อมกัน ต่อจากนั้นญาติโยมจะพากันถวายเครื่องปัจจัยไทยธรรมแก่พระภิกษุ สามเณรรูปอื่นๆ ภายในวัด พระสงฆ์รับแล้วจะอนุโมทนาและให้พรเป็นภาษาบาลี เสร็จพิธีแล้วสิ่งที่ขาดไม่ได้คือการเฉลิมฉลองโดยการจุดพลุบั้งไฟอย่างเอิกเกริก ในส่วนของวัดกลางกาฬสินธุ์นั้น เนื่องจากเป็นพระอารามหลวงประจำ กฐินส่วนใหญ่ที่นำมาทอดถวายมักเป็นกฐินหลวงหรือกฐินพระราชทานจากหน่วยงานราชการทั้งในจังหวัดและส่วนภูมิภาค

จะเห็นได้ว่า พระธรรมวงศจารย์ เป็นพระนักพัฒนาอันดับต้นๆ แห่งของภาคอีสาน เป็นศูนย์รวมแห่งพลังศรัทธาของประชาชนชาวจังหวัดกาฬสินธุ์และทั่วไป ท่านได้เสียสละความสุขส่วนตนอุทิศเพื่อคนหมู่มาก เป็นร่มโพธิ์ ร่มไทร ร่มบุญเกื้อหนุนประชาชน ชาวกาฬสินธุ์ได้พึ่งพาอาศัยเป็นแหล่งพักพิง เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนจังหวัดกาฬสินธุ์ ชาวบ้านเลื่อมใสศรัทธา เคารพอย่างสูงสุด ทำให้ท่านกลายเป็นศูนย์กลางแห่งการพัฒนาของชุมชน บทบาทในการการพัฒนาสังคมมีความสอดคล้องกลมกลืนประสานสัมพันธ์กับสภาพวิถีชีวิตของชาวอีสานทั้งด้านจิตใจและวัตถุ โดยเฉพาะด้านจิตใจ ท่านได้ส่งสอนประชาชนให้ยึดมั่นในพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ตั้งใจปฏิบัติ นอกจากนี้ยังเป็นผู้นำในการก่อสร้างถาวรวัตถุหลายอย่างขึ้นภายในวัดและชุมชน เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของพระสงฆ์และฆราวาส ซึ่งมีความจำเป็นพื้นฐานส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวกาฬสินธุ์ เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม ส่วนการสร้างและบูรณะถาวรวัตถุภายในวัดกลางนั้นก็เพื่อสงเคราะห์พระสงฆ์ได้รับความสะดวกในการปฏิบัติ

ภาพประกอบ 14 การจัดสภาพแวดล้อมวัดกลางกาฬสินธุ์

2.2 พระครูสิริภัทรโสภณ วัดสว่างใต้

1. การก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และปรับภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม

ด้านการดูแลรักษาถาวรวัตถุ/โบราณสถานและศิลปวัตถุ พระครูสิริภัทรโสภณ กล่าวว่าชาวบ้านมอบให้ท่านเป็นผู้ดูแล โดยท่านมีแนวความคิดว่าของเก่าภายในวัดจะต้องเก็บรักษาไว้ เช่น ศาลาการเปรียญหลังเดิมมีอายุประมาณ 70 ปี ท่านไม่รู้ แต่มีการซ่อมแซมและอนุรักษ์ไว้เป็นอนุสรณ์ เสนาสนะอื่นๆ นอกจากนี้ เช่น หอกลอง เป็นต้น มีการเปลี่ยนแปลงเพียงย้ายสถานที่ตั้งเท่านั้น ท่านกล่าวต่อไปว่าโบราณสถานทั้งหลายภายในวัดที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้เป็นสิ่งที่ชาวพุทธจะต้องรู้ถึงคุณค่าและช่วยกันดูแลรักษาไว้ให้ดี

งานบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุภายในวัด เช่น ศาลาโรงธรรม กุฏิสงฆ์ เป็นต้น มีการดำเนินการตามสภาพของถาวรวัตถุเหล่านั้น เพื่อให้มีสภาพคงทนถาวร ใช้งานได้นาน นอกจากนี้ท่านได้ก่อสร้างมณฑป ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ เถลิงพระเกียรติพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชทินนิตตามาตุ โนวโรกาสทรงพระเจริญพระชันษาครบ 48 พรรษา นอกจากนี้ท่านได้บูรณะซ่อมแซมศาลาฌาปนกิจที่มีสภาพชำรุดทรุดโทรม จัดทำแผนผังแสดงที่ตั้งอาคารสถานที่ภายในวัด เพื่อให้ได้รับความสะดวกในติดต่อในและชมทัศนียภาพของวัด

การบริหารกายภาพและสิ่งแวดล้อม ได้มุ่งเน้นการจัดให้วัดมีพื้นที่สีเขียว ท่านกล่าวว่า "วัดมุ่งเน้นจัดการสิ่งแวดล้อมดูแลจัดการพื้นที่ให้สวยงามอยู่ตลอดเวลาและเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้มีร่มรื่นน่าอยู่พร้อมให้ความรู้วิชาการสนับสนุนการเรียนการสอน และรณรงค์ปลูกสร้างสวนป่าชุมชน ปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน

ในส่วนของการจัดการสิ่งแวดล้อมบูรณาการกับหลักธรรมท่านได้จัดให้มีการอบรมศีลธรรม จริยธรรมแก่นักเรียนและประชาชนทุกกิ่งเดือน โดยจัดให้พระธรรมทูตมาอบรมศีลธรรมแก่คณะครูและนักเรียน วิทยากรได้สอดแทรกคำสอนธรรมะกับสิ่งแวดล้อม การเป็นอยู่อย่างพอเพียง ผ่านกิจกรรมการปฏิบัติ กิจกรรมประจำวันของผู้เข้าร่วมอบรม เช่น การพิจารณาก่อนรับประทานอาหาร การปฏิบัติธรรม ในสถานที่ที่สงบร่มรื่น ใกล้ชิดกับป่าไม้ และการทำกิจกรรมปลูกป่าในพื้นที่สาธารณะในวันสำคัญ เพื่อให้เป็นแนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม กิจกรรมเหล่านี้เป็นพื้นฐานเบื้องต้นเพื่อต่อยอดพัฒนาไปสู่ความเข้าใจในหลักธรรมและหลักปฏิบัติในระดับต่อไป ทั้งนี้การปลูกฝังทัศนคติด้วยการส่งเสริมให้เกิดการตระหนักรู้ความจริงผ่านการลงมือปฏิบัติทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถซึมซับคุณค่าของสิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ ที่มีต่อชีวิตจนกลายเป็นความสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จิตสำนึกและความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งเรื่องนี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการดำรงชีวิตประจำวันอย่างถูกต้อง แนวโน้มการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดสว่างใต้ท่านกล่าวว่า "ปัจจุบันสังคมมีการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้และนวัตกรรม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ

ศาสนสถานเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น การใช้หลักธรรมเพื่อเป็นแนวทางให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ดำเนินการอยู่ เช่น กิจกรรมการทำศาสนสถานให้เป็นศูนย์กลางการจัดการวัสดูรีไซเคิล ซึ่งเป็นการได้จัดการขยะหรือวัสดูรีไซเคิล เป็นการได้ลดปริมาณขยะและสร้างจิตสำนึกในการคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทาง ในการดำเนินงานพระสงฆ์เป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ความรู้และนำพาชาวบ้านปฏิบัติ เพราะพระสงฆ์ผ่านการอบรมเรื่องดังกล่าว นอกจากนี้ทางวัดยังได้จัดโครงการบำเพ็ญประโยชน์ของเยาวชน โดยการให้มาเป็นศิษย์วัดและพระสงฆ์ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เริ่มด้วยการพัฒนาวัดให้สะอาดร่มรื่นและสงบ พร้อมกันนี้ได้รับรณรงค์และส่งเสริมให้มีการพัฒนาชุมชนรอบๆ วัดให้สะอาด ช่วยงานสาธารณประโยชน์ของชุมชน ร่วมรณรงค์ต่อต้านอบายมุขทุกประเภท ด้านการจัดบริเวณ อาคาร สถานที่ของวัด ท่านได้ส่งเสริมให้มีการตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ศาลาพักผ่อน ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ธนาคารข้าว ธนาคารพันธุ์พืช ธนาคารโค-กระบือ ศูนย์บริการสาธารณะไว้อำนวยความสะดวกแก่พระสงฆ์และสามเณรและชาวบ้าน

2. การพัฒนาอาชีพ

การพัฒนากลุ่มอาชีพท่านได้ดำเนินงานดังนี้คือ การอบรมให้ความแก่กลุ่มอาชีพในเรื่องการคิดต้นทุน การทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย เพื่อให้กลุ่มสามารถบริหารจัดการได้ด้วยตนเอง การ

ประกอบอาชีพเสริม การฝึกอบรมและพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยใช้วัสดุที่จัดการได้ด้วยตนเอง จัดหาเครื่องมือและอุปกรณ์ในการผลิตที่จำเป็น จัดหาตลาดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ให้แก่กลุ่มอาชีพ เพื่อให้กลุ่มมีเงินทุนหมุนเวียนในการผลิตสินค้า นอกจากนี้ท่านได้ดำเนินโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดพะเยา ปัจจุบันก็ดำเนินการอยู่ แต่มีผู้สนใจน้อย ซึ่งกลุ่มกำลังดำเนินการประเมินและปรับปรุงวิธีการดำเนินงานอยู่

3. การส่งเสริมสุขภาพ

พระครูศิริภัทรโสภณ ได้ประสานงานกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพและกลุ่ม อสม. จัดวิทยากรมาอบรมเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพอนามัยและตรวจสุขภาพประจำปีแก่ผู้สูงอายุ จัดให้นักเรียนประกาศข่าว/ความรู้ด้านการรักษาสุขภาพและการป้องกันโรคต่างๆ ให้ประชาชนได้รับทราบ ญาติโยมเจ็บป่วยท่านก็เดินทางไปเยี่ยมให้กำลังใจทั้งที่บ้านและโรงพยาบาล (พระครูศิริภัทรโสภณ, 2565 : สัมภาษณ์)

4. การอบรมศีลธรรม จริยธรรม

การส่งเสริมให้ประชาชนและเยาวชนเข้าวัด ทำบุญ ตักบาตร ฟังธรรม เวียนเทียน ปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา อนุรักษ์สืบทอดประเพณีพื้นเมือง ได้แก่ บุญพะเยา บุญกุ่มข้าวใหญ่ ประเพณีสงกรานต์ บุญเทศน์มหาชาติ เป็นประจำทุกปี จัดงานเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันสงกรานต์ จัดให้มีการละเล่นท้องถิ่น สนทนาธรรม บรรยายธรรม นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้บุตรหลานได้บรรพชาอุปสมบท ศึกษาและปฏิบัติ ตามพระธรรมวินัย จัดตั้งหน่วยพุทธมาฆะผู้เยาว์ ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จัดสอนธรรม ศึกษาแก่นักเรียนและประชาชนในวัดตลอดช่วงเข้าพรรษา จัดให้มีสอนกรรมฐานแก่ประชาชนและรู้สนใจ ปัจจุบันทุกวันสัปดาห์ในวัดจะมีพระวิทยากรอบรมเรื่องการเจริญภาวนา นอกจากนี้ท่านยังได้เดินทางไปยังโรงเรียนรณรงค์บรรยายธรรมอยู่เสมอ (พระครูศิริภัทรโสภณ, 2565 : สัมภาษณ์)

5. การสืบสานและอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น

วัดสว่างใต้มีชื่อเสียงเรื่องการเข้าปริวาสกรรมหรืออยู่กรรมประจำปี จัดงานระหว่างวันที่ 4-15 มกราคมของทุกปี บุญปริวาสเป็นฮีตหนึ่งในบรรดาฮีตหรือประเพณี 12 เดือนของชาวอีสาน จัดในช่วงเดือนอ้ายหรือเดือนเจียง วิธีและลำดับขั้นตอนในการอยู่ปริวาสกรรมโดยย่อมีดังนี้ พระภิกษุผู้ต้องอาบัติติดต่อก่ออยู่ปริวาสกรรมกับทางวัดขอปริวาสต่อหน้าคณะสงฆ์และประพาศเป็นเวลา 3 ราตรี ต่อจากนั้นสมาทานประพาศนิมนต์ 6 ราตรี รักษาวัตรอย่างเคร่งครัด ประพาศนิมนต์ครบ 6 ราตรีแล้ววันสุดท้ายจึงขออัฏฐกานหรือออกจากปริวาสกับสงฆ์ 20 รูป อยู่ปริวาส รักษาวัตรไม่บกพร่อง และออกจากปริวาสแล้วถือว่าเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ พุทธศาสนิกชนผู้หวังบุญกุศลก็ร่วมกันทำบุญตักบาตร ฟังธรรม ไหว้พระสวดมนต์ และอุปัฏฐากพระสงฆ์ที่เข้าอยู่กรรม สำหรับวัดสว่างใต้ กำหนดการจัดงานระหว่างวันที่ 4 – 15 มกราคมของทุกปี (พระครูศิริภัทรโสภณ, 2565 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 15 ภูมิทัศน์ภายในบริเวณวัดสว่างใต้

2.3 พระครูปฐมธรรมรักจิต วัดปฐมเกษตราราม

1. การก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และปรับภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม

ถาวรวัตถุ/โบราณสถานต่างๆ ภายในวัดปฐมเกษตรารามล้วนเก่าแก่ ทрудโทรมลงตามกาลเวลา ซึ่งเป็นสิ่งสะท้อนในคำสอนของพระพุทธองค์เกี่ยวกับความไม่จีรังยั่งยืนของสิ่งทั้งหลาย การอนุรักษ์โบราณสถานต่างๆ เป็นความรับผิดชอบของกรมศิลปากร แต่ในหลักปฏิบัติพบว่าชาวพุทธต้องมีความรู้เรื่องและวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณวัตถุสำคัญของวัด ปัจจุบันรัฐ (กรมศิลปากร) เป็นผู้ดูแลโบราณสถาน/โบราณวัตถุ พระสงฆ์และชาวบ้านในพื้นที่เป็นผู้ดูแลเป็นประจำ ฉะนั้นความผูกพันกับโบราณสถานระหว่างรัฐกับเจ้าของพื้นที่จึงมีความแตกต่างกัน ฉะนั้นเราต้องสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นในตัวพระสงฆ์และคนในชุมชนจึงจะสามารถทำให้การอนุรักษ์โบราณสถานประสบความสำเร็จ พระครูปฐมธรรมรักจิตได้พัฒนาวัดโดยการแบ่งเขตออกเป็นเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตธรณีสงฆ์ เขตบำเพ็ญกุศล เมรุ ศูนย์สงเคราะห์ บูรณะปฏิสังขรณ์ศาลาการเปรียญ กุฏิ ศาลาอเนกประสงค์ ศาลาบำเพ็ญกุศล ตั้งศูนย์ฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด สร้างถนน กำแพงวัด ออกแบบให้มีความสะอาดร่มรื่นสวยงาม สงบ สร้างที่นั่งพักผ่อนสำหรับผู้เดินทางมาเที่ยวชมวัดและกราบไหว้พระเจ้าใหญ่พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด (พระมหาธีรภัทร์ ปภสฺสโร, 2565 : สัมภาษณ์)

การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติพระครูปฐมธรรมรักจิตกล่าวว่า "การปรับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติให้คงอยู่กับวิถีชีวิตการดำรงอยู่ของมนุษย์ให้เข้าใจธรรมชาติ

แทนที่จะทำลายธรรมชาติ ซึ่งท่านได้ปรับสภาพภูมิทัศน์โดยการปลูกต้นไม้ปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างอย่างเป็นสัดส่วนและจัดให้มีสถานที่ว่างๆ เพื่อให้ใช้เดิน และทำกิจกรรมทางศาสนาด้วย" นอกจากหลักการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนดังกล่าวแล้ววัดยังต้องทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของประชาชน เป็นผู้นำชุมชน กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาชุมชน ให้ประชาชนมีคุณภาพคุณภาพชีวิตที่ดี อย่างไรก็ตามทำพระครูปฐมธรรมรักจิตเห็นว่าเจ้าอาวาสวัดต้องเริ่มต้นพัฒนาวัดของตนเองให้พร้อมก่อนที่จะพัฒนาเป็นศูนย์กลางของชุมชน ซึ่งในประเด็นนี้ท่านเสนอแนะว่าวัดที่จะเป็นศูนย์กลางของชุมชนได้นั้นจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ดังนี้

พระภิกษุ สามเณรภายในวัดจะต้องเป็นผู้นำของชุมชน เป็นที่พึ่งของประชาชน สามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี รวมทั้งสามารถสอนให้ประชาชนนำเอาหลักธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ สอนให้ประชาชนมีศรัทธา ปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธองค์ได้ ทำให้ชีวิตมีความสุข จิตใจสงบเยือกเย็น มีสมาธิในการประกอบสัมมาชีพ ด้านสภาพทั่วไปของวัดควรมีความสงบ ร่มรื่น มีต้นไม้มากพอสมควร และต้องสะอาดบริเวณวัดจะต้องไม่มีสิ่งปฏิกูลต่างๆ นอกจากนี้วัดจะต้องมีสิ่งก่อสร้างที่คำนึงถึงการใช้ประโยชน์เป็นสิ่งสำคัญ เหมาะกับเศรษฐกิจของชุมชน การปลูกสร้างเสนาสนะต้องมีความเป็นระเบียบ มีแบบแปลนแผนผังที่ดี และวัดควรจะมีการจัดระเบียบให้ถูกสุขลักษณะ มีระบบจัดการเก็บขยะการกำจัดขยะมูลฝอย มีทางระบายน้ำ วัดไม่ควรปล่อยปละละเลยให้บ้านเรือนราษฎรล้ำเข้ามาในวัด วัดควรให้ความสะดวกแก่ประชาชนที่จะเข้าไปในวัด และวัดควรมีผังบริเวณที่ดี กำหนดที่เป็นพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เพื่อสร้างศรัทธาวัดสร้างเสริมศรัทธาของประชาชนที่มีต่อวัด

แนวทางการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในอนาคตท่านมีความเห็นว่า วัดควรให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม มีการปรับภูมิทัศน์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติให้คงอยู่นานที่สุด ทั้งแนวต้นไม้ที่ร่มรื่น สระน้ำ ระบบบ่อบำบัดน้ำเสีย สิ่งปฏิกูล ของเสียอย่างเป็นระบบ ทำให้การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมเกิดเป็นรูปธรรม เพราะปัจจุบันคนไทยได้นิยมเข้าวัด เพื่อหาที่สงบ หาที่พึ่งทางใจ วัดในพระพุทธศาสนามีหน้าที่หลัก คือเป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจทางศาสนา พระสงฆ์ช่วยปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน สั่งสอนให้คนเป็นคนดีมีการศึกษาสมัยใหม่และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ปัจจุบันวัดปฐมเกศารามได้มีการปรับสภาพภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติให้คงอยู่กับวิถีชีวิตของชาวมุสลิมได้ เช่น การปรับสภาพภูมิทัศน์โดยการปลูกต้นไม้ ปลูกสิ่งก่อสร้างเป็นสัดส่วน จัดให้มีสถานที่ว่างสำหรับเดินและทำกิจกรรมทางศาสนาด้วย (พระครูปฐมธรรมรักจิต, 2565 : สัมภาษณ์)

ด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม พบว่า พระครูปฐมธรรมรักจิต กล่าวว่า ปัจจุบันมีการใช้แหล่งเรียนรู้จากธรรมชาติและจากสิ่งต่างๆ ภายในวัด เช่น จัดทำประวัติวัด ประวัตินิพพานพระพุทธรูป ประวัตินิพพานสิ่งก่อสร้างภายในวัด ภาพวาดในพระอุโบสถและสภาพแวดล้อมภายในวัดจัดเป็นศูนย์การ

เรียนรู้ พระสงฆ์ช่วยปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน สั่งสอนให้คนมีที่พึ่งทางใจ วัดมีหน้าที่หลักคือเป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจและแหล่งเรียนรู้ ด้านแนวโนมจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดปฐุมเกศารามนั้น พระครูปฐมธรรมรักจิต ได้กล่าวว่า แนวทางการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในอนาคตควรให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม มีการปรับภูมิทัศน์นั้นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติให้คงอยู่มากที่สุด ทั้งแนวต้นไม้ที่ร่มรื่น เทพื้นคอนกรีตบริเวณลานวัด ทำโดมคุ้มทางเดิน จากการปรับภูมิทัศน์จึงทำให้การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติภายในวัดเห็นเป็นรูปธรรม (พระครูปฐมธรรมรักจิต, 2565 : สัมภาษณ์)

2. การพัฒนาอาชีพ

ทางวัดได้ประสานงานกับพัฒนากรประจำอำเภอมาจัดอบรมให้ความรู้แก่ประชาชน เรื่องการดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ส่งเสริมการประกอบอาชีพเสริมเพื่อให้มีรายได้ ในสมัยที่สุขภาพแข็งแรงท่านยังได้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่เกษตรประจำอำเภอมาจัดอบรมให้ความรู้ด้านการเพิ่มผลผลิตการเกษตรการปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือนเพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ของครอบครัว ส่งเสริมให้ประชาชนชาวคุ้มช่วยกันปลูกต้นไม้ตามที่ต่างๆ ของชุมชนตามแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (พระมหาธีรภัทร์ ปภสสโร, 2565 : สัมภาษณ์)

3. การส่งเสริมสุขภาพ

ท่านได้ประสานงานกับสถานีนามัย โรงพยาบาลกมลลาไสย และกลุ่ม อสม. จัดวิทยากรมาอบรมผู้สูงอายุเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพอนามัย ตรวจสุขภาพประจำปีแก่ผู้สูงอายุ และประชาชนทั่วไปและร่วมมือกับโรงเรียนต่างๆ จัดให้พระสงฆ์ ประกาศข่าวและความรู้ด้านการรักษาสุขภาพอนามัยและการป้องกันโรคต่างๆ ซึ่งมีหอกระจายข่าวภายในวัดเพื่อให้ประชาชนได้รับทราบ นอกจากนี้ทางวัดยังได้จัดตั้งศูนย์สงเคราะห์และฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดด้วย (พระครูปฐมธรรมรักจิต, 2565 : สัมภาษณ์)

4. การอบรมศีลธรรม จริยธรรม

วัดได้ส่งเสริมให้ประชาชนและเยาวชนเข้าวัด ทำบุญ ตักบาตร ฟังธรรม เวียนเทียน ปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ปัจจุบันในวันพระจะมีผู้มาปฏิบัติธรรมที่วัด นอกจากนี้ท่านยังได้จัดทำเอกสารธรรมะรวมทั้งบทสวดมนต์เผยแพร่เป็นประจำทุกปี เพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมที่วัดได้ใช้ในการทำวัตรสวดมนต์ นอกจากนี้ทางวัดยังได้จัดโครงการ ร้อนมาวัด-เย็นกลับบ้าน โดยพระสงฆ์จัดค่ายพักแรมภายในวัดปฐุมเกศาราม พัฒนาชีวิตและเสริมสร้างประสบการณ์แก่เยาวชนและนักเรียน ปัจจุบันสุขภาพท่านไม่แข็งแรง จึงได้เลิกจัด เยาวนดังกล่าวเป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการเข้าสู่อบายมุข ซึ่งในอดีตค่ายนี้ต้องได้รับความร่วมมือจากพระสงฆ์ภายในวัดเป็นวิทยากร ซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่มีความรู้ด้านจิตวิทยาและสังคมสงเคราะห์ ทั้งนี้เพื่อให้เยาวชนกลุ่มเสี่ยงนี้ได้ระบายความทุกข์ ความเดือดร้อน ตลอดจนปัญหาต่างๆ ที่มีผลต่อการดำรงชีวิต ยาชนคลายทุกข์ร้อนก็ใช้ระบบกลุ่มโน้มน้าวเข้าสู่

กิจกรรมการพัฒนาจิตใจ โดยใช้กระบวนการไตรสิกขาเป็นเครื่องมือ พร้อมกันนั้นก็ได้อบรมวิชาซีพีที่เขาสอนใจด้วย กระบวนการอบรมดังกล่าวเป็นแนวทางให้เยาวชนกลับคืนสู่ครอบครัวอย่างอบอุ่น ปัจจุบันในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาชาวมุขังยังคงเดินทางมาเข้าวัดฟังธรรม ปฏิบัติธรรมถือศีล 8 เป็นจำนวนมาก พระครูปฐมธรรมรักจิตไม่สามารถเทศนาสั่งสอนชาวบ้านได้เหมือนเดิม ท่านจึงได้มอบให้ผู้ช่วยเจ้าอาวาสทำหน้าที่แทน (พระมหาธีรภัทร์ ปภสฺสโร, 2565 : สัมภาษณ์)

5. การสืบสานส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น

พระพุทธศาสนาเป็นบ่อเกิดของประเพณีส่วนใหญ่ พระครูปฐมธรรมรักจิตได้เป็นผู้นำในการอนุรักษ์ส่งเสริมให้ชุมชนคุ้มวัดปฏิบัติตามประเพณี 12 เดือนของชาวอีสานมาโดยตลอด เช่น บุญออกพรรษา แข่งเรือ ซึ่งงานบุญออกพรรษานี้มีที่มาและความสำคัญดังนี้ บุญออกพรรษานอกจากจะเป็นโอกาสให้พระภิกษุสงฆ์ได้ว่ากล่าวตักเตือนกันแล้วชาวบ้านในภาคอีสานยังมีกิจกรรมอีกหลายอย่างทั้งประเพณีตักบาตรเทโว การจุดประทีปโคมไฟประดับตามต้นไม้ หรือนำไม้ไผ่มามัดเป็นเรือจุดโคมแล้วนำไปลอยในแม่น้ำ การไหลเรือไฟ แต่เดิมจัดกันที่ริมน้ำขาว เพื่อเป็นพุทธบูชาสำหรับหมู่บ้านที่อยู่ไกล ในอดีตชาวมุขังซึ่งมีที่ตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำจึงนิยมทำปราสาทผึ้งหรือผาลาดผึ้งทำจากกากกล้วยประดับประดาด้วยขี้ผึ้ง ซึ่งทำเป็นดอกไม้ แต่ปัจจุบันมักใช้ขี้ผึ้งมาตกแต่งปราสาททั้งหลายแล้วจัดขบวนแห่มาถวายที่วัดอย่างสนุกสนาน วันปวารณานี้เป็นวันที่เปิดโอกาสให้ภิกษุสงฆ์ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ และเพื่อพระภิกษุสงฆ์ได้จาริกไปในที่ต่างๆ เพื่อเที่ยวสั่งสอนศีลธรรมและธรรมะแก่ประชาชน หรือ เพื่อแสวงหาความสงบวิเวกในการปฏิบัติธรรม โดยไม่ต้องกลับมาค้างแรมที่วัดและให้ภิกษุหาผ้านุ่มห่มใหม่มาเปลี่ยนในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 พระสงฆ์จะไปรวมกันที่อุโบสถเพื่อแสดงอาบัติต่อกัน จากนั้นจะทำปวารณาแทนการสวดปาฏิโมกข์ (ปวารณา คือการอนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้)

ส่วนชาวบ้านจะจัดเตรียมข้าวปลาอาหารหวานคาวมาทำบุญในตอนรุ่งเช้าและถวายผ้าจ่านาพรรษาแก่ภิกษุ สามเณร ตอนสายมีการแข่งเรือบริเวณลำน้ำขาว การแข่งขันเรือยาวของอำเภอกลมลาไสยเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานเกือบ 100 ปี และปี 2552 ได้ยกระดับการแข่งขันเป็นระดับจังหวัด (อำนาจ พันธุ์เสถียร, 2565 : สัมภาษณ์) ปัจจุบันจังหวัดกาฬสินธุ์จัดงานประเพณีแข่งขันเรือยาวขึ้นเพื่อสืบสานประเพณีที่ส่งเสริมความรักสามัคคี และอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น สำหรับการแข่งขันเรือเป็นประเพณีที่ชาวกลมลาไสยสืบทอดกันยาวนาน (พระมหาธีรภัทร์ ปภสฺสโร, 2565 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 16 ซุ้มประตูวัดปฐมเกษตราราม

3. สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์จังหวัดมหาสารคามในการพัฒนาชุมชนอีสาน

3.1 พระครูศรีปริยัติโสภิต วัดศรีสวัสดิ์

1. การก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และปรับภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม

ด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ วัดศรีสวัสดิ์เป็นวัดที่ก่อสร้างได้ไม่นาน โบราณสถาน หรือโบราณวัตถุถูกสร้างขึ้นในสมัยหลัง ศาสนวัตถุส่วนใหญ่เป็นศิลปะแบบภาคกลาง จากการสังเกตพบว่า ศาสนาวัตถุมีการก่อสร้างและใช้งานยังไม่ยาวนาน มีการชำรุดเพียงเล็กน้อยเท่านั้น สามารถซ่อมแซมเองได้ เกี่ยวกับเรื่องนี้ท่านพระครูศรีปริยัติโสภิต ได้ให้ความเห็นว่าการบูรณะศาสนวัตถุทุกครั้งจะมีการปรึกษาหารือกับพระเถระภายในวัด ไวยาวัจกรและชาวบ้านก่อนจึงลงมือทำ ในส่วนของการดูแลรักษาท่านได้อบรมพระสงฆ์ภายในวัดเพื่อให้เข้าใจวิธีการดูแลรักษาที่ถูกต้อง ผลงานด้านนี้มีดังนี้

พ.ศ. 2540 บูรณะปฏิสังขรณ์เมรุ โดยเปลี่ยนเตาเผาและทำท่อระบายควันใหม่

พ.ศ. 2543 บูรณะปฏิสังขรณ์กุฏิ โดยเปลี่ยนสังกะสีหลังคาและทาสีใหม่

พ.ศ. 2547 บูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ โดยการเปลี่ยนโครงหลังคา มุงกระเบื้องใหม่ ทาสี และปูกระเบื้องภายในกำแพงแก้ว

พ.ศ. 2547 บูรณะปฏิสังขรณ์ศาลาบำเพ็ญบุญ 5 หลัง โดยปูกระเบื้องพื้นและทาสีใหม่ (พระครูศรีปริยัติโสภิต, 2565 : สัมภาษณ์)

พ.ศ. 2597 ก่อสร้างศาลาการเปรียญ 2 ชั้น

พ.ศ. 2539-2545 ก่อสร้างห้องสุขา จำนวน 28 ห้อง

พ.ศ. 2540 สร้างถังเก็บน้ำฝนใต้ดิน 2 ถัง

พ.ศ. 2540-2545 ก่อสร้างศาลาบำเพ็ญบุญชั้นเดียว 5 หลัง

พ.ศ. 2542 ก่อสร้างกุฏิชั้นเดียว จำนวน 3 หลัง

พ.ศ. 2543-2546 ก่อสร้างกุฏิปฏิบัติธรรม จำนวน 16 ห้อง และกุฏิรับรองพระ
เถระชั้นเดียว 1 หลัง (พระครูศรีปริยัติโสภิต, 2565 : สัมภาษณ์)

ด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติท่านกล่าวว่า ได้จัดให้มีสภาพแวดล้อม
ตามธรรมชาติมากที่สุด โดยมีการจัดสวนหย่อม เพื่อให้มีสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่นและสวยงาม ท่าน
กล่าวถึงการบริหารจัดการพื้นที่การเรียนรู้สิ่งแวดล้อมว่า ภายในพระอุโบสถมีภาพเขียนต่างๆ บนฝา
ผนัง มีลวดลายประกอบด้วยสัตว์หิมพานต์ เหมาะสำหรับเป็นแหล่งเรียนรู้ของคนรุ่นหลัง ตลอด
ระยะเวลาที่ผ่านมาจะมีนักเรียนมาศึกษาศิลปะบนฝาผนังของวัด ทำให้เด็กและเยาวชนได้มีความรู้
ด้านพุทธศิลปะ ทำให้เข้าใจและสนใจคำสอนพระพุทธศาสนาที่ถูกถ่ายทอดหรือสอนผ่านงานศิลปะ
เหล่านี้ (พระครูศรีปริยัติโสภิต, 2565 : สัมภาษณ์)

การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในทางธรรมท่านกล่าวว่าเน้นการจัดภูมิทัศน์ให้มีความ
สวยงาม เป็นระเบียบ มีความปลอดภัยและมีการปรับปรุงแบบภูมิทัศน์อยู่ตลอด มีการจัดการ
สิ่งแวดล้อมโดยการจำกัดขยะมูลฝอยและน้ำเสีย ซึ่งเน้นระบบการจัดการแบบเบ็ดเสร็จ เพื่อไม่ให้มี
ผลกระทบต่อชุมชนข้างเคียง และสามารถใช้เป็นสถานที่เรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมด้วย วัดได้จัดโครงการ
ศาสนารักษาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นโครงการที่พระสงฆ์ บุคลากรของวัดและเยาวชนที่เป็นศิษย์วัดร่วมกัน
นำหลักออกแบบโดยนำคำสอนพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการรักษาสิ่งแวดล้อม เน้นเรื่องศีล
สมาธิ ปัญญา อธิบายให้ประชาชนเข้าใจและศรัทธาในอันที่จะรักษาและพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้มีความ
สะอาด สว่าง สงบ (ชาติ ชินกร, 2565 : สัมภาษณ์)

นอกจากที่กล่าวมาแล้วยังพบว่าภายในบริเวณวัดมีการตกแต่งด้วยไม้ยืนต้นและไม่
ประดับอย่างร่มรื่น ซึ่งมีส่วนช่วยทำให้จิตใจสงบและดึงดูดผู้คนให้เข้ามาวัดได้มากยิ่งขึ้น มีการจัดตั้ง
จุดถังขยะตามถนนอย่างเพียงพอ ส่วนห้องน้ำห้องส้วมทางวัดก็ได้สร้างไว้เพียงพอ สะดวกแก่การ
ใช้บริการ ด้านหน้ากุฏิเจ้าอาวาสได้มีการสร้างศาลาพักผ่อน และสำหรับอ่านหนังสือพิมพ์ (พระครูศรี
ปริยัติโสภิต, 2565 : สัมภาษณ์)

2. การพัฒนาอาชีพ

การประสานงานกับพัฒนากรประจำเทศบาล มาจัดอบรมให้ความรู้แก่ประชาชน
เรื่องการดำรงชีวิต ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง การส่งเสริมการประกอบอาชีพเสริมเพิ่มรายได้

ส่งเสริมให้ประชาชนปลูกไม้เศรษฐกิจ เพื่อเพิ่มรายได้ในอนาคต (ลดาวัลย์ มหาโชติ, 2565 : สัมภาษณ์)

3. การส่งเสริมสุขภาพ

ทางวัดมีการประสานงานกับศูนย์แพทย์สามัคคี เพื่อให้จัดวิทยากรมาอบรมผู้สูงอายุ ให้ความรู้ด้านสุขภาพอนามัย มีการตรวจสุขภาพประจำปีแก่ผู้สูงอายุและประชาชนทั่วไป จัดให้มีการประกาศข่าวและความรู้ด้านการรักษาสุขภาพอนามัยและการป้องกันโรคต่างๆ แก่ประชาชน นอกจากนี้ท่านยังได้บริจาคทุนทรัพย์ให้กับบ้านหนองห้อยสร้างอ่างล้างหน้าและแปรงฟันแก่นักเรียน ทอดผ้าป่าแก่โรงเรียนมหาวิทยาลัยนุกูล สมทบทุนสร้างห้องสมุดโรงเรียนบ้านท่าสองคอน

4. การอบรมศีลธรรม จริยธรรม

วัดศรีสวัสดิ์ มุ่งเน้นให้การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกนักธรรม และแผนกบาลี อันเป็นรูปแบบการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย เปิดโอกาสให้พระเถระที่สนใจใฝ่รู้ด้านสามัญให้ศึกษาเล่าเรียน ตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นถึงระดับอุดมศึกษา ดังนั้นในแต่ละปีจะมีพระเถระมาขออาศัยอยู่จำพรรษาเป็นจำนวนมาก แต่ทางวัดก็รับได้ไม่เกิน 30 รูป นอกจากนี้ทางวัดยังได้อนุเคราะห์ให้นักเรียนที่มีความประพฤติดี แต่มีทุนน้อย เข้าพักอาศัยเพื่อศึกษาเล่าเรียน ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 ทางวัดได้รับการแต่งตั้งจากกระทรวงศึกษาธิการให้เป็นศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจะมีหน่วยงานราชการ สถาบันศึกษานำคณะมาอบรมประมาณปีละ 30 รุ่น จำนวนผู้อบรมตลอดทั้งปี ประมาณ 9,000 คน ต่อมาในปี พ.ศ. 2549 ทางวัดได้รับการคัดเลือกให้เป็นวัดนาร่อง “วัดปลอดอบายมุข” และพระครูศรีปริยัติโสภิต เจ้าอาวาสวัดศรีสวัสดิ์ ก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นพิเศษ (พระครูศรีปริยัติโสภิต, 2565 : สัมภาษณ์)

ทางวัดยังได้มีการส่งเสริมให้ประชาชนและเยาวชนเข้าวัดทำบุญตักบาตร ฟังธรรมทุกวันพระ เวียนเทียน ปฏิบัติธรรมในวันสำคัญพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา การอนุรักษ์สืบทอดประเพณีชุมชน ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติ (สุภาพร ภูปองนา, 2565 : สัมภาษณ์)ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐจัดอบรมคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียนในโรงเรียน ส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์แก่เด็กและเยาวชน จัดบรรพชาและอุปสมบทเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยและสายสามัญ (จักรกฤษณ์ ประไพ์ทั้ง, 2565 : สัมภาษณ์) ปัจจุบันท่านได้มีหน้าที่รับผิดชอบงานเผยแผ่พระธรรม โดยเป็นประธานกรรมการฝ่ายสงฆ์จัดอบรมธรรมะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นประธานในการปฏิบัติธรรมเนื่องในวันสำคัญทางศาสนาและวันเฉลิมพระชนมพรรษา นอกจากนี้ท่านยังได้รับมอบหมายให้เป็นหัวหน้าพระวิทยากรในการปฏิบัติธรรมที่พระพระบรมธาตุนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542

จนถึงปัจจุบัน ดำรงตำแหน่งประธานศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา มหาราชา ที่วัดศรีสวัสดิ์ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม (ขึ้น นาสะนั้น, 2565 : สัมภาษณ์)

5. การสืบสานส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น

พระพระครูศรีปริยัติโสภิต เป็นผู้นำชุมชนวัดศรีสวัสดิ์ในการอนุรักษ์และส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น เช่น ประเพณีบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา งานกฐิน บุญมหาชาติ โดยเฉพาะงานบุญเข้าพรรษาในเดือน 8 นั้น ทางวัดได้เน้นเป็นพิเศษ เนื่องจากมีผู้คนโดยเฉพาะนิสิตนักศึกษาเข้ามาทำบุญเป็นจำนวนมาก ซึ่งงานบุญเข้าพรรษานี้มีที่มา ความสำคัญและพิธีกรรมที่จัดในวัดศรีสวัสดิ์ดังนี้ บุญเข้าพรรษาของภาคอีสานจะมีความคล้ายคลึงกับทางภาคกลาง คือจะมีการทำบุญตักบาตร ถวายผ้าอาบน้ำฝน สงบ จีวร และเทียนพรรษา แต่ภาคอีสานจะจัดขบวนแห่เทียนอย่างยิ่งใหญ่ และมักมีการประกวดเทียนพรรษา ซึ่งชาวบ้านตกแต่ง สลักเทียนเป็นลวดลาย แสดงเรื่องราวทางพุทธศาสนาอย่างสวยงาม แห่เทียนมาถึงวัดชาวบ้านจะรับศีล ฟังธรรม ตอนค่ำจะเวียนเทียนรอบอุโบสถ ถึงวันเพ็ญเดือนแปดตอนเช้าญาติโยมก็จะนำดอกไม้รูปเทียน ข้าวปลา อาหาร มาทำบุญตักบาตรที่วัด ตอนบ่ายจะนำสงบจีวร ผ้าอาบน้ำ เทียนพรรษา และดอกไม้รูปเทียนมาถวายพระภิกษุที่วัดแล้วรับศีลฟังธรรมพระเทศนา พอถึงเวลาประมาณ 19.00-20.00 น. ชาวบ้านจะนำดอกไม้รูปเทียนมารวมกันที่ศาลาโรงธรรม เพื่อรับศีลและเวียนเทียนจนครบสามรอบแล้วจึงเข้าไปในศาลาเพื่อฟังพระธรรมเทศนาจนจบ จากนั้นจะแยกกันกลับบ้านเรือนของตน ส่วนผู้ที่มีศรัทธาจะพากันรักษาศีลแปดจนถึงเข้าวันรุ่งขึ้น ซึ่งเป็นวันแรมหนึ่งค่ำเดือนแปด ซึ่งเป็นวันตักบาตรเทโว โดยชาวบ้านจะรวมกันทำบุญตักบาตรกับพระสงฆ์ในอาราม

ภาพประกอบ 17 แผนผังวัดศรีสวัสดิ์

3.2 พระครูสิริปริยัติโสภิต วัดสว่างวาริ

1. การก่อสร้าง คูแครงรักษา บารณะถาวรวัตถุ และปรับภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม

สว่างวาริมีปัญหาการกัดเซาะของแม่น้ำชี ทำให้เป็นอันตรายต่อศาลาการเปรียญที่ตั้งอยู่ติดกับแม่น้ำชี การบูรณปฏิสังขรณ์ ท่านมีแนวความคิดว่าก่อสร้างหรือบูรณะถาวรวัตถุภายในวัดต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะสงฆ์และชาวบ้านก่อนจึงเริ่มลงมือทำ การบูรณะนั้นจะต้องทำทำแบบของสถาปัตยกรรมดั้งเดิมของวัดและชุมชน ในส่วนของการพัฒนาสิ่งก่อสร้างภายในวัดได้มีการดำเนินการมาตั้งแต่สมัยที่ท่านรับตำแหน่งเจ้าอาวาสเป็นต้นมา ผลงานการก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์ เช่น กุฏิ ศาลา อาราม เป็นต้น ท่านได้พัฒนาบริเวณวัดให้สะอาดร่มรื่น เป็นที่พักผ่อน สงบจิตของพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน ท่านได้กล่าวว่า "ได้ใช้แนวปฏิบัติโดยเน้นสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก เน้นการทำเป็นตัวอย่างในเรื่องสิ่งแวดล้อม ความสะอาด แบ่งโซนสิ่งก่อสร้างอย่างเป็นระเบียบ มีการปลูกต้นไม้ทั่วบริเวณวัดเพื่อให้เกิดความร่มรื่น ทำให้คนเข้าวัดมีใจเป็นกุศล ผลงานการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมนอกนี้ เช่น สร้างสระน้ำสำหรับเก็บกักน้ำไว้เพื่อบริหารจัดการน้ำ มีการแยกขยะใบไม้ใช้ทำปุ๋ยคอก นอกนั้นนำไปเผาโดยใช้เตาเผาแบบไม่มีควัน จัดทำบ่อบำบัดน้ำเสีย บริหารจัดการน้ำก่อนปล่อยลงสู่ธรรมชาติ (ดวงจันทร์ รุ่งรัตน์, 2565 : สัมภาษณ์)

การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านพื้นที่การเรียนรู้สิ่งแวดล้อมท่านให้ความเห็นว่า "ได้ให้ความสำคัญกับนักเรียน โดยการจัดให้นักเรียนและชาวบ้านบริเวณรอบๆ วัดได้ช่วยกันจัดแหล่งเรียนรู้ของวัดสว่างวาริ ซึ่งได้แก่ โรงเรียนสาธิตมหาวิทาลัยมหาสารคาม นิสิตมหาวิทาลัยมหาสารคาม มีการจัดทำประวัติเจ้าประวัติวัดเพื่อให้นักเรียนโรงเรียนและนิสิตเข้ามาศึกษาประวัติความเป็นมาของวัด พร้อมกับผลิตเปลี่ยนครุ นักเรียนมาเข้าปฏิบัติธรรม สวดมนต์ นั่งสมาธิที่วัดเป็นประจำ ในวันสำคัญทางศาสนามีกิจกรรมการฟั่งธรรมและรักษาอุโบสถศีล จัดนิทรรศการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา วัดจะไม่เปิดเครื่องขยายเสียง ซึ่งทำให้ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม (เสียง) เป็นพิชท่านสอนให้พระภิกษุสงฆ์ สามเณรในวัดรักสิ่งแวดล้อมและแบ่งงานรับผิดชอบเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในวัดอย่างเป็นระบบ

ด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในทางธรรม ท่านได้กล่าวว่า "กิจกรรมในการสร้างหรือปลูกฝังระเบียบวินัยหรือปลูกจิตสำนึกที่ดีและการพัฒนาสติปัญญา ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไป ไม่ใช่เพียงแค่การสอนอยู่ในห้องเรียนอย่างเดียว การพัฒนานอกจากที่ครูอบรมสั่งสอนตามหลักวิชาการแล้ว การให้เด็กๆ ได้ในแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ได้ศึกษาสภาพจริง สัมผัสของจริงในชีวิตประจำวันก็ช่วยให้นักเรียนได้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น (วิชัย แก้วอินทร์, 2565 : สัมภาษณ์) แนวโน้มการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดท่านกล่าวว่ากิจกรรมในการสร้างหรือปลูกฝังระเบียบวินัยหรือปลูกจิตสำนึกที่ดี และการพัฒนาเรียนรู้เพิ่มขึ้น โดยจัดให้มีศูนย์อบรมเยาวชนและบุคลากรขึ้นภายในวัดสว่างวาริ

2. การพัฒนาอาชีพ

ท่านได้ประสานงานกับพัฒนากรประจำตำบลมาจัดอบรมให้ความรู้แก่ประชาชน เรื่องการดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง การส่งเสริมการประกอบอาชีพเสริม เช่น ด้านหัตถกรรม ท่านได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านทอผ้าชิตวงเดือน ปัจจุบันไม่ได้มีการดำเนินการแล้วเนื่องจากผู้ที่สามารถทอผ้าดังกล่าวได้เสียชีวิตลง ไม่ได้มีการสืบทอดหรือถ่ายทอดให้บุคคล ท่านมีความตั้งใจที่จะรื้อฟื้นอาชีพดังกล่าวนี้ขึ้นในอนาคต (อุไรวรรณ ไชยงาม, 2565 : สัมภาษณ์)

3. การส่งเสริมสุขภาพ

ท่านได้ประสานงานกับสถานีอนามัยบ้านขามเรียงจัดวิทยากรมาอบรมผู้สูงอายุ เกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพอนามัยและการตรวจสุขภาพประจำปี จัดให้มีความรู้ด้านการรักษาสุขภาพอนามัย และการป้องกันโรคต่างๆ ให้ประชาชนรับทราบ นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้ประชาชน และเยาวชนออกกำลังกายและเล่นกีฬา โดยทางเทศบาลตำบลท่าขอนยาง นำเอาเครื่องออกกำลังกาย มาติดตั้งไว้ภายในลานหน้าวัด เพื่อให้ประชาชนในชุมชนได้ออกสื่อกุณภาพที่ดี และป้องกันปัญหา ยาเสพติด รณรงค์งดดื่ม งดเสพ จำหน่ายสุรา และสิ่งเสพติดในบริเวณวัด สถานศึกษา สถานที่ราชการ รณรงค์งดดื่มสุราและของมีนเมาในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา และส่งเสริมให้สมาชิกครอบครัวมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เพื่อนำไปสู่การมีครอบครัวที่อบอุ่น

4. การอบรมศีลธรรม จริยธรรม

ปัจจุบันพระครูสิริปริยัติโสภิต ได้จัดโครงการเกี่ยวกับการศึกษาและปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ดังนี้

1. จัดโครงการอบรมชาวพุทธในชื่อโครงการ "ครอบครัวอบอุ่นด้วย เป็นโครงการที่นำเอานักเรียน นิสิต ครู อาจารย์ มาอบรมธรรมะ
2. เปิดโรงเรียนสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดยท่านมีแนวความคิดปลูกฝัง ธรรมะแก่เยาวชนและนักเรียน ซึ่งเป็นอุปายให้เยาวชนเข้าวัด จัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวัน อาทิตย์ และบริหารจัดการศูนย์ในรูปแบบของคณะกรรมการบริหาร
3. ตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม
4. จัดให้มีการเผยแพร่และการพัฒนาเจ้าอาวาส โดยท่านคิดว่าการเป็นพระใน ระดับเจ้าอาวาสต้องพูดเป็นสอนได้ ต้องสั่งสอนลูกวัดและชาวบ้านให้มีความรู้ได้ หากสอนไม่เป็นจะ ทำให้เสียบทบาทหน้าที่สำคัญของตน

นอกจากนี้ท่านได้ให้ความสำคัญกับโครงการอบรมต่างๆ โดยแต่ละโครงการจะเน้น ให้ผู้ร่วมโครงการเห็นคุณค่าของมารยาทในสังคม ความกตัญญูกตเวทิต์ บาป-บุญ คุณโทษ ให้เด็กและ เยาวชนได้มาเห็นวัดและค้ำคูณเคยกับวัด (เพชรฉวี สร้างนา, 2565 : สัมภาษณ์)

ในวันพระขึ้น-แรม 8 และ 15 ต่ำ ของทุกเดือน ทางวัดจะให้มีการอบรมธรรมะและเทศน์แก่อุบาสกอุบาสิกา และมีการนำนักเรียน นิสิตเข้ามาเข้าค่ายอบรมที่วัดอาทิตย์ละ 1 ครั้ง ให้นุ่งขาวห่มขาว พัฒนาให้ผู้เข้าอบรมมีคุณธรรม จริยธรรม นอกจากนี้ท่านได้ออกไปอบรมธรรมะในชีวิตประจำวันตามหมู่บ้านต่างๆ (กาญจนา ตูยศักดิ์คา, 2565 : สัมภาษณ์)

5. การสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น

ทางวัดได้ร่วมมือกับเทศบาลตำบลท่าขอนยางจัดพิธีรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ อบรมนักเรียนเกี่ยวกับความกตัญญูกตเวทิตะในวันสำคัญต่างๆ จัดพิธีทำบุญตักบาตรในงานวันแม่แห่งชาติ วันพ่อแห่งชาติ ส่งเสริมการพึ่งเทศมหาชาติ ทำบุญอุทิศแก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับและผู้มีพระคุณ สำหรับงานประเพณีที่สำคัญของบ้านท่าขอนยางและวัดสว่างวารีคืองานประเพณีออกพรรษา ไหลเรือไฟ และแข่งเรือยาว สำหรับประเพณีไหลเรือไฟมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน กิจกรรมประกอบด้วย การแห่ขบวนตำนานงานประเพณีออกพรรษา การแสดงวิถีชาวย้อที่อาศัยอยู่ในขอนยางเพื่อสืบสานให้สืบทอดสู่คนรุ่นหลังต่อไป นอกจากนี้พระครูสิริปริยัติโสภิตได้นำพาทำบุญประเพณีตามฮีต 12 ของชาวอีสานทุกเดือน

ภาพประกอบ 18 พุทธศิลปะ วัดสว่างวารี

3.3 พระครูปัจฉิมวารานุกูล วัดดาวดึงษ์

1. การก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และปรับปรุงทัศนสภาพแวดล้อม

พระครูปัจฉิมวารานุกูล มีความเห็นว่า พระภิกษุ สามเณรที่เป็นผู้อยู่ใกล้ชิด มีหน้าที่ดูแลรักษาความสะอาด ปัดกวาด รักษาโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ครอบระวังและป้องกันอัคคีภัย มีการ

ป้องกันและควบคุมการทรุดตัวของดิน สภาพที่มีน้ำขังหรือน้ำท่วมบริเวณแหล่งโบราณสถาน/สถานที่
เก็บรักษาโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ควรมีการระวางและป้องกันการโจรกรรมแหล่งโบราณสถาน/
สถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ และควรตรวจดูความเปลี่ยนแปลงของบริเวณ/สถานที่
เก็บรักษาโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ท่านได้ก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่แทนหลังเดิมที่ชำรุด นอกจากนี้ได้
สร้างห้องน้ำ กำแพงวัด และเทคอนกรีตบริเวณลานวัด ส่วนงานบูรณปฏิสังขรณ์ท่านได้ดำเนินการ
บูรณปฏิสังขรณ์วิหาร อุโบสถหลังเก่า ในปี พ.ศ. 2551 ได้ดำเนินการซ่อมแซมสถานอนุสรณ์เด็กก่อน
เกณฑ์วัดดาวดึงส์เก่า (พระครูปัจฉิมวราภูกุล, 2565 : สัมภาษณ์)

วัดดาวดึงส์มีการปลูกสวนป่า ต้นไม้ภายในบริเวณวัดโดยรอบ มีแหล่งน้ำธรรมชาติ มี
การแบ่งเขตพื้นที่อย่างชัดเจน เน้นใช้ประโยชน์พื้นที่ให้ได้มากที่สุด จัดอาคารสถานที่ให้มีความ
สวยงาม บรรยากาศปลอดโปร่ง สบายใจ มีเครื่องเล่นสนามตั้งในตำแหน่งที่ปลอดภัย มีขนาดและ
ตำแหน่งที่ตั้งที่เหมาะสมกับวัยของเด็ก จัดถังขยะให้เพียงพอและเหมาะสมกับการใช้งาน ด้าน
สิ่งแวดล้อมในทางธรรมท่านจัดให้มีการปฏิบัติธรรมทุกวันเสาร์-อาทิตย์ ส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์
ภายในวัดไปปฏิบัติธรรมที่อื่นๆ มีส่วนร่วมในกิจกรรมการดำเนินงานสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมเยาวชน
ในเรื่องการใช้ชีวิตตามหลักคุณธรรม (พระครูปัจฉิมวราภูกุล, 2565 : สัมภาษณ์)

ด้านพื้นที่การเรียนรู้สิ่งแวดล้อม พระครูปัจฉิมวราภูกุล กล่าวว่า "วัดได้มีการ
ดำเนินงานจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ของเก่า พิพิธภัณฑ์แหล่งเรียนรู้ของโบราณ เช่น มีต้นไม้เก่าแก่ที่เป็นแหล่ง
เรียนรู้ และใช้เป็นกุสโลบายการสอนธรรม การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมท่านให้ความสำคัญกับการ
ปฏิบัติธรรมในสถานที่ที่เป็นธรรมชาติทุกวันเสาร์-อาทิตย์ ส่งเสริมชุมชนให้มีส่วนร่วมในกิจกรรม เช่น
จัดเข้าค่ายคุณธรรม ส่งเสริมให้คนในชุมชนบวชเรียน เป็นต้น มีการสนับสนุนและขยายโครงการต่างๆ
เพื่อสงเคราะห์ประชาชนให้ห่างไกลและปลอดภัยจากยาเสพติด โดยจัดอบรมให้ความรู้ และจัดตั้ง
ศูนย์บำบัดผู้ติด ขยายโครงการมอบทุนการศึกษาและอุปกรณ์การศึกษา ส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน
สนับสนุนให้ประชาชนใช้ลานวัดเป็นที่ตากข้าว และจัดอุทยานการเรียนรู้ภายในวัด (พระครูปัจฉิมวรา
ภูกุล, 2565 : สัมภาษณ์)

2. การพัฒนาอาชีพ

วัดได้มีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และกิจกรรมโครงการต่างๆ ที่ทำให้มีเงินทุน
หมุนเวียนในการประกอบอาชีพ สนับสนุนให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันทำอาชีพเสริม โดยสนับสนุนการ
แปรรูปเฟอร์นิเจอร์ โต๊ะเก้าอี้จากตอไม้ ทำให้ชาวบ้านมีอาชีพเสริมหรือมีงานทำเลี้ยงชีพนั่นเอง ไม่
ต้องเดินทางไปทำงานต่างถิ่น ทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (ประภาส ไชยราช, 2565 : สัมภาษณ์)

3. การส่งเสริมสุขภาพ

วัดได้จัดโครงการต่อต้านยาเสพติด ซึ่งเป็นโครงการที่เกิดจากความร่วมมือระหว่าง
วัด โรงเรียน และชาวบ้าน กิจกรรมในโครงการเป็นการรณรงค์ต่อต้านการใช้สารเสพติดโดยการใช้

กระบวนการแห่งไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา ทั้งในบ้าน วัด และโรงเรียน หากพบผู้เสพยา และติดยาเสพติด จะนำตัวผู้เสพไปบำบัดรักษา ส่วนมาตรการทางกฎหมายมีการให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์แก่เจ้าหน้าที่บ้านเมือง วัดได้ฟื้นฟูทั้งสมรรถภาพทางจิต คุณภาพจิต และสุขภาพจิตของผู้ติดยาเสพติด ให้รู้สึกอบอุ่น รู้สึกปลอดภัย มีความรู้สึกว่าได้รับการยอมรับจากชุมชนหรือสังคม เปิดโอกาสให้ผู้กลับใจได้พัฒนาอาชีพ และมีชีวิตที่เป็นสุขในสังคม (พระครูปัจฉิมวราณุกุล, 2565 : สัมภาษณ์)

4. การอบรมศีลธรรม จริยธรรม

พระครูปัจฉิมวราณุกุล ได้ดำเนินการอบรมและเผยแผ่ธรรมะแก่พระสงฆ์และชาวบ้าน ส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น และสงเคราะห์ชุมชน ทำให้ชุมชนมีความสุข คนในชุมชนมีจิตสำนึกสาธารณะมากขึ้น ชาวบ้านให้ความสำคัญกับการเข้าวัดและรักษาศีลในวันพระ พระสงฆ์ได้อบรมสั่งสอนชาวบ้านให้รู้จักดำเนินชีวิตด้วยความพอเพียง ทางวัดได้จัดโครงการบรรพชาและอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน ช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน ของทุกปี ภายในวัดได้มีการจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ขึ้น เพื่อแบ่งเบาภาระผู้ปกครอง นอกจากนี้ทางวัดยังได้จัดโครงการอบรมคุณธรรมแก่เยาวชน ท่านเป็นผู้ที่มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยการสั่งสอนชาวบ้านตามเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและแสดงธรรมสัจธรรมตามชุมชน (พระครูปัจฉิมวราณุกุล, 2565 : สัมภาษณ์)

5. การสืบสานส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น

ฮีต 12 คือประเพณีการทำบุญประจำเดือนของชาวอีสาน เช่น บุญข้าวประดับดินในเดือน 9 บุญข้าวสาก ในเดือน 10 บุญออกพรรษาในเดือน 11 บุญกฐิน ในเดือน 12 เป็นต้น งานบุญประเพณีเหล่านี้ท่านได้เป็นผู้นำชาวบ้านจัดงานเป็นประจำ โดยท่านให้ความเห็นว่า ทุกวันนี้โลกก้าวหน้าไปมาก สังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว งานบุญประเพณีของชาวบ้านถูกลดความสำคัญลงมาก ถ้าท่านเองไม่นำพาชาวบ้านรักษาไว้สิ่งดีๆ เหล่านี้จะเลือนหายไปมากที่สุด ดังนั้นจึงต้องอนุรักษ์และส่งเสริมไว้เพื่อลูกหลานในอนาคต (พระครูปัจฉิมวราณุกุล, 2565 : สัมภาษณ์)

พหุ น บณุ ทิโต ชีเว

ภาพประกอบ 19 กุฏิสงฆ์วัดดาวดึงส์

ตอนที่ 3 รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

ในวัตถุประสงค์นี้ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 คือ สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน ของพระสงฆ์นักพัฒนาที่เป็นกลุ่มเป้าหมายหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในเขตพื้นที่ 3 จังหวัดๆ 3 รูป รวม 9 รูป ซึ่งกำหนดประเด็นศึกษา 5 ด้าน ได้แก่

- 1) การก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และปรับภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม
- 2) การพัฒนาอาชีพ
- 3) การส่งเสริมสุขภาพ
- 4) การอบรมศีลธรรม จริยธรรม
- 5) การสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น

ได้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาของพระสงฆ์แต่ละรูปทั้งสภาพการดำเนินงานและปัญหาในการใช้ภูมิปัญญาแล้วก็กำหนดรูปแบบหรือโมเดลในการศึกษาตามกรอบแนวคิดการจัดการ 5 ด้าน คือ

- 1) การวางแผน
- 2) การจัดองค์กร
- 3) การจัดคนเข้าทำงาน

4) การสั่งการ

5) การควบคุม

ผลของการศึกษาได้ข้อมูลที่เป็นรูปแบบการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ ดังนี้

1. รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์จังหวัดร้อยเอ็ดในการพัฒนาชุมชนอีสาน

1.1 การวางแผน

แนวทางในการวางแผนการพัฒนาทั้งวัดละชุมชนนั้น พบว่า พระสงฆ์นักพัฒนามีแนวทางในการปฏิบัติ คือ ใช้หลักการมีส่วนร่วมให้ทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วม ในการวางแผน คือ ต้องปรึกษาหารือกับพระเถรในวัดก่อน ด้วยเหตุว่าประการแรกพระเถรในวัดจะได้อธิบายกับญาติโยมให้เข้าใจถึง โครงการ หรือกิจกรรมที่จะจัดขึ้นภายในวัด และประการที่สองเพื่อจะได้นำความคิดเห็นของบรรดาพระเถรภายในวัดให้ญาติโยมได้รับทราบ แนวความคิดของคณะสงฆ์ต่อโครงการ หรือกิจกรรมที่จะจัดขึ้น ไม่ว่าจะเป็งานก่อสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์ ศาสนวัตถุในวัดหรือ งานบุญ ประเพณี หลังจากนั้นก็จะประชุมญาติโยม ตกลงกันได้เรียบร้อยแล้วก็จะเข้าสู่การวางแผน การก่อสร้าง บูรณฯ จัดงานบุญประเพณี หรือพิธีกรรมของทางวัด

1.2 การจัดองค์กร

แนวทางในการจัดองค์กรนั้น พระสงฆ์นักพัฒนา มีการจัดองค์กรอย่างเป็นระบบ มีการวางตำแหน่งบุคลากรที่แน่นอนปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ผลการศึกษาพบว่าในปัจจุบันแต่ละวัดมีการจัดองค์กรแบบง่ายๆ ใครพอจะทำอะไรได้ก็ให้ทำ ทำความความสมัครใจและตามกำลังความสามารถของพระเถรแต่ละรูปแล้วจึงมอบหมายงานให้ทำ เพื่อให้งานที่มอบหมายประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

1.3 การจัดคนเข้าทำงาน

พระสงฆ์นักพัฒนาเป็นคนที่ช่างสังเกตพอสมควร คือก่อนจะมอบหมายให้พระเถรไปทำงานอะไรท่านจะสังเกตพฤติกรรมและคำถึงความรู้ความสามารถ ความเหมาะสม โดยพระเถรภายในวัดต้องให้ความเคารพเชื่อฟังท่านเจ้าอาวาสก่อนเป็นอย่างแรก ต่อมาเจ้าอาวาสก็จะเริ่มฝึกพระเถรโดยการให้ทำงานภารกิจ ดูแลรักษาความสะอาดภายในวัด โดยตัวท่านจะทำตัวเป็นแบบอย่างให้พระเถรภายในวัดได้เห็นก่อน พระเถรในวัดจะได้นำวัตรปฏิบัติของท่านไปเป็นแบบอย่าง ในส่วนของการทำงานร่วมกับเครือข่าย เช่น การส่งเสริมสุขภาพ พระสงฆ์นักพัฒนาเป็นผู้ประสานงานกับสถานีอนามัยและกลุ่ม อสม. เพื่อจัดวิทยากรมาอบรมผู้สูงอายุในด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัย การตรวจสุขภาพประจำปีแก่ผู้สูงอายุและประชาชนทั่วไป และร่วมมือกับโรงเรียนต่างๆ ตลอดจนสถานีอนามัย จัดให้มีการประกาศข่าวและความรู้ด้านการรักษาสุขภาพอนามัยภายในวัด รวมทั้งการป้องกันโรคต่างๆ ให้ประชาชนได้รับทราบ

1.4 การสั่งการ

พระสงฆ์นักพัฒนามีแนวทางในการสั่งการ คือก่อนท่านจะสั่งให้พระสงฆ์สามเณร ตลอดจนชาวบ้านหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ในที่นี้หมายถึงพระเณรภายในวัดปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่งท่านได้ตรวจสอบดูว่าเขาเหล่านั้นได้ปฏิบัติงานได้หรือไม่ คือต้องจัดคนให้เข้าทำงานและสามารถทำได้ หรืออาจใช้ความสามารถชักจูงหว่านล้อมให้ผู้ใต้บังคับบัญชารับงานไปปฏิบัติอย่างเต็มใจ เพื่อให้งานเหล่านั้นบรรลุวัตถุประสงค์ของวัด (พระสุขุมวาทเวที, 2565 : สัมภาษณ์)

1.5 การควบคุม

พระสงฆ์นักพัฒนามีแนวทางในการควบคุมการปฏิบัติงานนั้น ตามหลักการคือดูแลทุกส่วน และมีผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็นผู้ช่วย ซึ่งภายในวัดก็ควรแบ่งออกเป็น 2 ผู้ก่อสร้างกับฝ่ายทั่วไป นอกจากนี้ท่านเจ้าอาวาสยังถือเป็นหน้าที่ที่ต้องแก้ไขการปฏิบัติงานของพระเณรภายในวัดซึ่งตามหลักพระธรรมวินัยพระเณรจะมีศีลเป็นเครื่องควบคุมวัตรปฏิบัติ ไม่จำเป็นจะต้องออกมาตราการหรือใช้วิธีการควบคุมพระเณรอีก (พระครูวิมลสังวรคุณ, 2565 : สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ พระสงฆ์นักพัฒนาในฐานะเจ้าอาวาสได้มีการจัดสวัสดิการแก่พระสงฆ์และบุคลากรของวัด สวัสดิการต่างๆ ให้แก่พระภิกษุสามเณรและบุคลากรของวัด มีการประชุมกรรมการวัดเสมอ และมีการวางแผนดำเนินโครงการพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่อง

2. รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์จังหวัดกาฬสินธุ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

1) การวางแผน

พระสงฆ์นักพัฒนามีการวางแผนการพัฒนาวัดอย่างเป็นระบบ ในด้านการวางแผนในอดีตการวางแผนพัฒนาวัดนั้นท่านเจ้าอาวาสจะมีดำริก่อน แล้วจึงปรึกษาหารือกับพระลูกวัด แล้วจึงนำเรื่องดังกล่าวปรึกษากับคณะกรรมการวัด ตลอดจนชาวบ้าน ดังนั้นสภาวการณ์ในปัจจุบันจำเป็นต้องเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องได้แสดงความคิดเห็นอย่างทั่วถึง เพื่อให้ได้รับความร่วมมือในการดำเนินการตามแผนที่ได้วางไว้

2) การจัดองค์กร

การจัดองค์กรภายในวัดพระสงฆ์นักพัฒนา มีการแบ่งหน้าที่ให้ชัดเจน แต่ปัจจุบันส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับความประสงค์ของท่านเจ้าอาวาสว่าเห็นสมควรจะมีหน่วยงานย่อยอะไรบ้างภายในวัด และใครควรเป็นผู้รับผิดชอบ ซึ่งท่านก็จะดูตามความรู้ความสามารถเป็นหลัก ซึ่งมีการแบ่งอย่างชัดเจน สามารถปฏิบัติได้

ส่วนการพัฒนาวัดตามแผนงานนั้นบางวัดให้เริ่มจากการจัดวางผังวัดใหม่ หลังจากที่จัดทำผังวัดขึ้นมาใหม่แล้ว มีจัดทำแผนและโครงการพัฒนาวัดให้เป็นรูปธรรม ซึ่งก็ได้แก่กิจกรรมต่างๆ ที่ผ่านการประชุมของคณะสงฆ์และคณะกรรมการวัด เพื่อประกาศชี้แจงความมุ่งหมายของ

โครงการต่างๆ ที่ทางวัดจะดำเนินการให้ทราบโดยทั่วกัน พร้อมทั้งเชิญชวนและขอความร่วมมือจากชาวบ้านในหมู่บ้าน ในการที่จะดำเนินการพัฒนาวัดและในโครงการต่างๆ

3) การจัดคนเข้าทำงาน

พระสงฆ์นักพัฒนามีความรู้เกี่ยวกับการจัดคนเข้าทำงานซึ่งภารงานส่วนใหญ่เป็นภาระงานภายในวัดซึ่งก็มีไม่มากนัก ส่วนใหญ่ก็จะเป็นการดูแลรักษาความสะอาดดูแลสภาพแวดล้อมอาคารเสนาสนะ ต่างๆ ซึ่งทำอะไรก็ให้ทุกๆ รูป ร่วมรับผิดชอบไม่ว่าจะเป็นกุฏิ ศาลาการเปรียญ หอระฆัง หอพระ ตลอดจนจนฉาบปาสถาน ห้องน้ำ ในด้านการจัดคนเข้าทำงานนั้น คนในที่นี้หมายถึงพระสงฆ์และสามเณร พระสงฆ์นักพัฒนาควรมอบหมายงาน หน้าที่บุคลากรภายในวัดตามความรู้ความสามารถ ที่สำคัญควรได้มีการจัดทำทะเบียนประวัติพระภิกษุและสามเณรและบุคลากรภายในวัด ทั้งนี้อาจรวมถึงประวัติวัด และสมุดเยี่ยมด้วยก็ได้ ด้านการก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และการปรับปรุงภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม พระสงฆ์นักพัฒนาเป็นผู้มีองค์ความรู้ด้านการดูแลรักษา โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุพอสมควร เพราะถ้าอาศัยหน่วยงานภาครัฐ เช่นกรมศิลปากร ต้องใช้เวลานาน และอาจไม่ทันการ การบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานเป็นสิ่งที่พระสงฆ์นักพัฒนาที่มีการแสวงหาความรู้ในด้านนี้ เพื่อนำมาปรับใช้กับโบราณสถานโบราณวัตถุ ภายในวัดของตนเองโดยไม่พึ่งหน่วยงานภาครัฐ ทั้งนี้การบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุต่างๆ ภายในวัด ต้องได้รับความยินยอมจากพระสงฆ์ และชาวบ้านด้วย ด้านความร่วมมือในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ทั้งหน่วยงานราชการรัฐเป็นผู้ดูแล แต่พระสงฆ์ที่อยู่ใกล้หรืออยู่ในพื้นที่นั้นเป็นผู้เฝ้าดูแลตลอด 24 ชั่วโมง ฉะนั้นความผูกพันระหว่างสถานที่กับบุคคลจึงเป็นส่วนหนึ่งที่แตกต่างกัน

ด้านการส่งเสริมอาชีพ พระสงฆ์นักพัฒนาได้มีการประสานงานกับพัฒนาการประจำอำเภอจัดอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนเรื่องการดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง การส่งเสริมการประกอบอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ เช่นส่งเสริมอาชีพกลุ่มแม่บ้านด้านการสานกระซอนด้วยลวด ประสานงานกับเจ้าหน้าที่ประจำตำบลมาจัดอบรมให้ความรู้ด้านการเพิ่มผลผลิตการเกษตร การปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือนเพื่อลดรายจ่าย ส่งเสริมให้ประชาชนปลูกไม้เศรษฐกิจ เพื่อเพิ่มรายได้ในอนาคต ประสานงานเจ้าหน้าที่ให้มาส่งเสริมให้ประชาชนอนุรักษ์ป่าไม้ของแต่ละหมู่บ้านตามแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (พระครูศรีวิภาทรโสภณ, 2565 : สัมภาษณ์) ส่วนด้านการส่งเสริมสุขภาพ พระสงฆ์นักพัฒนาประสานงานกับสถานีอนามัย โรงพยาบาล กลุ่ม อสม. เพื่อจัดวิทยากรมาอบรมผู้สูงอายุในด้านการส่งเสริมสุขภาพ ตรวจสอบสุขภาพประจำปีแก่ผู้สูงอายุและประชาชนทั่วไป และร่วมมือกับโรงเรียนต่างๆ ในตำบลและสถานีอนามัย จัดให้มีประกาศข่าวและความรู้ด้านการรักษาสุขภาพอนามัย และการป้องกันโรคต่างๆ ให้กับประชาชนได้รับทราบ และวัดยังสามารถเป็นศูนย์ส่งเสริม และฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดอีกด้วย

4) การสั่งการ

พระนักพัฒนาส่วนใหญ่ในจังหวัดกาฬสินธุ์นั้น ดำรงตำแหน่งทางการปกครอง โดยมากจะเป็นตำแหน่งเจ้าคณะตำบล อำเภอ และจังหวัด การสั่งการมีทั้งภายในวัดและภายนอกวัด ภายในวัดยังคงใช้สั่งด้วยวาจา ภายนอกวัดมักทำเป็นหนังสือ การทำเป็นหนังสือในปัจจุบันพระสงฆ์ นักพัฒนาควรมีความรู้การใช้เทคโนโลยีมากขึ้นนอกจากโทรศัพท์ ควรมีความรู้ด้านคอมพิวเตอร์บ้างพอสมควร นอกจากนี้ควรมีความรู้เกี่ยวกับระบบจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อความสะดวกรวดเร็วในการสั่งการ ส่วนภายในวัดมีการสั่งการมากที่สุดคือกิจนิมนต์ โดยถ้ามีหลายงานในวันเดียวกันก็ต้องแบ่งกันไป ส่วนใหญ่จะเป็นการสั่งทางวาจา พระสงฆ์ภายในวัดมีความเคารพซึ่งกันและกันตามลำดับของอายุพรรษา โดยให้ผู้ที่เป็นที่เคารพของพระสงฆ์ภายในวัดเป็นผู้นำทีมไปปฏิบัติศาสนกิจ

5) การควบคุม

พระสงฆ์นักพัฒนามีความรู้ความสามารถในการควบคุมการทำงานขององค์กร เพื่อใช้ในการควบคุมการทำงานภายในองค์กรของทางวัด อาจออกเป็นระเบียบ หรือแนวปฏิบัติของพระสงฆ์ หรือผู้ที่เข้ามาภายในวัด ซึ่งแต่เดิมไม่ได้มีระบบการควบคุมที่แน่นอน การออกระเบียบขั้นตอนที่แน่นอนซึ่งแต่เดิมทุกวัดใช้พระธรรมวินัยและศีล ในปัจจุบันโลกเปลี่ยนแปลงไปมาก จำเป็นจะต้องมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพิ่มเติม เพื่อช่วยเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของภิกษุและสามเณร ให้มีวัตรปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในการควบคุมพระสงฆ์และสามเณร นอกจากนี้ภายในวัดได้มีการจัดทำระเบียบปฏิบัติ เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติสำหรับบุคลากรภายในวัด เช่น มีระเบียบกิจวัตรของพระภิกษุและสามเณร มีระเบียบปฏิบัติของศิษย์วัดและผู้อาศัยภายในวัด และมีระเบียบปฏิบัติสำหรับบุคคลที่เข้ามาร่วมหรือจัดกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด

ภาพประกอบ 20 การจัดสภาพภูมิทัศน์ วัดสว่างใต้

3. รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาพระสงฆ์จังหวัดมหาสารคามในการพัฒนาชุมชนอีสาน

1) การวางแผน

การวางแผนพัฒนาวัดนั้น พระสงฆ์นักพัฒนาได้ใช้หลักการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นภิกษุสงฆ์ภายในวัดและบรรดาอุบาสก อุบาสิกา ให้มีส่วนร่วมในการวางแผนบริหารจัดการวัดในด้านต่างๆ เพื่อให้ทุกคนเต็มใจในการปฏิบัติตามแนวทางที่ได้กำหนดไว้ พระสงฆ์นักพัฒนามีการจัดองค์กร ภายในวัดให้ชัดเจน เพื่อจะได้แบ่งงานในหน้าที่รับผิดชอบภายในวัดและชุมชนให้ชัดเจน ไม่ก้าวล่วงงานกัน แต่ใช้หลักยึดหยุ่นภายในองค์กร ให้สามารถปฏิบัติงานทดแทนกันได้ในทุกตำแหน่ง แต่เนื่องจากวัดทุกวัด องค์กรขนาดเล็ก การจัดองค์กรจึงไม่ซับซ้อน ผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองคือเจ้าอาวาส รองลงมาคือผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระภิกษุ เรียงลำดับตามอายุพรรษา และสามเณร แบ่งเป็นฝ่ายต่างๆ คือ บริหารทั่วไป การเงิน/พัสดุ

3) การจัดคนเข้าทำงาน

การจัดคนเข้าทำงานภายในวัดของพระสงฆ์นักพัฒนาพิจารณาความรู้ความสามารถ และจริตของแต่ละบุคคล งานภายในวัดควรแบ่งหน้าที่ความสามารถให้เท่าๆ กัน เช่น ดูแลพระอุโบสถ และบริเวณรอบๆ ดูแลห้องน้ำ หอฉัน ถ้ามีภิกษุไม่ปฏิบัติตามจะอบรมธรรมะ ผีกให้ตีขึ้น ด้านการพัฒนาอาชีพ พระสงฆ์นักพัฒนาได้มีการประสานงานกับพัฒนากรมาจัดอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนเรื่องการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง มีการเสริมการประกอบอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ เช่น ส่งเสริมอาชีพกลุ่มแม่บ้านด้านการสานสานงานกับเจ้าหน้าที่เกษตรประจำตำบลมาจัดอบรมให้ความรู้ด้านการเพิ่มผลผลิตการเกษตร การปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคในครัวเรือนเพื่อลดรายจ่าย ส่งเสริมให้ปลูกไม้เศรษฐกิจ เพื่อเพิ่มรายได้ในอนาคต ประสานงานเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาให้ความรู้และแนะนำแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ของแต่ละหมู่บ้านตามแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว งานด้านสาธารณสุขนั้นพระสงฆ์นักพัฒนาได้ประสานงานกับสถานีอนามัย และกลุ่ม อสม. จัดวิทยากรมาอบรมผู้สูงอายุในด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัย การตรวจสุขภาพประจำปี การรณรงค์รักษาความสะอาดทั้งภายในวัดและชุมชน ทั้งนี้พระสงฆ์ทำวัดให้สะอาดก่อนแล้วขยายไปยังชุมชน นอกจากนี้ได้มีการรณรงค์ตั้งดื่มสุราและของมีเมาภายในงานบุญประเพณี และได้จัดให้มีประกาศข่าวและความรู้ด้านการรักษาสุขภาพและการป้องกันโรคต่างๆ ให้ประชาชนที่มาทำบุญได้รับทราบด้วย

4) การสั่งการ

พระสงฆ์นักพัฒนาที่มีความรู้ในการจัดทำเอกสารบ้างพอสมควร โดยเฉพาะสั่งการทั้งภายในและภายนอกวัด ภายในซึ่งปกติจะสั่งกันด้วยวาจา นอกจากการสั่งการจากภายนอก คือผู้บังคับบัญชาสูงขึ้นไป เช่น เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค ไปจนถึง

มหาเถรสมาคม ซึ่งการสั่งการส่วนใหญ่จะเป็นการรับกิจนิมนต์ ก่อนจะสั่งการนั้นท่านจะเรียกภิกษุหรือผู้ที่ให้ไปทำงานมาสอบถามก่อนว่าภิกษุหรือบุคคลนั้นจะปฏิบัติได้หรือไม่ หากไม่ได้ก็จะสอบถามรูปอื่นหรือคนอื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเปิดกิจนิมนต์โดยให้รองเจ้าอาวาสที่สามารถปฏิบัติได้ เช่น เข้าใจลำดับพิธีการ เข้าใจบทสวดมนต์ สามารถสวดมนต์ บทที่ต้องใช้สวดในจะทนได้ และยังสามารถดูแลพระภิกษุรูปอื่นๆ ที่ไปด้วยกันได้ เป็นผู้ดำเนินการ

5) การควบคุม

พระสงฆ์นักพัฒนามีแนวทางในการควบคุมพระสงฆ์และสามเณรภายในวัด โดยใช้พระธรรมวินัยก่อน และพยายามปฏิบัติให้เป็นแบบอย่าง เพื่อให้ชาวบ้านไว้วางใจและให้ความร่วมมือในการพัฒนาวัดในทุกๆ เรื่อง ขณะเดียวกันวัดก็ต้องเป็นที่พึ่งให้กับชาวบ้านได้ นอกจากนี้ควรขยายงานการพัฒนาออกไปอย่างกว้างขวางสู่ชุมชน ให้ชุมชนได้ประโยชน์จากทางวัดด้วย เพื่อให้ชาวบ้านให้ความร่วมมือในการพัฒนาวัดและชุมชนของตนเอง เพราะชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์นักพัฒนาพูดและทำจริง นอกจากนี้พระสงฆ์นักพัฒนายังจะต้องเป็นผู้มีทั้งทางโลกและทางธรรม บางวัดชาวบ้านยอมให้พระสงฆ์คุมเงินและบัญชีของวัดเอง และท่านก็สามารถพัฒนาได้อย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามวัดต้องจัดทำบัญชีการใช้จ่ายเงินของวัดและสามารถตรวจสอบได้

ภาพประกอบ 21 การปรับสภาพภูมิทัศน์ วัดศรีสวัสดิ์

ตาราง 1 สรุปผลการพัฒนาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

ที่	พระสงฆ์นักพัฒนา	ผลงาน	ภาพประกอบ
1	พระครูวิริยธรรมคุณ วัดฐิติวิริยวนาราม	<p>ด้านการก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะ ถาวรวัตถุ และปรับปรุงภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อม</p> <p>พ.ศ. 2553 ดำเนินการก่อสร้างห้องปฏิบัติธรรม ดำเนินการก่อสร้างกุฏิสงฆ์ 3 หลัง พ.ศ. 2554 ดำเนินการก่อสร้างห้องปฏิบัติธรรม จำนวน 4 ห้อง พ.ศ.2555 ดำเนินการก่อสร้างศาลาการเปรียญ พ.ศ. 2533 ดำเนินการบูรณะกุฏิกัมมัฏฐาน จำนวน 3 หลัง บูรณปฏิสังขรณ์ห้องน้ำ สร้างถนนเกียรติศรีธนกร สร้างสถานีตำรวจภูธรอำเภอจังหาร ห้องสมุดประชาชนเฉลิมราชกุมารี ดูแลบริเวณวัดให้สะอาดเรียบร้อย ปลูกต้นไม้ มีคติธรรมสอนใจ จัดแหล่งเรียนรู้ภายในวัด รักษาสภาพป่านานาพันธุ์ จัดทำแผนผังวัด</p>	

ที่	พระสงฆ์นักพัฒนา	ผลงาน	ภาพประกอบ
2	พระครูวิมลสังวรคุณ วัดป่าเมตตาธรรม	<p>ด้านการก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะ ถาวรวัตถุ และปรับปรุงภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อม</p> <p>บูรณะกุฏิพระสงฆ์ จำนวน 8 หลัง สร้างศาลาปฏิบัติธรรม จำนวน 2 หลัง สร้างวิหาร 2 หลัง พระเจดีย์ 1 องค์ รูป ปั้น สัตว์นรกต่างๆ สร้างพระพุทธรูปเมตตา ขนาดใหญ่ 1 องค์</p> <p>ด้านการส่งเสริมอาชีพ</p> <p>จัดโครงการไถ่ชีวิตโค-กระบือ นำมา ให้ชาวบ้านหนองอึ่งเลี้ยง นำพาชาวบ้าน จัดตั้งกลุ่มอาชีพ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มจักสาน เส้นพลาสติก และกลุ่มจักสานกระเป่า เชือกกลม</p>	
3	พระครูโพธิ์วีรคุณ วัดโพธิ์การาม	<p>ด้านการพัฒนาอาชีพ</p> <p>จัดตั้งสถาบันการเงินบ้านโพธิ์น้อย- โพธิ์ศรีสวัสดิ์ จัดตั้งศูนย์สาธารณสุขมูล ฐานชุมชนบ้านโพธิ์น้อย-โพธิ์ศรีสวัสดิ์ จัดตั้งสหกรณ์เขาเขื่น</p>	
4	พระธรรมวงศาจารย์ วัดกลางกาฬสินธุ์	<p>ด้านการก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะ ถาวรวัตถุ และปรับปรุงภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อม</p> <p>ก่อสร้างหอพระและมณฑปพระพุทธนิ โรคนันตราย (องค์ดำ) บูรณะหอฟิพิธภัณฑ์ วัดกลางกาฬสินธุ์ ก่อสร้างอาคารเรียน โรงเรียนพระปริยัติธรรม</p> <p>ด้านการสืบสานและส่งเสริมประเพณี ท้องถิ่น จัดงานประเพณีสงกรานต์ (วัน น้ำทิพย์กัตถุญ)</p>	

ที่	พระสงฆ์นักพัฒนา	ผลงาน	ภาพประกอบ
5	พระครูปฐมธรรม ลักขิต วัดปฐมเกษตราราม	<p>ด้านการก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะ ถาวรวัตถุ และปฏิรูปภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อม</p> <p>บูรณะพระอุโบสถ เทศอนกักริตบริเวณ รอบๆ ลานพระอุโบสถ สร้างโรงเรียนพระ ปริยัติธรรม แผนกสามัญ-บาลี สร้างโดม ตามทางเดินภายในวัด จัดตั้งศูนย์ฟื้นฟูผู้ ติดยาเสพติด สนับสนุนการดำเนินงาน ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กภายในวัด</p>	
6	พระครูสิริภัทร โสภณ วัดสว่างใต้	<p>ด้านการก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะ ถาวรวัตถุ และปฏิรูปภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อม</p> <p>ดำเนินการย้ายถาวรวัตถุเพื่อวาง แผนผังของวัดใหม่ เช่น ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์ เป็นต้น พัฒนาดอนปู่ตาให้เป็น สถานที่ท่องเที่ยว</p> <p>ด้านการส่งเสริมอาชีพ</p> <p>ส่งเสริมการประกอบอาชีพทอผ้าชนิด</p>	
7	พระครูศรีปริยัติ โสภิต วัดศรีสวัสดิ์	<p>ด้านการก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะ ถาวรวัตถุ และปฏิรูปภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อม</p> <p>ก่อสร้างถนน ศาลาการเปรียญ 2 ชั้น ศาลาบำเพ็ญปฏิบัติธรรม กุฏิรับรอง ห้องน้ำ ถังเก็บน้ำฝน สร้างกุฏิ ศาลา เปลี่ยนเมรุเตาเผา บูรณะกุฏิ ปฏิสังขรณ์ อุโบสถ เปลี่ยนโครงหลังคา มุงกระเบื้อง ใหม่ ปฏิสังขรณ์ศาลาบำเพ็ญบุญ</p>	 <p>พระบรมสารีริกธาตุ</p>

ที่	พระสงฆ์นักพัฒนา	ผลงาน	ภาพประกอบ
8	พระครูสิริปริยัติ โสภิต วัดสว่างวารี	<p>ด้านการก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะ ถาวรวัตถุ และปรับปรุงภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อม</p> <p>ก่อสร้างศาลาการเปรียญ พระอุโบสถ บูรณะกุฏิสงฆ์เดิม เป็นผู้นำในการก่อสร้าง สาธารณูปโภคในเหลื้ภายในหมู่บ้าน การ ก่อสร้างระบบชุมชน เช่น การสร้างถนน คอนกรีตเสริม ประปาหมู่บ้าน สร้างทำนบ เขื่อน ร่วมก่อสร้างโรงเรียนท่าขอนยาง พิทยาคม</p>	
9	พระครูปัจฉิมวารานุ กุล วัดดาวดึงส์	<p>ด้านการก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะ ถาวรวัตถุ และปรับปรุงภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อม</p> <p>ดำเนินการก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่ บูรณปฏิสังขรณ์อุโบสถหลังเก่า บูรณปฏิสังขรณ์ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ ของวัด ก่อสร้างศาลาประชาคม สร้าง ศาลายุ้งข้าว ดำเนินการก่อสร้างห้องสุขา สร้างกำแพงวัด เทพื้นคอนกรีตลานวัด</p>	

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน ผู้วิจัยศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบข้อมูลภาคสนาม ในจังหวัดร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ และมหาสารคาม นำเสนอผลการศึกษาระบบพหุคูณวิเคราะห์ ซึ่งสามารถสรุปผลการศึกษาวิจัยตามลำดับ ดังนี้

1. ความมุ่งหมายของการวิจัย
2. สรุปผล
3. อภิปรายผล
4. ข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน และปัญหาของการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน
3. เพื่อศึกษารูปแบบการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

สรุปผล

ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

ผลการวิจัยพบว่าพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสานมีมานานแล้ว เริ่มตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้เข้าสู่ภาคอีสาน พระสงฆ์ในภาคอีสานก็ได้เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนมาโดยตลอด ซึ่งเริ่มปรากฏชัดเจนประเทศไทยเริ่มเข้าสู่การพัฒนาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สังคมชนบทภาคอีสานเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง จุดเริ่มต้นคือ ในปี พ.ศ. 2506 มีมหาวิทยาลัยสงฆ์ภายใต้โครงการธรรมพัฒนา และส่งพระสงฆ์ไปเป็นครูสอนธรรมะในชนบท ปี พ.ศ. 2516-2519 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองของพระนิสิต หลังจากปี พ.ศ. 2519 นักศึกษาหลายคนเข้าป่า มีพระสงฆ์ส่วนหนึ่งกลับสู่ชนบท เป็นพระที่เข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ กลับสู่ชนบท รวมทั้งในขณะเดียวกันกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งที่เป็นผู้ร่วมอุดมการณ์ก็เข้าไปบวชเรียนในชนบทด้วย พระเหล่านี้ส่วนหนึ่งก็ได้ไปกระตุ้นการ

ทำงานในปี พ.ศ. 2527 รัฐเริ่มพยายามที่จะเข้าไปมีส่วนร่วม เข้าไปแสดงถึงว่าตนเองก็มีส่วนในการพัฒนาชนบท พยายามผลักดันโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองขึ้น และพยายามถึงพระสงฆ์เข้ามาร่วมทำงานกับภาครัฐ ปี พ.ศ. 2529 ช่วงนั้นมีปัญหาเรื่องป่าไม้ ปัญหาความแห้งแล้ง ปัญหาเรื่องการอนุรักษ์ในภาคอีสานค่อนข้างเยอะ จึงเกิดมีพระสงฆ์นักพัฒนาส่วนหนึ่งหันมาจับงานด้านนี้ จึงเป็นที่มาของกลุ่มคนที่เรียกว่า “พระสงฆ์นักอนุรักษ์”

พอถึงปี พ.ศ. 2540 เนื่องจากช่วงนี้มีปัญหาความแห้งแล้งอย่างต่อเนื่องมายาวนานหลายปี รัฐบาลจึงประกาศโครงการอีสานเขียว เน้นหนักในเรื่องที่จะช่วยเหลือชนบทในอีสาน เพื่อแก้ปัญหาความแห้งแล้ง ปี พ.ศ. 2540 เกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ทำให้การทำงานของพระสงฆ์ถูกดึงเข้ามาให้เป็นการทำงานเชิงสนับสนุนช่วยงานของรัฐและองค์กรระหว่างประเทศมากขึ้น พอถึงปี พ.ศ. 2546 ช่วงนั้นเกิดสงครามยาเสพติด พระสงฆ์ก็ถูกดึงเข้ามาเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องของการทำงานแก้ไขปัญหายาเสพติด นี่คือช่วงระยะเวลาของความแตกต่างที่พระสงฆ์นักพัฒนาเข้ามามีส่วนร่วมการทำงาน

การทำงานในช่วงแรกๆ ของพระสงฆ์นักพัฒนา ท่านทำอะไร ในช่วงระยะแรกๆ ท่านเริ่มพัฒนาถนนหนทางให้ชุมชนได้สามารถติดต่อสื่อสารหรือมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แล้วก็มีการจัดหาน้ำสะอาด สร้างส้วมให้ถูกสุขลักษณะ ส่งเสริมการปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ เพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง มีการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร มีการสร้างสาธารณสุขมูลฐาน มีเรื่องสหกรณ์ฯ มีการตั้ง ธนาคารโคกระบือ มีกลุ่มออมทรัพย์ร้านค้าชุมชน รวมทั้งมีการตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เพื่อชาวบ้านจะได้เอาลูกเล็กมาฝากไว้ก่อนที่จะออกไปทำนา เพื่อทำไร่นาได้อย่างสะดวกสบาย มีการส่งเสริมอาชีพเพื่อให้เป็นรายได้เสริม มีโครงการบำบัดรักษาเสพติด ในช่วงปีวิกฤติเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ก็มีโครงการธนาคารรีไซเคิลอยู่ในหลายพื้นที่ของอีสาน มีการทำส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพ ในปัจจุบันบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทได้ลดบทบาทลงเนื่องจากรัฐมีหน่วยงานที่จะทำ หน้าที่ในการพัฒนาชนบทหลายหน่วยงานซึ่งสามารถทำหน้าที่การพัฒนาได้ดีกว่าพระสงฆ์ซึ่งต้องอาศัยแรงศรัทธาจากชุมชน

ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบัน ปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

ด้านการจัดการ การวางแผน การวางแผนพัฒนาวัด พบว่า พระสงฆ์นักพัฒนาส่วนใหญ่ ใช้หลักการมีส่วนร่วม ทั้งรวมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหา ทั้งฝ่ายภิกษุสงฆ์ ภายในวัดและทายกทายิกา ให้มีส่วนร่วมในการวางแผนบริหารจัดการวัดในด้านต่างๆ ส่วนการจัดองค์กรวัดมีลักษณะเป็นองค์กรขนาดเล็ก การจัดองค์กรไม่ซับซ้อน ผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองคือ เจ้าอาวาส รองลงมาคือผู้ช่วยเจ้าอาวาส และภิกษุภายในวัดเรียงลำดับตามอายุพรรษา ไปจนถึงสามเณรภายในวัดแบ่งเป็นฝ่ายต่างๆ คือ บริหารทั่วไป การเงิน/พัสดุ ด้านการจัดคนเข้าทำงาน ภาระกิจการจัดคนเข้าทำงานภายในวัด ในที่นี้หมายถึงภิกษุสามเณรภายในวัด โดยพิจารณาความรู้ความสามารถและจริตของแต่ละ

บุคคล งานภายในวัด ท่านได้แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ กล่าวคือ ดูแลพระอุโบสถ และบริเวณรอบๆ คูแล หอองน้ำ หอฉัน ถ้ามีภิกษุหรือ สามเณรไม่ปฏิบัติตามจะอบรมธรรมะ ฝึกให้ดีขึ้น การสั่งการภายในวัดจะสั่งด้วยวาจา นอกจากการสั่งการจากภายนอกเช่น ผู้บังคับบัญชาสูงขึ้นไป เช่น เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะ จังหวัด เจ้าคณะภาค ไปจนถึงมหาเถรสมาคม ซึ่งการสั่งการส่วนใหญ่จะเป็นการรับกิจนิมนต์ แรกที่พระสงฆ์นักพัฒนาได้เข้ามาดูแล และพัฒนาวัดซึ่งต่อมาได้เห็นว่าควรจะได้ขยายการพัฒนากว้างขวางออกไปสู่ชุมชน ให้ชุมชนได้ประโยชน์วัดด้วย ส่วนพระสงฆ์ภายในวัดนั้น ให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและศีล

ด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ การบูรณปฏิสังขรณ์และการก่อสร้างถาวรวัตถุภายในวัด หรือบูรณะ อาคารเสนาสนะภายในวัด ต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะสงฆ์ภายในวัดและชาวบ้าน จึงเริ่มลงมือบูรณะ แต่การบูรณะนั้นจะต้องตั้งอยู่บนรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิมของวัดและชุมชน การดูแลบริเวณและสิ่งแวดล้อม ใช้แนวปฏิบัติโดยเน้นสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก ในเรื่องสิ่งแวดล้อม ความสะอาด แบ่งโซนสิ่งก่อสร้างอย่างเป็นระเบียบชัดเจน มีการปลูกต้นไม้ทั่วบริเวณวัดเพื่อให้เกิดความร่มรื่น คนเข้าวัดทำให้จิตใจเป็นกุศล เป็นการอาศัยธรรมชาติ และมีการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมอื่นอีก แนวโน้มการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัด กิจกรรมในการสร้างหรือปลูกฝังระเบียบวินัยหรือปลูกจิตสำนึกที่ดี และการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เพิ่มขึ้น โดยจัดให้มีศูนย์อบรมเยาวชนและบุคลากรขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่าพระสงฆ์นักพัฒนาบางรูปทำหน้าที่ประสานงานกับพัฒนากรประจำอำเภอ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มาจัดอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนเรื่องการดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง การส่งเสริมการประกอบอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ เช่น ส่งเสริมอาชีพกลุ่มแม่บ้านด้านการสานกระซอนด้วยลวด ประสานงานกับเจ้าหน้าที่เกษตรประจำตำบลมาจัดอบรมให้ความรู้ด้านการเพิ่มผลผลิตการเกษตร การปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคในครัวเรือน เพื่อลดรายจ่าย ส่งเสริมให้ประชาชนปลูกไม้เศรษฐกิจ เพื่อเพิ่มรายได้ในอนาคต ประสานงานเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาส่งเสริมให้ประชาชนอนุรักษ์ป่าไม้ของแต่ละหมู่บ้านตามแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ด้านการสงเคราะห์ชุมชน พระสงฆ์นักพัฒนาได้ให้การสนับสนุนการปฏิบัติหน้าที่ของอาสาสมัครป้องกันฝ่ายพลเรือน (อปพร.) และตำรวจบ้านโดยการบริจาคเงิน และวัสดุอุปกรณ์ ดำเนินงานส่งเสริมจิตสาธารณะโดยฝึกบำเพ็ญจิตภาวนาในวันสำคัญทางศาสนา ส่งเสริมให้ประชาชนและเยาวชนออกกำลังกายและเล่นกีฬา เพื่อสุขภาพที่ดี และป้องกันปัญหายาเสพติด รณรงค์งดดื่มงดจำหน่ายสุรา และสิ่งเสพติดในบริเวณวัด สถานศึกษา สถานที่ราชการ รณรงค์งดดื่มสุราและของมีเมาในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา และส่งเสริมให้สมาชิกครอบครัวมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เพื่อนำไปสู่การมีครอบครัวที่อบอุ่น นอกจากนี้ พระสงฆ์นักพัฒนายังได้บริจาคเงิน เพื่อสาธารณกุศล เช่น ทุนการศึกษา ทุนประกอบอาชีพ อนุเคราะห์ข้าวให้ผู้ขัดสนยืม ด้านสาธารณสุข มีการประสานงาน

กับสถานีอนามัย เพื่อจัดวิทยากรมาอบรมผู้สูงอายุในด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัย การตรวจสุขภาพประจำปีแก่ผู้สูงอายุ และประชาชนทั่วไปการกำจัดลูกน้ำยุงลายเพื่อป้องกันไข้เลือดออก จัดให้มีประกาศข่าวและความรู้ด้านการรักษาสุขภาพอนามัย และการป้องกันโรคต่างๆ ให้ประชาชนได้รับทราบ ด้านการอบรมศีลธรรมนอกจาก ส่งเสริมให้ประชาชนและเยาวชนเข้าวัดทำบุญ ตักบาตร ฟังพระธรรมเทศนา ทุกวันธรรมสวนะ การเวียนเทียน ปฏิบัติธรรม ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา แล้วยังมีโครงการที่เกี่ยวกับการศึกษาและการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม เช่นครอบครัวอบอุ่นด้วยธรรม โรงเรียนสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนพระปริยัติธรรมเปิดโรงเรียนสอนบาลีให้แก่ภิกษุสามเณร อบรมฟื้นฟูเด็กและเยาวชนจากสถานพินิจ อบรมผู้ต้องการเลิกยาเสพติด เป็นต้น

ด้านการสืบสานส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น การร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล เพื่อจัดพิธีรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ผู้สูงอายุ อบรมนักเรียนในเรื่องความกตัญญูตเวทิตา ในวันสำคัญต่างๆ จัดพิธีทำบุญตักบาตรและถวายราชสดุดีในงานวันแม่แห่งชาติวัน พ่อแห่งชาติ ส่งเสริมการพึ่งเทศมหาชาติการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับและผู้มีพระคุณสำหรับงานประเพณีที่สำคัญของท้องถิ่นและชุมชน ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานชีวิต ประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบลในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของวัด เช่น ถนน ภายในหมู่บ้าน ระบบการกำจัดขยะ ประปา ไฟฟ้า เป็นผู้นำในการนำไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน เป็นผู้นำในการขอบริจาคที่ดิน โดยชาวบ้านนำที่ดินมาถวายเพื่อเป็นสถานที่ก่อสร้างโรงเรียน หรือวัด เป็นผู้นำหาเจ้าศรัทธาบริจาคอุปกรณ์การเรียน เข้าไปช่วยสอนคุณธรรมจริยธรรมและพระพุทธศาสนา เพื่อให้เด็กนักเรียนมีความรู้ในเรื่องหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ด้านการจัดการท่องเที่ยวขึ้น ปัจจุบันหลายวัดได้ทำการพัฒนาในทุกๆ ด้าน เพื่อรองรับการเข้ามาปฏิบัติธรรมของประชาชนและผู้สนใจ มีคนมาปฏิบัติธรรมภายในวัด วัดได้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวไปในตัวด้วย การปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในวัดให้ร่มรื่น สวยงาม สะอาด จัดห้องน้ำห้องส้วมให้เพียงพอ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ดึงดูดผู้คนให้เข้าวัดเพื่อปฏิบัติธรรมได้มากขึ้น

ตอนที่ 3 รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

3.1 การวางแผนพระสงฆ์นักพัฒนาได้มีการวางแผนในการบริหารงานของวัด โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นภิกษุสงฆ์ภายในวัด และบรรดาอุบาสก อุบาสิกา ให้มีส่วนร่วมในการวางแผนบริหารจัดการวัดในด้านต่างๆ เพื่อให้ทุกฝ่ายเต็มใจในการปฏิบัติตามแผนงานที่ได้วางไว้อย่างเต็มกำลังความสามารถ การจัดองค์กรมีการจัดองค์กรภายในวัดให้ชัดเจน เพื่อจะได้แบ่งงานในหน้าที่รับผิดชอบภายในวัดและชุมชนให้ชัดเจน ไม่ก้ำก๋ายงานซึ่งกันและ แต่ยึดหยุ่นภายในองค์กร การจัดคนเข้าทำงานหรือการมอบหมายงานให้พระสงฆ์และฆราวาสภายในวัดที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนั้นภาระกิจการจัดคนเข้าทำงานภายในวัดของพระสงฆ์นักพัฒนาพิจารณาความรู้ความสามารถและจริตของแต่ละบุคคล งานภายในวัดมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบให้เท่าๆ กัน

เช่น คุณแลพระอุโบสถ์ และบริเวณรอบๆ คุณแลห้องน้ำ หอฉัน ถ้ามีภิกษุหรือสามเณรไม่ปฏิบัติตาม จะอบรมธรรมะ ฝึกให้ดีขึ้น การสั่งการพระสงฆ์นักพัฒนามีความรู้ในการจัดทำเอกสารบ้างพอสมควร โดยเฉพาะการสั่งการทั้งภายในและภายนอกวัด ภายใน ซึ่งปกติจะสั่งกันด้วยวาจา นอกจากการสั่งการจากภายนอก เช่นผู้บังคับบัญชาสูงขึ้นไป เช่น เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะ จังหวัด เจ้าคณะภาค ไปจนถึงมหาเถรสมาคม พระสงฆ์นักพัฒนามีแนวทางในการควบคุมพระสงฆ์และสามเณรภายในวัด โดยใช้พระธรรมวินัยและศีลก่อน และพยายามปฏิบัติให้เป็นแบบอย่าง เพื่อให้ชาวบ้านไว้วางใจและให้ความร่วมมือในการพัฒนาวัด

3.2 การใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

ด้านการก่อสร้าง บูรณะถาวรวัตถุ และปรับปรุงทัศนสภาพแวดล้อม พระสงฆ์นักพัฒนาเป็นผู้มีความรู้ด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ พอสมควร เพราะหลายวัดมีโบราณสถานที่ก่อสร้างมานาน ส่วนการบูรณปฏิสังขรณ์ พระสงฆ์นักพัฒนามีความรู้ในการก่อสร้างถาวรวัตถุภายในวัดต้องคำนึงถึงคุณค่าของโบราณสถานภายหลังจากการบูรณะ หรือการบูรณะต้องให้คงสภาพเดิมให้มากที่สุด และให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่และต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะสงฆ์ภายในวัดและชาวบ้านด้วย นอกจากนี้พระสงฆ์นักพัฒนาเป็นผู้มีบทบาทด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติควร ใช้แนวปฏิบัติโดยเน้นสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก โดยทำให้ดูเป็นตัวอย่างในเรื่องสิ่งแวดล้อมมาจัดอบรมให้ความรู้แก่ประชาชน เรื่องการดำรงชีวิต ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง การส่งเสริมการความสะอาด เหมาะแก่การเข้ามาปฏิบัติธรรมหรือขึ้นชมธรรมชาติ ด้านการพัฒนาอาชีพพระสงฆ์นักพัฒนามีการประสานงานกับพัฒนากรประจำตำบล ประกอบอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ พระสงฆ์นักพัฒนาได้สนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นๆ การเป็นตัวกลางประสานงาน หรือเป็นผู้นำในการสนับสนุนการปฏิบัติหน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ เช่น อาสาสมัครป้องกันฝ่ายพลเรือน (อปพร.) ส่งเสริมให้ประชาชน ป้องกันปัญหายาเสพติด รมรงค์ดัดไม้ งดเสพ งดจำหน่ายสุรา และสิ่งเสพติดในบริเวณวัด รมรงค์ดัดไม้สุราและของมีนเมาในช่วงเทศกาล งานด้านสาธารณสุขนั้นพระสงฆ์นักพัฒนามีแนวทางในการส่งเสริมชุมชนต่างๆ เช่น การประสานงานกับสถานีอนามัยและกลุ่ม อสม. เพื่อจัดวิทยากรมาอบรมผู้สูงอายุ ในด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัย การตรวจสุขภาพประจำปีแก่ผู้สูงอายุ การรณรงค์ รักษาความสะอาดทั้งในวัดและชุมชน ทั้งนี้ ต้องทำวัดให้สะอาดก่อนแล้วขยายไปยังชุมชน นอกจากนี้ยังได้เน้นสิ่งที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนในหมู่บ้าน เช่น การรณรงค์ดัดไม้สุราและของมีนเมาภายในงานบุญประเพณี และจัดให้มีประกาศข่าวและความรู้ด้านการรักษาสุขภาพอนามัยและการป้องกันโรคต่างๆ ให้ประชาชนได้รับทราบที่มาทำบุญในวัดด้วยแนวทางในการส่งเสริม ด้านการอบรม ศีลธรรม จริยธรรม พระสงฆ์มีแนวทางนอกจากส่งเสริมให้ประชาชนเข้าวัดทำบุญตักบาตร ฟังพระธรรมทุกวัน พระ เวียนเทียน ปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วัน

อาสาฬหบูชา พระสงฆ์นักพัฒนานอกจากจะมีหน้าที่สืบทอดพระศาสนาแล้วยังต้องมีส่วนช่วยสืบสาน ส่งเสริมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น ซึ่งนับวันจะค่อยๆ สูญหายไปจากสังคมชาวอีสาน นอกจากนี้ พระสงฆ์นักพัฒนาได้มีการแสวงหาความร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบล หรือหน่วยงานอื่นๆ ที่มีงบประมาณสนับสนุน พระสงฆ์นักพัฒนาเป็นผู้ประสานงานกับหน่วยงานภายในท้องถิ่นถึงระดับจังหวัด มีการพัฒนาบริเวณรอบวัดเพื่อรองรับการเข้ามาปฏิบัติธรรม วัดได้ทำการปรับภูมิทัศน์ภายใน วัดให้ร่มรื่น สวยงาม สะอาด จัดห้องน้ำห้อง ห้องส้วมอย่างเพียงพอ

อภิปรายผล

1. ประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

พระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสานมีมานานแล้ว เริ่มตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้เข้าสู่ภาคอีสาน พระสงฆ์ในภาคอีสานก็ได้เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนมาโดยตลอด ซึ่งเริ่มปรากฏชัดเจน ประเทศไทยเริ่มเข้าสู่การพัฒนาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สังคมชนบทภาคอีสานเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง จุดเริ่มต้นคือ ในปี พ.ศ. 2506 มีมหาวิทยาลัยสงฆ์ภายใต้โครงการธรรมพัฒนา และส่งพระสงฆ์ไปเป็นครูสอนธรรมะในชนบท ปี พ.ศ. 2516-2519 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองของพระนิสิต หลังจากปี พ.ศ. 2519 นักศึกษาหลายคนเข้าป่า มีพระสงฆ์ส่วนหนึ่งกลับสู่ชนบท เป็นพระที่เข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ กลับสู่ชนบท รวมทั้งในขณะเดียวกัน กลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งที่เป็นผู้ร่วมอุดมการณ์ก็เข้าไปบวชเรียนในชนบทด้วย พระเหล่านี้ส่วนหนึ่งก็ได้ไปกระตุนการทำงาน ในปี พ.ศ. 2527 รัฐเริ่มพยายามที่จะเข้าไปมีส่วนร่วม เข้าไปแสดงถึงว่าตนเองก็มีส่วนในพยายามผลักดันโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองขึ้น และพยายามดึงพระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมการทำงานกับภาครัฐ ปี พ.ศ. 2529 ช่วงนั้นมีปัญหาเรื่องป่าไม้ ปัญหาความแห้งแล้ง ปัญหาเรื่องการอนุรักษ์ในภาคอีสานค่อนข้างเยอะ จึงเกิดมีพระสงฆ์นักพัฒนาส่วนหนึ่งหันมาจับงานด้านนี้ จึงเป็นที่มาของกลุ่มคนที่เรียกว่า “พระสงฆ์นักอนุรักษ์” พอถึงปี พ.ศ. 2530 เนื่องจากช่วงนั้นมีปัญหาความแห้งแล้งอย่างต่อเนื่องมายาวนานหลายปี รัฐบาลจึงประกาศโครงการอีสานเขียว เน้นหนักในการที่จะช่วยเหลือชนบทในอีสาน เพื่อแก้ปัญหาความแห้งแล้ง ปี พ.ศ. 2540 เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้การทำงานของพระสงฆ์ถูกดึงเข้ามาให้เป็นการทำงานเชิงสนับสนุนหน่วยงานของรัฐและองค์กรระหว่างประเทศมากขึ้น พอถึงปี พ.ศ. 2546 ช่วงนั้นเกิดสงครามยาเสพติด พระสงฆ์ก็ถูกดึงมาเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องของการทำงานแก้ไขปัญหายาเสพติด นี่คือนช่วงระยะเวลาของความแตกต่างที่พระสงฆ์นักพัฒนาเข้ามามีส่วนร่วมการทำงาน การทำงานในช่วงแรก ๆ ของพระสงฆ์นักพัฒนา ท่านทำอะไร ในช่วงระยะแรกๆ ท่านเริ่มพัฒนาถนนหนทางให้ชุมชนได้สามารถติดต่อสื่อสารหรือมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แล้วก็มีการจัดหาน้ำสะอาด สร้างส้วมให้ถูกสุขลักษณะ ส่งเสริมการปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ เพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง มีการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร มีการสร้างสาธารณสุขมูลฐาน มีเรื่องสหกรณ์ฯ มีการตั้งธนาคารโค

กระป๋อง มีกลุ่มออมทรัพย์ร้านค้าชุมชน รวมทั้งมีการตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เพื่อชาวบ้านจะได้เอาลูกเล็กมาฝากไว้ก่อนที่จะออกไปทำงาน เพื่อทำไร่นาได้อย่างสะดวกสบาย มีการส่งเสริมอาชีพ เพื่อให้เป็นรายได้เสริม มีโครงการบำบัดรักษายาเสพติด ในช่วงปีวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 มีโครงการธนาคารรีไซเคิลอยู่ในหลายพื้นที่ของอีสาน มีการทำส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพ โครงการเหล่านี้ในปัจจุบันยังคงมีการดำเนินกิจกรรมอยู่ ทั้งนี้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น ทำให้ชาวชุมชนชาวอีสานสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้

สอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมตามแนวคิดของมาลีโนวสกี (Bronislaw Malinowski) มาลีโนวสกี ได้เสนอแนวคิดหลักของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม คือ การเน้นที่วัฒนธรรมในการทำหน้าที่สนองความต้องการต่อความจำเป็นของปัจเจกบุคคล พื้นฐานของมนุษย์ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม การพักผ่อน การออกกำลังกาย การเจริญเติบโต และการสืบพันธุ์ เป็นต้น และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของสมคิด เพ็งอุดม (2535) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน ตามทฤษฎีของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่สี่กระทรวงหลักระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม” ผลจากการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำสังคมมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการพัฒนา ทั้งนี้เพราะพระภิกษุเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้การเคารพ นับถือสักการบูชา และเป็นบุคคลที่ชาวบ้านนิยมสรรเสริญ มีเกียรติภูมิ ได้รับการยอมรับในสังคม บางครั้งอาจจะรวมถึงการมีอำนาจด้วย วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนหรือสังคม ทำให้พระสงฆ์กลายเป็นผู้นำทางจิตใจและเป็นศูนย์กลางของความร่วมมือทำงาน ซึ่งปัจจัยสำคัญที่ชาวบ้านมีความรู้สึกเช่นนี้เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตนชอบ มีความบริสุทธิ์ และเป็นผู้มีสติปัญญา รอบรู้วิชาการต่างๆ ทุกอย่างเหนือชาวบ้านทั่วไป เป็นผู้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์ เพราะชีวิตของมนุษย์ไม่อาจจะเป็นไปได้และมีความหมายด้วยวัตถุประสงค์เพียงอย่างเดียว แม้จะสามารถสร้างวัตถุประสงค์ตอบสนองความต้องการได้ทุกอย่าง แต่ก็จะต้องเหนื่อยหน่ายเพราะความไม่รู้จักจบสิ้น และไม่สามารถตอบสนองความต่างกันได้เต็มจริง คุณค่าทางจิตใจจะต้องมีความหมายอยู่ต่อไป วัดและพระสงฆ์จึงเป็นสิ่งสำคัญในสังคมที่มีผลทางด้านคุณภาพจิตใจ

2. สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

สภาพปัจจุบันและปัญหาการจัดการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์อีสาน ปัจจุบันการวางแผนและพัฒนาวัดและชุมชนนั้น พระสงฆ์นักพัฒนาส่วนใหญ่ได้มีการวางแผนโดยใช้หลักการมีส่วนร่วม ทั้งร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหา ทั้งฝ่ายพระสงฆ์ภายในวัดและทายก ทายิกาให้มีส่วนร่วมในการวางแผนบริหารจัดการวัดในด้านต่างๆ ทั้งนี้รวมถึงชุมชนด้วย แต่เนื่องจากองค์กรของวัดมีขนาดเล็ก มีการจัดองค์กรไม่ซับซ้อน ผู้มีบทบาทในการบริหารกิจการของวัดคือเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นพระสงฆ์นักพัฒนา องค์กรของวัดนั้นมีไม่มาก ส่วนใหญ่จะจัดคล้ายคลึงกันคือ บริหารทั่วไป การเงิน/พัสดุ ด้านการจัดคนเข้าทำงาน ภาระกิจการจัดคนเข้าทำงานภายในวัดพระสงฆ์นักพัฒนาจะพิจารณา

ความรู้ความสามารถ และจริตของแต่ละบุคคล งานภายในวัดท่านได้แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ กล่าวคือ ดูแลพระอุโบสถ์ และบริเวณรอบๆ ดูแลห้องน้ำ หอฉัน ถ้ามีภิกษุหรือสามเณรไม่ปฏิบัติตาม จะอบรมธรรมะ ฝึกให้ดีขึ้น การสั่งการภายในวัดจะสั่งด้วยวาจา นอกจากการสั่งการจากภายนอกเช่น ผู้บังคับบัญชาสูงขึ้นไป เช่น เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะ จังหวัด เจ้าคณะภาค ไปจนถึง มหาเถรสมาคม ซึ่งการสั่งการส่วนใหญ่จะเป็นการรับกิจนิมนต์ แรกที่พระสงฆ์นักพัฒนาได้เข้ามาดูแล และพัฒนาวัด ซึ่งต่อมาได้เห็นว่าควรจะได้ขยายการพัฒนากว้างขวางออกไปสู่ชุมชน ให้ชุมชนได้ ประโยชน์กับวัดด้วย ส่วนพระสงฆ์ภายในวัดนั้นให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย

ผู้วิจัยเห็นว่า การบริการจัดการวัดจากอดีตถึงปัจจุบันนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก พระสงฆ์และสามเณรมีวัตรปฏิบัติไม่มีการเปลี่ยนแปลง เพราะพระสงฆ์ยังคงต้องปฏิบัติตามพระ ธรรมวินัย ซึ่งเป็นตัวควบคุมพระสงฆ์อยู่เช่นเดิม ส่วนในการบริหารจัดการวัดนั้นปัจจุบันการ เปลี่ยนแปลงสภาพวิถีชีวิตของผู้คนมีมากขึ้น พระสงฆ์นักพัฒนาต้องปรับตัว วัดไม่สามารถอยู่ด้วยตัว ของวัดเองได้เหมือนในอดีต วัดต้องช่วยเหลือเกื้อกูลชุมชน ขณะเดียวกันชุมชนก็ต้องช่วยเหลือวัด อดทนการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ ดังนั้น พระสงฆ์ท่านจึงต้องมีบทบาทในการช่วยเหลือชุมชน ดังนั้น ทางวัดจะดำเนินการเรื่องใดก็ตามต้องดึงชุมชนเข้ามาร่วมในการดำเนินการเรื่องนั้นไม่ว่าจะเป็น เรื่องการก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์อาคารสถานที่ภายในวัด การปรับปรุงถนนหนทางภายในวัด และชุมชน การดูแลรักษาความสะอาดทั้งในวัดและชุมชนเหล่านี้ เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2525) ได้ทำการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ไทยในสังคมล้านนา พบว่า สถาบัน สงฆ์เป็นสถาบันที่มีหน้าที่ส่งเสริมจริยธรรมตามหลักศาสนา มีบทบาทอย่างมากในการสั่งสอนสมาชิก ของสังคมให้มีแนวคิดไปในทางเดียวกัน สมาชิกทุกคนยึดสถาบันศาสนาเป็นแกนกลางในการกำหนด พฤติกรรมของสมาชิกในสังคม นอกเหนือจากกฎหมายและจารีตประเพณีอื่นๆ พระสงฆ์หรือวัดเป็น ศูนย์กลางของหมู่บ้าน มีงานของหมู่บ้าน วัดและชุมชนจะช่วยกันออกแรงในการจัดงาน นอกจากนี้ถ้า มีเหตุการณ์ร้ายแรงเกิดขึ้นชาวบ้านจะนึกถึงพระสงฆ์ก่อนบุคคลอื่น และมาขอให้พระสงฆ์ช่วยเหลือ ด้านการศึกษาพระสงฆ์จะอนุเคราะห์สั่งสอนลูกหลานที่เข้ามาบวชภายในวัด

พระสงฆ์นักพัฒนาในปัจจุบันได้ใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาด้านต่างๆ เช่น ด้านการ ก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และการปรับภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม ต้องได้รับความเห็นชอบ จากคณะสงฆ์ภายในวัดและชาวบ้านจึงเริ่มลงมือบูรณะ แต่การบูรณะนั้นจะต้องตั้งอยู่บนรูปแบบ สถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิมของวัดและชุมชน การดูแลบริเวณ และสิ่งแวดลอมใช้แนวปฏิบัติโดยเน้น สิ่งแวดล้อมเป็นหลัก ในเรื่องสิ่งแวดล้อม ความสะอาด แบ่งโซนสิ่งก่อสร้างอย่างเป็นระเบียบชัดเจน มี การปลูกต้นไม้ทั่วบริเวณวัด เพื่อให้เกิดความร่มรื่น คนเข้าวัดแล้วจิตใจเป็นกุศล เป็นการอาศัย ธรรมชาติและมีการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมอื่นอีก แนวโน้มการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัด กิจกรรม ในการสร้างหรือปลูกฝังระเบียบวินัยหรือปลูกจิตสำนึกที่ดี และการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เพิ่มขึ้น โดยจัด

ให้มีศูนย์อบรมเยาวชนและบุคลากรขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่าพระสงฆ์นักพัฒนาบางรูปทำหน้าที่ประสานงานกับพัฒนาการประจำอำเภอ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น มาจัดอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนเรื่องการดำรงชีวิต ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง การส่งเสริมการประกอบอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ เช่น ส่งเสริมอาชีพกลุ่มแม่บ้านด้านการสานกระซอนด้วยลวดประสานงานกับเจ้าหน้าที่เกษตรประจำตำบลมาจัดอบรมให้ความรู้ด้านการเพิ่มผลผลิตการเกษตร การปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ ไร่บริเวณในครัวเรือนเพื่อลดรายจ่าย ส่งเสริมให้ประชาชนปลูกไม้เศรษฐกิจ เพื่อเพิ่มรายได้ในอนาคต ประสานงานเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาส่งเสริมให้ประชาชนอนุรักษ์ป่าไม้ของแต่ละหมู่บ้านตามแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ด้านการส่งเสริมสุขภาพ มีการประสานงานกับสถานีอนามัย เพื่อจัดวิทยากรมาอบรมผู้สูงอายุในด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัย การตรวจสุขภาพประจำปีแก่ผู้สูงอายุและประชาชนทั่วไปการกำจัดลูกน้ำยุงลายเพื่อป้องกันไข้เลือดออก จัดให้มีประกาศข่าวและความรู้ด้านการรักษาสุขภาพอนามัย และการป้องกันโรคต่างๆ ให้ประชาชนได้รับทราบ ด้านการอบรมศีลธรรมนอกจากส่งเสริมให้ประชาชนเข้าวัดทำบุญตักบาตร ฟังธรรมทุกวันพระ เวียนเทียน ปฏิบัติธรรม ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา แล้วยังมีโครงการที่เกี่ยวกับการศึกษาและการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม เช่น ครอบครัวยุวธรรม โรงเรียนสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนพระปริยัติธรรมเปิดโรงเรียนสอนบาลีให้แก่ภิกษุสามเณร อบรมฟื้นฟูเด็กและเยาวชนจากสถานพินิจ อบรมผู้ต้องการเลิกยาเสพติด เป็นต้น

ด้านการสืบสานส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น การร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล เพื่อจัดพิธีรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ผู้สูงอายุ อบรมนักเรียนในเรื่องความกตัญญูกตเวทิตา ในวันสำคัญต่างๆ จัดพิธีทำบุญตักบาตรและถวายราชสดุดีในงานวันแม่แห่งชาติ วันพ่อแห่งชาติ ส่งเสริมการพึ่งเทศมหาชาติ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับและผู้มีพระคุณสำหรับงานประเพณีที่สำคัญของท้องถิ่นและชุมชน ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานชีวิต ประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบลในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของวัด เช่น ถนนภายในหมู่บ้าน ระบบการกำจัดขยะ ประปา ไฟฟ้า เป็นผู้นำในการนำไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน เป็นผู้นำในการขอบริจาคที่ดิน โดยชาวบ้านนำที่ดินมาถวาย เพื่อเป็นสถานที่ก่อสร้างโรงเรียนหรือวัด เป็นผู้นำในการหาเจ้าศรัทธาบริจาค อุปกรณ์การเรียน เข้าไปช่วยสอนคุณธรรมจริยธรรมและพระพุทธศาสนา เพื่อให้เด็กนักเรียนมีความรู้ในเรื่องหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ด้านการจัดการท่องเที่ยวที่เกี่ยวเนื่องปัจจุบันหลายวัดได้ทำการพัฒนาในทุกๆ ด้าน เพื่อรองรับการเข้ามาปฏิบัติธรรมของประชาชนและผู้สนใจ ผู้คนมาปฏิบัติธรรมภายในวัด วัดได้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวไปในตัวด้วย การปรับภูมิทัศน์ภายในวัดวัดให้ร่มรื่น สวยงาม สะอาด จัดห้องน้ำ ห้องส้วมให้เพียงพอ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ดึงดูดผู้คนให้เข้าวัดเพื่อปฏิบัติธรรมได้มากขึ้น

ผู้วิจัยเห็นว่า ในปัจจุบันบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวัดและชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ในอดีตพระสงฆ์มีบทบาทในการช่วยเหลือชุมชนทุกด้าน เนื่องจากการกระจายความเจริญยังไม่ถึงชนบท พระสงฆ์ วัด และชุมชนชาวอีสานพึ่งพาอาศัยกัน ในปัจจุบันความเจริญมีมากขึ้น โดยทางด้านวัดรัฐสามารถกระจายความเจริญมาสู่ชนบท โดยเฉพาะโครงสร้างพื้นฐานของชีวิตที่มีหน่วยงานของรัฐระดับท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบ พระสงฆ์เองก็ตระหนักถึงบทบาทของตนเองจึงได้มีการปรับเปลี่ยนในด้านการช่วยเหลือสังคม ส่วนใหญ่จะเน้นไปที่การฝึกอบรมธรรมะให้กับผู้คนในชุมชนหมู่บ้านสถาบันการศึกษาในระดับต่างๆ สร้างเสริมการสังเคราะห์ชุมชน ช่วยการจัดการศึกษาในเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาสหรือเยาวชนในสถานพินิจ นอกจากนี้ยังผู้วิจัยยังเห็นว่า ปัจจุบันนี้พระสงฆ์เปลี่ยนแปลงการเผยแพร่ธรรมะจากที่เคยอยู่ภายในวัดมาเป็นนอกวัดแทน กล่าวคือในอดีตใครอยากฟังธรรมะต้องเข้าวัดปฏิบัติธรรมและฟังธรรม แต่ปัจจุบันนี้ความเจริญทางวัตถุมีมาก ผู้คนในชนบทต่างเร่งรีบทำมาหาเลี้ยงชีพ ทำให้ห่างเหินจากวัดและพระสงฆ์ เป็นเช่นนี้พระสงฆ์จึงได้เปลี่ยนวิธีการเผยแผ่มาเป็นการออกไปบรรยายธรรมนอกวัดแทน

สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาชูศักดิ์ น้อยสันเทียะ พระมหาชูศักดิ์ น้อยสันเทียะ (2545) ได้ศึกษาการศึกษา เรื่องบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ลักษณะบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทแบ่งเป็น 3 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ 1) เป็นบทบาทตามอุดมคติทางศาสนาที่สังคมกำหนดไว้ ได้แก่ บทบาทด้านการเผยแผ่การอบรมสั่งสอนศีลธรรม จริยธรรม การเป็นผู้นำด้านพิธีกรรมทางศาสนา และด้านการศาสนศึกษา 2) เป็นบทบาทตามความรู้สึกที่ได้รับรู้หรือตามการวินิจฉัยของพระสงฆ์เอง ซึ่งมีพื้นฐานมาจากทัศนคติ ประสบการณ์ และแรงจูงใจของพระสงฆ์ เช่น บทบาทด้านการพัฒนาจิตใจ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมแก่ชุมชน 3) บทบาทที่ปฏิบัติจริง ได้แก่ บทบาทที่พระสงฆ์สามารถปฏิบัติได้จริงภายใต้เงื่อนไขปัจจัยที่เป็นจริงในปัจจุบัน ซึ่งบทบาทส่วนหนึ่งตอบสนองต่ออุดมคติทางศาสนา และความคาดหวังของคนในชุมชน อีกส่วนหนึ่งสนองต่อประโยชน์ของคนในท้องถิ่นในแง่การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

3. รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

พระสงฆ์นักพัฒนามีการวางแผนในการบริหารงานของวัด โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นภิกษุสงฆ์ภายในวัดและบรรดาอุบาสก อุบาสิกา ให้มีส่วนร่วมในการวางแผนบริหารจัดการวัดในด้านต่างๆ เพื่อให้ทุกฝ่ายเต็มใจในการปฏิบัติตามแผนงานที่ได้วางไว้อย่างเต็มกำลังความสามารถ มีการจัดองค์กรภายในวัดให้ชัดเจน เพื่อจะได้แบ่งงานในหน้าที่รับผิดชอบภายในวัดและชุมชนให้ชัดเจน ไม่ก้าวถ่างงานซึ่งกัน แต่ยึดหยุ่นภายในองค์กร การจัดคนเข้าทำงานหรือการมอบหมายงานให้พระสงฆ์และฆราวาสภายในวัดที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนั้นภารกิจการจัดคนเข้าทำงานภายในวัดของพระสงฆ์นักพัฒนาจึงพิจารณาความรู้ความสามารถและจริตของแต่ละบุคคล งาน

ภายในวัดควรแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบให้เท่า ๆ กัน เช่น ดูแลพระอุโบสถ์ และบริเวณรอบๆ ดูแลห้องน้ำ หอฉัน ถ้ามีภิกษุหรือสามเณรไม่ปฏิบัติตามจะอบรมธรรมะ ฝึกให้ดีขึ้น การสั่งการพระสงฆ์ นักพัฒนาควรมีความรู้ในการจัดทำเอกสารบ้างพอสมควร โดยเฉพาะการสั่งการทั้งภายในและภายนอกวัด ภายในซึ่งปกติจะสั่งกันด้วยวาจา นอกจากการสั่งการจากภายนอก เช่น ผู้บังคับบัญชาสูงขึ้นไป เช่น เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะ จังหวัด เจ้าคณะภาค ไปจนถึงมหาเถร พระสงฆ์นักพัฒนามีแนวทางในการควบคุมพระสงฆ์และสามเณรภายในวัดโดยใช้พระธรรมวินัยก่อน และพยายามปฏิบัติให้เป็นแบบอย่าง เพื่อให้ชาวบ้านไว้วางใจและให้ความร่วมมือในการพัฒนาวัด

ผู้วิจัยเห็นว่า พระสงฆ์นักพัฒนามีการเปลี่ยนแปลงบทบาทตนเองเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ร่วมวางแผนในการพัฒนา นอกจากนี้การจัดองค์การภายในวัดควรมีการแบ่งให้ชัดเจน ระบุภารกิจที่ปฏิบัติให้ครอบคลุม ซึ่งในการจัดพระสงฆ์เข้าดูงานนั้นมีการพิจารณาความรู้ความสามารถของท่านเป็นหลัก นอกจากนี้มีการออกระเบียบเพิ่มเติมเพื่อให้พระสงฆ์และสามเณรปฏิบัติ สอดคล้องกับงานวิจัยของสมคิด เพ็งอุดม (2535) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน ตามพระศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่สี่กระทรวงหลัก ระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม” ผลจากการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ในฐานะผู้นำสังคมมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการพัฒนา ทั้งนี้เพราะพระภิกษุเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้การเคารพ นับถือสักการบูชา และเป็นบุคคลที่ชาวบ้านนิยมสรรเสริญ มีเกียรติภูมิ ได้การยอมรับในสังคม บางครั้งอาจจะรวมถึงการมีอำนาจด้วย วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนหรือสังคม ทำให้พระสงฆ์กลายเป็นผู้นำทางจิตใจและเป็นศูนย์กลางของความร่วมมือทำงาน ซึ่งปัจจัยสำคัญที่ชาวบ้านมีความรู้สึกเช่นนี้ เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติดีตนชอบ มีความบริสุทธิ์ และเป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่างๆ ทุกอย่างเหนือชาวบ้านทั่วไป เป็นผู้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์ เพราะชีวิตของมนุษย์ไม่อาจจะเป็นไปได้ และมีความหมายด้วยวัตถุประสงค์เพียงอย่างเดียว แม้จะสามารถสร้างวัตถุประสงค์ตอบสนองความต้องการได้ทุกอย่าง แต่ก็ต้องเหนื่อยหน่ายเพราะความไม่รู้จักจบสิ้น และไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้เต็มจริง คุณค่าทางจิตใจจะต้องมีความหมายอยู่ต่อไป วัดและพระสงฆ์จึงเป็นสิ่งสำคัญในสังคมที่มีผลทางด้านคุณภาพจิตใจ

ด้านการก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และปรับปรุงมีทัศนสภาพแวดล้อม พระสงฆ์นักพัฒนาเป็นผู้มีความรู้ ด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุพอสมควร เพราะหลายวัดมีโบราณสถานที่ก่อสร้างมานาน การปฏิสังขรณ์ต้องคำนึงถึงคุณค่าของโบราณสถาน ภายหลังจากการบูรณะหรือการบูรณะต้องให้คงสภาพเดิมให้มากที่สุด และควรให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่และต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะสงฆ์ภายในวัดและชาวบ้านด้วย นอกจากนี้พระสงฆ์นักพัฒนาควรเป็นผู้มีบทบาทด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม ด้านสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติควรใช้แนวปฏิบัติโดยเน้นสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก โดยทำให้ดูเป็นตัวอย่าง

ในเรื่องสิ่งแวดล้อม ความสะอาด เหมาะแก่การเข้ามาปฏิบัติธรรมหรือชื่นชม ธรรมชาติ ด้านการพัฒนาอาชีพพระสงฆ์นักพัฒนาควรมีการประสานงานกับพัฒนาการประจำตำบล มาจัดอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนเรื่องการดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง การส่งเสริมการ ประกอบอาชีพเสริมเพิ่มรายได้พระสงฆ์นักพัฒนาควรสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นๆ โดยการเป็นตัวกลางประสานงาน หรือเป็นผู้นำในการสนับสนุนการปฏิบัติหน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ เช่น อาสาสมัครป้องกันฝ่ายพลเรือน (อปพร.) ส่งเสริมให้ประชาชน ป้องกันปัญหาเสพติด รณรงค์งดดื่ม งดเสพ งดจำหน่ายสุราและสิ่งเสพติดในบริเวณวัด รณรงค์งดดื่มสุราและของมีนเมาในช่วงเทศกาล งานด้านสาธารณสุขนั้นพระสงฆ์นักพัฒนาควรมีแนวทางในการส่งเสริมสุขภาพชุมชนต่างๆ เช่น การประสานงานกับสถานีอนามัยและกลุ่ม อสม. เพื่อจัดวิทยากรมาอบรมผู้สูงอายุในด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัย การตรวจสุขภาพประจำปีแก่ผู้สูงอายุ การรณรงค์รักษาความสะอาดทั้งในวัดและชุมชน ทั้งนี้ต้องทำวัดให้สะอาดก่อนแล้วขยายไปยังชุมชน นอกจากนี้ยังควรเน้นสิ่งที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนในหมู่บ้าน เช่น การสัญจรปลอดภัย การรณรงค์ การงดดื่มสุราและของมีนเมาภายในงานบุญประเพณี ซึ่งปัจจุบันท่านก็ไม่ให้มีภายในวัดอยู่แล้วควรขยายออกไปยังงานบุญประเพณีต่างๆ ภายนอกวัดด้วย และควรจัดให้มีประกาศข่าวและความรู้ด้านการรักษาสุขภาพอนามัย และการป้องกันโรคต่างๆ ให้ประชาชนได้รับทราบที่มาทำบุญในวัดด้วย แนวทางในการส่งเสริมด้านการอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนแนวทางปฏิบัติคือนอกจากส่งเสริมให้ประชาชนและเยาวชนเข้าวัด ทำบุญตักบาตร ฟังพระธรรมเทศนาทุกวันธรรมสวนะ การเวียนเทียน ปฏิบัติธรรม ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา ซึ่งปฏิบัติกันทุกวัดแล้ว ควรเน้นกลุ่มเด็กและเยาวชนมากขึ้น พระสงฆ์นักพัฒนานอกจากจะมีหน้าที่สืบทอดพระศาสนาแล้วยังต้องมีส่วนช่วยสืบสานส่งเสริมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น ซึ่งนับวันจะค่อยสูญหายไปจากสังคมชาวอีสาน ดังนั้นพระสงฆ์นักพัฒนาต้องเป็นผู้นำและต้องพัฒนาบรรณฐานของวัฒนธรรมประเพณีแบบเก่าอยู่ โดยเฉพาะประเพณีบางอย่างที่ปัจจุบันไม่ค่อยมีจัดกันแล้วนับวันจะค่อยๆ สูญหายไปจากสังคมหมู่บ้าน ลูกหลานที่เกิดมาภายหลังไม่รับการถ่ายทอดให้สืบสานต่อไป นอกจากนี้พระสงฆ์นักพัฒนายังได้แสวงหาความร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบล หรือหน่วยงานอื่นๆ ที่มีงบประมาณสนับสนุน พระสงฆ์นักพัฒนาควรเป็นผู้ประสานงานกับหน่วยงานภายในท้องถิ่นถึงระดับจังหวัดในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของวัดและชุมชน เช่น ถนน ภายในหมู่บ้าน ระบบการกำจัดขยะ ประปา ไฟฟ้า พระสงฆ์นักพัฒนามีแนวทางการจัดการท่องเที่ยววัดและชุมชนนั้น บริเวณรอบวัดควรมีการพัฒนาในทุกๆ ด้าน เพื่อรองรับการเข้ามาปฏิบัติธรรม มีคนมาปฏิบัติธรรมภายในวัด วัดได้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวไปในตัวด้วย วัดควรทำการปรับภูมิทัศน์ภายในวัดให้ร่มรื่น สวยงาม สะอาด จัดห้องน้ำห้องส้วมให้เพียงพอ ซึ่งในปัจจุบันกำลังดำเนินการปรับปรุงอยู่

ผู้วิจัยเห็นว่า บทบาทด้านการพัฒนาของพระสงฆ์ในปัจจุบันนั้นกำลังถูกลดบทบาทลง ดังนั้นพระสงฆ์ควรปรับบทบาทจากในอดีตที่เคยเป็นผู้นำในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทั้งภายในวัดมาเน้นการอบรมเผยแผ่ธรรมมากขึ้น โดยการออกไปอบรมธรรมแก่ประชาชน หน่วยงานราชการ ในท้องถิ่น โรงเรียน สถานีนามัย เทศบาล เนื่องจากบุคลากรเหล่านี้ไม่มีเวลาเข้าวัดมาฟัง แม้แต่ชาวบ้านเองก็ต้องต่อสู้ดิ้นรนหาเลี้ยงชีพ ดังนั้นพระสงฆ์จึงต้องเป็นฝ่ายนำธรรมเข้าหาผู้คนกลุ่มต่างๆ เอง ดังจะเห็นว่าปัจจุบันมีพระสงฆ์นักพัฒนาจำนวนมากที่จัดรายการบรรยายธรรมผ่านรายการวิทยุ ถึงขนาดบางวัดมีสถานีวิทยุเป็นของตัวเอง ในด้านการส่งเสริมประเพณีท้องถิ่นพระสงฆ์ควรจะได้มีการรื้อฟื้นประเพณีของท้องถิ่นในอดีตให้กลับมาอีกครั้ง โดยการปลูกฝังให้กับเด็กและเยาวชนในชุมชน โรงเรียน อาจจัดโครงการอบรมธรรมะไปพร้อมกับงานศิลปวัฒนธรรมก็ได้ นอกจากนี้พระสงฆ์ต้องเป็นผู้นำที่ช่วยสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาอาชีพในชุมชน เช่น การจัดหาทุนสำรองสำหรับกลุ่มอาชีพ พาไปศึกษาดูงานนอกสถานที่ จัดตลาดนัดเพื่อจำหน่ายเป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาวิเชียร ชาญณรงค์ (2547) เรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชน เพื่อ ลด ละ เลิก อบายมุข ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม ฐิตสีโล) วัดโนนเมือง ตำบล โนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา” เพื่อศึกษาพระครูศีลวราภรณ์ ในการนำหลักธรรมมาพัฒนาจิตใจ และใช้ร่วมกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชนเพื่อลดละเลิกอบายมุข โดยวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ พื้นที่การศึกษาคือชุมชนวัดโนนเมืองที่มีพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม ฐิตสีโล) เป็นผู้นำชุมชนในการพัฒนาชุมชน และสมาชิกภายในชุมชนเป็นผู้ให้ข้อมูลเป็นตัวประกอบการศึกษา การเลือกบุคคลให้สัมภาษณ์ หรือผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ที่เป็นเป้าหมายในการให้ข้อมูลคือ 1) พระสงฆ์ ได้แก่ พระครูศีลวราภรณ์ พระภิกษุสามเณรในวัดโนนเมือง 5 รูป กรรมการวัด มีจำนวน 8 คน ได้แก่ กำนัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2) ไวยาวัจกร ครูใหญ่ และกรรมการวัดที่เป็นอุบาสิก 3) ผู้นำชาวบ้าน ได้แก่ กำนัน อบต. 4) ผู้นำกลุ่มกิจกรรม จำนวน 4 คน 5) กรรมการหมู่บ้าน ได้แก่ สมาชิกภายในหมู่บ้าน 6) สมาชิกภายในโครงการ หรือตัวแทนกลุ่มทั้ง 4 กลุ่ม 7) ชาวบ้านผู้สูงอายุ

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชน ด้วยการกระตุ้นปลูกจิตสำนึก นำเทคนิคในการเข้าถึงชุมชน การสื่อสารกับชุมชน ผ่านการสนทนา การบรรยาย ป้ายข้อความสื่อด้วยหลักธรรม โดยให้มีการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และเป็นผู้ให้คำปรึกษาในการพัฒนากิจกรรมกลุ่ม ซึ่งตั้งเป้าหมายไว้ คือ ชุมชนปลอดอบายมุข โดยขั้นตอนกิจกรรมมุ่งให้เกิดการเรียนรู้ ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเอง การชี้ให้ชุมชนเห็นโทษของอบายมุข การแก้ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นกิจกรรมการพัฒนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จากผลสรุปการวิจัยพบว่า บทบาทของพระครูศีลวราภรณ์ได้ส่งผลให้ได้ร่วมมือกันทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นแรงผลักดันให้มีชุมชนอยู่รอดและพึ่งพากันเองในชุมชนได้ศึกษา

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. ผลการวิจัยค้นพบข้อมูลประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์อีสาน หน่วยงานที่จะนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้แก่ เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค ตลอดจนมหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

2. ผลการวิจัยค้นพบสภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน หน่วยงานที่จะนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้แก่ เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค ตลอดจนมหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

3. รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนของอีสาน หน่วยงานที่จะนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้แก่ เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค ตลอดจนมหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

4. ปัจจุบันบทบาทของพระสงฆ์ในด้านการพัฒนาชุมชนได้ลดน้อยลง พระสงฆ์มีบทบาทเพียงการเป็นผู้นำของชุมชนด้านจิตใจ หรือเป็นผู้ประสานงานกับหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาของประชาชนในท้องถิ่น หน่วยงานที่จะนำผลการวิจัยไปใช้คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล

5. พระสงฆ์นักพัฒนาส่วนใหญ่อาศัยแรงศรัทธาจากลูกศิษย์ในการพัฒนาชุมชน โดยมีพระสงฆ์นักพัฒนาเองเป็นผู้นำในการพัฒนาโดยเฉพาอาศัยจุดปัจจัยที่บริจาคโดยลูกศิษย์หรือแม้แต่ชาวบ้านในชุมชนเอง หน่วยงานที่จะนำผลการวิจัยไปใช้คือ ผู้นำในท้องถิ่น เช่นคณะกรรมการวัด ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เทศบาล หรือส่วนราชการในท้องถิ่นที่ต้องการพัฒนาชุมชนโดยอาศัยแรงศรัทธาจากชาวบ้านและลูกศิษย์ของพระสงฆ์นักพัฒนาเหล่านั้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการศึกษาวิจัยในพื้นที่กว้างขึ้นเพื่อให้เห็นภาพสะท้อนของบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนได้ชัดเจนขึ้น

2. ควรทำการศึกษาวิจัยโดยพระสงฆ์และประชาชนร่วมกันศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนา

3. ควรศึกษาวิจัยบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ศาสนาในโลกยุคปัจจุบัน ตลอดจนการจัดการศึกษาในระดับต่างๆ และการแก้ปัญหาเยาวชนเสพติดในภาคอีสาน

4. ควรทำการศึกษาวิจัยการสร้างพลังศรัทธาของผู้คนต่อพระสงฆ์นักพัฒนาในชุมชน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กรรณิกา ศรีสัตย์รสนา. (2542). การศึกษาการปฏิบัติงานตามมาตรการป้องกันและแก้ไข ปัญหายาเสพติดในสถานศึกษาของกรมสามัญศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดกลาง จังหวัด ขอนแก่น. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2530). การพึ่งตนเอง : ศักยภาพในการพัฒนา ชนบทกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.

กิตติรัช พงษ์สิทธิศักดิ์. (2540). การปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในบุญยอฮาดุของไทย์โย้ยบ้าน เตื่อศรีคั่นไซย ตำบลศรีคั่นไซย อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ครรชิต จูประพัทธศรี. (2545). เงื่อนไขและปัจจัยด้านวัฒนธรรมความเชื่อต่อการจัดการป่า ชุมชนในหมู่บ้านอีสาน : กรณีศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง 2 หมู่บ้าน ในจังหวัดสกลนคร. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.

คำสิงห์ ทองโท. (2546). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนนาฝาย ตำบลดงด วน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

งามพิศ สัตย์สงวน. (2538). หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2521). ลักษณะวรรณกรรมอีสาน. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนคริน ทรวิโรฒ มหาสารคาม.

จินตนา เยี่ยมชัยภูมิ. (2548). การศึกษากรณีผู้เฒ่าเฒ่าเสพยาเสพติด. วิทยานิพนธ์ปริญญา การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

จิโรจน์ ตั้งสกุล. (2550). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ศึกษากรณี เครื่อง ทองลงหิชุมชนประดิษฐ์โทรการ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหา บัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.

จิรวรรณ หัสโรค. (2542). ประชาคมสุขภาพตำบล กรณีศึกษาตำบลดอนหวาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. ขอนแก่น: ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น.

ฉลาด จันทรสมบัติ. (2550). การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้องค์กรชุมชน. วิทยานิพนธ์ ปริญญาปรัชญาการศึกษาดุขบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ชนัญ วงษ์วิภาค. (2545). ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. เอกสารการสอนชุดวิชา ประสบการณ์. วิชาซีพีการจัดการการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

ชาติชาย พิภสุวรรณ. (2545). ปัญหาและแนวทางการปฏิบัติงานแก้ปัญหายาเสพติดประเภท ยาบ้าของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา สหวิทยาเขตแก้วโกวิท. วิทยานิพนธ์ปริญญา การศึกษามหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยบูรพา.

ชูเกียรติ ลีสสุวรรณ. (2535). ระบบการเรียนรู้ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นภาคเหนือ. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ดุขฎิ อายุวัฒน์ และคณะ. (2535). การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในงานวนศาสตร์ชุมชน: กรณี ชุมชนห้วยม่วง. วารสารแก่นเกษตร, 6(1), 343 - 347.

ทรงคุณ จันทจร. (2548). การศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการจัดการศึกษาและศาสนาเพื่อ ความร่วมมือในการพัฒนารูปแบบและกระบวนการศึกษาและศาสนาระหว่างไทยลาว. ภาพสันธุ์: ประสานการพิมพ์.

ทรงคุณ จันทจร. (2549). การวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม. ภาพสันธุ์: ประสานการพิมพ์.

ทาดาโอะ มียากาวะ. (2529). เศรษฐมิติเบื้องต้น. กรุงเทพฯ: รู้แจ้ง.

ทิชากร กันหะ. (2540). แนวทางการป้องกันยาเสพติดในโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตการศึกษา 6. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ไทยวัฒน์ นิลเขต. (2543). ประเพณีนาวาน. ภาพสันธุ์: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ ศาลากลางจังหวัดกาฬสินธุ์.

นพรัตน์ บัวพัฒน์. (2542). กลองยาวกับประเพณีฮีตสิบสองของชาวบ้านยางกู อำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2557). คนชนบทอีสานกับการทำมาหากิน: ความเปลี่ยนแปลง. วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา, 33(1), 103 - 127.

นันทา ดิษฐ์. (2546). รูปแบบการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในโรงเรียน มัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดชัยนาท. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.

นิคม มุสิกคามะ. (2545). วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ ในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ: กรม ศิลปากร.

นิยพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ. (2550). มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม : แนวคิด ทฤษฎี ความเป็นมา และสาระสำคัญด้านมานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เน็ท จำกัด.

นิยพรรณ วรรณศิริ. (2540). มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บรรเจิด ตะกรุดเต็ม. (2550). เจตคติต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมพื้นบ้านชาวไทยเชิงในชุมชนนาตะกรุด ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

บัวแวว โคตรนรินทร์. (2547). การดำเนินงานป้องกันและแก้ไขยาเสพติดในโรงเรียนสภานักงานเขต 1 และเขต 2. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2539). ภูมิปัญญานิเวศวิทยาชนพื้นเมือง: ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

ผ่องพรรณ ทวีสมบูรณ์. (2537). การศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมการพัฒนาสังคม ของพระสงฆ์ในชุมชนที่รัฐให้การพัฒนาต่างกัน. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

พระครูปราโมทย์ธรรมรส (พิสิฐ). (2546). พระสงฆ์กับการพัฒนากิจกรรมชุมชน. นครราชสีมา: วัดท่าซำเหล็ก.

พระครูศีลวราภรณ์ (สมเกียรติ ฐานุตโตโร). (2546). บทบาทของพระสงฆ์ท้องถิ่นกับกิจกรรมชุมชน. กรุงเทพฯ: ศูนย์การเรียนรู้วัดสวน.

พระครูสุจินธรรมนิวิฐ (สมจิตร อธิปัญญา). (2554). บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน กรณีศึกษาคณะสงฆ์ อำเภอคลอง จังหวัดแพร่. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระจักรวาล ห่องบุตรศรี. (2548). บทบาทของวัดกับการสืบสานวัฒนธรรม :กรณีศึกษา วัดพระบาทภูพานคำ อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน.

พระคุณี เมธงกูโร. (2532). การพัฒนาสังคมในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2540). ธรรมนุญชีวิต. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระธรรมวิมลโมลี (บุญมา ป.ธ. 9). (2535). ตอนแต่งไทยเป็นมคธ. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระไพศาล วิสาโล. (2533). พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระพุฒระกูล หลินภู. (2547). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเทพสุทธิโมลี (หลวงพ่อดมพงษ์ ชันติโก) ในอำเภอนิคมน้ำอ้อย จังหวัดมุกดาหาร. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พระมหาจรัญ การบรรจง. (2545). ศึกษาเรื่องสังฆทานในทัศนะของชาวพุทธไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระมหาชูศักดิ์ น้อยสันเทียะ. (2545). บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระมหาณรงค์จิตโตโสภณ. (2549). พระสงฆ์กับการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษาอำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.

พระมหาบุญมี วรรณวิเศษ. (2540). บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมศึกษาเฉพาะกรณี พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน). วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาประพันธ์สิริปญโญ พระครูปริยัติคุณรังสี พระมหาสุภวิชัยปภสฺสโร และพระมหาสังเวช จนทโสภี. (2563). สิทธิและเสรีภาพของพระภิกษุสงฆ์ในกฎหมายไทย. *วารสารมหาจุฬานาค* *บรรณสาร*, 7(1), 409 - 423.

พระมหาเพชร สุวิชาโน. (2546). บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมท้องถิ่น. นครพนม: วัดสว่างสุวรรณาราม.

พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์. (2547). บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชนเพื่อ ลด ละ เลิก อบายมุข ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม ฐิตสีโล). วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระมหาวิสามัญญา ทูโยสงค์. (2544). บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์กรชุมชนศึกษากรณี กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระมหาสุระพงษ์ สุรวีโส (สีหมอก). (2555). ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการบริหารการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษาพระครูโพธิวิโรคน วัดโพธิการาม ตำบลโพนสูง อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

พระมหาสุริยา ฐิตสีโล (อุบัวบล) พระครูศรีปริยัตยาภินันท์ และพระครูสิริสุตาภรณ์. (2555). ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารงานด้านศาสนศึกษาในเขตอำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์*, 7(1), 338 - 350.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2539). คุณธรรมสำหรับนักบริหาร. กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชน

พระสมชาย สุธมโม (ยังประยูร). (2549). บทบาทของพระสงฆ์กับการนำภูมิปัญญาในท้องถิ่นไปพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์กับภูมิปัญญาในจังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระสุภาพ สุภาโว (บัวบรรจง). (2561). บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในเขตพื้นที่ ตำบลยางค้อม อำเภอพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารมหาจุฬานาครทรรค*, 5(1), 654 – 671.

พระอนุชิต ชูเนียม. (2550). บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน ตามความคิดเห็นของพระสงฆ์กับผู้นำชุมชนใน จังหวัดอุดรดิษฐ์. *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิษฐ์*.

พวงพิกุล มัชฌิมา. (2537). บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากบ้านกุฎรัง ตำบลกุฎรัง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

พัฒนา กิติอาษา. (2555). สุวิถีอีสานใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.

พิทยา สายหู. (2529). กลไกของสังคม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิชัย เอกศิริพงษ์ และ ดิษฐ์ ไสลเพชร. (2544). การจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านหลง ตำบลสระจรเข้ อำเภอด่านขุนทดจังหวัด นครราชสีมา. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.

พินิจ ลาภอนานนท์. (2549). บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เจริญวิทย์การพิมพ์.

พิษณุ อุตตะมะเวทิน และคณะ. (2535). พฤติกรรมการบริโภคขนมของเด็กภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พิสมัย ผลพฤกษ์ไพโร. (2542). พื้นฐานวัฒนธรรมไทย. สงขลา: สถาบันราชภัฏสงขลา.

พิสิษฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทร์. (2540). ศาสนาพุทธสถานภาพ บทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน.

พูนสุข นิติวัดนะ. (2545). การดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในสถานศึกษาของผู้บริหารในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษากรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ไพฑูรย์ เครือแก้ว ณ ลำพูน. (2518). ลักษณะสังคมไทย. กรุงเทพฯ: บริษัท บพิธ จำกัด.

ไพฑูรย์ อินทร์มณี. (2545). บทบาทของพหุภาคี ที่ส่งผลต่อการเกิดองค์กรชุมชนเพื่อการป้องกัน และแก้ไขปัญหายาเสพติด ในโรงเรียนมัธยมศึกษา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ภัทรพร สิริกาญจน. (2535). หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ: แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ยศ สันตสมบัติ. (2548). อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองวัฒนธรรมของ
รัฐชาติในสังคมไทย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2560). การอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและ
ศาสนาอื่น. กรุงเทพฯ: สำนักการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.

รัตนา กิ่งแก้ว. (2543). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติ
พันธุ์เขมร ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านท่าม่วง ตำบลท่าม่วง อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

รุ่งทิพย์ สุนทรโททก. (2541). ปัจจัยสื่อสารที่มีผลต่อการตัดสินใจเลิกเสพยาบ้าของเยาวชนใน
สถานศึกษา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ลัดดา หงส์รพีพันธุ์. (2551). เรื่องรูปแบบที่เหมาะสมของการพัฒนาป่าวัฒนธรรมในวัดป่าภาค
อีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

วรรณิ ไทยานันท์. (2540). การนำเสนอนโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อพัฒนา
คุณภาพชีวิตและสังคม : กรณีศึกษาเขตชนบทยากจนในภาคกลาง. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

วัลย์ภรณ์ อนันตรังษี. (2542). เหตุจูงใจในการเสพยาเสพติดและการเลิกเสพยาเสพติดของ
วัยรุ่นที่เข้ามารับการบำบัดรักษา ในโรงพยาบาลธัญญารักษ์. กรุงเทพฯ: สถาบันประกอบการ
โรงพยาบาลธัญญารักษ์.

วันชัย ปานจันทร์. (2545). บทบาทพระสงฆ์ในการดูแลเด็กและเยาวชนที่พักอาศัยในวัด
ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์ในเขตธนบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. (2531). การพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วัสดี สุคนธ์รังสี. (2520). โมเดลการวิจัย : กรณีตัวอย่างทางการบริหาร. *วารสารพัฒน
บริหารศาสตร์*, 2(17), 206.

วิมลลักษณ์ ชูชาติ และ บุญสืบ ขลิบเพ็ง. (2549). ตลาดนัดศิลปะ. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
ศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย.

วุฒินันท์ กันทะเตียน. (2541). พระสงฆ์กับการเมือง : แนวคิดและบทบาทในสังคมไทย
ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ. (2545). องค์การและการจัดการ. กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.

สนธยา พลศรี. (2545). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สนิท ผัดเวียง. (2546). ปัญหาและอุปสรรคในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองของ
องค์การบริหารส่วนตำบล เขตอำเภอปาง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สนิท สมัครการ. (2538). การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม.
กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สมคิด เพ็งอุดม. (2535). การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน ตาม
พระคัมภีร์ของพระสงฆ์ และเจ้าหน้าที่สี่กระทรวงหลักระดับตำบล ในจังหวัดสมุทรสงคราม.
วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สมชอบ ภูอินนา. (2552). การศึกษารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา
ท้องถิ่นบริเวณหน้าวัดริมฝั่งแม่น้ำชี โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืน. วิทยานิพนธ์ปริญญา
ดุขศึกษบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2530). ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมของชุมชนชาวจีน. กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2538). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม : แนวทางศึกษา
วิเคราะห์และการวางแผน. ขอนแก่น: คลังนาวิทยา.

สมศักดิ์ สนพะเนาวิ สิริภพ สอนดง และพระมหาสุพร รกขิตธมโม. (2564). แนวทางการ
ดำเนินงานตามพันธกิจ 6 ด้านของคณะสงฆ์ในจังหวัดนครราชสีมา. *วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์*,
6(1), 31 - 45.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2525). การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สามารถ รอดสันเทียะ, ประมาณ เทพสงเคราะห์, สืบพงศ์ ธรรมชาติ, และ อุทิศ สังขรัตน์.
(2559). วัฒนธรรมไทยที่ใช้เป็นฐานในการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านกำแพงเพชรอำเภอ
รัตภูมิ จังหวัดสงขลา. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 11(1), 97 - 117.

สุกัญญา เจียมประชา. (2543). การศึกษารายกรณีการเสพยาบ้า: ปัญหา สาเหตุและแนว
ทางแก้ไข. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สุเทพ สักทอง. (2542). การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยวัด : กรณีศึกษาวัดถ้ำผาปู่ ตำบลนา
อ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สุนทร การงาน. (2540). ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่และบุญข้าวจ้บ้านหนองกุง ตำบลเสือไกร
อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม.

สุภาพ บุญไชย. (2543). การวิจัยการจัดการทรัพยากรมนุษย์และสิ่งแวดล้อมแบบยั่งยืน : กรณีศึกษาเขตอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สุภาพพรรณ ณ บางช้าง และคณะ. (2527). การใช้ภาษาในการตั้งชื่อของคนไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภิตา ไชยสวัสดิ์. (2542). การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทกับชาวไทยลาว ศึกษากรณีบ้านคำกั้ง ตำบลเหล่าใหญ่ อำเภอภูพานรายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. (2537). ปัญหาและแนวโน้มเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารการศึกษา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

เสรี ชัดแจ่ม. (2538). โมเดลและการสร้างโมเดล. *วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยบูรพา*, 9(1), 34 – 56.

อภิชัย ศรีโสภิต. (2545). กระบวนการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่า. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษาดุขภูบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อมร รักษาสัตย์ และชัตติยา กรรณสูต. (2515). ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ. กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การขายและการซื้อแห่งประเทศไทย.

อรศิริ ปาณินท์ และคณะ. (2550). รียบง่ายและเป็นสุขกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อริยา ลีมีสุวรรณ. (2526). บทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชุมชนชนบทไทย (พ.ศ.2500-2520). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2525). ล้านนาไทยศึกษา. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2558). โสวัตวัฒนธรรมอีสานในงานวิจัย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุดม บัวศรี. (2544). สัมมนาปัญหาปรัชญา (Seminar on Problem of Philosophy). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อุทัย บุญประเสริฐ. (2546). การบริหารจัดการสถานศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุทัย ภิรมย์รัตน์ และธวัช ปุณโณทก. (2527). ตัวอักษรภาคอีสาน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุทิศ ทาหอม และ สุนันท์ เสนารัตน์. (2561). การประยุกต์ใช้ทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอีสาน. *วารสารวามฎองแหกรพุทธศาสตร์ปริทรรศน์*, 5(1), 15 - 24.

อุไรวรรณ ตันกิมยง. (2528). องค์การสังคมในระบบเหมืองฝายและการระดมทรัพยากร: เปรียบเทียบระหว่างชุมชนพื้นที่ในภาคเหนือของประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ไอศูรย์ อินทร์เพชร. (2526). บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมณี (แก้ว สุวณฺณโชโต). วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Bernard B. (1991). Fostering Resiliency in Kids Protective Factors in the Family, school, and Community. San Francisco: CA West Regional Educational.

Cartledge M. Daniel. (1996). Taxonomy of Educational Human Ecology Indigenous Knowledge and Sustainable Resource Management in the Doko Gamo Society of Ethiopia. Florida: University of Florida

Cohen M. John and T. Uphoff Narman. (1992). The Concept of Participation in Participatory Development Activities At Local Level Case Studies in Villages of Central Thailand Bangkok Division of Human Settlement Development. Thailand Asian Institute of Technology

Dudley N. Schlaepfer R. & Stolton S. (2012). Forest quality: assessing forests at a landscape scale: Routledge.

Eide Ame Henning. (1997). Adolescent Drug Use in Zimbabwe : Cultural Orientation In a Global Local Perspective and Use of Psychoactive Substances Among Secondary School Students *Dissertation Abstracts International*, 58(4), 1386; April.

Eric Gable. (1998). Spectacular Nature: Corporate Culture and the Sea World Experience (10): *American Anthropologist*.

Fayol Henry. (1967). General and Industrial Management. New York: Pittnans Publishing Corporation.

Finnegan J.R. & Viswanath K. (1990). Health and Communication: Medical and Public Health Influences on the Research Agenda. *Communication and Health: Systems and Applications*: Lawrence Erlbaum Associates.

Janpanit Surasin. (1996). Indigenous knowledge in natural resource management : the case of two villages in Thailand. University of Wisconsin-Madison, Wisconsin.

Katz R.L. (1955). Skills of an Effective Administration. *Harvard Business Review*, 33(1), 33 - 42.

Keeves P.J. (1988). Educational research, methodology and measurement :Aninternational handbook. Oxford: Pergamon Press.

Kelley Donald R. (1990). The Human Measure: Social Thought in the Western Legal Tradition, Cambridge, MA and London. England: Harvard University Press.

Klesner Joseph L. (2014). Comparative politics : An introduction. New York: McGraw-Hill Education.

Levinthal Charles F. (2005). Drugs, behavior, and modern society. Boston: MA : Pearson/Allyn and Bacon.

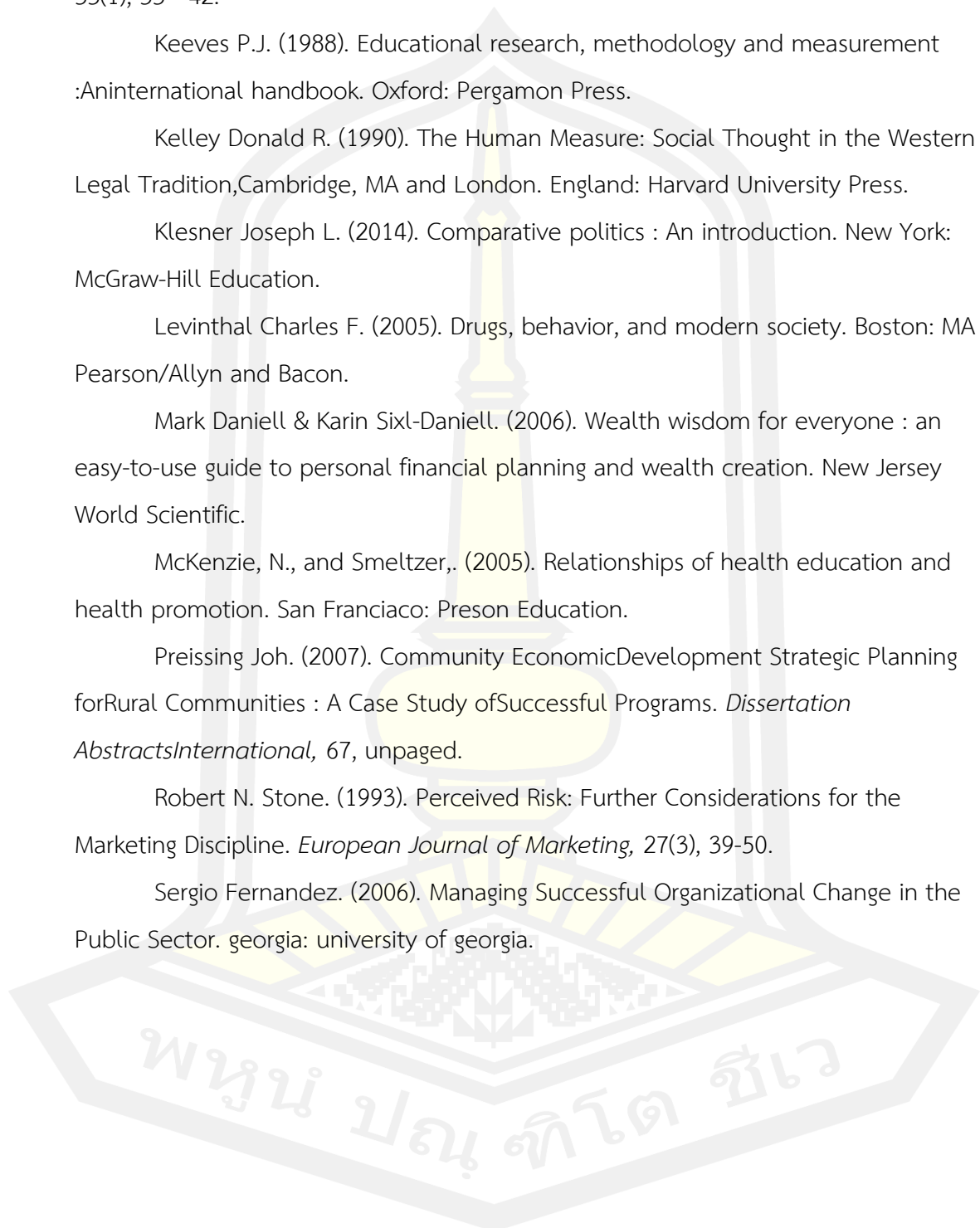
Mark Daniell & Karin Sixl-Daniell. (2006). Wealth wisdom for everyone : an easy-to-use guide to personal financial planning and wealth creation. New Jersey World Scientific.

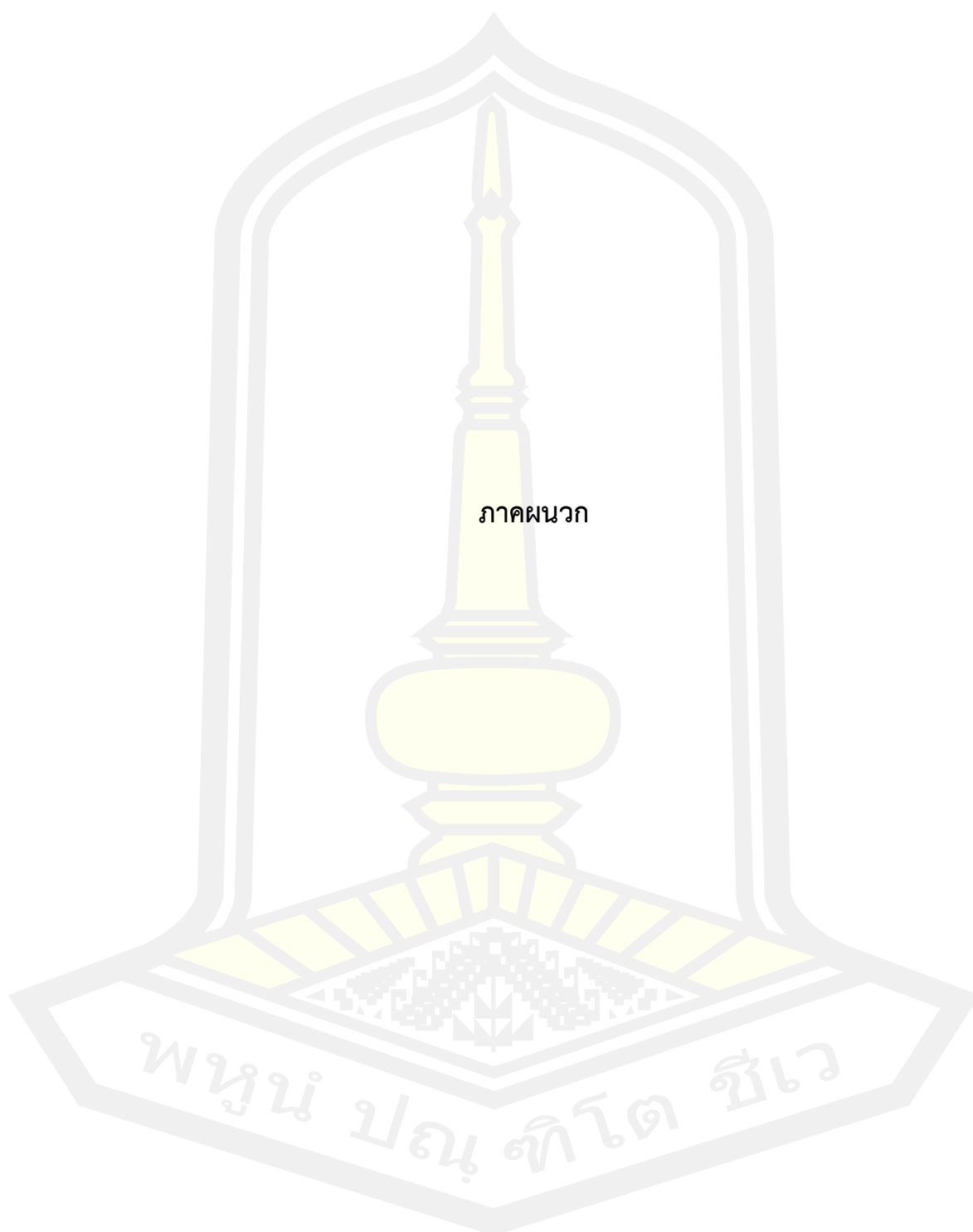
McKenzie, N., and Smeltzer,. (2005). Relationships of health education and health promotion. San Franciaco: Preson Education.

Preissing Joh. (2007). Community EconomicDevelopment Strategic Planning forRural Communities : A Case Study ofSuccessful Programs. *Dissertation AbstractsInternational*, 67, unpagued.

Robert N. Stone. (1993). Perceived Risk: Further Considerations for the Marketing Discipline. *European Journal of Marketing*, 27(3), 39-50.

Sergio Fernandez. (2006). Managing Successful Organizational Change in the Public Sector. georgia: university of georgia.

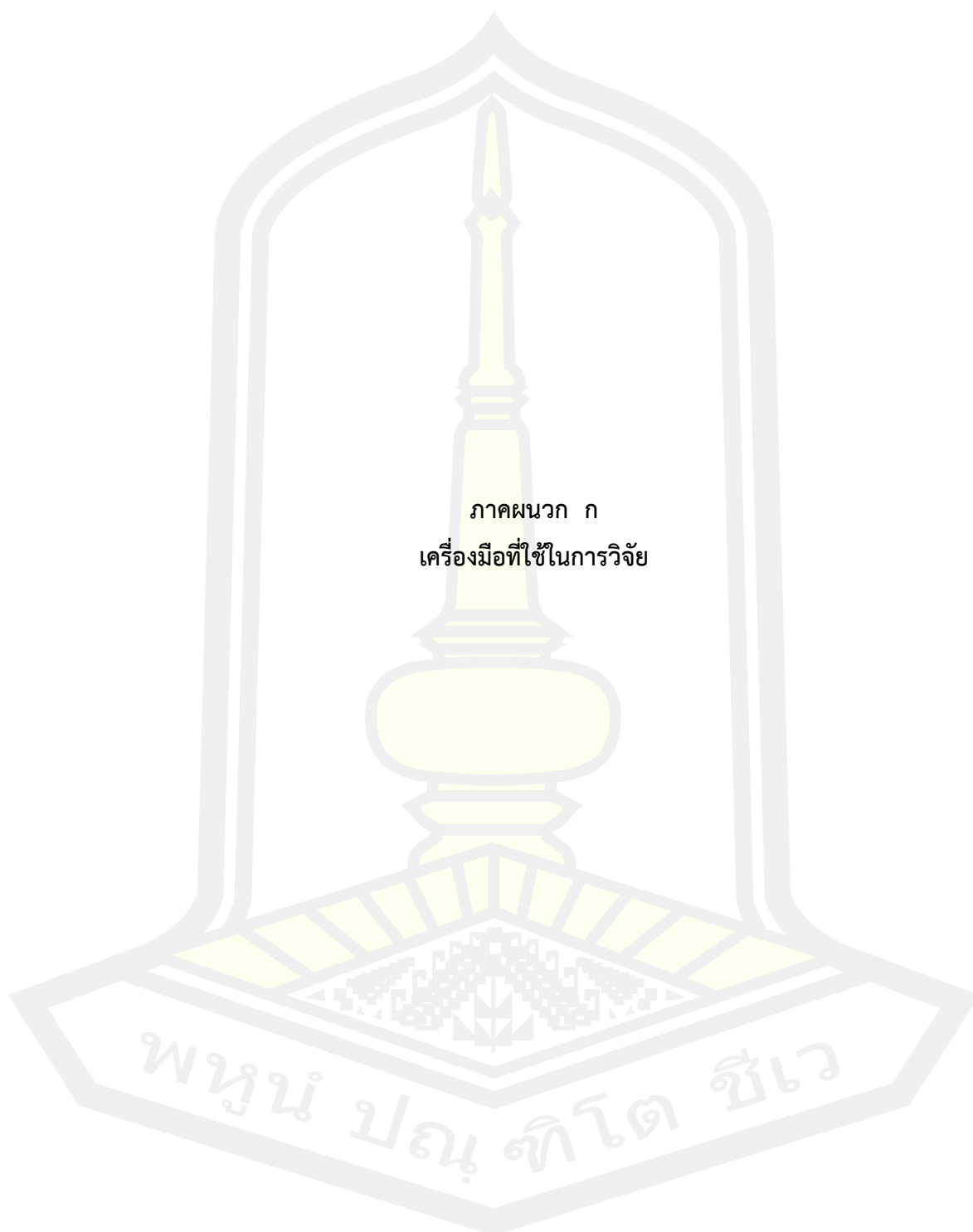

ภาคผนวก

พหุบัณฑิตวิชเว

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

พหุณฺ ปณฺ ทิโต ชีเว

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง พระสงฆ์กับการใช้ภูมิปัญญาในการพัฒนาชุมชนอีสาน

คำชี้แจง: แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือที่ใช้เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพระสงฆ์ นัก การสัมภาษณ์ จะดำเนินการในลักษณะพูดคุยตามหัวข้อที่ได้กำหนดไว้ ทั้งนี้คำถามอาจได้รับการปรับเปลี่ยนให้ เหมาะสมกับสถานการณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความเที่ยงตรงและเป็นจริงมากที่สุด หัวข้อที่กำหนดไว้ เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ มีดังนี้

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อ (นาย/นาง/นางสาว.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
บ้านเลขที่.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....
อาชีพ.....ตำแหน่ง.....
ระดับการศึกษาสูงสุด.....ศาสนา.....
สถานะทางครอบครัว.....
ความคิดเห็นต่อการใช้ภูมิปัญญาของ.....
วันที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

1. การใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสานมีความเป็นมาอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบัน และปัญหาการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

- 2.1 ด้านการก่อสร้าง ดูแลรักษา บูรณะถาวรวัตถุ และปรับภูมิทัศน์สภาพแวดล้อม

.....

.....

.....

.....

2.2 ด้านการพัฒนาอาชีพ

2.3 ด้านการส่งเสริมสุขภาพ

2.4 ด้านการอบรมคุณธรรม จริยธรรม

2.5 ด้านการสืบสานและส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น

ตอนที่ 3 รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอีสาน

2.1 การวางแผน

2.2 การจัดองค์กร

2.3 การจัดคนเข้าทำงาน

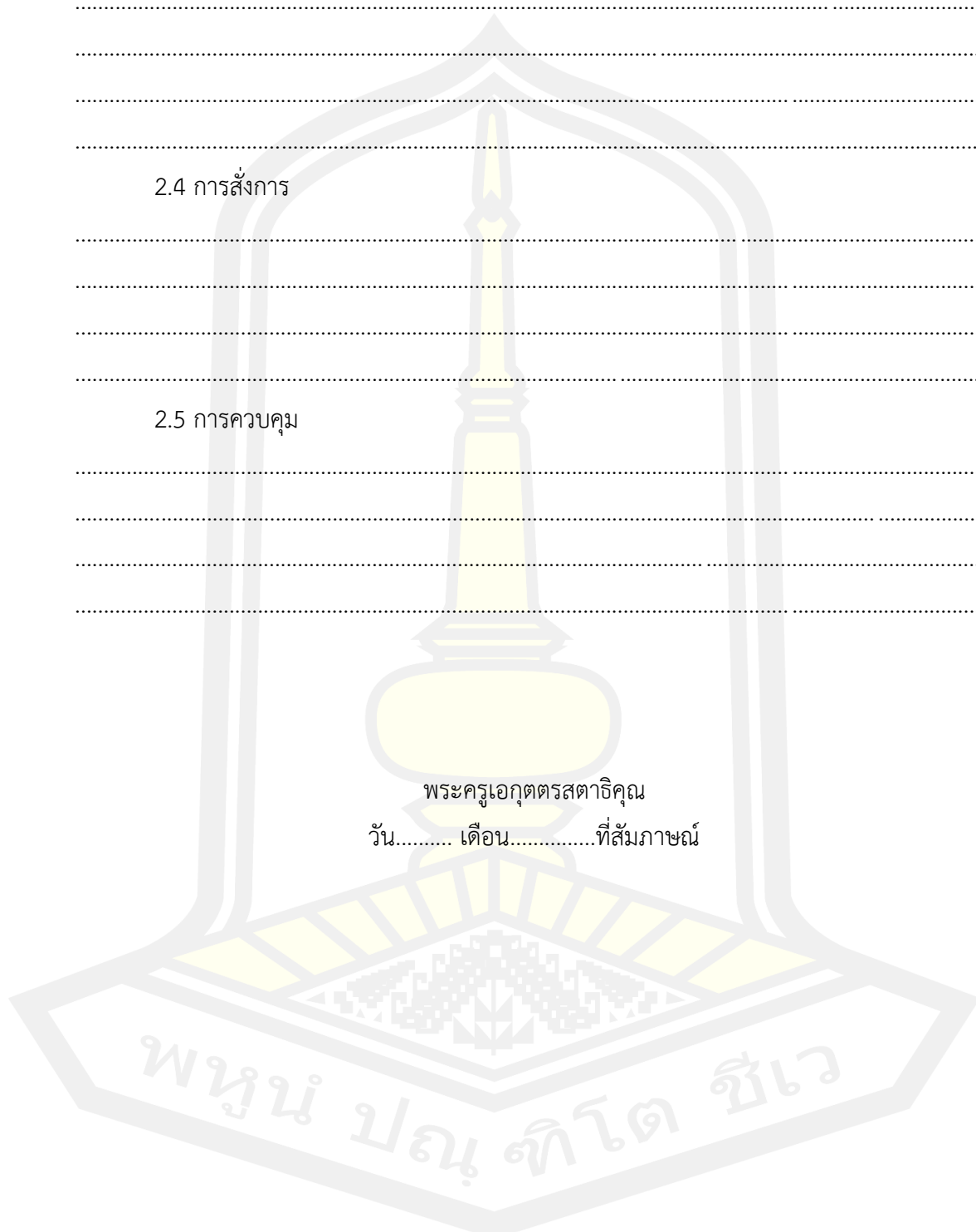
.....
.....
.....

2.4 การสั่งการ

.....
.....
.....

2.5 การควบคุม

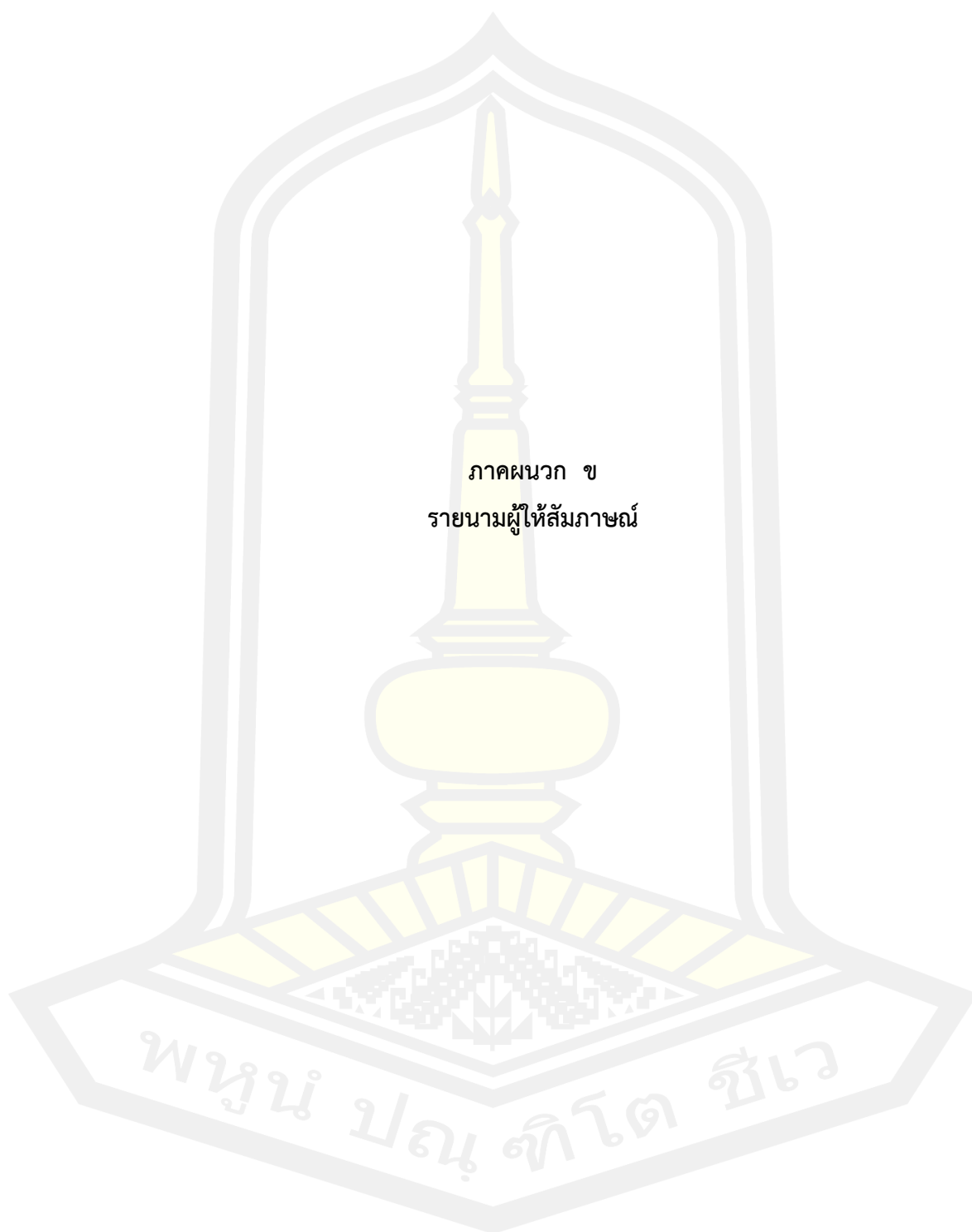
.....
.....
.....

พระครูเอกุตตรस्ताธิคุณ

วัน..... เดือน..... ที่สัมภาษณ์

พูน ปณ ฑิโต ชีเว

ภาคผนวก ข
รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

พหุบัณฑิตวิชเว

กาญจนา ต้อยศักดิ์ดา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 15 สิงหาคม 2565.

กรรณิการ์ ปักเคธาติ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีสวัสดิ์ ตำบลตลาด อำเภอมือเมือง จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 24 มีนาคม 2565.

กมลรัตน์ ลั่นโรตง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. วันที่ 15 สิงหาคม 2565.

เกสร อัครแสง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีสวัสดิ์ ตำบลตลาด อำเภอมือเมือง จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 24 มีนาคม 2565.

กัญญา ฤทธิมนตรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลางกาฬสินธุ์ ตำบลกาฬสินธุ์ อำเภอมือเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 7 กันยายน 2565.

จิตาภา นนทะคำจันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 15 สิงหาคม 2565.

จิรนุช ปฎิผลเลิศสกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 132 ตำบลกาฬสินธุ์ อำเภอมือเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 17 กันยายน 2565.

จารุวัฒน์ บุญเพิ่ม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ตำบลกาฬสินธุ์ อำเภอมือเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 7 กันยายน 2565.

จักรกฤษณ์ ประโพร้ทัง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 15 สิงหาคม 2565.

จวง พันธุ์เสถียร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดสว่างใต้ ตำบลร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 15 มีนาคม 2565.

เจริญ อุแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปฐมเกศาราม ตำบลหลักเมือง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 18 มีนาคม 2565.

เจริญ หรดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลางกาฬสินธุ์ ตำบลกาฬสินธุ์ อำเภอมือเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 7 กันยายน 2565.

จันทา ปัญญารมย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปฐมเกศาราม ตำบลหลักเมือง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 18 มีนาคม 2565.

จรัส ลำภา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกตตรस्ताธิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดป่าเมตตาธรรม ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 28 สิงหาคม 2565.

ชาย น้อยอามาตย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกตตรस्ताธิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดสว่างใต้ ตำบลร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 15 มีนาคม 2565.

ชยชัย สายแสง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกตตรस्ताธิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดฐิติวิริยานาราม ตำบลจังหาร อำเภोजังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 15 สิงหาคม 2565.

ณรงค์ คุณนพิทักษ์กุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกตตรस्ताธิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่เทศบาลตำบลกมลาไสย อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 18 มีนาคม 2565.

ดาวรุ่ง เตียวว่องคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกตตรस्ताธิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 25 ตำบลร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 15 มีนาคม 2565.

เด่นดวง สุกุตรดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกตตรस्ताธิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่เทศบาลตำบลแกดำ อำเภอกมลาไสย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 25 มีนาคม 2565.

ถวิล โปธิ์สะเดา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกตตรस्ताธิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดดาวดึงส์ ตำบลแกดำ อำเภอกมลาไสย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 25 มีนาคม 2565.

ถวิล จำปา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกตตรस्ताธิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดสว่างใต้ ตำบลร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 15 มีนาคม 2565.

ทองล้วน มโนชนะกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกตตรस्ताธิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดป่าเมตตาธรรม ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 28 สิงหาคม 2565.

เธียรชัย จันทรง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกตตรस्ताธิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดสว่างวารี ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 25 มีนาคม 2565.

บุญกอง เขาวรุฒ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกตตรस्ताธิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดสว่างใต้ ตำบลร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 15 มีนาคม 2565.

ประสิทธิ์ เหล่าดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกตตรस्ताธิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่เทศบาลตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 28 สิงหาคม 2565.

ประโยชน์ ขาวไสว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกตตรस्ताธิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลางกาฬสินธุ์ ตำบลกาฬสินธุ์ อำเภอมือ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 7 กันยายน 2565.

ประดิษฐ์ กุลศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกตตรस्ताธิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลางกาฬสินธุ์ ตำบลกาฬสินธุ์ อำเภอมือ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 7 กันยายน 2565.

ประภาส ไชยราช เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกตตรस्ताธิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดดาวดึงส์ ตำบลแกดำ อำเภอกมลาไสย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 25 มีนาคม 2565.

ประวีรณา เมืองโคตร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์,, ที่คณะ
วัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม.
วันที่ 15 สิงหาคม 2565.

เพชรมณี สร้างนา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์,, ที่คณะ
วัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม.
วันที่ 15 สิงหาคม 2565.

พระเทพสิทธิธำมรงค์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์,, ที่วัด
มหาชัย ตำบลตลาด อำเภอมือเมือง จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 24 มีนาคม 2565.

พระเทพปัญญาเมธี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลาง
กาฬสินธุ์ ตำบลกาฬสินธุ์ อำเภอมือเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 7 กันยายน 2565.

พระครูโพธิ์วิรุณคุณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดโพธิกา
ราม ตำบลโพนสูง อำเภอบุพผรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 21 เมษายน 2565.

พระครูวิริยธรรมคุณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดฐิติ
รียาวนาราม ตำบลจังหาร อำเภोजังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 15 สิงหาคม 2565.

พระครูวิมลสังวรคุณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดป่า
เมตตาธรรม ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 28 สิงหาคม 2565.

พระครูปฐมธรรมรักขิต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัด
ปฐมเกษตราราม ตำบลหลักเมือง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 18 มีนาคม 2565.

พระครูสิริภัทรโสภณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัด
สว่างใต้ ตำบลร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 15 มีนาคม 2565.

พระครูสิริปริยัติโสภิต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์,, ที่วัด
สว่างวารี ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 25 มีนาคม 2565.

พระครูศรีปริยัติโสภิต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรี
สวรรค์ ตำบลตลาด อำเภอมือเมือง จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 24 มีนาคม 2565.

พระครูปัจฉิมวารานุกูล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์,, ที่วัด
ดาวดิ่งส์ ตำบลแกดำ อำเภอกมลาไสย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 25 มีนาคม 2565.

พระมหาธีรภัทร์ ปภัสสร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่
วัดปฐมเกษตราราม ตำบลหลักเมือง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 18 มีนาคม 2565.

พระราชพรหมจริยคุณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัด
บ้านเปลือยใหญ่ ตำบลรอบเมือง อำเภอมือเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 21 มกราคม 2565.

พระสุขุมวาทเวที เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดบูรพาภิราม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 21 มกราคม 2565.

พระปริยัตถธรรมโสภณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดบ้านยางเครือ ตำบลเมืองทุ่ง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 22 มกราคม 2565.

พระสุนทรธรรมประพุทธ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดเหนือ ตำบลกาฬสินธุ์ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 7 กันยายน 2565.

พระครูปริยัติการโกวิท เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดใต้โพธิ์ค้ำเหนือ ตำบลกาฬสินธุ์ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 7 กันยายน 2565.

พระครูปริยัติกิจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลาง ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 21 เมษายน 2565.

พระครูโพธิบุญวัฒน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปัจฉิมเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอเชียงใหม่ จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 7 มีนาคม 2565.

พระครูสุทธิธรรมโสภณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดป่าวังเลิง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 25 มีนาคม 2565.

พระเทพสารเมธี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดประชานิยม ตำบลกาฬสินธุ์ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 7 กันยายน 2565.

พระญาณรักขิต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดวีรวงศาवास จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 8 กันยายน 2565.

พระราชาปริยัติวิมล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดมิ่งเมืองตำบลในเมือง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 22 มกราคม 2565.

พระอนุวัตร พรหมโชโต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดดาวดิ่งส์ ตำบลแกดำ อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 25 มีนาคม 2565.

พระมหานัฐวัตร ขนดิสโร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดสว่างวารี ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 25 มีนาคม 2565.

พระมหาโอภาส โสภโณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีสวัสดิ์ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 24 มีนาคม 2565.

พระครูปริยัติพัฒนากิจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลางกาฬสินธุ์ ตำบลกาฬสินธุ์ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 7 กันยายน 2565.

พระครูถาวรโพธารักษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดโพธาราม ตำบลดงบัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 22 มีนาคม 2565.

พระครูภัทรปุณฺโญภาส เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดราศีไสล ตำบลหนองม อำเภอบางสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 22 มกราคม 2565.

พระสุเทพ สุทธกิจจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดท่าม่วง ตำบลท่าม่วง อำเภอสว่างภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 22 มกราคม 2565.

พระครูสุธรรมวรนาถ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดท่าม่วง ตำบลท่าม่วง อำเภอสว่างภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 22 มกราคม 2565.

พระครูพิสัยสารคุณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลางโกสุม ตำบลหัวขวาง อำเภอกอสมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 25 มีนาคม 2565.

พระครูสิริบุญญารักษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดสุมังคละ ตำบลสามัคคี อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 15 มีนาคม 2565.

พระครูมงคลพุทธิคุณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดอุดมประชาราษฎร์ ตำบลนาจาน อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 8 กันยายน 2565.

พระสมพงษ์ กิตติปัญญา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดสว่างใต้ ตำบลร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 15 มีนาคม 2565.

พระเด่นดวง ฐิตเมธ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดโพธิการาม ตำบลโพธิ์สูง อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 21 เมษายน 2565.

พระครูปลัดพรคพงศ์ ปิยมโฆ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีจันทร์ บ้านแดง ตำบลเหนือเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 21 มกราคม 2565.

พระไชยจิตร อธิปัญญา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลางโคกค้อ ตำบลยางตลาด อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 8 กันยายน 2565.

พระสุทัศน์ อากาศโร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลางโคกค้อ ตำบลยางตลาด อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 8 กันยายน 2565.

พระปริชา อุตตพินโต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดศรีฐาน ตำบลเทอดไทย อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 22 มกราคม 2565.

พระสุขสันต์ สนธิโก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดยางวนาราม ตำบลยาง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 22 มีนาคม 2565.

พระศิลา ปณฺญาวฑฒโก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดป่าเมตตาธรรม ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 28 สิงหาคม 2565.

พูนสวัสดิ์ นาทองคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกุตตรสตาคิคุณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่เทศบาลตำบลร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 15 มีนาคม 2565.

พั้ว สอนสิทธิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคูณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดโพธิการาม ตำบลโพนสูง อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 21 เมษายน 2565.

ภาณุ พรหมเทศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคูณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สถาบันวิจัย ศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัด มหาสารคาม วันที่ 15 สิงหาคม 2565.

โยธิน อวารณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคูณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดโพธิการาม ตำบลโพนสูง อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 21 เมษายน 2565.

ลดาวลัย มหาโชติ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคูณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ บ้านเลขที่ 5 ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 24 มีนาคม 2565.

วิชัย แก้วอินทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคูณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 113/3 ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 25 มีนาคม 2565.

สมัย ไชยยศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคูณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่เทศบาลตำบล จังหาร อำเภอจังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 15 สิงหาคม 2565.

สฤชดี พลหนองหลวง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคูณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ เทศบาลตำบลโพนสูง อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 21 เมษายน 2565.

สมชาติ บุตรราช เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคูณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่เทศบาล ตำบลท่าขอน ยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 25 มีนาคม 2565.

สมบูรณ์ ทวีโชค เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคูณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดสว่างใต้ ตำบลร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 15 มีนาคม 2565.

สมชาย ลำดวน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคูณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่คณะ วัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 15 สิงหาคม 2565.

สุเทพ ไกรทรัพย์สม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคูณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ บ้านเลขที่ 712/14 ตำบลกาฬสินธุ์ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 7 กันยายน 2565.

สุภาพร ภูปองนา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคูณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่คณะ วัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 15 สิงหาคม 2565.

หนูกัน สีตาคูณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคูณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดฐิติวิริยาน นาราม ตำบลจังหาร อำเภอจังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ 15 สิงหาคม 2565.

อุทัย กมลศิลป์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูเอกบุตรสตาคูณ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 86 ตำบลหลักเมือง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 18 มีนาคม 2565.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	พระครูเอกุตตรสถาคูณ (พระมหาสมเดช ฐิติวิโร/วงศ์ธรรม)
วันเกิด	วันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2514
สถานที่เกิด	อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 282 หมู่ 3 บ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด 45150
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบูรพาภิราม (พระอารามหลวง) จังหวัดร้อยเอ็ด, เจ้าคณะอำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด, พระปริยัตินเทศก์ ประจำจังหวัดร้อยเอ็ด
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	วัดบูรพาภิราม พระอารามหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด 45000
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2534 มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเชื้อจรัญวิทย์ อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ. 2537 มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนเชื้อจรัญวิทย์ อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ. 2545 ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2550 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม พ.ศ. 2565 ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ทุนวิจัย	-
ผลงานวิจัย	-